

Forskarrapporter till Jämställdhetsutredningen

Betänkande av Jämställdhetsutredningen

Stockholm 2015

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2015:86

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst.
Beställningsadress: Fritzes kundtjänst, 106 47 Stockholm
Ordertelefon: 08-598 191 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Webbplats: fritzes.se

För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Svara på remiss – hur och varför.

Statsrådsberedningen, SB PM 2003:2 (reviderad 2009-05-02)

En kort handledning för dem som ska svara på remiss. Häftet är gratis och kan laddas ner som pdf från eller beställas på regeringen.se/remisser

Layout: Kommittéservice, Regeringskansliet.

Omslag: Elanders Sverige AB.

Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2015.

ISBN 978-91-38-24355-8

ISSN 0375-250X

Inledning

Jämställdhetsutredningen U2014:06 har haft i uppdrag att följa upp och analysera hur jämställdheten mellan kvinnor och män har utvecklats såväl nationellt som regionalt. Beskrivningen och analysen har avsett de senaste tio åren och har gjorts mot bakgrund av samhällsutvecklingen under perioden. En särskild analys har, där så har varit möjligt, gjorts avseende utvecklingen för utrikes födda kvinnor och män.

Utredningen har vidare haft i uppdrag att analysera och bedöma jämställdhetspolitikens genomförande och politiska insatsers effektivitet i förhållande till de jämställdhetspolitiska målen. Enligt regeringens direktiv har utredningen haft möjlighet att lämna förslag till förändringar som rör jämställdhetspolitikens organisation och struktur, om sådana förändringar kan leda till ett effektivare stöd till de aktörer som ansvarar för politikens genomförande och en mer effektiv uppföljning och utvärdering av politiken.

Utredningen har också haft i uppdrag att se över de jämställdhetspolitiska målen och indikatorerna.

Som underlag för uppföljningen och analysen av utvecklingen mot jämställdhet mellan kvinnor och män de senaste tio åren har utredningen gett åtta forskare i uppdrag att beskriva och analysera utvecklingen inom olika områden. Uppdragen har tagit sin utgångspunkt i de jämställdhetspolitiska delmålen 1) *En jämn fördelning av makt och inflytande*, 2) *Ekonomisk jämställdhet*, 3) *En jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet* och 4) *Mäns våld mot kvinnor ska upphöra*. Utredningen har också identifierat ytterligare områden där vi har velat belysa utvecklingen, nämligen *hälsa, kultur och media, inklusive sociala medier*.

Resultaten av dessa uppdrag har vi samlat i denna volym som publiceras som en del av utredningens betänkande. Varje författare ansvarar själv för innehållet i sin rapport.

Jag vill å utredningens vägnar rikta ett varmt tack till författarna för deras viktiga bidrag!

Cecilia Schelin Seidegård

Särskild utredare

Innehåll

Inledning.....	3
Författarpresentation.....	7
Delmål 1: En jämn fördelning av makt och inflytande, Christina Bergqvist, professor Uppsala universitet.....	11
Delmål 2: Ekonomisk jämställdhet (exklusive utbildning), Anita Nyberg, professor emeriat Stockholms universitet.....	51
Delmål 2: Ekonomisk jämställdhet (Utbildning), Mia Heikkilä, fil dr. Mälardalens högskola.....	129
Delmål 3: En jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet, Maria Stanfors, professor Lunds universitet.....	179
Delmål 4: Mäns våld mot kvinnor ska upphöra, Maria Eriksson, professor Mälardalens högskola	235
Media, inklusive sociala medier, Madeleine Kleberg, docent Stockholms universitet	339
Kultur, Vanja Hermele, doktorand Stockholms universitet	373
Hälsa, Karin Schenck-Gustafsson, professor Karolinska institutet och Sara Dahlin, utredare Socialstyrelsen	413

Författarpresentation

Christina Bergqvist är professor i statsvetenskap vid statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet. Hennes forskning handlar om genus och politik, kvinnorepresentation, jämförande feministisk politik och välfärdspolitik.

Anita Nyberg är professor emerita i genusvetenskap, Stockholms universitet. Hon var professor i könsperspektiv på arbete och ekonomi vid Arbetslivsinstitutet fram till 2007 när institutet lades ned. I slutet av 1990-talet var hon huvudsekreterare i den s.k. Kvinno-maktutredningen samt deltog även i Jämställdhetspolitiska utredningen i mitten på 2000-talet genom att skriva ett avsnitt om ekonomisk jämställdhet. Hon deltar som expert i European Network of Experts on Employment on Gender Equality.

Mia Heikkilä är fil dr och lektor i pedagogik vid Akademin för utbildning, kultur och kommunikation vid Mälardalens högskola. Hennes forskningsområden rör frågor om genus, social rättvisa, organisation och lärande inom utbildningsområdet. Tidigare 2015 kom hennes bok "Lärande och jämställdhet i förskolan och skolan" på Liber.

Maria Stanfors är fil dr och professor i ekonomisk historia och verksam vid ekonomisk-historiska institutionen och vid Centrum för ekonomisk demografi, Lunds universitet. Hennes forskning är inriktad på könsrelationer på arbetsmarknaden och i familjen – förr och nu – på både mikro- och makronivå. För närvarande leder hon forskningsprojekt om framväxten av lönediskriminering på svensk arbetsmarknad samt om kön, föräldraskap och tidsanvändning. Bland hennes senaste publikationer finns artiklar i *Economic History Review*, *European Sociological Review*, *Perspectives of Sexual and Reproductive Health*, *Demographic Research* samt *Journal of Family Issues*.

Maria Eriksson är professor i socialt arbete vid Mälardalens högskola. Hennes forskning är inriktad på vad olika former av ojämlikhet betyder för den politiska och praktiska hanteringen av mäns våld mot kvinnor och barn, i synnerhet när det gäller föräldraskap och barns rättigheter. Bland hennes nyare publikationer finns bland annat böckerna *Barns röster om våld – att lyssna, tolka och förstå*, *Domestic violence, family law and school. Children's right to participation, protection, and provision* och *När barn som upplevt våld möter socialtjänsten – om barns perspektiv, delaktighet och giltiggörande*.

Madeleine Kleberg, fil dr och docent i medie- och kommunikationsvetenskap, Stockholms universitet. Forskningen behandlar framför allt mediernas konstruktion av genus i ett historiskt perspektiv. Hon har nyligen redigerat antologin *Mediers känsla för kön. Feministisk medieforskning* (2015) (tillsammans med Anja Hirdman). Medverkade i Högskoleverkets serie om genusperspektiv med *Genusperspektiv på medie- och kommunikationsvetenskap* (2006).

Vanja Hermele är sedan 2014 doktorand i genusvetenskap vid Stockholms universitet. I avhandlingsprojektet "State of the Art" undersöks hur nation, jämställdhet och mångfald förhåller sig till varandra inom kulturens politik och praktik. Vanja har under de senaste tio åren undersökt kulturområdet i ett antal rapporter, senast i "Bland föreställningar och förebilder. Jämställdhetsarbete på kulturområdet" (2014) på uppdrag av Myndigheten för kulturanalys.

Karin Schenck-Gustafsson är seniorprofessor i hjärt-kärlsjukdomar vid Karolinska Institutet (KI) och kliniskt verksam vid Karolinska Universitetssjukhuset, Stockholm. Hon är grundare av och ordförande för Centrum för Genusmedicin vid KI, det första centrat i Europa och som ledde till att hon blev hedersdoktor i Österrike 2014. Aktuella huvudforskningsområden är genusaspekter på kranskärlsjukdom, läkemedelsanvändning och kvinnliga och manliga läkares arbetsmiljö i Stockholm och i Europa. Hon startade ett speciellt hjärtrehabiliteringsprogram för kvinnor 1997 på Saltsjöbadens Sjukhus med betoning på stresshantering, det genusmedicinska forskningscentret vid KI 2001 och är initiativtagare till en kunskapsbank om köns- och genusaspekter vid läkemedelsanvändning (Genusknappen) inom Stockholms Läns Landsting.

Sara Dablin är utredare på Socialstyrelsen och arbetar för närvarande som samordnare av myndighetens satsning på jämställdhetsintegrering. Sara har tidigare arbetat som sakkunnig i jämställd vård vid Stockholms läns landsting och även på uppdrag av Programkontoret för Hållbar jämställdhet vid Sveriges Kommuner och Landsting. Sara har en kandidat i genusvetenskap, är författare till en bok om jämställdhet och har även lång erfarenhet av internationellt jämställdhetsarbete, bland annat i samarbete med Svenska Institutet.

Underlag till
Jämställdhetsutredningen U 2014:06

Delmål 1:
En jämn fördelning av makt och inflytande

Christina Bergqvist, professor Uppsala universitet

Innehåll

Inledning	14
Delmålet makt och inflytande.....	15
Indikatorerna	16
Forskning om makt och inflytande	18
Representation.....	19
Rättvisa	19
Intresse	20
Resurs	20
Argumentens tillämpning	21
Den offentliga sfären.....	22
Könsfördelningen i riksdagen.....	22
Riksdagsledamöter med utländsk bakgrund	25
Utskotten.....	25
Regering och regeringskansli.....	27
Myndigheter och offentlig sektor	29
Statliga hel- och delägda företag och affärsverk	31
Landsting och kommun	32
Internationell utblick över politisk representation	34
Det privata näringslivet	35
Medborgerliga aktiviteter	37
Fackliga organisationer	39
Sammanfattning.....	41
Referenser.....	43

Bilagor

Bilaga 1 Appendix..... 46

Inledning

År 2006 antog riksdagen gällande mål inom jämställdhetspolitiken. Det övergripande målet är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina liv. Utifrån denna målsättning arbetar regeringen med fyra delmål. Dessa är en jämn fördelning av makt och inflytande, ekonomisk jämställdhet, jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet och att mäns våld mot kvinnor ska upphöra (prop.2005/06:155; bet. 2005/06:AU11; prop 2012/12:1; rskr. 2005/06:257).

Syftet med denna rapport är att analysera utvecklingen under de senaste 10 åren rörande det första delmålet, en jämn fördelning av makt och inflytande. I officiell statistik brukar jämn könsfördelning betyda att inget av könen ska vara representerat med mindre än 40 procent. Resultaten från denna granskning kan sammanfattas i ett antal punkter som visar att på vissa områden har det skett framgångar medan andra områden präglas av status quo eller tillbakagång.

Här är exempel på områden där vi ser att en redan uppnådd jämn könsfördelning består eller att andelen kvinnor ökar:

- Sveriges regeringar har under de senaste 20 åren haft jämn könsfördelning
- Bland förtroendevalda i kommunerna ligger den genomsnittliga andelen kvinnor på en stabil nivå runt 40 procent
- Ökad andel kvinnor bland myndighetschefer
- I de statliga företagen ökar andelen kvinnor som chefer

Den stora utmaningen är att på många håll består eller till och med ökar åter männens dominans. De senaste 10 åren har *inte* inneburit att männens dominans på maktpositioner brutits på följande områden:

- I riksdagen har andelen män ökat två val i rad
- I riksdagsutskotten har andelen män ökat och det finns återigen en mer ”traditionell” könsarbetsfördelning. I t.ex. finansutskottet är andelen kvinnor 35 procent och i socialutskottet 53 procent
- Sverige har aldrig haft en kvinnlig statsminister

- En större andel män än kvinnor har icke-direktvalda politiska maktpositioner
- På de ledande positionerna i det privata näringslivet finns fortfarande de största könsskillnaderna

Sammanfattningsvis finns det således en systematisk skillnad mellan kvinnors och mäns tillgång till positioner med inflytande och makt. Män har oftare de högsta och mest prestigefyllda positionerna i både politiken, staten, näringslivet och det civila samhället. Det betyder att det fortfarande råder en så kallad *vertikal* könssegregation, dvs. att i regel avtar andelen kvinnor ju högre upp i hierarkin man går. I både den privata och den offentliga sektorn finns dessutom en könssegregation där män i högre grad än kvinnor bestämmer över ekonomi och produktion och kvinnor om kultur och reproduktion. Det råder därmed en fortsatt *horisontell* könssegregation där kvinnor och män således finns på olika områden.

Det är framför allt i synliga positioner, där rekryteringen är öppen och föremål för politiska åtgärder, som skillnaden mellan kvinnor och män har minskat. Det är speciellt tydligt då det gäller de direktvalda politikerna, vilka är utsatta för granskning av väljare och media och rekryteringen till olika positioner relativt sett transparent. De politiska partierna har i dag också mycket att vinna på att visa upp en jämställd profil och har ansträngt sig för att föra fram både kvinnor och män på valbara platser. Ett undantag är emellertid Sverigedemokraterna, som gått fram trots en låg andel kvinnor. På de mer dolda maktpositionerna och i det privata näringslivet finns de största könsskillnaderna. Det privata näringslivet har inte lyckats att med frivilliga åtgärder åstadkomma en jämn könsfördelning i styrelser och på chefspositioner. Dessa mönster bekräftar tidigare undersökningar om kön, makt och inflytande (SOU 2007:108).

Delmålet makt och inflytande

Det första jämställdhetspolitiska delmålet är en jämn fördelning av makt och inflytande, vilket innebär att kvinnor och män ska ha samma rätt och möjlighet att vara aktiva samhällsmedborgare och att forma villkoren för beslutsfattandet. Makt och inflytande är emellertid begrepp som inte enkelt låter sig fångas och mätas. I

forskningen är makt ett mycket omdiskuterat begrepp och det finns ingen enkel definition som alla kan enas kring. I genusforskningen är frågor om kön/genus och makt centrala då just könstillhörighet utgör en grundläggande kategori för hur makt och inflytande fördelas. Innan det demokratiska genombrottet i Sverige år 1921 då allmän och lika rösträtt infördes var kvinnor uteslutna från de flesta medborgerliga rättigheter (Rönnbäck 2004). Den politiska och ekonomiska makten låg i männens händer och framför allt män från de övre samhällsskikten. Att ha tillgång till maktpositioner och finnas representerad i beslutsfattande organ är en väg till makt och inflytande (Göransson 2007; Bergqvist, Adman & Jungar 2008).

Ett sätt att närma sig frågan om makt är därför att undersöka deltagande i medborgerliga aktiviteter som syftar till att påverka politiska beslut och att undersöka representation på poster i beslutsfattande organ. Eftersom män som grupp historiskt sett har varit helt dominerande eller åtminstone i majoritet jämfört med gruppen kvinnor kan könsuppdelad statistik över tid ge oss en bra indikation på maktskillnader mellan kvinnor och män och hur de förändrats. Området makt och inflytande är i jämställdhetspolitiken indelat i olika delområden där makt och inflytande utövas och mäts med ett antal indikatorer.

Indikatorerna

För att få en indikation om hur makt och inflytande är fördelade mellan gruppen kvinnor och gruppen män har regeringen fastställt ett antal indikatorer (Ds 2013:37 Ett uppföljningssystem för jämställdhetspolitiken). I föreliggande rapport används några av dessa indikatorer för att få en bild av utvecklingen över tid. Indikatorerna, som undersöks här, ska inte ses som ett mått på hela den komplexa frågan om makt och inflytande. De kan enbart ge ett begränsat svar. En indikator är en förenkling av verkligheten, men innebär en möjlighet att göra något så mångtydigt som makt mätbart. Utgångspunkten i denna rapport är att indikatorerna kan ge viktig vägledning om hur makten är fördelad och utvecklas över tid, men för djupare förståelse av maktens mekanismer krävs även andra typer av studier. Exempel på sådana studier finns i forskningen om hur maktförhållanden ser ut i olika beslutsprocesser och

fördjupade analyser av vem och vilka intressen som får genomslag i politiken. Denna rapport avgränsas emellertid till att undersöka indikatorer, som framförallt visar hur könsfördelningen ser ut på ett antal maktpositioner. De indikatorer som nämndes som exempel i uppdragsbeskrivningen från Jämställdhetsutredningen är:

Politiken

- Nominerade och valda (ev. avhoppade) till allmänna val på nationell, regional och lokal nivå
- Riksdagens sammansättning efter val 1921–2014
- Kommun- och landstingsstyrelser ordförande
- Regering och regeringskansli efter position
- Svenska EU-parlamentariker

Näringslivet

- Styrelser och ledning i börsföretag
- Chefer i privat sektor efter typ av chef

Offentlig sektor

Chefer i offentlig sektor efter typ av chef (representation i statliga styrelser och kommittéer, högre tjänstemän i staten, inkl. landshövdingar, ambassadörer, m.m.)

Övriga sektorer

- Akademin (professorer, lektorer, doktorander m.m.)
- Medborgerliga aktiviteter (deltagande i aktiviteter: politiskt parti, facklig organisation, föreningslivet)

I denna rapport kommer utvecklingen av ovanstående indikatorer under de senaste 10 åren att beskrivas och analyseras. Då det är möjligt ges en fördjupad bild utifrån andra variabler än kön.

Forskning om makt och inflytande

Forskningen om makt och inflytande är mycket omfattande och kan här enbart beröras mycket kortfattat. Makt kan utövas i många olika sammanhang och i många olika former. Makt och inflytande innebär att den som har makt har möjlighet att få igenom sin vilja med eller mot andras vilja. Makt bör ses som en relation mellan individer eller grupper. I denna undersökning ligger fokus på positioner som formellt sett innebär att innehavarna har makt och inflytande. Det handlar i första hand om elitpositioner där innehavarna har ekonomiska, organisatoriska och/eller symboliska resurser till sitt förfogande (Göransson 2007). Undersökningen berör förutom elitnivån också medborgarnivån, närmare bestämt de aktiviteter som medborgarna utövar för att påverka de beslut som tas av makt-havarna. Det kan röra sig om att delta i olika former av politiskt deltagande och deltagande i olika organisationer.

Kännetecknande för makteliter överallt och i alla tider är att makt är exklusiv och ojämnt fördelad mellan könen, mellan olika etniska grupper och mellan socio-ekonomiska grupper. I ett land som Sverige har makteliten dominerats av svenskfödda män oftast med hög utbildning och tillhörande medel- eller överklassen. I och med att Socialdemokraterna under långa perioder suttit vid makten och att den fackliga rörelsen har varit och fortfarande är jämförelsevis stark så har även arbetarklassen funnits representerad på maktpositioner i framförallt det politiska beslutsfattandet. Mansdominansen har generellt sett avtagit över tid, men ännu inte upphört (SOU 1990:44; Bergqvist 1994; Göransson 2007; Hughes & Paxton 2008). Fokus för denna rapport är således hur könsfördelningen, representationen av könen, ser ut på olika områden. Det finns också andra aspekter av makt som är mer svårundersökta, såsom t.ex. vem som får upp frågor på dagordningen och vilka frågor som prioriteras i olika sammanhang. Sådana fördjupade analyser ryms inte i denna undersökning.

Representation

En grundläggande utgångspunkt för makt och inflytande i en demokrati är att ett demokratiskt medborgarskap ger alla medborgare lika politiska rättigheter och skyldigheter oavsett kön, klass och etnicitet. De två huvudargument som brukar anföras i forskningen om jämställd politisk representation handlar om rättvisa och kvinnors intressen. En tredje argumentationslinje handlar om nytta genom att t.ex. motivera en ökad representation av kvinnor med att hänvisa till att kvinnor tillför en annan slags kompetens än män eller att det är ekonomiskt gynnsamt att inkludera fler kvinnor. De tre typerna av argument används även för att motivera jämställd representation i andra sammanhang än de direktvalda politiska, som exempelvis i offentlig förvaltning och i företagsstyrelser.

Rättvisa

Statsvetaren Anne Phillips, som är känd för teorin om närvarons politik, har hävdats att det är djupt orättvist att män monopoliserar representationen i beslutsfattande församlingar (Phillips 1991; 1995). Rättviseargumentet handlar om att kvinnor inte haft lika faktiska möjligheter till politiskt deltagande och representation. Det faktum att beslutsfattande församlingar domineras av män ses inte som ett resultat av att kvinnor frivilligt har valt bort möjligheterna att vara representerade utan som ett resultat av en långvarig strukturell diskriminering till förmån för män. Då fokus är på kön kan utgångspunkten vara att medborgarna består ungefär till hälften av män och hälften kvinnor och en sned könsfördelning speglar inte detta utan är ett tecken på att procedurerna för att utse representanter inte på ett rättvist sätt ger alla samma chans. Argumentet betonar således rättvisa procedurer oavsett om det får konsekvenser för innehållet i politiken och i fattade beslut (Bergqvist, Adman & Jungar 2008; Freidenvall 2006). När det handlar om att olika grupper ska vara numeriskt representerade i relation till sin andel i populationen talar man ofta om *deskriptiv representation* (Wängnerud 1998, 2009; Lovenduski 2005; Beckwith 2007). Detta argument har varit av stor betydelse i den svenska debatten om att öka andelen kvinnor i det politiska beslutsfattandet (Sainsbury 2004).

Intresse

Intresseargumentet rör till skillnad från rättviseargumentet konsekvenserna för utfallet i besluten eftersom det utgår ifrån att kvinnor och män kan ha olika intressen som står i konflikt med varandra. Kvinnor och mäns sociala villkor och erfarenheter skiljer sig delvis från varandra och därför kan kvinnor som grupp ha andra intressen än män som grupp. Det betyder inte att kvinnor eller män är enhetliga grupper med tydliga enhetliga och skilda intressen, men vid vissa historiska tidpunkter och i specifika sammanhang kan kvinnor ha intressen som skiljer sig från män. I forskningen om och hur kvinnor får genomslag för sina intressen pratar man om *substantiell representation* (Lovenduski 2005; Celis 2008; Celis et al 2008; Wängnerud 2009).

Empiriskt har många studier visat att kvinnors representation har betydelse för innehållet i politiken. Kvinnors och mäns liv och erfarenheter skiljer sig ofta åt vad gäller sådant som betalt och obetalt arbete och kvinnor och män gör ibland olika prioriteringar. Dessa skilda intressen tar sig uttryck i att kvinnor som grupp och män som grupp skiljer sig åt vad gäller åsikter i frågor som t.ex. rör våld mot kvinnor, prostitution och jämställdhet (Bergqvist, Adman & Jungar 2008; Freidenvall 2006). Studier har också visat att ökad kvinnorepresentation positivt påverkar arbetet med våld mot kvinnor (Weldon 2002), jämställdhetsfrågor (Lindgren & Vernby 2010) och budgetprioriteringar (Svaleryd 2007).

Resurs

Ett tredje argument som också anförs är resursargumentet, vilket i likhet med intresseargumentet lägger vikt vid att innehållet i besluten blir annorlunda om både kvinnor och män är representerade. Tanken bakom argumentet är att kvinnor och män har olika resurser eller kompetenser som komplementerar varandra. Det handlar inte om att det finns motsatta intressen mellan könen utan om att de kan tillföra olika erfarenheter och kunskaper och därmed bättre beslut (Bergqvist, Adman & Jungar 2008; Freidenvall 2006).

Argumentens tillämpning

När det gäller den direktvalda politiska representationen är ovanstående argument och diskussion lätta att applicera. I definitioner av demokrati är vanligen tanken om jämlikhet och folkstyre grundläggande. I politiken handlar representation om att företräda väljarna och de direktvalda representanterna kan röstas bort om deras väljargrupper inte är nöjda. Den logik för utnämningar som idealt gäller för direktvalda politiker skiljer sig på vissa punkter från den logik som finns då det gäller indirekta utnämningar inom politiskt beslutsfattande och förvaltning liksom inom näringslivet (Göransson 2007).

Logiken för utnämningar är att den ska grunda sig på meriter och kompetens och inte på att t.ex. en myndighetsperson ska representera en speciell grupp av medborgarna. I likhet med argumenten för politisk representation hävdar emellertid vissa forskare också att de till synes könsneutrala merit- och kompetenskriterierna är påverkade av könsnormer. För att kunna representera alla medborgare bör en representativ byråkrati därför återspegla medborgarna vad gäller sådana aspekter som kön, klass och etnicitet (Salzstein 1979).

Logiken i det privata näringslivet är en annan än i både den folkvalda politiken och i offentlig förvaltning. Näringslivets företrädare representerar i första hand de största ägarintressena. I fokus står marknadsprinciper och vinst, inte jämlikhet och medborgarintressen. Det betyder dock inte att staten inte kan ha synpunkter på och införa regleringar vad gäller exempelvis sammansättningen av företagets styrelser, vilket har lett till en diskussion om kvotering bör införas eller ej. Sverige har till skillnad mot bland annat Norge och en del andra länder i Europa (t.ex. Belgien, Frankrike och Spanien) inte infört lagstiftning om kvotering i näringslivet utan valt att försöka påverka näringslivet genom uppmaningar och ”hot” om kvotering om könsfördelningen inte förbättras.

Ovanstående argument om rättvisa, intresse och resurser har även använts i debatten om fler kvinnor i näringslivet. Rättviseargumentet grundar sig i att den sneda könsfördelningen till männens fördel tyder på att kvinnor blir diskriminerade i rekryteringen av styrelseledamöter. Om rekryteringsprocesserna skulle bli mer rättvisa så skulle diskrimineringen upphöra. Intresseargumentet hävdar att män som grupp kan ha intresse av att bevara sin makt och därför försöker hålla kvinnor utanför. Resursargumentet menar att kvinnor

och män har olika resurser och att båda behövs. Kvinnor besitter en kompetens och är en resurs som inte har tagits tillvara. Kvinnor och män tillför näringslivet olika kompetens, och ökad jämställdhet leder till bättre beslut och ökad vinst. Studier om debatten om fler kvinnor i näringslivet visar att resursargumentet är ofta förekommande (Freidenvall och Hallonsten 2013).

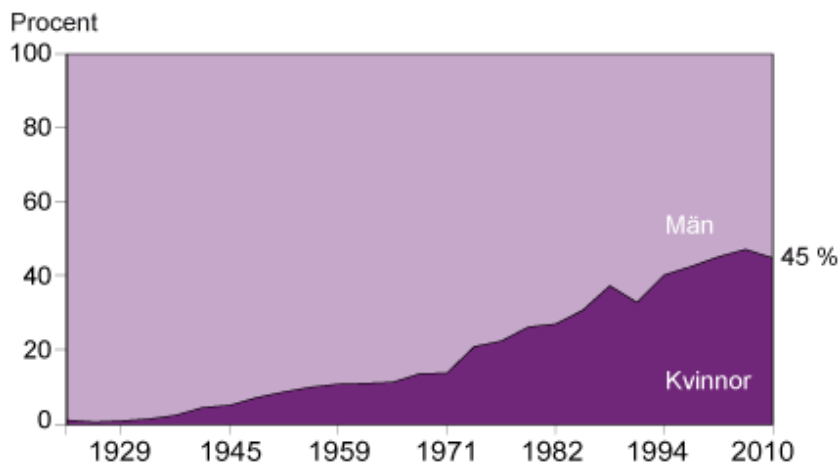
Den offentliga sfären

Till den offentliga sfären hör en rad mycket omfattande verksamheter och i detta avsnitt ges en bild av utvecklingen, som i många stycken är förhållandevis positiv. Det är i politiken, i myndigheterna och i de statliga företagen som jämställdheten har kommit längst, det vill säga i bemärkelsen att där är andelen kvinnor och män som bäst fördelad i olika maktpositioner. Men utvecklingen har varit och är ojämn. Speciellt uppseendeväckande är de senaste valens nedgång av andelen kvinnor bland riksdagens ledamöter och en fortsatt bristande jämställdhet i många kommuner.

Könsfördelningen i riksdagen

Riksdagen är Sveriges högsta beslutande organ. Efter att kvinnor och män fick rösträtt på lika villkor har i stort sett varje val sedan 1921 inneburit en uppgång i andelen kvinnor (se Figur 1).

Diagram 1 Riksdagens sammansättning efter val 1921–2010

Källa: Sveriges riksdag.

Över tid ser vi att utvecklingen av andelen kvinnor i riksdagen varit långsam, men stigande förutom under de senaste decennierna då vi sett både nedgångar och uppgångar. En av de större nedgångarna av andelen kvinnor bland riksdagsledamöterna skedde i 1991 års val då andelen kvinnor sjönk från 38 till 34 procent efter att en borgerlig regering kommit till makten efter nästan 10 år med socialdemokratiska regeringar. Valet innebar att Kristdemokraterna för första gången kom in i riksdagen och dessutom fick ministerposter. Även Ny Demokrati, ett nytt populistiskt parti, fick plats i riksdagen. Båda dessa nya partier bidrog till att sänka andelen kvinnor i riksdagen då de hade en stor majoritet män på sina vallistor. Att miljöpartiet, med sin relativt jämna könsfördelning, åkte ur riksdagen bidrog också till nedgången.

I tabell 1 framgår hur utvecklingen i riksdagen sett ut under den senaste 20-årsperioden totalt sett och för de olika partierna.

Tabell 1 Kvinnors politiska representation i riksdagen 1994–2014

Politiska partier representerade i riksdagen

Parti	1994	1998	2002	2006	2010	2014
Socialdemokraterna	48	50	47	50	48	47
Miljöpartiet	44	50	59	53	56	48
Vänsterpartiet	45	42	47	64	58	57
Moderaterna	27	31	40	43	48	52
Centerpartiet	37	56	50	38	30	41
Folkpartiet	35	35	48	50	42	26
Kristdemokraterna	33	41	30	38	37	38
Sverigedemokraterna					15	22
Totalt	40.4	42.7	45.3	47.3	45.0	43.8

Källa: SCB 2014.

Efter nedgången 1991 hamnade jämställdheten högt på den politiska agendan och i valet 1994 liksom i följande val ökade åter andelen kvinnor i riksdagen till en hittills högsta notering vid 2006 års val på 47 procent. Vid både 2010 och 2014 års val sjönk andelen kvinnor och är nu ungefär på samma nivå som i slutet av 1990-talet. Efter valet 2014 är 56 procent av riksdagens ledamöter män och 44 procent kvinnor. Aldrig tidigare har andelen kvinnor sjunkit i två val i rad. För att förstå detta måste könsfördelningen i de olika riksdagspartierna undersökas. En bidragande förklaring till nedgången är återigen att ett nytt populistiskt och könskonservativt parti, Sverigedemokraterna, kommit in i riksdagen. År 2010 var 85 procent av partiets ledamöter i riksdagen män. SD har fortsatt haft en låg andel kvinnor på sina partilistor vilket visar sig i att 2014 har andelen män visserligen minskat men är fortfarande så hög som 78 procent vilket innebär att enbart 11 (22 procent) av Sverigedemokraternas 49 riksdagsledamöter är kvinnor.

I flera av de andra partierna syns också en minskning av andelen kvinnor 2014 jämfört med tidigare val. Bland socialdemokrater, miljöpartister och vänsterpartister har andelen kvinnor minskat. I folkpartiet som i två val i rad förlorat flera kvinnliga riksdagsledamöter är nedgången som störst från 50 procent kvinnor 2006 till 26 procent 2014. Med tanke på att folkpartiet profilerat sig på jämställdhetsområdet och länge haft rekommendationer om jämställda partilistor är denna nedgång remarkabel och oväntad. Mode-

raterna har gjort en motsatt resa genom att andelen kvinnor ökat markant i varje val sedan 1994.

Riksdagsledamöter med utländsk bakgrund

Gruppen riksdagsledamöter födda utanför Sverige utgjorde 8 procent efter 2010 års val och kan jämföras med att utrikes födda utgör ungefär 17 procent av befolkningen. Över tid har det skett en långsam men stadig ökning av denna grupp (Tabell 2).

Tabell 2 Riksdagsval 1982–2010. Valda efter födelseland

Födelseland	Procent									
	Valår	1982	1985	1988	1991	1994	1998	2002	2006	2010
Inrikes födda		98,3	98,3	97,4	98,0	98,0	98,0	94,6	95,1	92,0
Utrikes födda		1,7	1,7	2,6	2,0	2,0	2,0	5,4	4,9	8,0
Totalt		100	100	100	100	100	100	100	100	100

Källa: SCB.

Med tanke på att kvinnor generellt sett är underrepresenterade bland de förtroendevalda skulle vi kunna förvänta oss att gruppen utrikes födda kvinnor är sämre representerade än gruppen utrikes födda män. Det visar sig emellertid inte vara fallet då det inte är några större skillnader mellan andelen förtroendevalda kvinnor och män med utländsk bakgrund. I 2010 års riksdag var 15 kvinnor och 13 män utrikes födda. De flesta av riksdagsledamöterna med utländsk bakgrund är födda i Asien eller Europa exkl. Norden (se Appendix, Tabell A1).

Utskotten

Många, men inte alla, riksdagsledamöter har en plats i något av riksdagens utskott. En utskottsposition är viktig för att få inblick och inflytande i riksdagens arbete. Andelen kvinnor i riksdagens utskott är i stort sett i paritet med deras andel i riksdagen, men i och med att män har ökat sin andel i riksdagen har även utskotten en

mer ojämn könsfördelning i dag jämfört med för 10 år sedan (se Tabell 3).

Tabell 3 Ledamöter i riksdagens utskott

Könsfördelning (%) och antal

Utskott	1973		1985		1998		2004		2010		2013	
	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M	K	M
Arbetsmarknads	20	80	27	73	35	65	47	53	65	35	47	53
Bostads/Civil	13	87	20	80	35	65	59	41	53	47	59	41
Finans	7	93	20	80	29	71	41	59	47	53	24	76
Förvars	7	93	20	80	35	65	35	65	35	65	24	76
Justitie	33	67	27	73	65	35	41	59	47	53	41	59
Konstitutions	7	93	20	80	29	71	24	76	47	53	29	71
Kultur	33	67	60	40	53	47	65	35	41	59	41	59
Lag	27	73	33	67	47	53	47	53	.	.	.	.
Miljö- och jordbruks	13	87	20	80	41	59	35	65	47	53	41	59
Närings	-	100	20	80	41	59	65	35	29	71	47	53
Skatte	13	87	13	87	29	71	41	59	59	41	29	71
Social	20	80	47	53	53	47	65	35	59	41	59	41
Socialförsäkrings	20	80	60	40	59	41	59	41	35	65	41	59
Trafik	-	100	13	87	35	65	29	71	53	47	41	59
Utbildnings	20	80	27	73	47	53	59	41	59	41	59	41
Utrikes	7	93	27	73	59	41	41	59	47	53	47	53
Totalt, procent	15	85	28	72	43	57	47	53	48	52	42	58
Antal	36	204	68	172	118	154	127	145	123	132	107	148

Källa: Sveriges riksdag. Kommentarer: Före 1996 hade varje utskott mellan 12 och 17 ledamöter. Från 1996 har varje utskott 17 ledamöter. Uppgifter för 2013 gäller från 30 november.

Forskning har visat att det i politiken ofta finns ett könsmonster där kvinnor är bättre representerade vad gäller sociala frågor, vård, omsorg, utbildning och kultur medan män dominerar på områden relaterade till ekonomi, teknik och försvar (Bergqvist 1998; Wängnerud 2000). År 2004 var könsfördelningen i utskotten nästan helt jämn med 47 procent kvinnor och 53 procent män och uppdelningen i olika ”kvinnodominerade”- och ”mansdominerade” områden var inte lika tydlig som tidigare. I och med nedgången av andelen kvinnor har könsmonstret återigen stärkts. I t.ex. finansutskottet sjönk andelen kvinnor från 41 procent 2004 till 24 pro-

cent 2013 och i försvarsutskottet från 35 till 24 procent. Efter valet 2014 är 35 procent av ledamöterna i finansutskottet kvinnor och motsvarande siffra för försvarsutskottet är 23 procent. I både social- och utbildningsutskottet ligger andelen kvinnor på 59 procent både 2004 och 2013. Efter valet 2014 är andelen kvinnor 53 procent i båda dessa utskott.

Regering och regeringskansli

Efter valet 2014 består statsminister Stefan Löfvens regering av 12 kvinnor och 12 män. Sedan valet 1994, då Sverige för första gången fick en regering med hälften kvinnor och hälften män, har detta mönster i stort sett följts de senaste 20 åren. 2014 års regering är alltså inget undantag. Regeringen utgör landets högsta exekutiva maktorgan och det är naturligtvis ett stort framsteg att kvinnor i så stor utsträckning är inkluderade i styrningen av Sverige. Forskningen har visat att även på regeringsnivå förekommer ett mönster där positioner med högst status oftare innehåses av män och att kvinnliga ministrar oftare finns inom områden som rör kultur, utbildning och sociala frågor (Bergqvist 1998; Wängnerud 2000). Detta mönster har försvagats över tid, vilket kan bero på att könsfördelningen har utjämnats och därmed har kvinnor kommit in på allt fler områden. I en välfärdsstat som Sverige innebär dessutom ansvar för frågor om social välfärd och omsorg ett stort ansvar över en stor del av budgeten. Trots dessa framgångar kan vi konstatera att Sverige aldrig haft en kvinnlig statsminister.

Knutet till regeringen finns ett regeringskansli bestående av Statsrådsberedningen, som samordnar och leder arbetet, de olika fackdepartementen med ansvar för olika sakfrågor och förvaltningsavdelningen för departementsövergripande resursfrågor. Det är statsministern som är chef för Regeringskansliet och i ledningen för varje departement ingår ett eller flera statsråd. Under departementschefen finns statssekreterare, expeditionschef och rättschef. Sammantaget har Regeringskansliet cirka 4 600 anställda. Bakom den numeriskt sett jämställda regeringen finns således en rad viktiga positioner som innebär makt och inflytande (Tabell 4).

Tabell 4 Regering och regeringskansli efter position 1973, 1985, 1998, 2010 och 2014

Könsfördelning (%)

Befattning	1973		1985		1998		2010		2014	
	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M
Statsråd (inkl. statsministern)	11	89	25	75	50	50	45	55	54	46
Statssekreterare (inkl. kabinettssekreterare)	-	100	12	88	35	65	36	64	37	63

Källa: Förvaltningsavdelningen, Regeringskansliet. Kommentarer: Uppgifterna för 2014 är framtagna i januari.

En politiskt viktig position innehas av statssekreterarna. Av Tabell 4 framgår att statssekreterare oftast har varit män. Före 2014 års val låg andelen kvinnor under 40 procent. En förklaring till att andelen kvinnor bland statssekreterarna är lägre än andelen kvinnor bland statsråden kan vara att det är en mer dold maktposition, som inte på samma sätt som gäller för ministrar utsätts för öppen granskning i media eller syns för väljarna (Bergqvist 1994).

Till Regeringskansliet hör också kommittéväsendet, som har en viktig funktion för att förbereda och utreda politiska beslut. I Tabell 5 framgår utvecklingen över den senaste tioårsperioden.

Tabell 5 Kommittéernas sammansättning

	2003		2013	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Ordförande m.m.	35	65	37	63
Ledamöter	46	54	44	56
Sakkunniga m.m.	46	54	51	49
Sekreterare och övriga	53	47	59	41
Total procent	47	53	51	49
Totalt antal	2 310	2 650	1 540	1 500

Källa: Kommittéberättelse respektive år.

Utredningen *Varannan damernas* (SOU 1987:19) satte under 1980-talet utnämningarna till offentliga kommittéer och styrelser under lupp. Det framkom att 1981 var enbart 16 procent av det totala antalet medverkande i kommittéer kvinnor. Utredningens arbete ledde till att mål och åtgärdsplaner vidtogs för att öka andelen kvinnor. Detta arbete gav under en förhållandevis kort tid goda resultat med en ökning till 36 procent kvinnor 1996 och till 41 procent 2000 (Bergqvist 1994). År 2013 var 51 procent av alla kommittédeltagare kvinnor. Emellertid är andelen kvinnor lägre än genomsnittet för ordförande och ledamöter. Andelen kvinnliga ledamöter har dessutom sjunkit något (Tabell 5).

Myndigheter och offentlig sektor

Andelen kvinnor bland ledamöterna i centrala myndigheters styrelser och insynsråd har under de senaste 10 åren legat stabilt runt 48 % med något lägre andel bland ordförandena (Tabell 6).

Tabell 6 Ledamöter i centrala myndigheters styrelser och insynsråd 1991–2012

Könsfördelning (%)

År	Ledamöter		därav ordförande	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
1991	31	69	11	89
2000	46	54	28	72
2006	47	53	36	64
2010	49	51	39	61
2012	48	52	41	59

Källa: Budgetpropositionen, Bilaga UO 13.

Exempel på centrala myndigheter som berör de flesta medborgare är Försäkringskassan och Skatteverket. I likhet med utvecklingen för kommittéerna skedde en stor ökning av andelen kvinnor i myndigheternas styrelser på 1980-talet och början av 1990-talet till följd av de politiska åtgärder som följde på utredningen *Varannan damernas* (SOU 1987:19). Den snabba och positiva utvecklingen under 1980-

och 1990-talen har stannat av under 2000-talet, speciellt vad gäller ordförandeposterna (Tabell 6).

Även när det gäller chefer anställda i staten och myndighetschefer har könsfördelningen utjämnats. Av Tabell 7 framgår att totalt sett är emellertid män fortfarande i majoritet bland myndighetscheferna.

Tabell 7 Myndighetschefer 7 september 2013

Antal och könsfördelning (%)

	Antal		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Generaldirektör	45	56	45	55
Landshövding	13	8	62	38
Rektor ¹	17	16	52	48
Överintendent	3	7	30	70
Övriga titlar ²	14	19	42	58
Totalt³	92	106	46	54

Källa: Budgetpropositionen, Bilaga till UO 2. 1 Regeringen anställer rektorer vid statliga universitet och högskolor efter förslag från lärosätets styrelse. 2 Häri ingår myndighetschefer med andra eller unika titlar såsom ombudsmän, direktörer, ordföranden samt rikspolischef, riksåklagare etc. 3 Inklusive vikarierande myndighetschefer.

Könsfördelningen varierar ganska mycket mellan olika typer av chefer. Bland landshövdingarna, men även rektorerna för de statliga universiteten och högskolorna, var kvinnor i majoritet 2013.

Sammantaget har således utvecklingen i staten, över den senaste tioårsperioden, varit positiv även om det finns exempel på motsatsen. Ett exempel på låg andel kvinnor inom den offentliga sektorn är att enbart 23 procent av professorerna på högskolor och universitet är kvinnor (Tabell 8).

Tabell 8 Professorer vid universitet och högskolor 2012

Antal och könsfördelning (%)

	Antal		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Professor	1 388	4 519	23	77

Källa: Personal vid universitet och högskolor, Högskoleverket.

Statliga hel- och delägda företag och affärsverk

Även om könsfördelningen är relativt jämn på många håll i den offentliga sektorn är det sämre ställt i de statliga hel- och delägda företagen samt i affärsverken. Där har utvecklingen gått långsammare och speciellt de högsta positionerna domineras av män (Tabell 9 och 10).

Tabell 9 Styrelser och ledning i statligt hel- och delägda företag 2013

Antal och könsfördelning (%)

	Andel 2002		Andel 2013	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Styrelseordförande	13	87	37	63
Verkställande direktör	12	88	29	71
Styrelseledamöter	27	63	47	53

Källa: Finansdepartementet, Verksamhetsberättelser för företag med statligt ägande.

Tabell 10 Styrelser och ledning i affärsverken 2013

Antal och könsfördelning (%)

	Antal		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Styrelseordförande	-	3	-	100
Generaldirektör	1	2	33	67
Styrelseledamöter	10	9	53	47

Källa: Näringsdepartementet.

Med tanke på att det rör sig om väldigt få personer i styrelser och ledning för affärsverken är det svårt att dra alltför långtgående slutsatser av att män dominerar på de högsta positionerna. Bland styrelseledamöterna är utvecklingen trots allt klart positiv.

Landsting och kommun

I detta avsnitt redogörs för utvecklingen av könsfördelningen bland förtroendevalda i kommuner och landsting. Generellt har kommunfullmäktige haft en lägre andel kvinnor över tid än både riksdag och landsting (Tabell 11).

Tabell 11 Kommunfullmäktig- och landstingsfullmäktigvalen 1982–2010. Valda efter kön

		Procent						
Valda		1991	1994	1998	2002	2006	2010	2014
<i>Kommunfullmäktige</i>								
Kvinnor		34,1	41,3	41,6	42,4	42,3	43,0	43,7
Män		65,9	58,7	58,4	57,6	57,7	57,0	56,3
<i>Landstingsfullmäktige</i>								
Kvinnor		42,7	47,6	48,2	47,3	47,6	47,5	48,2
Män		57,3	52,4	51,8	52,7	52,4	52,5	51,8

Källa: SCB.

Efter valet 2014 är den genomsnittliga andelen kvinnor i landstingsfullmäktige 48,2 procent och 43,7 procent i kommunfullmäktige. Det innebär inga större förändringar sedan föregående val. Andelen kvinnor ligger sedan 1994 stadigt på drygt 40 procent i kommunfullmäktige och runt 47–48 procent i landstingsfullmäktige. Det är anmärkningsvärt att mycket lite har hänt på 20 år vad gäller andelen kvinnor i kommunfullmäktige (Tabell 11).

I tabell 12 och 13 framgår hur de olika typerna av förtroendeuppdrag fördelar sig mellan könen i kommuner och landsting.

Tabell 12 Förtroendeuppdrag i kommuner efter position 2011

Procentuell fördelning, könsfördelning (%) och antal

Position	Procentuell fördelning		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Ordförande	4	5	33	67
Vice ordförande	6	7	41	59
Övriga ordinarie ledamöter	47	46	43	57
Ersättare	44	41	44	56
Totalt, procent	100	100	43	57
Antal	26 760	35 660		

Källa: Undersökning om förtroendevalda i kommuner och landsting, SCB 2011.

Tabell 13 Förtroendeuppdrag i landsting efter position 2011

Procentuell fördelning, könsfördelning (%) och antal

Position	Procentuell fördelning		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Ordförande	3	3	48	52
Vice ordförande	4	5	47	53
Övriga ordinarie ledamöter	47	47	50	50
Ersättare	45	45	49	51
Totalt, procent	100	100	49	51
Antal	3 470	3 570		

Källa: Undersökning om förtroendevalda i kommuner och landsting, SCB 2011.

Andelen kvinnor kan variera mycket mellan landets olika kommuner och landsting. Kvinnors andel i kommunfullmäktige varierar t.ex. mellan 25 till 60 procent från en kommun till en annan. En förklaring till variationen är att de s.k. röd-gröna partierna i högre utsträckning än övriga partier går till val med partilistor där varannan kandidat på valsekeln är kvinna och varannan man. Det handlar också om normer som kan påverka partiernas arbete med att rekrytera kandidater på ett jämställt vis (Wide 2014). Ungdomar är också sämre representerade i valda församlingar och lämnar sina uppdrag i högre grad. I 2010 års allmänna val utgjorde personer under 30 år 19 procent av de röstberättigade. Bland dem som valdes in i riksdagen var dock bara 5 procent under 30 år. Motsvarande andel i kommunfullmäktige var 7 procent och i lands-

tingsfullmäktige 6 procent. Under de senaste två mandatperioderna var det 16–17 procent av ledamöterna i kommunfullmäktige som valde att lämna sina uppdrag i förtid. Ungdomar, framförallt unga kvinnor, lämnade sina uppdrag i störst utsträckning under mandatperioden. Under de senaste två mandatperioderna lämnade 41 procent av de folkvalda kvinnorna i åldern 18–29 år sina uppdrag. Motsvarande andel bland männen i samma åldersgrupp var 36 procent. SCB konstaterar att avhopp under mandatperioden främst beror på personliga skäl som arbets- och familjeförhållanden, flytt och hälsa.

De förtroendevalda i kommuner och landsting är till övervägande del födda i Sverige och har två inrikes födda föräldrar. En undersökning från 2011 visar att gruppen förtroendevalda födda utanför Sverige utgör ungefär 9 procent i kommunerna och 8 procent i landstingen och kan jämföras med att utrikes födda utgör 17 procent av befolkningen. Liksom i riksdagen finns inga större skillnader mellan andelen förtroendevalda kvinnor och män med utländsk bakgrund (SCB, Demokratistatistik rapport 12, *Förtroendevalda i kommuner och landsting 2011*).

Internationell utblick över politisk representation

Internationellt sett ligger Sverige mycket bra till vad gäller jämställdhet i politiken. Med runt 45 procent kvinnor i riksdagen ligger Sverige i topp, men allt fler länder närmar sig denna nivå. Det gäller speciellt ett antal länder i Afrika och Sydamerika som har infört könskvotering (Dahlerup & Freidenvall 2005; Dahlerup 2006; Krook 2009). Totalt sett ligger genomsnittet för världens parlament på 21,8 procent. De regionala skillnaderna är stora och visar att de nordiska länderna drar upp genomsnittet. De nordiska länderna har ett genomsnitt på 41,6 procent, vilket kan jämföras med siffran 23,7 procent för andra europeiska länder (tillhörande OSCE, exklusive Norden).

Andelen kvinnor bland svenska EU-parlamentariker är bland de högsta jämfört med övriga länder (Tabell 14).

Tabell 14 Svenska EU-parlamentariker

Antal och könsfördelning (%)

År	Antal		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
1995	9	13	41	59
1999	9	13	41	59
2004	11	8	58	42
2009	10	8	56	44
2011	9	11	45	55
2014	11	9	55	45

Källa: Europaparlamentsval, SCB.

För Sveriges del har andelen kvinnor i EU-parlamentet legat på över 40 procent alltsedan inträdet i EU och i 2014 år val blev kvinnorna i majoritet med 55 procent (Tabell 14). Genomsnittet för parlamentet är 37 procent kvinnor (<http://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/gender-balance.html>).

På ministernivå har vi tidigare konstaterat att Sverige sedan 1994 har haft en jämn könsfördelning, men ännu inte haft någon kvinnlig statsminister till skillnad från allt fler länder runt om i världen. Det är intressant att se att det har blivit allt viktigare att utnämna kvinnor på framträdande synliga poster på regeringsnivå. Några exempel på detta är när Michelle Bachelet tillträdde som president i Chile 2006 och utnämnde en regering med lika många kvinnor som män. Året efter gjorde Spaniens premiärminister José Luis Rodríguez Zapatero detsamma (Bergqvist, Adman & Jungar 2008).

Det privata näringslivet

Till skillnad från i den offentliga sfären där andelen kvinnor och män på ledande positioner närmat sig varandra så går utvecklingen mot ett mer jämställt näringsliv mycket långsamt. Här består en ordning med en hög grad av mansdominans i styrelser och bland chefer. Den ojämställdhet som präglar näringslivet framstår som något av en paradox i internationella jämförelser där Sverige vanligtvis ligger i topp (Freidenvall och Hallonsten 2013). I t.ex. börs-

företagens styrelser fanns 2013 enbart fem procent kvinnliga styrelseordförande, sex procent verkställande direktörer och 24 procent styrelseledamöter (Tabell 15).

Tabell 15 Styrelser och ledning i börsföretag 2013

Antal och könsfördelning (%)

	Antal		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Styrelseordförande	11	220	5	95
Verkställande direktör	14	217	6	94
Styrelseledamöter	359	1 157	24	76

Källa: Styrelser och revisorer i Sveriges Börsföretag 2013-2014, SIS Ågarservice AB.

Frågan om mäns makt och kvinnors underrepresentation i näringslivet har varit föremål för en rad undersökningar och diskussioner om vilka åtgärder som bör vidtas för att få till stånd en jämnare könsfördelning (se t.ex. SOU 2003:16 Mansdominans i förändring; SOU 2005:66 Makt att forma samhället och sitt eget liv; Göransson 2006; SOU 2007: 108 Kön, makt och statistik).

År 2013 publicerades undersökningen "Kvinnor och män i näringslivet 2013", i vilken SCB på regeringens uppdrag undersökt könsfördelningen på ledande positioner bland företag med 200 eller fler anställda. Rapporten ger även en bild av företagets jämställdhetsarbete och hur jämställdheten ser ut i olika branscher, i företag av olika storlek och i olika regioner. Sammantaget visar undersökningen att både i styrelserna och i företagets ledningar har andelen kvinnor ökat något över tid. I de undersökta ledningarna hade t.ex. andelen kvinnor ökat från 17 procent 2003 till 28 procent 2013. Undersökningen visar vidare att ett organiserat jämställdhetsarbete var något vanligare än för 10 år sedan.

I undersökningen framkommer också att det liksom tidigare finns stora skillnader vad gäller vilka ansvarsområden kvinnor respektive män har ansvar för och att olika branscher återspeglar traditionella könsmonster. Kvinnors vanligaste ansvarsområde är personalansvar, och kvinnor återfinns oftare i företag inom vård, omsorg och socialtjänst. Mäns vanligaste ansvarsområde är ekonomi och män dominerar starkt byggbranschen.

I forskningen om makteliter används ibland begreppet homosocialitet för att förstå hur genus reproduceras i organisationer och i samhället. Homosocialitet har exempelvis använts för att förklara den manliga dominansen i näringslivets ledning. Begreppet fångar in de processer som gör att män orienterar sig mot andra män och identifierar sig med andra män. Dessa processer bidrar till skapa grupper av män som distanserar sig från vissa andra män och kvinnor, vilket i sin tur resulterar i könssegregerade organisationer (Holgersson 2006).

Homosocialiteten är kopplad till styrelsernas homogena sammansättningar. En undersökning visar att förutom att det huvudsakligen är män som sitter i styrelserna så var deras utbildningsnivå och yrkesmässiga inriktning likartad och de var oftast av svensk härkomst (AllBright 2013).

”Den massiva mansdominansen på näringslivets ledande positioner har på senare tid stuckit allt mer i ögonen, inte minst sedan särskilt det politiska fältet uppnått könsbalans” skrev utredarna i *Kön, makt och statistik* (SOU 2007:8). Då gällde det situationen 2007, men orden skulle även kunna gälla dagens situation.

En internationell utblick visar att andelen kvinnor i europeiska bolagsstyrelser ökar, men att de fortfarande ligger långt ifrån kommissionens 40-procentsmål för 2020. Under 2012 ökande andelen kvinnliga styrelsemedlemmar i de största europeiska företagen med två procentenheter och kvinnor utgör 16 procent av ledamöterna. Trenden är att andelen kvinnor långsamt ökar. År 2003 var endast nio procent kvinnor i de största företagens styrelser, vilket innebär att den största ökningen skett under de senaste två åren. Högst andel kvinnor i bolagsstyrelser finns i Finland (29 %), Lettland (28 %) och Sverige (26 %). Inget EU-land når därför upp till kommissionens mål. I Norge, som infört könskvotering är andelen däremot 44 procent (<http://www.europaportalen.se/2013/01/flerkvinnor-i-bolagsstyrelser#sthash.2zK94WYj.dpuf>).

Medborgerliga aktiviteter

Grundläggande för ett jämställt och jämlikt medborgarskap är deltagande i medborgerliga aktiviteter såsom politiskt deltagande, föreningsdeltagande, protestaktiviteter m.m. Med medborgerligt deltag-

ande menas aktiviteter utförda av vanliga medborgare (inte politiker) i syfte att påverka politiken. Traditionellt sett har män varit något mer aktiva i politiska partier och fackliga organisationer och oftare innehåft förtroendeuppdrag. I dag har skillnaderna mellan könen minskat och i vissa fall är kvinnor mer aktiva. Valdeltagandet är överlag mycket högt i Sverige och kvinnor har sedan 1970-talet ett något högre valdeltagande än män och det är speciellt tydligt bland förstagångsväljarna (Bergqvist, Adman och Jungar 2008). I 2010 års riksdagsval röstade 85 procent av kvinnorna och 84 procent av männen. Bland förstagångsväljare var motsvarande siffror 82 procent och 79 procent. Endast i åldersgruppen över 65 år männen mer aktiva väljare än kvinnorna i samma åldersgrupp (Tabell 16).

Tabell 16 Valdeltagande i riksdagsval efter ålder 2010

Ålder	Valdeltagande i riksdagsval			
			Därav förstagångsväljare	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
18–29	81	78	82	79
30–49	87	84		
50–64	90	88		
65–	81	86		
Totalt	85	84	82	79

Källa: Valdeltagarundersökningen, SCB 2011.

Väldig få medborgare i Sverige är medlemmar i ett politiskt parti och här finns sammantaget vissa små skillnader mellan kvinnor och män. Åren 2008/09 var 4,3 procent av kvinnorna och 6,2 procent av männen medlemmar i ett politiskt parti. Motsvarande siffror för 2012/13 var 4,4 och 5,6 procent. Drygt en procent av både kvinnor och män deltog aktivt i partiets verksamhet. I vissa andra former av aktiviteter finns en viss övervikt för män. Det gäller t.ex. deltagande i politiska diskussioner; 40 procent av kvinnorna och 45 procent av männen säger sig delta i politiska diskussioner (SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (ULF)). När det gäller politiskt intresse, självförtroende och motivation har det i regel visat sig att det finns könsskillnader till männens fördel. Dessa undersökningar grundar sig vanligen på självuppskattning och forskare har påpekat att kvinnor möjligen underskattar sitt eget intresse

eftersom ”politik” ofta förknippas med politikområden som engagerar män mer än kvinnor, som t.ex. ekonomi och arbetsliv (Oskarson och Wägnerud 1995).

Kvinnor som grupp och män som grupp skiljer sig något åt vad gäller politiska åsikter och intressen. I ett läge då kvinnor är något mindre närvarande i aktiviteter där politiska åsikter förs fram så kan det innebära att kvinnors åsikter och intressen inte får gehör. Generellt sett röstar män mer höger än kvinnor. Kvinnor röstar således mer vänster, vilket bland annat hänger ihop med att kvinnor i högre grad prioriterar frågor om välfärd och omsorg (Bergqvist, Adman och Jungar 2008; SCB 2013). Skillnaderna mellan köns röstningsmönster har ökat under senare år. I 2010 års valundersökning visas att jämfört med kvinnor har män en högre sannolikhet att stödja Moderaterna och Sverigedemokraterna och lägre sannolikhet att stödja Miljöpartiet och Socialdemokraterna (SCB 2011).

Fackliga organisationer

I ett internationellt perspektiv har de fackliga organisationerna i Sverige fortfarande stor medlemsuppslutning och organisationerna har stora resurser till sitt förfogande. Även om arbetsmarknadens parter inte längre spelar samma centrala roll i svenskt politiskt beslutsfattande som under 1970-talet har de fortfarande betydande möjligheter till att driva sina intressen och påverka det politiska beslutsfattandet.

LO har en något högre andel män bland sina medlemmar, Saco en något högre andel kvinnor och TCO har över 60 procent kvinnor bland medlemmarna. De fackliga organisationerna, speciellt LO, har historiskt sett haft en övervikt av män bland sina förtroendevalda. Över tid har könsfördelningen bland de förtroendevalda utjämnats förutom i LO där utvecklingen är mer ojämn (Tabell 17).

Tabell 17 Förtroendevalda i fackliga organisationer 1973, 1985, 2001 och 2014

Könsfördelning (%)

Organisation	1973		1985		2001		2014	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
<i>LO</i>								
Representantskap	5	95	14	86	32	68	45	55
Styrelse	-	100	-	100	33	67	17	83
Förbundsordförande	-	100	-	100	19	81	14	86
<i>TCO</i>								
Kongress	15	85	36	64	42	58	58	42
Styrelse	20	80	20	80	70	30	53	47
Förbundsordförande	9	91	11	89	42	58	57	43
<i>SACO</i>								
Kongress	9	91	29	71	42	58	43	57
Styrelse	7	93	12	88	50	50	55	45
Förbundsordförande	8	92	15 ¹	85 ¹	27	73	32	68

1 Avser 1983.

Källa: Respektive organisation.

En rapport från LO visar att trots framgångar för kvinnor på ledande positioner på vissa håll inom organisationen så har andelen kvinnor minskat i LO:s ledning för första gången sedan 1994 (Johansson & Bergold 2013).

På medlemsnivå ser vi att män är något mer aktiva än kvinnor i de fackliga organisationerna. Här varierar också aktivitetsgraden mycket mellan olika åldersgrupper. I åldersgruppen 55–64 är män klart mer aktiva än kvinnor i samma åldersgrupp. Däremot i åldersgruppen 25–44 är kvinnor mer aktiva än män (Tabell 18).

Tabell 18 Personer 16–64 år aktiva i en facklig organisation efter ålder 2012

Andel (%) av alla i gruppen

Ålder	Kvinnor	Män
16–24	0,8	2,5
25–34	4,6	4,1
35–44	6,8	6,2
45–54	7,7	8,7
55–64	9,1	12,9
Samtliga	6,7	7,2

Källa: Undersökning om levnadsförhållanden (ULF), SCB

Sammanfattning

Män är fortfarande i majoritet på alla områden där det finns makt och inflytande. I de politiska demokratiska beslutsprocesserna har könsfördelningen utjämnats, men även här finns män i regel på de högsta positionerna. I riksdagen har andelen kvinnor sjunkit två år i rad och det är mycket stora skillnader mellan de olika partierna, vilket beror på att kvinnor inte står högt på en del partiers listor. Det är svårt att veta om det är en tillfällighet eller något mer bestående. Könsskillnaderna i politiken är ofta större på de positioner som utses indirekt genom nomineringar såsom statssekreterare och ordförande för olika kommunala nämnder. Dessa poster är i regel inte så synliga för väljarna och för media. Det privata näringslivet har de största könsskillnaderna.

Den svenska jämställdhetspolitiken har sällan använt kvotering som verktyg för att utjämna könsfördelningen. Kvotering har ibland använts i vissa utbildningar som dominerats av ettdera könet. För att öka andelen kvinnor i beslutsfattande organ så har staten använt andra styrmedel såsom målsättningar, information och dialog med de aktörer som utser ledamöter till olika typer av beslutsfattande positioner inom den offentliga sfären och i det privata näringslivet. Som framgått tar en sådan strategi lång tid och den har i nuläget endast i undantagsfall nått ända fram.

En jämn könsfördelning brukar sägas vara när inget kön är representerat med mindre än 40 procent. Det slående i föreliggande sammanställning är att även i de fall då det enligt 40–60-principen råder

könsbalans så är det nästan alltid kvinnor som har runt 40 procent och män som har mer än 50 procent av maktpositionerna. En sådan systematik tyder på att det då fortfarande handlar om att barriärerna för kvinnor är högre än för män också på de områden som har en förhållandevis stor andel kvinnor.

Referenser

- Beckwith, Karen. 2007. "Numbers and Newness: The Descriptive and Substantive Representation of Women." *Canadian Journal of Political Science* 40: 27–49.
- Bergqvist, Christina. 1994. *Mäns makt och kvinnors intressen*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Bergqvist, Christina. 1998. "Frauen, Männer und die politische Repräsentation in Schweden", 315-332. In *Handbuch Politische Partizipation von Frauen in Europa*. Leverkusen: Verlag Leske+Budrich.
- Bergqvist, Christina. 2004. Gender (In)Equality, European Integration and the Transition of Swedish Corporatism. *Economic and Industrial Democracy*. Vol.25 No. 1 February 2004:125–146.
- Bergqvist, Christina, Per Adman och Ann-Cathrine Jungar. 2008. *Kön och politik*. Stockholm: SNS Förlag.
- Celis, Karen, Sarah Childs, Johanna Kantola and Mona Lena Krook. 2008. "Rethinking Women's Substantive Representation." *Representation* 44(2): 99–110.
- Celis, Karen. 2008. "Studying Women's Substantive Representation in Legislatures: When Representative Acts, Contexts and Women's Interests become Important." *Representation* 44(2): 111–123.
- Dahlerup, Drude (red.). 2006. *Women, Quotas and Politics*. London: Routledge.
- Dahlerup, Drude & Freidenvall, Lenita. 2005. "Quotas as a 'Fast Track' to Equal Representation for Women: Why Scandinavia is no longer the model." *International Feminist Journal of Politics* 7: 26–48.
- Freidenvall, Lenita. 2006. *Vägen till Varannan damernas. Om kvinno-representation, kvotering och kandidaturval i svensk politik 1970–2002*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Freidenvall, Lenita och Hanna Hallonsten. 2013. "Why not corporate gender quotas in Sweden?" *Representation* 49(4): 467–485.
- Holgersson, Charlotte. 2006. Homosocialitet som könsordnande process. *Norma, Nordic journal for masculinity studies* 1(1): 24–41.

- Hughes, Melanie M. and Pamela Paxton. 2008. "Continuous Change, Episodes, and Critical Periods: A Framework for Understanding Women's Political Representation over Time." *Politics & Gender* 4 (2008): 233–264.
- Krook, Mona Lena. 2009. *Quotas for Women in Politics. Gender and Candidate Selection Reform Worldwide*. Oxford: Oxford University Press.
- Lindgren, Karl-Oskar & Vernby, Kåre. 2010. "Om kvinnorepresentationen och rätt till heltid", *Kommunal ekonomi och politik*, Vol. 11, Nr. 4, s. 7–31
- Lovenduski, Joni. 2005. *Feminizing politics*. Cambridge: Polity Press.
- Phillips, Anne. 1991. *Engendering Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Phillips, Anne. 1995. *The Politics of Presence. The Political Representation of Gender, Race and Ethnicity*. Oxford: Oxford University Press.
- Rönnbäck, Josefin. 2004. *Politikens genusgränser: Den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921*. Stockholm: Atlas.
- Sainsbury, Diane. 2004. "Women's Political Representation in Sweden: Discursive Politics and Institutional Presence." *Scandinavian Political Studies*, 27 (1): 65–87.
- Saltzstein, G. 1979. "Representative Bureaucracy and Bureaucratic Responsibility: Problems and Prospects". *Administration Society*, 10 (4), 465–475.
- SCB 2013. *Kvinnor och män i näringslivet 2013*.
- SCB 2014. *På tal om kvinnor och män – Lathund om jämställdhet 2014*, SCB, Stockholm,
http://www.scb.se/Statistik/_Publikationer/LE0201_2013B14_BR_X10BR1401.pdf
- SOU 1987:19. *Varannan damernas*.
- SOU 1990:44. *Demokrati och makt i Sverige*.
- SOU 1994:3. *Mäns föreställningar om kvinnor och chefskap*.
- SOU 2003:16. *Mansdominans i förändring*.
- SOU 2005:66. *Makt att forma samhället och sitt eget liv*.

- SOU 2007:108. *Kön, makt och statistik*.
- SOU 2001:48, *Att vara med på riktigt – demokratiutveckling i kommuner och landsting*,
<http://www.regeringen.se/content/1/c4/05/98/ce90cfe5.pdf>
- Svaleryd, Helena. 2007. Women's Representation and Public Spending, IFN Working Paper No. 701,
http://www.ifn.se/publikationer/working_papers/2007/701
- Wide, Jessica. 2006. *Kvinnors politiska representation i ett jämförande perspektiv - nationell och lokal nivå*. Umeå: Statsvetenskapliga institutionens skriftserie.
- Wide, Jessica. 2014. "Jämställdhet i svenska kommuner – orsaker och effekter." *Politologerna*,
<http://politologerna.wordpress.com/2014/08/21/jamstalldhet-i-svenska-kommuner-orsaker-och-effekter/>
- Wängnerud, Lena. 1998. *Politikens andra sida. Om kvinnorepresentation i Sveriges Riksdag*, Göteborg Stud. Polit., Göteborgs Universitet.
- Wängnerud, Lena. 2000. "Testing the Politics of Presence: Women's Representation in the Swedish Riksdag." *Scandinavian Political Studies* 23, 1: 67–91.
- Wängnerud, Lena. 2009. "Women in Parliaments: Descriptive and Substantive Representation." *The Annual Review of Political Science* 12:51–69.

Appendix

Tabell A1 Nominerade och valda till allmänna val efter födelseregion 2010
Antal och könsfördelning (%)

Val Födelseregion	Nominerade				Valda			
	Antal		Könsfördelning		Antal		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
<i>Riksdag</i>								
Afrika	16	31	34	66	1	1	50	50
Asien	68	85	44	56	6	5	55	45
Europa exkl. Norden	93	122	43	57	4	5	44	56
Nordamerika	6	9	40	60	-	-	-	-
Norden exkl. Sverige	57	54	51	49	3	2	60	40
Sverige	2 236	2 829	44	56	142	179	44	56
Sydamerika	21	31	40	60	1	-	100	0
Övriga länder	6	1	86	14	-	-	-	-
Totalt	2 503	3 162	44	56	157	192	45	55

Källa: Nominerade och valda, SCB.

Tabell A2 Ordförande i riksdagens utskott

Könsfördelning (%) och antal

Utskott	2013	
	Kvinnor	Män
Arbetsmarknads	1	
Bostads/Civil	1	
Finans	1	
Förvars		1
Justitie		1
Konstitutions		1
Kultur	1	
Miljö- och jordbruks	1	
Närings		1
Skatte		1
Social		1
Socialförsäkrings		1
Trafik		1
Utbildnings	1	
Utrikes	1	
Totalt, procent	47	53
Antal	7	8

Källa: Sveriges riksdag. Kommentarer: Uppgifter för 2013 gäller från 30 november.

Tabell A3 Chefer i offentlig sektor efter typ av chef 2012

Antal och könsfördelning (%)

Sektor Typ av chef	Antal		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Staten	2 500	3 200	44	56
Högre ämbetsmän och politiker	100	140	42	58
Verkställande direktörer, verkschefer m.fl.	20	20	50	50
Drift- och verksamhetschefer	1 700	2 400	42	59
Chefer för särskilda funktioner	700	620	53	47
Chefer för mindre företag och enheter	..	..	..	..
Landsting	6 600	2 500	73	28
Högre ämbetsmän och politiker	140	160	47	53
Verkställande direktörer, verkschefer m.fl.	90	70	56	44
Drift- och verksamhetschefer	5 500	2 000	73	27
Chefer för särskilda funktioner	120	100	55	46
Chefer för mindre företag och enheter	780	220	78	22
Kommuner	20 000	9 800	67	33
Högre ämbetsmän och politiker	790	1 100	42	58
Verkställande direktörer, verkschefer m.fl.	260	230	53	47
Drift- och verksamhetschefer	15 900	6 500	71	29
Chefer för särskilda funktioner	600	610	50	50
Chefer för mindre företag och enheter	2 500	1 400	64	36
Offentlig sektor	29 200	15 500	65	35
Högre ämbetsmän och politiker	1 000	1 400	42	58
Verkställande direktörer, verkschefer m.fl.	370	310	54	46
Drift- och verksamhetschefer	23 100	10 900	68	32
Chefer för särskilda funktioner	1 400	1 300	52	48
Chefer för mindre företag och enheter	3 300	1 600	69	33

Källa: Lönestrukturstatistik, Medlingsinstitutet.

Tabell A4 Chefer i privat sektor efter typ av chef 2012

Antal och könsfördelning (%)

Typ av chef	Antal		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Drift- och verksamhetschefer	12 500	30 700	29	71
Chefer för särskilda funktioner	19 800	43 100	31	69
Chefer för mindre företag och enheter	13 000	34 300	27	73
Totalt	48 200	120 200	29	71

Källa: Lönestrukturstatistik, Medlingsinstitutet.

Underlag till
Jämställdhetsutredningen U 2014:06

Delmål 2:
Ekonomisk jämställdhet (exklusive utbildning)

*Anita Nyberg, professor emerita
Stockholms universitet*

En förutsättning för jämställdhet mellan könen är att kvinnorna blir helt ekonomiskt och socialt oberoende av männen. Detta kan endast ske om samhället bestämt avvisar i stället för att som nu tillstyrka äktenskapet som försörjningsinrättning. Dvs. fullt arbetsföra kvinnor skall inte kunna bli försörjda i och med äktenskapet, och fullt arbetsföra män skall inte heller kunna hålla sig med oavlönad, nitisk och oegennyttig hushållerska. Var och en sköter sin hälft av hemarbetet och försörjer sig genom ett yrke.

(E. Moberg 1961 s. 171).

Innehåll

1.	Inledning.....	55
2.	Tidigare forskning om inkomstfördelning.....	57
3.	Gårdagens och dagens mål för ekonomisk jämställdhet	61
4.	Datakällor	63
5.	Kvinnors och mäns löne- och företagarinkomster	67
5.1	Löneinkomster.....	67
5.2	Företagarinkomster	69
5.3	Löne- och företagarinkomster.....	71
6.	Sysselsatta 20–64 år efter ålder och anknytningsgrad till arbetsmarknaden	74
6.1	Sysselsatta efter ålder.....	74
6.2	Tidsbegränsat anställda	81
7.	Arbetstider	84
7.1	Undersysselsatta kvinnor och män	87
8.	Kvinnors och mäns löner.....	91
9.	Kvinnors och mäns marknadsinkomster och individuella disponibla inkomster	95
9.1	Marknadsinkomst som andel av bruttoinkomst och individuell disponibel inkomst	95
9.2	Transfereringar, skatter och individuell disponibel inkomst	100
10.	Sammanfattande diskussion	108

Referenser.....	112
Bilaga	123

Ekonomisk självständighet och ekonomisk jämställdhet

1. Inledning

Riksdagen beslutade i mars 2006 att det övergripande målet för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv.¹ Ekonomisk jämställdhet är ett av fyra delmål för att uppnå det övergripande målet. Med ekonomisk jämställdhet menas att ”kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om utbildning och betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut” (Prop. 2005/06:155 s. 47 ff). Kvinnor och män ska även ha samma möjligheter och villkor i fråga om tillgång till arbete, anställnings-, löne- och andra arbetsvillkor. Men inte endast ska samma möjligheter och villkor gälla utan målet ekonomisk jämställdhet ska uppnås. I propositionen påpekas att kunna försörja sig genom betalt arbete är centralt i svensk jämställdhetspolitik, att kvinnor och män ses som individuellt ansvariga för sin försörjning, att skatter och socialförsäkringar är knutna till individen och att det avlönade arbetet inte bara ska ge ekonomisk självständighet i förvärsaktiv ålder, utan också innebära ekonomisk trygghet och självständighet som pensionär.

Syftet med denna artikel är att beskriva och analysera utvecklingen av den ekonomiska jämställdheten de senaste dryga tio åren i Sverige. Det är kvinnors och mäns individuella inkomster som studeras, inte hushållens. Studien gäller kvinnors och mäns löne- och företagarinkomster och de faktorer som är avgörande för dessa inkomsters storlek, nämligen sysselsättning, arbetstider och löner.² Ett andra syfte är att granska kvinnors och mäns individuella disponibla inkomster. Det görs dels genom att undersöka marknadsinkomsternas andel av bruttoinkomsten och den individuella disponibla inkomsten, dels genom att granska huruvida transfereringar och skatter utjämnar skillnaden i marknadsinkomster mellan kvinnor och män. Ett tredje syfte är att diskutera den statistik som är

---

¹ I mars 2006 när de nya jämställdhetspolitiska målen antogs hade Socialdemokraterna makten. Alliansregeringen ändrade inte dessa mål när de fick makten på hösten samma år. De övriga delmålen är en jämn fördelning av makt och inflytande, en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet och att mäns våld mot kvinnor skall upphöra.

² Utbildning ingår också i ekonomisk jämställdhet, men kommer inte att diskuteras här, utan av Mia Heikkilä i en särskild artikel till utredningen.

tillgänglig samt huruvida det finns behov av att justera och förtydliga de indikatorer som har tagits fram för att mäta ekonomisk jämställdhet och formuleringen av delmålet ekonomisk jämställdhet.

2. Tidigare forskning om inkomstfördelning

Studier av hur inkomster fördelas i befolkningen är frekventa. Utvecklingen över tid i ett land studeras och jämförelser mellan olika länder görs.³ Utgångspunkten är i allmänhet disponibel inkomst; dvs. hushållens marknadsinkomster plus transfereringar⁴ minus skatter. Inkomsterna fördelas sedan på individerna i hushållet med beaktande av hushållens försörjningsbörd. Den disponibla inkomsten antas belysa hushållens konsumtionsnivå eller ekonomiska standard. Statistiska centralbyråns (SCB:s) Inkomstfördelningsundersökning visar till exempel data rörande hushållens disponibla inkomster i många olika varianter. Hushållen är då såväl inkomst- som analysenhet.⁵

Vissa inkomstfördelningsstudier använder hushållet som inkomst-enhet och individen som analysenhet. Björklund, Palme och Svensson (1995) och Björklund och Jäntti (2011) anser att denna definition på hushållsbaserad disponibel inkomst har blivit standard inom forskningen kring inkomstfördelning. Utgångspunkten är fortfarande att individens ekonomiska standard bestäms av det hushåll som individen tillhör. I ett hushåll med två vuxna (och eventuella barn) får de två vuxna parterna lika stora inkomster eftersom de totala inkomsterna fördelas jämnt även om den ena personen, oftast mannen, tjänar mer än den andra, vanligtvis kvinnan. Ovan nämnda författare påpekar att denna sorts analys inte är lämpad för att belysa frågor kring jämställdhet mellan kvinnor och män.

Oavsett om man använder hushållet som såväl inkomst- som analysenhet eller hushållet som inkomst- och individen som analysenhet är utgångspunkten att den ekonomiska standarden är densamma för samtliga individer i hushållet och att det inte har någon betydelse vem i familjen som bidrar med inkomsterna eller vem som har störst inkomst. Det har ett samband med att ekonomer traditionellt har sett familjen som en enhet och arbetsfördelningen mellan makarna, där mannen har ansvaret för det avlönade arbetet och kvinnan för

---

³ T.ex. Olsson 1972; Ds Fi 1986:12; Söderström 1988; Gustafsson och Uusitalo 1990; Fritsell 1991; Björklund och Fritzell 1992; Jansson och Sandqvist 1993; Nelander och Lindgren 1997; Björklund 1998; Nelander och Lönnroos 2000; Fransson 2009; Brandolini och Smeeding 2009.

⁴ Transfereringar består till exempel av barnbidrag, pensioner, sjuk- och arbetslöshetsersättning.

⁵ Se SCB (2014a). Från och med 2002 redovisas även disponibel inkomst per konsumtionsenhet (ke) (SCB 2012a).

det oavlönade, som ett resultat av rationella val för att maximera familjens resurser (Becker 1981). Om detta innebär att kvinnor blir ekonomiskt beroende av män diskuteras inte och ses inte heller som ett problem.⁶

Detta perspektiv på familjen som en konfliktfri enhet för rättvis fördelning av ekonomisk standard står i skarp kontrast till feministiska perspektiv som sedan åtminstone 150 år tillbaka hävdar att arbetsfördelningen i familjen, den manliga enlönesmodellen och kvinnors ekonomiska beroende av män, är centrala mekanismer genom vilka kvinnors underordnade position i familjen och i samhället upprätthålls (Hartmann 1974; Folbre och Hartmann 1989; Orloff 1993; Chafetz 1999).⁷

Feministiska teorier utgår ifrån att nyckeln till kvinnors frigörelse och ekonomiska oberoende i första hand ligger i kvinnors inträde på arbetsmarknaden och i lönearbete. En egen lön ökar kvinnors makt i två viktiga dimensioner enligt Hobson (1990). För det första ger den kvinnor en talan (*voice*), en möjlighet att påverka besluten i familjen, och för det andra ger den kvinnor en möjlighet att lämna ett förhållande om de inte finner det tillfredsställande (*exit*).⁸ Med egen inkomst och hög utbildning får kvinnor större förhandlingsstyrka och en bättre *fall-back position*, dvs. hon klarar sig bättre ekonomiskt efter en separation eller skilsmässa (Ott 1992 s. 319). Ju högre inkomst mannen har och om det finns barn blir kvinnans fall-back position svagare. På liknande sätt argumenteras i studier av välfärdsstater ur ett könsperspektiv att det är av avgörande betydelse för kvinnor att välfärdsstater möjliggör kapacitet att bilda och upprätthålla ett autonomt/självständigt hushåll ("the capacity to form and maintain an autonomous household") (Orloff 1993 s. 319).

Dessa sistnämnda perspektiv har lett till flera studier, ofta av sociologer, som många gånger är baserade på data från Luxembourg Income Study (LIS).⁹ Studierna fokuserar på gifta kvinnors inkom-

---

⁶ Ekonomer har senare anlagt spelteoretiska perspektiv på familjen och använt hotpunkter för att modellera maktförhållanden (Browning m.fl. 1994; Ott 1995; Seiz 1995; Lundberg och Pollak 1996).

⁷ Filosofen och nationalekonomen John Stuart Mill skrev redan 1869: "Möjligheten att tjäna pengar är avgörande för kvinnans värdighet om hon inte har en egen förmögenhet" (1869/1995 s. 52).

⁸ Hobson har hämtat begreppen "voice" och "exit" från Hirschman (1970).

⁹ LIS samlar in data om inkomster, förmögenheter, sysselsättning och demografi från ett stort antal länder och harmoniserar dessa för att möjliggöra jämförelser mellan olika länder.

ster och ekonomiska o/beroende av sina män och kvinnors möjligheter att på egen hand försörja sig och sina barn.¹⁰ En tidig och tongivande studie definierade ekonomiskt beroende som den utsträckning i vilken gifta kvinnor är beroende av sina mäns inkomster ("the extent to which married women rely on the incomes of their husbands") (Sørensen och McLanahan 1987 s. 661) och mäts genom hustruns bidrag till parets gemensamma inkomster.

Denna definition används i en svensk studie som visar att i slutet av 1960-talet var varannan sammanboende kvinna mellan 20 och 60 år helt ekonomiskt beroende av sin man.¹¹ Under 1970-talet var förändringstakten hög och under de följande decennierna gick många sammanboende kvinnor från att vara helt beroende till att i viss mån vara beroende. Slutsatsen är att allt fler kvinnor bidrar till hushållets disponibla inkomst, men att nästan alla fortfarande år 2000 i någon mån är beroende av sin mans inkomster för att behålla sin levnadsstandard (Bygren m.fl. 2004). Denna slutsats förutsätter dock att makarna fördelar inkomsterna jämnt i familjen.

Den ekonomiska jämställdheten i Sverige har utretts två gånger tidigare. En gång under andra halvan av 1990-talet i den så kallade *Kvinnomaktutredningen – Utredningen om fördelningen av ekonomisk makt och ekonomiska resurser mellan kvinnor och män*¹² – och en andra gång i mitten av 2000-talet i *Jämställdhetspolitiska utredningen – Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken*.¹³ I *Kvinnomaktutredningen* beskrivs och analyseras ekonomisk jämställdhet i förhållande till arbetsmarknaden, välfärdsstaten och familjen. Den visar att sammanboende kvinnors ekonomiska beroende av sina män minskade mellan 1975 och 1994 (Nyberg 1997 kapitel 13). Dels minskade andelen familjer där kvinnan hade mindre än en fjärdedel av mannens förvärvsinkomst från 36 till 12 procent, dels ökade andelen kvinnor som hade högre förvärvsinkomst än sin man från 10 till 20 procent och dessutom

---

¹⁰ Hobson 1990; Fritzell 1999; Bianchi m.fl. 1999; Lovell 1999; Sørensen 2001; Rake och Daly 2002; Stier och Mandel 2003; Huber m.fl. 2004; Mysiková 2010; Estévez-Abe och Hethey 2010; Nieuwenhuis m.fl. 2013.

¹¹ I detta sammanhang betyder det att kvinnan inte hade någon inkomst av tjänst, näringsverksamhet eller kapital enligt e-postmeddelande från Magnus Nermo, 21 augusti 2015.

¹² *Kvinnomaktutredningen* publicerade 12 olika delrapporter och slutbetänkandet – *Ty makten är din ... Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige* SOU 1998:6.

¹³ *Jämställdhetspolitiska utredningen* publicerade dels slutbetänkandet SOU 2005:66 och en antologi med Forskarrapporter.

steg kvinnors andel av familjeinkomsten. Det förstnämnda året påverkade ålder, antal barn och barnets ålder i betydligt högre grad kvinnors andel av familjeinkomsten än på 1990-talet. Trenden fortgick även från början av 1990-talet till början av 2000-talet (Nyberg 2005). Bakgrunden är kvinnors ökande sysselsättning särskilt under 1970- och 1980-talen. Jämställdhet på arbetsmarknaden och jämställdhet i familjen är förknippade med varandra.

Inte endast gifta/samboende kvinnors ekonomiska o/beroende av män har studerats. Ensamstående mödrars möjligheter att försörja sig och sina barn brukar också framhållas i detta sammanhang. Oavsett om modern har ensam eller delar vårdnaden med fadern ökar kraven på försörjning vid en separation eller skilsmässa. Mot bakgrund av dagens stora risk för separation och skilsmässa kan sammanboende mödrar (och fäder) ses som potentiella ensamstående föräldrar.¹⁴ Därmed utgör särskilt ensamstående mödrars ekonomiska självständighet en viktig mätare på sammanboende kvinnors möjlighet att lämna en dålig relation och att kunna försörja sig på egen hand (Orloff 1993; Hobson 1994). Därtill kommer att ensamstående mödrar är en grupp som i många länder har låga inkomster och som ofta drabbas av fattigdom. *Kvinnomaktutredningen* visar att ensamstående även i Sverige hade svårt att försörja sig genom lönearbete. Ensamstående fäder hade högre löneinkomster än ensamstående mödrar, men lägre än sammanboende fäder (Nyberg 1997 kap. 19). Ensamstående mödrars sysselsättning och ekonomiska situation försämrades under 1990-talet. Det förefaller finnas en långsiktig tendens till ett ökande gap i genomsnittlig inkomst mellan personer i ensamstående föräldrahushåll och sammanboende familjer med barn (Nyberg 2005 kap. 9.2).

Sammanfattningsvis ses i inkomstfördelningsstudier hushållet som en ekonomisk enhet och inkomsterna som ett uttryck för ekonomisk standard, medan det feministiska perspektivet lägger vikt vid kvinnors individuella inkomster och makt att styra sina egna liv. Det sistnämnda överensstämmer med den svenska jämställdhetspolitikens övergripande mål. I denna artikel är utvecklingen av kvinnors och mäns individuella inkomster under de senaste dryga tio åren i fokus.

---

¹⁴ År 2012 ingicks cirka 50 600 äktenskap medan cirka 23 400 skilde sig och medianen för äktenskapets varaktighet uppgick till 7,64 år (*Statistisk årsbok* 2014, Tabell 4.24 och 4.29).

3. Gårdagens och dagens mål för ekonomisk jämställdhet

Både när *Kvinnomaktutredningen* och *Jämställdhetspolitiska utredningen* genomfördes var det övergripande målet för jämställdhetspolitiken att kvinnor och män skulle ha samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter inom alla väsentliga områden i livet. Ett delmål var att kvinnor och män skulle ha samma möjligheter till ekonomiskt oberoende (Prop. 1993/94:147 s. 17). I båda utredningarna diskuteras begreppet ekonomiskt oberoende eftersom det i propositionen inte var helt klart vad begreppet stod för. Av vad eller vem skulle kvinnor och män vara ekonomiskt oberoende? Otydligheten innebar att det inte fanns någon tydlig definition av målet och därmed var det inte heller givet hur måluppfyllelse skulle mätas.

På grund av kvinnors och mäns olika historiska erfarenheter har begreppet ekonomiskt o/beroende olika betydelse avhängigt av om det syftar på kvinnor eller män. Begreppet är inte könsneutralt. En ekonomiskt oberoende kvinna är en kvinna som lönearbetar och försörjer sig själv; *hon är ekonomiskt oberoende av en man* (Nyberg 1997 s. 3; Nyberg 2005 s. 16). Ekonomiskt oberoende män talas det sällan om. När uttrycket förekommer, syftar det inte på en man som är ekonomiskt oberoende av en kvinna, utan en man som har så stor förmögenhet att han kan försörja sig utan att lönearbeta. *Han är ekonomiskt oberoende av lönearbete.*

I de mål som antogs 2006 används inte begreppet ekonomiskt oberoende utan ekonomisk självständighet. Detta motiveras med att:

begreppet ekonomiskt oberoende (har) använts för att beteckna att kvinnor skall ha möjlighet att försörja sig och sina eventuella barn utan att vara beroende av en man. Utifrån att de allra flesta kvinnor och män är beroende av sin lön och av transfereringar för sin försörjning är begreppet ekonomiskt oberoende delvis missvisande. Ytterst få är oberoende i meningen att de har en så stor förmögenhet att de inte behöver arbeta för sin försörjning. Men att vara beroende av en arbetsinkomst betyder inte brist på självständighet. Regeringen föreslår därför begreppet ekonomisk självständighet för att beteckna att kvinnor och män skall ha samma rätt och möjlighet att försörja sig själva och sina eventuella barn. (Prop. 2005/06:155 s. 48).

Målet för ekonomisk jämställdhet är i dag som redan nämnts att ”kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om ... betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut”

(Prop. 2005/06:155 s. 1). Där står också att ”ekonomisk jämställdhet handlar om hur inkomsterna fördelas mellan kvinnor och män” (Prop. 2005/06:155 s. 14). Inte heller denna gång är det klart för mig vad som menas. Det tycks mig som om ekonomisk självständighet inte är samma sak som ekonomisk jämställdhet, däremot kan de komplettera varandra. Ekonomisk självständighet handlar om att uppnå en viss inkomstnivå som innebär att man kan försörja sig själv och eventuella barn över existensminimum genom avlönat arbete. Begreppet kan knytas till *”the capacity to form and maintain an autonomous household”* och till *fall-back position*, som diskuteras tidigare i denna text. Men det kan också kopplas till *voice* och *exit* och till ekonomisk jämställdhet i familjen, där kvinnors och mäns bidrag till familjens totala inkomster utgör en indikator på parternas inflytande i familjen. Kvinnor och män kan vara ekonomiskt jämställda utan att för den skull vara ekonomiskt självständiga. Unga människor är till exempel mer ekonomiskt jämställda än äldre i betydelsen lika höga inkomster, men det behöver inte betyda att de kan försörja sig på sina inkomster, än mindre eventuella barn, eller som pensionärer.

I såväl *Kvinnomaktutredningen* som i *Jämställdhetspolitiska utredningen* studerades såväl ekonomiskt oberoende som ekonomisk jämställdhet på arbetsmarknaden och i familjen med data som beställdes från SCB. Till föreliggande artikel finns inga resurser att köpa data för. I denna artikel kommer därför endast ekonomisk jämställdhet med avseende på inkomster till kvinnor och män på makronivå att beskrivas och analyseras. Det finns ingen möjlighet att studera ekonomisk självständighet mer än indirekt och överiktligt, och ekonomisk jämställdhet i familjen inte alls.

I nästa avsnitt diskuteras datakällor. I kapitel 5 undersöks kvinnors och mäns löne- och företagarinkomster, i kapitel 6 sysselsättningen, i kapitel 7 arbetstider, i kapitel 8 kvinnors och mäns löner, i kapitel 9 kvinnors och mäns individuella disponibla inkomster och i kapitel 10 slutligen en sammanfattande diskussion.

4. Datakällor

Enligt uppdragsbeskrivningen till Jämställdhetsutredningen (U 2014:06) ska studien utföras med hjälp av redan existerande forskning, statistik, utredningar och andra rapporter. Detta är problematiskt eftersom det på väsentliga områden saknas publicerade data, men har den fördelen att artikeln kan visa på begränsningar och brister i den statistik som finns tillgänglig. Det borde vara möjligt och en rättighet för intresserade medborgare att själva göra en bedömning av tillståndet vad gäller ekonomisk jämställdhet utan att behöva betala för det. Det är därför också lämpligt att i första hand utgå ifrån de publikationer och data som gäller ekonomisk jämställdhet. Det betyder att denna rapport i första hand baseras på dels bilagan till budgetpropositionen – *Ekonomisk jämställdhet mellan kvinnor och män* (hädanefter benämnd *Ekonomisk jämställdhet*), dels de indikatorer som har utvecklats inom ramen för jämställdhetspolitiken och som finns på SCB:s jämställdhetsportal. Att ta dessa källor i anspråk kan även vara av värde eftersom det enligt Kommittédirektiven (Dir. 2014:55) till denna utredning kan finnas behov av att justera eller förtydliga såväl det övergripande målet och delmålen för jämställdhetspolitiken som indikatorerna. Det sistnämnda ingår som ett av syftena med denna artikel som också diskuterar den statistik som är tillgänglig.

Vad gäller ekonomisk jämställdhet ska enligt prop. 2005/06:155 tyngdpunkten ligga på de ekonomiska villkor kvinnor och män har som individer och:

ett sätt att mäta i vilken utsträckning målet uppnåtts är att studera skillnaderna i disponibel inkomst mellan könen. Det berör inkomster i form av lön och företagarinkomst samt avkastning på kapital. Vidare berör det ersättningar och bidrag från transfereringssystemen samt effekter av skatter och avgifter. (s. 48)

Citat ovan nämner disponibel inkomst, medan målet för ekonomisk jämställdhet är att kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om ”betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut” (a.a. s. 1). Därmed uppstår frågan vilka inkomster som ska betraktas som inkomster av betalt arbete. I disponibel inkomst ingår nämligen inte bara löne- och företagarinkomster, som är inkomster av betalt arbete, utan även behovsprövade bidrag som bostadsbidrag och ekonomiskt bistånd (tidigare socialbidrag),

dvs. inkomster som visar att människor inte helt klarar sin försörjning genom avlönat arbete. Och hur ska man se på kapitalinkomster, studiemedel, föräldrapenning och barnbidrag? Dessa inkomster är inte ersättning för betalt arbete, men de tyder inte heller på problem med försörjningen. Det gör det emellertid om inkomsterna till stor del består av arbetsmarknadsstöd, sjukpenning, sjuk- och aktivitetsersättning, bostadsbidrag och ekonomiskt bistånd. I denna artikel kommer främst löne- och företagarinkomster och individuell disponibel inkomst att studeras.

Totalt finns 39 indikatorer inom området ekonomisk jämställdhet.¹⁵ Samtliga har, med några få undantag, att göra med ekonomisk jämställdhet på arbetsmarknaden, och ingen indikator har att göra med ekonomisk jämställdhet i familjen eller ekonomisk självständighet i den meningen som visar i vilken utsträckning kvinnor och män har inkomster som innebär att de kan försörja sig själva genom betalt arbete.¹⁶

Av dessa 39 indikatorer ska nio s.k. huvudindikatorer rörande ekonomisk jämställdhet följas upp årligen.¹⁷ Utgångspunkt i denna artikel är indikator 1. Den heter Från löne- och näringsinkomst till nettoinkomst för personer i åldern 20–64 år.¹⁸ På SCBs hemsida Tema Jämställdhet finns dock endast data för åren 2010–2012, medan uppdraget är att beskriva utvecklingen de senaste tio åren.¹⁹ Mot-

¹⁵ 8 st. rör Inkomster och löner, 20 st. Tillgång till arbete, 6 st. Tillgång till utbildning, 3 st. Arbetsvillkor och 2 st. Företagande.

¹⁶ En indikator som kan ge viss vägledning är Nettoinkomst efter hushållstyp och antal barn. Den finns på SCBs hemsida för 2010–2012. Den visar dock endast nettoinkomsten (individuell disponibel inkomst) för ensamstående och sammanboende kvinnor och män med och utan barn, men inga andra inkomster. Ytterligare en indikator – Disponibel inkomst per konsumtionsenhet för hushåll 20–64 år efter hushållstyp skulle kunna vara relevant. I detta fall redovisas dock inte individuell disponibel inkomst eftersom för sammanboende är uppgifterna inte uppdelade på kvinnor respektive män.

¹⁷ De är 1. Från löne- och näringsinkomst till nettoinkomst för personer i åldern 20–64 år, 2. Nettoinkomst efter hushållstyp och antal barn, 3. Kvinnors lön som andel (%) av mäns lön efter sektor före och efter standardvägning 1994–20xx, 4. Segregeringsindex efter ålder, 5. Sysselsatta 20–64 efter ålder och anknätningsgrad till arbetsmarknaden, 6. Sysselsatta 20–64 efter ålder och vanligen arbetad tid som heltid och deltid, 7. Avgångna från gymnasieskolan efter program eller anknätning till program, 8. Pågående sjukpenningfall i december åren 1974–20xx och 9. Personer med sjuk- och aktivitetsersättning efter ålder.

¹⁸ Enligt SCB (2009a s. 40) är skillnaden mellan nettoinkomst och disponibel inkomst att den disponibla inkomsten visar *hushållens* ekonomiska standard, medan nettoinkomst visar enskilda *personers* inkomst.

¹⁹ Under perioden 2008–2011 genomförde SCB, på uppdrag av regeringen, ett arbete med att vidareutveckla jämställdhetsstatistiken (Kommittédirektiv 2014:55 s. 4). Resultatet av utvecklingsarbetet blev en temaingång om jämställdhet som lanserades på SCB:s webbplats i början av 2012. Temaingången innehåller dels indikatorer för uppföljning av jämställdhetspolitiken,

svarande uppgifter har därför hämtats från en tabell Individuell disponibel inkomst för personer med olika inkomstslag som finns för åren 2001–2012 i *Ekonomisk jämställdhet*. Inkomstslagen är där desamma men de är grupperade på ett annat sätt och inkomstuppgifterna redovisas inte fördelade på hela befolkningen av kvinnor respektive män, utan endast för mottagarna av respektive inkomst, vilket innebär att de olika inkomstslagen inte kan summeras.²⁰ Indikator 1 använder begreppet nettoinkomst, vilket är detsamma som individuell disponibel inkomst. I denna artikel kommer individuell disponibel inkomst att användas dels därför att det är det begrepp som används i *Ekonomisk jämställdhet*, dels därför att det tydliggör att det är fråga om individuella inkomster, vilket inte begreppet nettoinkomst gör. Den huvudsakliga datakällan är *Ekonomisk jämställdhet* som publicerades första gången i samband med statsbudgeten för 2002. Till artikeln hämtas också data från Tema Jämställdhet och andra källor hos SCB, framför allt Arbetskraftsundersökningarna (AKU).

När det gäller löne- och närings/företagarinkomst²¹ och individuell disponibel inkomst gäller uppgifterna kvinnor och män 20–64 år. Eftersom möjligheterna att försörja sig inte endast skiljer sig mellan könen utan också efter ålder, civilstånd och utrikes och inrikes födda diskuteras också dessa kategorier när data finns tillgängliga. Enligt uppdragsbeskrivningen från Jämställdhetsutredningen (U 2014:06) ska statistik, i den mån det är möjligt och relevant, brytas ner och analyseras även utifrån könsöverskridande identitet eller uttryck, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning och sexuell läggning. Såvitt jag vet publicerar SCB ingen statistik vad gäller inkomster avseende dessa kategorier och inte heller vad gäller arbetsmarknaden utom i viss utsträckning för

---

dels fördjupad jämställdhetsstatistik inom tre områden. Sammanlagt innehåller temaingenjören cirka 200 tabeller, 88 av dessa är indikatorer för uppföljning av jämställdhetspolitiken. Bland indikatorerna har 25 valts ut som huvudindikatorer vilka, från och med 2014, årligen ska användas för uppföljning av jämställdhetspolitiken. Jämställdhetsstatistiken har ingen egen datainsamling, utan statistiken hämtas från befintliga undersökningar eller register.

²⁰ Det vore önskvärt om man i *Ekonomisk jämställdhet* presenterade data gällande hela befolkningen inte endast för de som mottar respektive inkomst.

²¹ På SCB:s jämställdhetsportal används begreppet näringsinkomst, medan i *Ekonomisk jämställdhet* används begreppet företagarinkomst. Fortsättningsvis används i denna artikel företagarinkomst.

personer med funktionsnedsättning. Ett mångfaldsperspektiv på jämställdhetspolitiken och dess indikatorer behöver initieras.

Indikator 1 tyder på att det är i ålderskategorin 20–64 år som personer förväntas försörja sig själva och sina eventuella barn genom avlönat arbete. Med tanke på att det avlönade arbetet också ska innebära ekonomisk självständighet under pensionsåren är det förvånande att ingen indikator rör personer som är 65 år eller äldre.²² Enligt utredningsdirektiven ska jämförelser göras mellan inrikes och utrikes födda. Det vore därför en fördel om de två temaområdena på SCBs hemsida, Jämställdhet och Integration samordnades.

Den ekonomiska jämställdheten kan öka och minska på flera olika sätt. Kvinnors lön kan t.ex. öka mer än mäns, vilket ökar jämställdheten, men jämställdheten kan också öka genom att kvinnors lön minskar mindre än mäns eller att mäns lön minskar medan kvinnors ökar, dvs. ökad jämställdhet kan uppstå både genom att utvecklingen är positiv för båda könen eller negativ för båda könen, eller positiv för ett kön och negativ för ett annat. Samma resonemang kan göras vad gäller minskad jämställdhet. Det vore önskvärt att skilja på ökad jämställdhet som ett resultat av en positiv utveckling från en negativ. Tyvärr har jag inte lyckats finna några begrepp som skiljer på dessa olika slag av ökad jämställdhet.

Jämställdhetspolitiken är inte i fokus i denna artikel.²³ Ett skäl till detta är att det har gjorts relativt lite inom området ekonomisk jämställdhet, men framför allt därför att andra politikområden har oerhört mycket större betydelse för kvinnors och mäns ekonomiska självständighet och för den ekonomiska jämställdheten än jämställdhetspolitiken.²⁴ I *Ekonomisk jämställdhet* diskuteras den ekonomiska politiken och i viss mån familjepolitiken och socialpolitiken utifrån ett jämställdhetsperspektiv, inte jämställdhetspolitiken. Utöver åtgärder inom dessa politikområden har också utvecklingen och konjunkturerna på arbetsmarknaden naturligtvis stor betydelse för den ekonomiska jämställdheten.

---

²² I *Ekonomisk jämställdhet* tar man vid flera tillfällen upp pensionärers inkomster särskilt.

²³ Alliansregeringen tillförde politikområdet jämställdhet medel motsvarande 400 miljoner per år eller totalt 1,6 miljarder kronor under åren 2007–2010, vilket innebar att resurserna till särskilda jämställdhetsåtgärder mer än tiodubblades (Prop. 2009/10:1 Uo. 13 s. 48). Till delmålet ekonomisk jämställdhet har medel motsvarande 317 miljoner fördelats.

²⁴ Hela jobbskatteavdraget (steg 1–5) uppgår 2014 till 100 miljarder kronor enligt Ryner (2014).

5. Kvinnors och mäns löne- och företagarinkomster

Löne- och företagarinkomster är grundläggande för kvinnors och mäns ekonomiska självständighet och den ekonomiska jämställdheten. De utgör merparten av kvinnors och mäns genomsnittliga inkomster. De ligger dessutom till grund för andra inkomster som sjukpenning, föräldrapenning, pension m.m. De består av inkomster från avlönat arbete och/eller företagande under ett år. I *Ekonomisk jämställdhet* anges andelen kvinnor och män som har löne- och företagarinkomster i åldern 20–64 år samt medelinkomsten för de som har sådan inkomst. Ingen uppdelning görs i olika ålderskategorier, civilstånd eller mellan inrikes och utrikes födda.

5.1 Löneinkomster

1970-talet var ett decennium som präglades av en politik som sökte främja jämställdheten. Införandet av särbeskattning 1971, beslut att expandera den offentligt finansierade barnomsorgen och att omvandla mödraledighet till föräldraledighet 1974 är de viktigaste (Nyberg 2012). Ett stort språng togs också när det gäller andelen kvinnor som hade löneinkomster och kvinnors medellön av mäns. Enligt *Kvinnomaktutredningen* uppgick andelen kvinnor (18–64 år) med löneinkomster till 74 procent och andelen män till 90 procent 1975. Andelen kvinnor ökade till 82 procent och minskade för männen till 83 procent 1994, dvs. kvinnor och män hamnade på samma nivå (Nyberg 1997 s. 17). Samtidigt ökade kvinnors andel av mäns medellön av de som hade sådana inkomster från 55 procent till 67 procent. Det ska dock påpekas att 1994 var ett synnerligen dåligt år särskilt för män eftersom det var ett av de år när den ekonomiska krisen slog till med full kraft (Nyberg 2014). Enligt *Jämställdhetspolitiska utredningen* var andelen kvinnor (20–64 år) med löneinkomster 87 procent och andelen män 88 procent 1991, vilket sjönk till 84 procent för såväl kvinnor som män 2002 (Nyberg 2005 s. 36–37). Kvinnors andel av mäns löneinkomster ökade från 64 procent till 68 procent under samma period.

Under den period som här undersöks – 2001–2012 – ligger andelen kvinnor och män med löneinkomster på liknande nivåer som tidigare (se tabell A i bilagan). Andelen tycks konstant och uppvisar ingen tendens till att öka eller minska. För kvinnor uppgår den till

82–84 procent och för män 83–86 procent. Kvinnors andel av mäns löneinkomster har dock ökat, vilket innebär att man kan hävda att jämställdheten ökat. Andra menar å andra sidan att jämställdheten minskat och pekar på att skillnaden i kronor har ökat. Eftersom denna diskussion kan upplevas som förvirrande och gäller även andra områden visas här i tabell 5.1 nedan med exemplet *löneinkomster* skillnaden i resultat när man använder olika mått.

Tabell 5.19 Kvinnors andel av mäns löneinkomster, kvinnors och mäns löneinkomster i löpande penningvärde och i 2013 års penningvärde, 2001 och 2012 och skillnaden mellan dessa år

	Kvinnors andel av mäns löneinkomster, %	Löneinkomster, löpande penningvärde, kronor			Löneinkomster, 2013 års penningvärde, kronor		
		Kvinnor	Män	Skillnad	Kvinnor	Män	Skillnad
2001	67	169 200	252 000	82 800	198 900	296 300	97 400
2012	73	254 700	348 200	93 500	254 800	348 300	93 500
Skillnad, kronor		85 500	96 200	10 700	55 900	52 000	-3 900
Skillnad	6 procent-enheter	51 %	38 %	13 %	28 %	18 %	-4 %

Källa: beräknat från Ekonomisk jämställdhet, tabell Individuell disponibel inkomst för personer med olika inkomstslag för olika år och SCB, KPI (1980=100) fastställda värden.

Tabell 5.1 visar att såväl kvinnors som mäns löneinkomster i löpande penningvärde ökat och att kvinnors andel av mäns inkomster stigit från 67 till 73 procent mellan 2001 och 2012, dvs. med 6 procentenheter, dvs. jämställdheten kan sägas ha ökat. Ser vi i stället på skillnaden mellan könen i löneinkomst i löpande penningvärde finner vi att den uppgick till 82 800 kronor 2001 och till 93 500 kronor 2012, dvs. skillnaden ökade med 10 700 kronor. Visserligen ökade kvinnors löneinkomster med 51 procent och mäns med endast 38 procent, men eftersom kvinnors löneinkomster är lägre än mäns innebär en större procentuell ökning mindre i kronor räknat, 85 500 kronor för kvinnor respektive 96 500 kronor för män, vilket innebär en ökning av skillnaden med 13 procent, dvs. man kan hävda att jämställdheten minskat.

Detta exempel visar att det går att både hitta data som visar att jämställdheten ökat, men också data som visar att så inte är fallet. Det sistnämnda är dock i detta fall en tveksam slutsats eftersom förändringar i penningvärdet innebär att en krona år 2001 inte har samma värde som en krona år 2012. Jämför man olika år kan det vara lämpligt att räkna om alla summor till ett visst års fasta priser. Här har de räknats om till 2013 års penningvärde. Eftersom både kvinnors och mäns löneinkomster räknas om, är kvinnors andel av mäns löneinkomster fortfarande 67 procent år 2001 och 73 procent år 2012 och skillnaden har minskat med 6 procentenheter. Men när hänsyn tas till inflationen blir ökningen i löneinkomster inte lika stor; 28 procent för kvinnor och 18 procent för män och skillnaden i kronor räknat har minskat med 3 900 kronor eller -4 procent, dvs. jämställdheten har ökat både vad gäller kvinnors andel av mäns löneinkomster och skillnaden i kronor räknat. Det är dock långt kvar till jämställdhet. År 2012 var mäns löneinkomster 93 500 kronor högre än kvinnors. Det kan nämnas att 1975 var motsvarande siffra 104 300 kronor i 2013 års penningvärde.²⁵ På närmare 40 år har således skillnaden minskat med cirka 11 000 kronor. Fortsättningsvis kommer alla inkomster att räknas om till 2013 års penningvärde.

5.2 Företagarinkomster

Andelen kvinnor och män som har företagarinkomster är betydligt lägre än andelen som har löneinkomster, men den har vuxit. Enligt *Kvinnomaktutredningen* steg andelen kvinnor med företagarinkomster mellan 1975 och 1994 från 5 till 7 procent medan den för män låg på omkring 13 procent vid båda tillfällena (Nyberg 1997 s. 68). Under senare delen av 1990-talet låg den på 8 procent och steg till 10 procent år 2002 för kvinnor; för män låg den på 15 procent och steg till 19 procent (Nyberg 2005 s. 44). Kvinnors andel av mäns företagarinkomster ökade från drygt hälften till drygt två tredjedelar mellan 1975 och 1994, sjönk sedan något under senare delen av 1990-talet för att åter öka till 72 procent år 2002. Medelinkomsten varierar dock kraftigt mellan olika år och det är därför svårt att dra några slutsatser om trenden.

---

²⁵ Ålderskategorin var då 18–64 år.

Under 2000-talet har andelen med företagarkomster legat på mellan 8 och 11 procent bland kvinnor och 13 och 20 procent bland män (se tabell B i bilagan). Andelen ökar fram till omkring mitten av 2000-talet för att därefter åter minska. Företagarinkomsten är betydligt lägre än löneinkomsten, vilket sannolikt bland annat beror på att många har företaget vid sidan om. Jämförs 2001 och 2012 ökar kvinnors företagarkomster och mäns minskar något. Men även under denna period varierar kvinnors andel av mäns inkomster kraftigt mellan olika år, liksom skillnaden i kronor räknat och det finns ingen entydig tendens i utvecklingen varken mot ökad eller minskad jämställdhet.

Olika regeringar har sedan 1980-talet satsat på kvinnliga företagare (Ahl och Sundin 2013). Alliansregeringen satsade 100 miljoner kronor per år 2007–2009 för att främja kvinnors företagande samt för att stärka kunskap och forskning om kvinnors företagande (*Ekonomisk jämställdhet* 2010 s. 11).²⁶ Det kan påpekas att för år 2011 avsattes totalt 4 300 miljoner till näringslivspolitik i Sverige. Av dessa gick 100 miljoner till speciella kvinnosatsningar – det betyder att 2,3 procent av stödet specialdestinerades till de 30 procent av företagarna som var kvinnor (Holmquist och Sundin 2014 s. 216).

Enligt Tillväxtverket (2014) steg antalet kvinnliga företagare med 34 procent och manliga med 19 procent mellan 2006–2012, vilket i antal räknat betyder färre kvinnliga (cirka 49 000) än manliga företagare (cirka 69 000). Denna ökning syns dock inte vad gäller andel med företagarkomster som sjunker för såväl kvinnor som män mellan åren 2006 and 2012 (se tabell B i bilagan). Inte heller AKU visar på någon stor ökning av antalet företagare (och medhjälpande familjemedlemmar) mellan dessa år (beräknat från SCB 2014c tabell 2). Varför data skiljer sig åt mellan Tillväxtverket och SCB har jag inte lyckats förstå.

Kvinnors och mäns företagande är könsuppdelat på ungefär samma sätt som arbetsmarknaden i övrigt. Både kvinnor och män driver vanligtvis företag i tjänstesektorn, men kvinnor är överrepresenterade inom kultur, nöje och fritid samt vård- och omsorgsbranscherna medan män är överrepresenterade i transport- och byggbranschen (Tillväxtverket 2012). Från politiskt håll har det funnits förhoppningar om att kvinnor ska starta många av de före-

---

²⁶ Denna insats ligger utanför de resurser som satsades på särskilda jämställdhetsinsatser.

tag inom vård och omsorg som man räknade med skulle skapas som ett resultat av privatisering och konkurrensutsättning. Sundin och Tillmar (2010a och b; 2011a och b) fann dock att när äldreomsorgen omorganiserades i en kommun enligt lagen om offentlig upphandling (LOU) och lagen om valfrihetssystem (LOV) att i stället för många nya småföretag drivna av kvinnor blev resultatet ett litet antal storföretag drivna av män.

Sett i ett perspektiv från 1970-talet kan sägas att den ekonomiska jämställdheten vad gäller företagande har ökat eftersom andelen kvinnor med företagarinkomster ökat mer än andelen män och kvinnors företagareinkomster som andel av mäns har stigit. Sedan mitten av 2000-talet har dock andelen med företagareinkomster minskat och det är långt till ekonomisk jämställdhet på området.

5.3 Löne- och företagareinkomster

Tabell 5.2 nedan visar att en mycket hög andel kvinnor och män 20–64 år har löne- och/eller företagareinkomster 2001–2012, bland kvinnor mellan 85 och 87 procent och bland män mellan 88 och 90 procent och att andelen är densamma år 2001 och 2012. När det gäller medelinkomsten för de med inkomst har den ökat med cirka 55 600 kronor i 2013 års penningvärde för kvinnor och med cirka 52 000 kronor för män. Sammantaget innebär det att kvinnors inkomst som andel av mäns har ökat med 5–6 procentenheter och att skillnaden mellan könen i medelinkomst har minskat med 3 600 kronor.

Tabell 5.20 Andel med löne- och företagarinkomst, medelinkomst för de med inkomst i 2013 års penningvärde, kvinnors andel av mäns medelinkomst, %, och skillnad mellan kvinnors och mäns medelinkomster, 20–64 år, 2001–2012

År	Andel med inkomst, %		Medelinkomst för de med inkomst, kronor		Kvinnors inkomst som andel av mäns	Skillnad mellan mäns och kvinnors medelinkomster
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	%	Kronor
2001	86	89	197 500	292 400	68	94 900
2002	87	90	200 700	293 400	68	92 700
2003	86	89	200 900	292 300	69	91 400
2004	86	88	209 000	297 900	70	88 900
2005	85	89	214 800	307 700	70	92 900
2006	85	90	225 600	312 100	72	86 500
2007	86	89	232 900	327 500	71	94 600
2008	87	90	233 300	330 200	71	96 900
2009	85	88	231 600	332 200	70	100 600
2010	86	89	243 700	333 200	73	89 500
2011	86	90	246 500	335 800	73	89 300
2012	86	89	253 100	344 400	73	91 300
Skillnad	0	0	55 600	52 000	6	-3 600

Källa: beräknat från Ekonomisk jämställdhet, tabell Individuell disponibel inkomst för personer med olika inkomstslag för olika år och med SCB, KPI (1980=100), fastställda tal.

Kvinnors och mäns medelinkomster har vuxit, vilket sannolikt inneburit att möjligheterna att försörja sig själv genom betalt arbete har stärkts. Den ekonomiska jämställdheten har ökat i och med att kvinnors inkomst som andel av mäns har ökat och att skillnaden mellan mäns och kvinnors medelinkomst i kronor räknat har minskat. Det betyder dock inte att ekonomisk jämställdhet har uppnåtts eftersom mäns inkomster fortfarande är betydligt högre än kvinnors. Närmandet mellan kvinnors och mäns inkomster går mycket sakta, i genomsnitt har skillnaden i mäns och kvinnors medelinkomster minskat med 300 kronor fördelat per år om vi jämför 2001 och 2012. Vi kan också se att även om kvinnors andel av mäns medelinkomst i stort tycks gå i riktning mot ökad andel så

kan andelen såväl öka som minska och skillnaden i kronor räknat varierar kraftigt mellan olika år.

Löne- och företagariinkomster är de viktigaste inkomsterna för de flesta människor i åldrarna 20–64 år. Andelen som har sådana inkomster är hög, 86 procent för kvinnor och 89 procent för män. Mellan 2001 och 2012 har andelen inte förändrats. Kvinnors andel av mäns inkomster har ökat, vilket innebär att jämställdheten ökat, trots detta uppgick kvinnors andel av mäns löne- och företagariinkomster endast till 73 procent, vilket innebär att män hade 91 300 kronor högre inkomster än kvinnor år 2012.

6. Sysselsatta 20–64 år efter ålder och anknytningsgrad till arbetsmarknaden

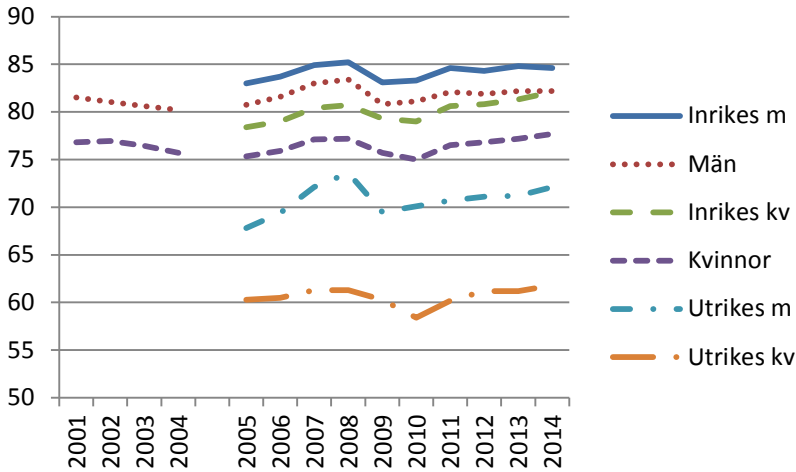
En av SCBs indikatorer som följs upp årligen rör Sysselsatta 20–64 år efter ålder och anknytningsgrad till arbetsmarknaden. Vi undersöker först andelen sysselsatta efter ålder och återkommer längre fram till anknytningsgrad.

6.1 Sysselsatta efter ålder

Från åtminstone 1960-talet, när de första arbetskraftsundersökningarna genomfördes, till och med 1990, minskade skillnaderna i sysselsättning mellan kvinnor och män. Det var ett resultat av, å ena sidan, en sysselsättningsökning för kvinnor, och å andra sidan, en minskning för män (Nyberg 2005 s. 24). Sysselsättningsstrukturen förändrades på ett sätt som gynnade kvinnor. Aktiviteten i jordbruk och industri, där framför allt män arbetade, minskade och den expanderade i tjänsteproduktionen där kvinnors sysselsättning är koncentrerad (Löfström 2004). Utbyggnaden av den offentliga sektorn gick hand i hand med den ökande sysselsättningen bland kvinnor. I stort sett hela sysselsättningsökningen under 1970- och 1980-talen ägde rum inom den kommunala sektorn (primär- och landstingskommunerna) och där kvinnorna utgör den stora majoriteten av arbetskraften.

År 1990 bröts trenden med ökande sysselsättning för kvinnor och mäns nedgående trend förstärktes kraftigt. Därefter följer kvinnors och mäns sysselsättningsutveckling i stort sett varandra. I början av 1990-talet genomgick Sverige en ekonomisk kris. Den innebar att antalet sysselsatta minskade med drygt en halv miljon individer. Ett par år efter mitten av 1990-talet startade en återhämtning på arbetsmarknaden som pågick en bit in på det nya seklet, men sysselsättningen är i dag betydligt lägre för båda könen än den var 1990.

Diagram 6.2 Andel sysselsatta, %, 20–64 år, totalt 2001–2014, samt inrikes och utrikes födda kvinnor och män, 2005–2014

Källa: beräknat från 2001–2004 SCB 2014b; 2005–2014 SCB 2014c tabell 32B.

Diagram 6.1 visar utvecklingen av andelen sysselsatta 20–64 år mellan åren 2001 och 2014. Uppdelningen i utrikes och inrikes födda kan dock endast följas från 2005.²⁷ Andelen sysselsatta kvinnor totalt varierar mellan 75–78 procent och andelen män totalt mellan 80–83 procent, dvs. andelen sysselsatta i Arbetskraftsundersökningarna (AKU) är lägre än andelen med löne- och/eller företagarinkomst. Det beror på att fler människor har en inkomst under ett år än andelen sysselsatta i medeltal. Det ska påpekas att i sysselsatta ingår också de som är frånvarande från arbetet. Orsak till frånvaron kan vara sjukdom, semester, tjänstledighet (t.ex. för vård av barn eller studier), värnpliktstjänstgöring, arbetskonflikt eller ledighet av annan anledning. Det betyder att en del av de sysselsatta har andra inkomster än löne- och/eller företagarinkomster t.ex. i form av föräldrapenning eller semesterersättning.

Andelen med löne- och/eller företagarinkomster varierar något med arbetsmarknadsläget och konjunkturerna, men inte alls lika tydligt som sysselsättningsnivån

²⁷ Brottet i serien 2004 beror på att statistiken då harmoniserades med EU-statistiken. Brottet är inte orsaken till den låga andelen 2005 (se Öhman 2011).

mellan olika år är känslig för hur läget på arbetsmarknaden ser ut. Det framgår tydligast när det gäller utrikes födda män och visar att 2005 inte var ett bra år för sysselsättningen. Diagram 6.1 visar dock att 2001, 2012 och 2014, som är de år som framför allt jämförs i denna artikel, inte är extrema år. Av diagram 6.1 framgår också att andelen totalt och inrikes födda sysselsatta kvinnor och män följer varandra relativt nära, men i lågkonjunkturer drabbas män tidigare än kvinnor men de tar sig också ur den snabbare än kvinnor (Nyberg 2014).

Jämför vi situationen 2001 med 2014 är trenden att såväl mäns sysselsättning som kvinnors sysselsättning har ökat, men mycket blygsamt. Jämför vi i stället 2005 med 2014 och för inrikes respektive utrikes födda finner vi att andelen sysselsatta har ökat mer för inrikes födda kvinnor än för inrikes födda män, 2,4 respektive 1,5 procentenheter. Störst ökning finner vi dock bland utrikes födda män (4,3 procentenheter), medan ökningen bland utrikes födda kvinnor endast uppgick till 1,5 procentenheter. Det betyder att den ekonomiska jämställdheten har ökat bland inrikes födda, men har minskat bland utrikes födda mellan dessa år.²⁸ Man ska dock ha i åtanke att 2005 var ett år med lågt sysselsättningsdeltagande generellt.

Kön och födelseland är inte de enda faktorer som påverkar sysselsättningen. Ålder har större betydelse än kön. Andelen sysselsatta är betydligt högre bland såväl kvinnor som män i ålderskategorierna 25–54 år än bland yngre (20–24 år) och äldre (55–64 år) (se tabell C i bilagan). Efter 25–54-åringarna kommer de äldre och lägst sysselsättningsgrad finner vi bland de unga. Skillnaden mellan könen är minst bland de unga och ökar med ålder. Mellan 2001 och 2014 minskade sysselsättningen bland de unga med 3–6 procentenheter, bland kvinnor 25–54 år har sysselsättningen knappast inte förändrats alls medan mäns har ökat något.²⁹ Det är framför allt bland äldre kvinnor och män som sysselsättningen har ökat, mer bland kvinnor än bland män.³⁰ Ser vi till utrikes och inrikes födda är

---

²⁸ Det bör påpekas att skillnaden är stor beroende på var de utrikes födda kommer ifrån och hur länge de vistats i Sverige.

²⁹ År 1990 var etableringsåldern 21 år för män och 20 år för kvinnor, år 2000 hade den stigit till 26 år för män och 27 år för kvinnor och 2010 var den 26 år för män och 28 år för kvinnor (SCB 2012b s. 25).

³⁰ Det gäller också ålderskategorierna 65–74 år dock från en mycket låg nivå.

mönstret detsamma (beräknat från SCB 2014c Tabell 32B 2005–2014).

Jämför vi sammanboende och ensamstående föräldrar finner vi högst andel sysselsatta bland sammanboende fäder, där sysselsättningen ligger på över 90 procent år 2014 (SCB 2014c Tabell 30). Därefter kommer sammanboende mödrar med barn 7–18 år (90 procent) samt ensamstående fäder med cirka 87 procent.³¹ Nivån och utvecklingen är mycket lika för gifta/sammanboende småbarnsmödrar och ensamstående mödrar men i den sistnämnda kategorin de med större barn. År 2014 låg andelen i båda kategorierna på 80 procent. Betydligt lägre är sysselsättningen bland ensamstående mödrar med förskolebarn, 66 procent år 2014. I samtliga kategorier ökade sysselsättningen mellan 2005 och 2014, men återigen bör vi ha i åtanke att sysselsättningen generellt var låg 2005.

Även sexuell läggning har betydelse för sysselsättningsgraden. Homosexuella män som lever i samkönade registrerade partnerskap har lägre sysselsättningsgrad än gifta/samboende heterosexuella män, medan sysselsättningen är högre bland lesbiska kvinnor som lever i samkönade registrerade partnerskap än gifta/samboende heterosexuella kvinnor (Hammarstedt m.fl. 2015).

Andelen män med löne-och/eller företagarkomster och sysselsatta är högre än andelen kvinnor, vilket överensstämmer med det faktum att omkring 117 000 fler kvinnor än män (16–64 år) befann sig utanför arbetskraften 2014 (SCB 2014d).³² Skillnaderna är relativt små när det gäller studerande på heltid, arbetssökande,³³ lediga, de med pension och övriga. När det gäller hemarbetande och sjuka³⁴ är antalet kvinnor högre än antalet män. Det kan påpekas att antalet och andelen hemarbetande ("hemmafruar") totalt är låg i Sverige. År 2014 var till exempel 46 200 kvinnor hemarbetande medan 182 700 kvinnor var arbetslösa.³⁵ Andelen hemarbetande var dock 2013 högre bland utrikes födda än inrikes födda, 13 respek-

---

³¹ Ensamstående fäder och mödrar med förskolebarn tycks påverkas i särskild hög grad av konjunktursvängningar (se även Nyberg 2005 s. 72 ff).

³² Personer 20–64 år som inte tillhör arbetskraften efter huvudsaklig verksamhet är en av indikatorerna för ekonomisk jämställdhet. Data är dock mindre utförliga än den källa som använts ovan, som gäller 16–64 år.

³³ Personer som inte uppfyller kraven för att räknas som arbetslös.

³⁴ Inkluderar förtidspension av hälsoskäl.

³⁵ 2005 uppgick andelen hemarbetande bland kvinnor 16–64 år till 1,9 procent och 2013 till 1,6 procent (beräknat från SCB 2014c).

tive 5 procent av de ej i arbetskraften, men i antal räknat ungefär lika många 22 500 utrikes födda och 20 200 inrikes födda (SCB 2014c Tabell 16b).

Andelen utanför arbetskraften, dvs. de som varken är sysselsatta eller arbetslösa, är generellt högre bland utrikes än bland inrikes födda, särskilt bland kvinnor. Personer utanför arbetskraften är en kategori där man kan anta att många har större svårigheter än befolkningen i övrigt att försörja sig. Bland inrikes födda kvinnor 20–64 år var andelen utanför arbetskraften 14 procent år 2014 och bland utrikes födda 27 procent, bland inrikes födda män uppgick andelen till cirka 10 procent och bland utrikes till 15 procent (beräknat från SCB 2014c Tabell 32A). I samtliga kategorier har andelen minskat sedan 2005. Den vanligaste orsaken bland utrikes födda kvinnor och män är sjukdom och på andra plats studerande på heltid. Bland inrikes födda är ordningen den omvända; flera är studerande på heltid än sjuka.

Ensamstående mödrar har, som nämndes ovan, låg sysselsättningsgrad. Märkligt nog kan tyckas ingår många ensamstående mödrar inte i arbetskraften, dvs. de är varken sysselsatta eller arbetslösa. Detta trots att föräldralediga räknas som sysselsatta. Nästan en fjärdedel av de ensamstående mödrarna med barn 0–6 år och 17 procent av de ensamstående mödrarna med barn under 19 år är ej i arbetskraften. Bland gifta/samboende mödrar är andelarna lägre, omkring 14 procent bland småbarnsmödrarna och 11 procent bland mödrar med barn under 19 år (SCB 2014c Tabell 28A).

Alliansregeringen antog i juni 2009 en strategi för jämställdhet på arbetsmarknaden och i näringslivet (Skr. 2008/09:198). Strategin angav övergripande och långsiktiga inriktningar för politiken. Inriktningarna ska förverkligas i huvudsak inom ramen för generella insatser som genomförs inom berörda politikområden.³⁶ Den ekonomiska politiken är i detta sammanhang oerhört mycket viktigare för ekonomisk jämställdhet än jämställdhetspolitiken. I *Ekonomisk jämställdhet* har på senare år också regeringens ekonomiska jäm-

---

³⁶ Alliansregeringen tillsatte även en delegation för jämställdhet i arbetslivet 2011 som ska sammanställa och tillgängliggöra kunskap om kvinnors och mäns olika villkor och möjligheter i arbetslivet och stimulera till debatt om hur jämställdhet i arbetslivet kan främjas och lämna förslag på insatser som kan främja jämställdhet i arbetslivet och minska lönegapet mellan kvinnor och män. Slutbetänkandet Hela lönen, hela tiden SOU 2015:50 presenterades i juni 2015, dvs. efter denna artikel skrevs. De har dessutom publicerat ett antal mycket intressanta antologier.

ställdhetspolitik, dess inriktning och effekter presenterats och analyserats. Ett återkommande tema har varit jobbskatteavdraget. I *Ekonomisk jämställdhet 2011* (s. 23–24) kan vi till exempel läsa:

Jobbskatteavdraget gör det mer lönsamt att arbeta för såväl anställda som egenföretagare. Kvinnor har lägre inkomster och arbetar ofta deltid. Jobbskatteavdraget kan därför få större relativ betydelse för kvinnor än för män och bidra till ökade ekonomiska drivkrafter att gå från deltids- till heltidsarbete.

Flera studier menar att sysselsättningen kan antas öka tack vare jobbskatteavdraget³⁷ och att den framför allt ökar genom att personer utanför arbetskraften blir sysselsatta och i mindre utsträckning genom att arbetstiderna förlängs, att effekterna är störst för dem med låga inkomster och att effekten är större för kvinnor än för män. Men det finns också de som menar att det inte går att avgöra om jobbskatteavdraget haft någon effekt eller inte (Edmark m.fl. 2012). Skillnaden mellan dessa studier är att de som visar positiva effekter av jobbskatteavdraget, har genomförts med hjälp av mikrosimulering, medan den senare studien, som inte visar några entydiga resultat, använder faktiska utfallsdata. Mikrosimulering är inte detsamma som utvärdering, utan en metod där effekterna av en viss åtgärd beräknas *ex ante*, medan utvärderingar utgår ifrån faktiska observerbara förhållanden *ex post* dvs. efter det att åtgärden genomförts. *Långtidsutredningen 2011* gjorde bedömningen att behovet av studier på faktiska utfall var mycket stort (SOU 2011:11, s. 141). Simuleringarna visar ”hur utfallet borde se ut ifall modellens förutsättningar stämmer. Detta kan vara nära nog, men det är inte detsamma som det sanna orsakssambandet” (Waldenström 2012, s. 47 och 49). Och även om fler personer vill ha ett arbete eller öka sin arbetstid betyder det inte automatiskt att det finns jobb för dessa personer på arbetsmarknaden. Det räcker inte med ett ökat utbud av arbetskraft, det krävs också en ökad efterfrågan. Som vi ska se är det till exempel många deltidsarbetande som vill arbeta fler timmar, men som inte lyckas med detta.

Utifrån ovanstående mycket översiktliga sysselsättningsdata i diagram 6.1 kan vi dock varken dra slutsatsen att regeringens åtgärder för att öka sysselsättningen varit verkningslösa eller att de

³⁷ Se Finanspolitiska rådet 2008, s. 23; 2009, s. 25; 2010, s. 11; 2011, s. 16 ff; 2013, s. 14; Konjunkturinstitutet 2007a, 2007b, 2008a, 2008b; Riksrevisionen 2009; Lundgren m.fl. 2008.

inte varit det eftersom vi inte kan veta hur utvecklingen skulle ha sett ut om de inte hade vidtagits. Därtill kommer att det är av mycket stor betydelse vilka år som jämförs. Om vi jämför 2001 och 2012, de år vi har inkomstdata för, finner vi att antalet sysselsatta män ökade med 140 100 och antalet kvinnor med 117 400. Samtidigt ökade dock befolkningen i denna ålderskategori, vilket innebar att andelen sysselsatta män ökade med 0,4 procentenheter, medan andelen kvinnor inte förändrades. Jämför vi däremot åren 2005 och 2014 ökade såväl antal som andel sysselsatta något för båda könen, bland såväl utrikes som inrikes födda, och bland sammanboende och ensamstående föräldrar, men detta beror i hög grad på att sysselsättningsgraden var låg 2005.

Sammanfattningsvis är andelen sysselsatta män högre än andelen kvinnor. Om vi antar att högre sysselsättning innebär större möjligheter till ekonomisk självständighet så bör fler män än kvinnor vara ekonomiskt självständiga totalt såväl som inom kategorierna inrikes och utrikes födda och sammanboende och ensamstående föräldrar. Men vi finner också att mätt på detta sätt bör en större andel bland inrikes födda kvinnor vara ekonomiskt självständiga än bland utrikes födda män och att lägst andel sannolikt finns bland utrikes födda kvinnor och ensamstående mödrar med förskolebarn. Jämförs 2005 och 2014 har den ekonomiska jämställdheten ökat bland de inrikes födda men minskat bland de utrikes födda.

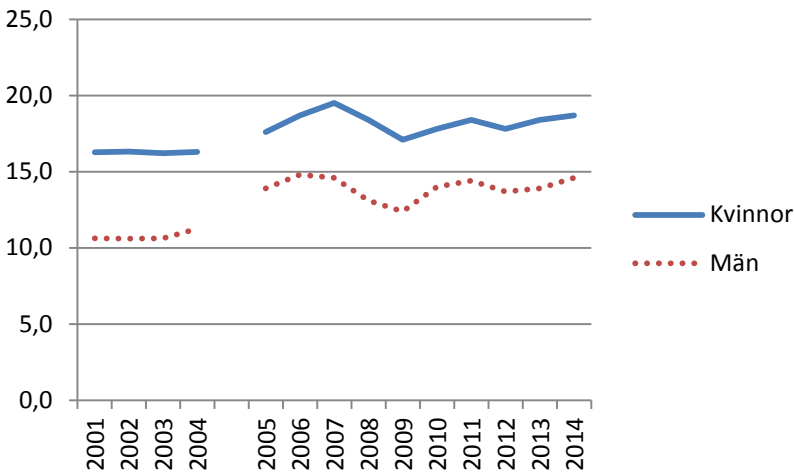
Om vi fortsättningsvis antar att högre sysselsättning innebär större försörjningsmöjligheter är ungas möjligheter betydligt sämre än de äldres och de har dessutom försämrats mellan åren 2001 och 2014 eftersom sysselsättningen bland 15–19-åringarna har minskat med 5–6 procentenheter och bland 20–24-åringarna med 3–5 procentenheter. Högst sysselsättningsgrad har de mellan 25–54 år. Bland kvinnor i den kategorin har sysselsättningen inte förändrats mellan 2001 och 2014, medan mäns har ökat något, vilket innebär att den ekonomiska jämställdheten har minskat. Det är framför allt bland äldre kvinnor och män (55–64 år) som sysselsättningen har ökat med 7 procentenheter. Den ekonomiska jämställdheten har knappast förändrats bland de yngsta eller de äldsta, den har ökat bland 20–24-åringarna och möjligen finns en trend mot minskat jämställdhet bland 25–54-åringarna, vilket beror på att mäns sysselsättning har ökat något medan kvinnors inte har förändrats.

6.2 Tidsbegränsat anställda³⁸

Sysselsatta 20–64 år efter ålder och anknytningsgrad till arbetsmarknaden är som redan har nämnts en av de indikatorer som följs upp årligen av SCB. Med anknytningsgrad menas fast (tillsvidare) eller tidsbegränsat anställd. De flesta anställda har en fast anställning. Det gäller 85–89 procent av männen och 81–84 procent av kvinnorna under åren 2005–2014. Övriga anställda har en tidsbegränsad anställning. Det gäller 11–15 procent av männen och 16–20 procent av kvinnorna (se diagram 6.2).

Diagram 6.3 Andel tidsbegränsat anställda av anställda, %, kvinnor och män, 16–64 år, 2001–2014³⁹

Källa: 2001–2004 beräknat från SCB 2014b; 2005–2014 SCB 2014c tabell 2.

Andelen tidsbegränsat anställda varierar med konjunkturerna. Under det goda arbetsmarknadsläget innan finanskrisens inträde 2008 ökade andelen tidsbegränsat anställda men också de som övergick till fast arbete och då särskilt bland män (SCB 2010). I och med att arbetsmarknadsläget försämrades sjönk andelen tidsbegränsat an-

³⁸ Ytterligare en indikator berör denna kategori: Tidsbegränsat anställda i åldern 20–64 år efter typ av anställning.

³⁹ Observera att här gäller 16–64 år i stället för 20–64 år. Andelen ligger cirka 2 procentenheter högre för den förstnämnda kategorin än för den sistnämnd.

ställda bland både kvinnor och män, liksom andelen som övergick till fast anställning och då också mest bland män. Många neddragningar tycks ha skett genom att tidsbegränsade anställningar inte förlängdes.

Det är betydligt vanligare att unga har tidsbegränsade anställningar. Det gäller särskilt unga kvinnor (20–24 år) där närmare 60 procent av de anställda har en sådan anställning och bland de unga männen omkring 40 procent, dessutom tycks andelen öka något (beräknat från SCB 2014c tabell 2). Denna andel sjunker med åldern och bland anställda kvinnor och män i åldern 55–64 år är endast omkring 6 procent tidsbegränsat anställda. Det är också vanligare bland personer i arbetaryrken än i tjänstemannayrken. Andel kvinnor som är tidsbegränsat anställda är högre än andel män i statlig och privat sektor, medan situationen är den omvända i kommunal sektor (beräknat från SCB 2014c tabell 9). När det gäller tidsbegränsat anställda har jag inte funnit någon statistik uppdelat på inrikes och utrikes födda. Det kan dock nämnas att ungefär var femte tidsbegränsat anställd var född i ett annat land än Sverige – av alla tidsbegränsat anställda var nämligen 20 procent utrikes födda (SCB 2009a). Det kan jämföras med andelen utrikes födda i befolkningen som uppgick till 17 procent samma år.

En tidsbegränsad anställning kan till exempel vara ett vikariat, en timanställning eller en provanställning. Reglerna vad gäller tidsbegränsat anställda har förändrats i riktning som gör det lättare för arbetsgivare att använda sig av tidsbegränsade anställningar och bemanningsföretag, medan regelverket för tillsvidareanställningar i stort sett är oförändrat (SOU 2011:11 s. 58 ff). Reglerna för tidsbegränsade anställningar är i dag extremt flexibla. Arbetsgivarna kan ha hur många tidsbegränsade anställda de vill utan att ange specifika motiv, och det får upprepas ett oinskränkt antal gånger. De enda restriktionerna är att anställda med tolv månaders anställningstid har förtur till nya vakanser inom kompetensområdet och att tidsbegränsat anställda ska betraktas som vidareanställda om de varit anställda totalt två år under en femårsperiod.

I en rapport från SCB (2009a) gällande utsatta grupper ingår tidsbegränsat anställda som skulle föredra fast anställning. Av de personer som både var tidsbegränsat anställda, som skulle föredra en fast anställning och var undersysselsatta var 28 000 män och 65 000 kvinnor, och nästan hälften var i åldern 20–29 år. Av tids-

begränsat anställda ville sju av tio ha fast anställning 2009 (SCB 2010). Önskan om fast anställning varierar med åldern. Av ungdomar i åldern 16–24 år ville ungefär hälften ha fast anställning, medan det gällde cirka 80 procent bland de i åldern 25–54 år. De män som år 2008 ville ha en fast anställning fanns framför allt inom tillverkningsindustrin, utbildningssektorn och handeln; kvinnorna fanns till stor del inom vården och utbildningssektorn (SCB 2009a s. 45). Tidsbegränsade anställningar återfinns inte endast bland personer med låg utbildning. Det kan t.ex. nämnas att av den forskande och undervisande personalen vid universitet och högskolor har 66 procent av kvinnorna och 71 procent av männen en tillsvidareanställning medan 34 procent av kvinnorna och 29 procent av männen har en tidsbegränsad anställning (Universitetskanslersämbetet 2014).

Ibland hävdas att en tidsbegränsad anställning kan fungera som en språngbräda till fast arbete. Huruvida så är fallet eller inte beror emellertid på flera olika faktorer (Håkansson 2001). Faktorer som i stor utsträckning påverkar möjligheten att en tidsbegränsad anställning leder till ett fast jobb är att vara man och ha provanställning, hög utbildning samt svenskt medborgarskap. I andra grupper är det mer troligt att den är en återvändsgränd. För kvinnor, säsongsanställda, behovsanställda, personer med låg utbildning och utländskt medborgarskap är risken att en tidsbegränsad anställning ersätts av en annan tidsbegränsad anställning och perioder av arbetslöshet. När alla andra faktorer hålls konstanta, har tidsbegränsat anställda kvinnor ungefär hälften så stor chans att övergå till fast jobb som män.

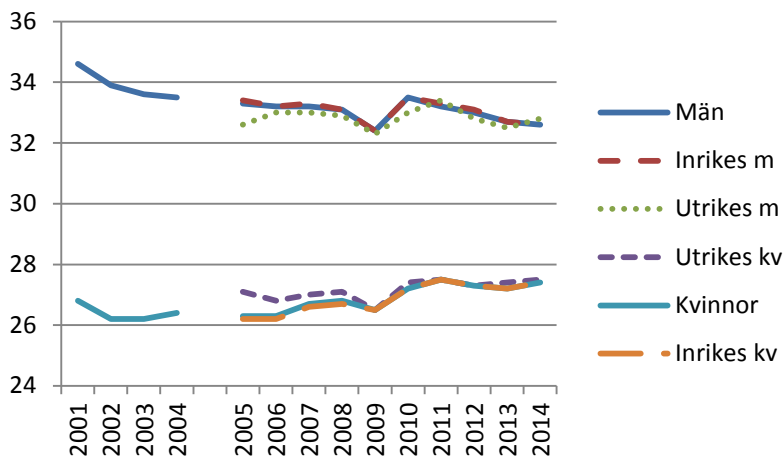
Att ha ett arbete som endast gäller under en viss begränsad tid kan innebära både social och ekonomisk otrygghet. Fyra av tio tidsbegränsat anställda oroar sig för hur det ska gå med hushållets ekonomi under det närmaste året, jämfört med två av tio fast anställda (SCB 2010). Fyrtiofem procent av de tidsbegränsat anställda anger också att de är oroliga för att bli arbetslösa jämfört med 13 procent av de fast anställda (SCB 2014f).

Det är svårt att vara ekonomiskt självständig om man har en osäker tidsbegränsad anställning. Ekonomisk jämställdhet råder inte bland tidsbegränsat anställda. En högre andel kvinnor än män har sådana anställningar. Det gäller framför allt unga och arbetare. De flesta vill ha en fast anställning. Tidsbegränsat anställda kvinnor har ungefär hälften så stor chans att övergå till fast jobb som män. Många oroar sig för arbetslöshet och ekonomin.

7. Arbetstider

Ytterligen en indikator som SCB följer upp årligen är sysselsatta 20–64 efter ålder och vanligen arbetad tid som heltid och deltid. I AKU används vanligen/överenskommen arbetad tid och faktiskt arbetad tid. Faktiskt arbetad tid är det antal timmar individen arbetar under den specifika vecka som intervjun avser. Överenskommen tid är den arbetstid den anställde och arbetsgivare kommit överens om och som arbetstagaren vanligen arbetar. Här diskuteras trots att det inte är en indikator utvecklingen av den faktiska genomsnittliga arbetstiden och inte vanligen arbetad tid. Anledningen är att vanligen arbetad tid överskattar kvinnors arbetstid i förhållande till mäns och skillnaden mellan könen är större eftersom det är relativt vanligt att kvinnor har en överenskommen arbetstid som innebär heltid, men i realiteten arbetar de deltid. Därtill kommer att kvinnors frånvaro är högre än mäns (Nyberg 2003). Hur många timmar i veckan som utgör heltid är också olika beroende på yrke och arbetsmarknadsavtal. Faktisk arbetstid tar hänsyn till såväl frånvaro som övertid och ger en riktigare bild av de faktiska skillnaderna i arbetstid och därmed också skillnaderna i löneinkomster mellan kvinnor och män.

Diagram 7.1 Faktisk medelarbetstid, timmar per vecka, 16–64 år, totalt kvinnor och män, 2001–2014, samt inrikes och utrikes födda kvinnor och män, 2005–2014⁴⁰

Källa: 2001–2004 beräknat från SCB 2014b; 2005–2013 SCB 2014c tabell 34.

Diagram 7.1 visar tydligt att kön har större betydelse för arbetstiden än födelseland. Det gäller också ålder. Mäns faktiska arbetstid har minskat från 34,6 till 32,6 mellan 2001 och 2014, medan kvinnors har ökat från 26,8 till 27,4 under samma period. Jämför vi inrikes och utrikes födda kvinnor så arbetar utrikes födda något längre än inrikes födda, medan det bland männen är tvärtom. Ser vi till olika ålderskategorier av inrikes och utrikes kvinnors arbetstid finner vi att arbetstiden har ökat, utom bland de äldsta utrikes födda (beräknat från SCB 2014c Tabell 34). Bland män har arbetstiden i stället minskat i samtliga ålderskategorier utom bland de yngsta och de äldsta utrikes födda männen. Giftna/samboende och ensamstående fäder, framför allt med små barn, men även de med större barn har minskat sin arbetstid mellan 2005 och 2014, medan mödrar har ökat sin (beräknat från SCB 2014c Tabell 31).

I *Ekonomisk jämställdhet* (2010 s. 25) förväntades att antalet arbetade timmar skulle öka mer för kvinnor än för män som ett resultat av den ekonomiska politiken bland annat eftersom kvinnor

⁴⁰ Observera att data gäller 16–64 år. För ålderskategorin 20–64 år ligger antal timmar 2005–2014 0,2–0,3 timmar högre.

arbetar mer deltid. Det är dock oklart hur jobbskatteavdraget påverkar den arbetade tiden för dem som redan arbetar. En ökning av lönen efter skatt leder nämligen till två effekter. Å ena sidan innebär det att det blir mer lönsamt att arbeta och att fritiden ”blir dyrare”, den så kallade substitutionseffekten, vilken tenderar att minska fritiden och öka arbetstiden. Å andra sidan innebär det att individen ”har råd med” mer fritid, den så kallade inkomsteffekten, vilket tenderar att minska arbetstiden. Eftersom de två effekterna går åt motsatt håll kan man inte utifrån ekonomisk teori förutsäga nettoeffekten på arbetstiden för de som redan har ett arbete. De flesta av de ovan nämnda studierna antar dock att nettoeffekten är positiv för låginkomsttagare som ökar sin arbetstid medan den är negativ för höginkomsttagare som minskar sin och att kvinnor ökar sin arbetstid mer än män.

Kvinnors faktiska arbetstid har ökat, vilket skulle kunna betyda att den så kallade substitutionseffekten är större än inkomsteffekten för kvinnor. Mäns faktiska arbetstider har minskat något, bland annat därför att andelen män som arbetar övertid har minskat, vilket skulle kunna tydas så att för män har inkomsteffekten av jobbskatteavdraget haft större betydelse än substitutionseffekten (Nyberg 2014). Men inte heller i detta fall kan vi säga något om huruvida utvecklingen av kvinnors och mäns faktiska arbetstider har påverkats av jobbskatteavdrag och andra reformer. Ett alternativ är att se utvecklingen som en fortsättning på en trend. Kvinnors arbetstider har ökat ganska stadigt sedan 1980-talet, medan männens har minskat något framför allt under 2000-talet. Denna tendens syns även bland föräldrar, fäder minskar sin arbetstid och mödrar ökar sin. Det kan också ha att göra med kvinnors allt längre utbildning. Kvinnor med hög utbildningsnivå har längre arbetstider än de med lägre utbildningsnivå. Dessutom har småbarnsmödrar minskat den tid de ägnar hemarbete med 90 minuter sedan 1990/91 och småbarnspapporna har ökat sin tid med 40 minuter (*Ekonomisk jämställdhet* 2014 s. 18).

Kvinnors arbetstider har närmat sig mäns och jämställdheten ökat, men samtidigt kan skillnaden i (löne)arbetstid i dag ses som en av de främsta markörerna för bristen på jämställdhet på arbetsmarknaden och i hemmen. Det är rimligt att tänka sig att längre arbetstider innebär högre löneinkomster och därmed ökade möjligheter till ekonomisk självständighet, vilket innebär att mäns möjlig-

heter är större än kvinnors, men att kvinnors har ökat. Arbets- tidens längd har naturligtvis stor betydelse för löne- och företag- inkomsten och är en trolig orsak till att kvinnors löneinkomster har ökat. Men alla har inte, som vi ska se, möjlighet att förlänga sina arbetstider.

7.1 Undersysselsatta kvinnor och män

Att kvinnor arbetar deltid för att ta hand om barn är välbekant. Omkring 139 000 kvinnor och 18 000 män uppgav 2013 att orsaken till att de arbetade deltid var vård av barn (SCB Tema jämställd- het).⁴¹ Vad som är mindre känt är att ett betydligt fler uppgav att de arbetade deltid därför att lämpligt heltidsarbete saknas/söker heltidsarbete: 208 000 kvinnor och 78 000 män. Det är den vanligaste orsaken till deltidarbete och en viktig anledning till att kvinnors löneinkomster är lägre än mäns.

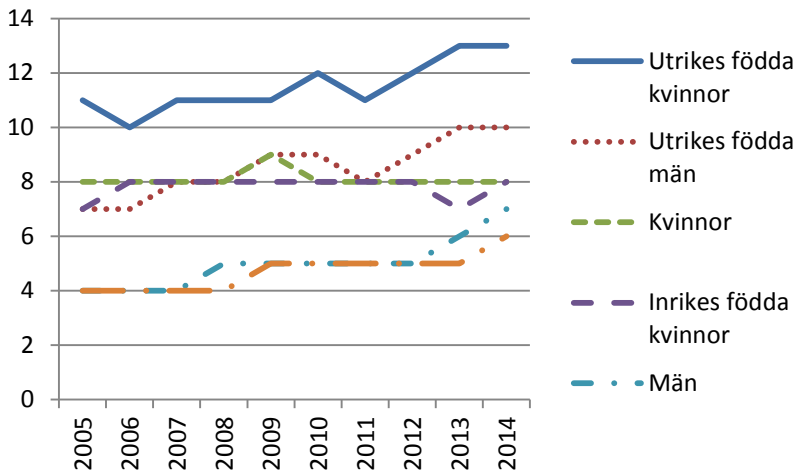
I AKU klassificeras en person som undersysselsatt om hen är sysselsatt (arbetat minst en timma under mätveckan), men arbetar mindre än vad hen skulle vilja. En person som är sysselsatt en timma per vecka räknas således som sysselsatt, även om den personen skulle vilja arbeta 40 timmar och därför kan sägas vara arbetslös 39 timmar per vecka. Men en person som arbetar heltid men som uppgivet att hen skulle vilja arbeta mer definieras också som undersysselsatt.

Diagram 7.2 nedan visar andelen undersysselsatta i relation till sysselsatta. Högst andel undersysselsatta finner vi bland utrikes födda kvinnor. Därefter kommer på senare år utrikes födda män. Därefter kommer kvinnor totalt och inrikes födda kvinnor, lägst andel finner vi bland inrikes födda män. Observera att uppgifterna gäller ålderskategorin 16–64 år. För ålderskategorin 20–64 ligger andelen något lägre.

---

⁴¹ Orsak till deltidarbete för personer 20–64 är en indikator för ekonomisk jämställdhet. Två av SCBs indikatorer rör undersysselsättning, de ingår dock inte bland de indikatorer som skall följas upp årligen. En indikator gäller Undersysselsatta deltidanställda 20–64 år efter utbildningsnivå och tid som undersysselsatt, den andra gäller Undersysselsatta deltid- anställda 20–64 år efter ålder. Ingen rör utrikes och inrikes födda.

Diagram 7.2 Andel undersysselsatta som andel av sysselsatta, %, totalt samt inrikes och utrikes födda kvinnor och män, 16–64 år, 2005–2014

Källa: beräknat från SCB 2014g och SCB 2014h.

Andelen undersysselsatta har ökat mellan 2005 och 2014 bland utrikes födda kvinnor och män och bland inrikes födda män, medan andelen bland inrikes födda kvinnor inte har förändrats mycket.

Ser man till ålder är skillnaderna mycket stora. Högst andel undersysselsatta finns bland kvinnor 20–24 år, närmast kommer kvinnor 15–19 år. Efter de unga kvinnorna kommer de unga männen, där andelen är ungefär lika stor i båda ålderskategorierna. Med tanke på att restaurangmomsen har sänkts för att öka särskilt unga kvinnors och mäns sysselsättning och arbetstider är det intressant att undersysselsättning är högst inom Hotell och restaurang (16 procent) – som låg i topp både bland kvinnor och män – och lägst i Bygghandelsverksamhet (3 procent) (SCB 2009b s. 15). Dessutom ökar andelen undersysselsatta bland unga kvinnor och män. Det gäller också något bland män över 25 år, men förändras inte just något för kvinnor över 25 år. År 2009 arbetade över 80 procent av de undersysselsatta kvinnorna någon form av deltid medan undersysselsatta män till över 40 procent arbetade heltid (SCB 2009b s. 13). En stor majoritet – omkring 80 procent – önskar öka sin arbetstid genom att arbeta fler timmar i nuvarande arbete. Det outnyttjade

arbetskraftsutbudet för undersysselsatta uppgick 2009 till 4,1 miljoner timmar per vecka, vilket motsvarar 103 000 heltidsarbeten med 40 timmars arbetsvecka. Detta kan jämföras med beräkningar som redovisas i *Ekonomisk jämställdhet* och som visar att jobbskatteavdragets långsiktiga effekter på arbetsutbudet förväntas vara av ungefär samma storleksordning, nämligen 100 000 helårsarbetskrafter, 49 000 för kvinnor och 51 000 för män (2014 s. 31).

Det ofrivilliga deltidarbetet, framför allt i den offentliga sektorn, är ett prioriterat område för jämställdhetspolitiken (Prop. 2013/14:1 Uo. 13 s. 59). Vad som har gjorts inom detta område är dock oklart. Inget nämns i regeringens skrivelser gällande jämställdhetsatsningen 2007–2010 (Skr. 2011/12:174) eller jämställdhetspolitikens inriktning 2011–2014 (Skr. 2011/12:3). Generellt gäller att undersysselsatta och deltidarbetslösa ägnas mycket lite uppmärksamhet i budgetpropositionerna.

Undersysselsatta inklusive deltidarbetslösa är personer som uttryckt en vilja att arbeta fler timmar. Jobbskatteavdraget kan ha förstärkt denna vilja. Därtill kommer att förändringar har gjorts i arbetslöshetsförsäkringen för de deltidarbetslösa. Fram till april 2008 kunde deltidarbetslösa få arbetslöshetsersättning, så kallad fyllnadsersättning, lika länge som heltidsarbetslösa, vilket innebar att de kunde få ersättning relativt lång tid beroende på hur mycket av en heltid som de var arbetslösa. Alliansregeringen menade att möjligheten till deltidarsättning från arbetslöshetsförsäkringen medförde svaga ekonomiska drivkrafter att söka ett annat arbete. Det fanns därför risk att deltidarbetslösheten skulle bli långvarig. En begränsning av rätten till ersättning från arbetslöshetsförsäkringen vid deltidarbetslöshet ansågs därför kunna bidra till att minska det ofrivilliga deltidarbetet. Deltidsutfyllnad vid deltidarbetslöshet begränsades därför till 75 ersättningsdagar 2008 (Prop. 2008/09:1 s. 17).

I dag är det ovanligt med arbetslöshetsersättning bland deltidarbetslösa. Bland deltidarbetslösa som också är aktivt arbetsökande minskade andelen med tillgång till arbetslöshetsersättning från närmare hälften till drygt en femtedel under perioden 2005–2009 (Ek och Holmlund 2011, s. 136). Eftersom många fler kvinnor än män arbetar deltid är det också betydligt fler kvinnor än män som är deltidarbetslösa och undersysselsatta. Faktum är att i ålderskategorin 25–54 år bland kvinnor är antalet undersysselsatta högre (106 100) än antalet arbetslösa kvinnor (77 700) och i ungefär

samma storleksordning som antalet arbetslösa män (108 500) i samma ålderskategori (beräknat från SCB 2014c tabell 18).

Huruvida utvecklingen vad gäller undersysselsatta har något att göra med de åtgärder som har genomförts för att öka sysselsättningen går inte att avgöra. Det kan också ha att göra med en lång trend där kvinnor länge har velat öka sina arbetstider, men eftersom yrken och sektorer där många kvinnor arbetar är organiserade efter att många arbetar deltid tycks det vara oerhört svårt att förändra den strukturen. Att mäns undersysselsättning ökar kan ha att göra med att hjulen i ekonomin ännu inte har kommit igång ordentligt efter krisen 2008–2009. Men det kan också i detta fall ha att göra med jobbskatteavdraget och andra reformer kan ha medfört att fler män och kvinnor är intresserade av att förlänga sina arbetstider, men efterfrågan ökar inte i samma takt och därmed ökar även mäns undersysselsättning.

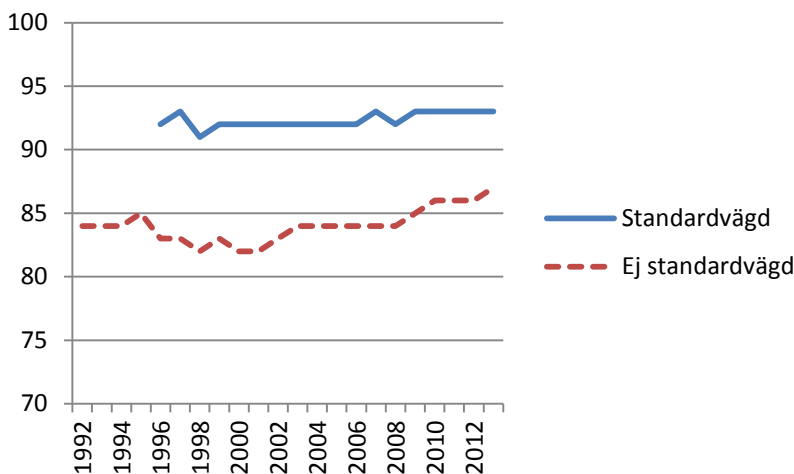
Den vanligaste orsaken till att människor arbetar deltid är att lämpligt heltidsarbete saknas. Undersysselsättning är mycket vanligare bland kvinnor än bland män, bland yngre än äldre och vanligare bland utrikes födda än bland inrikes födda och ökande bland yngre och utrikes födda. Andelen deltidsarbetslösa som får arbetslöshetsersättning har minskat och är mycket låg. Att inte kunna gå upp i arbetstid när man så önskar är naturligtvis ett stort hinder om man vill öka sina inkomster och bli ekonomiskt självständig. Det är också ett hinder för den ekonomiska jämställdheten. Det är främst kvinnor som inte kan förlänga sina arbetstider och höja sina inkomster.

8. Kvinnors och mäns löner

Utvecklingen vad gäller kvinnors och mäns löner har naturligtvis mycket stor betydelse för löneinkomsterna och kvinnors lön av mäns efter sektor före och efter standardvägning är en av de indikatorer som SCB följer upp årligen. Med standardvägning menas att hänsyn tas till att kvinnor och män fördelas olika med avseende på yrke, sektor, utbildning, ålder och arbetstid. Medlingsinstitutet (MI) är ansvarig myndighet för den officiella lönestatistiken. I dess uppdrag ingår även att studera och analysera löner ur ett jämställdhetsperspektiv. När MI talar om löneskillnader mellan kvinnor och män jämförs lön för en given tidsenhet, till exempel en timme eller heltidsekvivalenta månadslöner.

Från 1960-talet och fram till början av 1980-talet minskade löneskillnaderna mellan kvinnor och män. Därefter avstannade löneutjämningen (Edin och Richardson 1997). År 1992 uppgick kvinnors medellön av mäns till 83 procent, vilken ökade till 87 procent 2013. Som framgår av diagram 8.1 ökade inte kvinnors andel av mäns lön kontinuerligt utan andelen minskade i slutet av 1990-talet för att därefter åter öka något. Jämför vi 2001 och 2013 har andelen ökat med 5 procentenheter, vilket framför allt beror på att 2001 var ett år när kvinnors andel av mäns lön var särskilt låg.

Diagram 8.1 Kvinnors lön som andel av mäns lön,%, före och efter standardvägning, samtliga sektorer, 1992/1996–2013

Källa: SCB 2014i.

Medlingsinstitutet beräknar också skillnad i lön mellan kvinnor och män med hjälp av så kallad standardvägning. Då minskar gapet. Kvinnors genomsnittslön år 2013 var till exempel 87 procent av mäns (Medlingsinstitutet 2014). Efter standardvägning uppgår kvinnors genomsnittliga lön till 93 procent av männens, dvs. skillnaden blir betydligt mindre. Å andra sidan tycks då utvecklingen mot en utjämning gå än långsammare. Löneskillnaden efter standardvägning minskade med 1,0 procentenhet mellan 1996 och 2013. Uppgången i ej standardvägd löneskillnad alldeles mot slutet av perioden syns inte med standardvägning. Medlingsinstitutet analyserar också löneskillnaden med hjälp av regressionsanalys. Enligt denna är den viktigaste förklaringen till löneskillnad mellan könen att kvinnor och män arbetar inom olika yrken med olika löneläge.

Medlingsinstitutet (2012) har även studerat löneskillnader ur ett åldersperspektiv. Där framgår att det inte är någon skillnad i lönenivå för kvinnor och män vid 18 års ålder. Därefter skiljer sig löneprofilen åt. Män har en brantare löneutveckling än kvinnor. För kvinnor planar den ut vid 35-årsåldern. För män fortsätter löneutvecklingen fram till 45-årsåldern för att sedan minska något.

Detta kan relateras till kvinnors större ansvar för hushålls- och vårdarbete i familjen (Angelov m.fl. 2013).

SCB publicerar inga data som visar löner för inrikes respektive utrikes födda kvinnors och mäns genomsnittliga löner. Däremot har en artikel publicerats som analyserar skillnader i medellön mellan utrikes och inrikes födda (Widegren 2014). Utrikes födda män tjänar i genomsnitt 90 procent av vad inrikes födda män gör, medan utrikes födda kvinnor har knappt 94 procent av inrikes födda kvinnors lön. Efter standardvägning fann man att utrikes födda har en lön som ligger på 98 procent av vad inrikes föddas löner gör. I ungefär var tredje yrkesgrupp tjänar de som är födda utomlands mer eller lika mycket som inrikes födda i samma yrkesgrupper. I resterande två tredjedelar av yrkesgrupperna tjänar utrikes födda mindre än de inrikes födda. le Grand och Szulkin (2002) fann liknande resultat. Utrikes födda mäns genomsnittslöner låg 5,5 procent under infödda mäns, trots att de justerats för ett antal individ- och jobbegenskaper. Motsvarande skillnad mellan invandrade och infödda kvinnor var 2,8 procent. För invandrare från utomeuropeiska länder var de standardvägda löneskillnaderna gentemot infödda större – 15 procent för män och 12 procent för kvinnor. Katz och Österberg (2013) finner att de flesta grupper av personer som invandrat före 16 års ålder har lägre genomsnittslöner än anställda med svenskfödda föräldrar. De som kommer från länder i Afrika, Asien och Latinamerika har de lägsta lönerna. Detta gäller också när man kontrollerar för en lång rad individ- och jobbegenskaper. Det gäller båda könen, men män i högre grad än kvinnor.

När Medlingsinstitutet genomför standardvägning tar de, som redan nämnts, hänsyn till skillnader mellan kvinnor och män när det gäller yrke, sektor, utbildning, ålder och arbetstid eftersom det antas att dessa skillnader kan förklara gapet mellan kvinnors och mäns löner. Utvecklingen av flera av dessa faktorer talar för att skillnaderna i lön mellan könen borde ha minskat. Könsegregeringen har minskat när det gäller yrke mellan 2000 och 2009 enligt EU-statistik och mellan 2005–2013 enligt Medlingsinstitutet (European Commission 2010, Medlingsinstitutet 2014).⁴² Kvinnor kommer in i traditionellt manliga yrken som veterinär, psykolog, domare, tand-

---

⁴² Segregeringen är minst bland de yngre och störst bland de äldre. Detta är en av de indikatorer som följs upp årligen av SCB.

läkare, journalist och biolog (beräknat från SCB 2014j), medan utrikes födda män kommer in i traditionellt kvinnliga yrken som städare och vårdbiträden (Kommunal 2009, Nyberg 2013). En mindre andel kvinnor arbetar i dag i offentlig sektor och en större i privat sektor, bland annat som ett resultat av outsourcing och privatisering (Nyberg 2014). Kvinnors utbildningsnivå är högre än mäns bland de sysselsatta och skillnaden ökar. Av de sysselsatta männen hade 32 procent en eftergymnasial utbildning 2005, vilken ökade till 40 procent 2014, motsvarande andelar för kvinnor var 40 och 52 procent (SCB 2014c Tabell 23). Och som vi sett ovan har kvinnors arbetstider blivit längre.

Kvinnors lägre löner och kortare arbetstider är i dag grundläggande orsaker till bristen på ekonomisk jämställdhet på arbetsmarknaden liksom i familjen. Det faktum att kvinnors lön i genomsnitt uppgår till 87 procent ej standardvägd och till 93 procent standardvägd innebär att det inte räcker för kvinnor att lönearbeta lika många timmar som män för att komma upp i mäns löneinkomster. Trots att kvinnors utbildningsnivå är högre än mäns, att könssegregationen har minskat och kvinnors arbetstider förlängts så har löneskillnaderna förändrats mycket lite sedan 1990-talet.

9. Kvinnors och mäns marknadsinkomster och individuella disponibla inkomster

Som redan nämnts ett flertal gånger menas med ekonomisk jämställdhet att ”kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om ... betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut” (Prop. 2005/06:155 s. 47 ff). I detta avsnitt görs först ett försök att undersöka i vilken utsträckning kvinnor och män kan försörja sig genom betalt arbete⁴³ och därpå undersöks om välfärdsstaten utjämnar skillnaderna mellan kvinnors och mäns inkomster från marknaden.

9.1 Marknadsinkomst som andel av bruttointkomst och individuell disponibel inkomst

I propositionen om jämställdhetspolitiken påpekas att kunna försörja sig genom betalt arbete är centralt i svensk jämställdhetspolitik och att kvinnor och män ses som individuellt ansvariga för sin försörjning (Prop. 2005/06:155 s. 47 ff). Trettionio indikatorer ska mäta ekonomisk jämställdhet. Enligt min bedömning rör ingen av dessa ekonomisk självständighet i termer av att den mäter en inkomstnivå som innebär att man kan försörja sig och eventuella barn genom betalt arbete.⁴⁴ I några rapporter från SCB används dock begreppet *självförsörjningsgrad*, vilken mäts genom marknadsinkomsternas andel av individuell disponibel inkomst.⁴⁵

---

⁴³ Det är ovanligt med studier gällande de som kan försörja sig, däremot finns många gällande fattigdom. EU definierar risk för fattigdom som en inkomst efter skatt som understiger 60 procent av landets medianinkomst, vilket antas innebära att personer med en sådan inkomst inte har tillräckliga resurser för att kunna leva på en nivå som är godtagbar i samhället. I Sverige ökade denna andel från 12 till 14 procent mellan 2008 och 2011 (SCB 2013a). I dessa undersökningar utgår man ifrån hushållen, vilket innebär att kvinnors inkomster i medeltal överskattas och mäns underskattas eftersom i de flesta familjer har mannen högre inkomst än kvinnan. Skillnaden mellan kvinnor och män i dessa studier beror på skillnader mellan ensamstående kvinnor och män. De säger därför inget om kvinnors och mäns ekonomiska självständighet. Dessutom utgår man ifrån disponibel inkomst inte inkomster från arbete.

⁴⁴ Två indikatorer kan sägas i någon mån mäta motsatsen, dvs. svårigheter att kunna försörja sig: ekonomiskt bistånd efter hushållstyp, där sammanboende redovisas som en kategori, alltså inte uppdelat på kvinnor och män. Den andra gäller personer med sjuk- och aktivitetsersättning efter ålder. Denna indikator är könsuppdelad, men innehåller endast antal kvinnor och män i olika ålderskategorier, men inget om storleken på ersättningen.

⁴⁵ I dessa SCB-rapporter används konsekvent begreppet ”nettointkomst” inte individuell disponibel inkomst.

Kvinnomaktutredningen gjorde en liknande undersökning där inkomsten från marknaden respektive från välfärdsstaten sattes i relation till bruttoinkomsten, dvs. marknadsinkomsten plus transfereringar men före skatt för hela befolkningen 18–64 år.⁴⁶ Marknadsinkomsten stod för 79 procent av kvinnors bruttoinkomst 1975 som minskade till 71 procent till 1994 och mäns minskade från 92 procent till 81 procent (Nyberg 1997). Detta resultat kan tyckas förbryllande eftersom män lönearbetade mer på 1970-talet än på 1990-talet och kvinnor tvärtom. Trots det kom en mindre andel av inkomsten från marknaden 1994 än 1975 för båda könen. Den främsta förklaringen är välfärdsstatens expansion som innebar att transfereringarna generellt ökade. En liknande undersökning gjordes till *Jämställdhetspolitiska utredningen*. Då jämfördes 1991 och 2002. Mellan dessa år ökade den andel som kom från marknaden något för både kvinnor och män (20–64 år), för kvinnor från 74 procent till 76 procent och för män från 85 procent till 86 procent (Nyberg 2005).

I marknadsinkomster ingår inte endast löne- och företagarinkomster utan även kapitalinkomster. När kapitalinkomster läggs till löne- och företagarinkomster ökar inkomstskillnaderna mellan kvinnor och män eftersom en något större andel män har kapitalinkomster men framför allt därför att mäns inkomster av kapital är betydligt högre än kvinnors.⁴⁷

Ekonomisk jämställdhet visar att mellan 2001 och 2012 ökade den andel av bruttoinkomsten som kom från marknaden relativt mycket, för kvinnor från 75 procent till 82 procent, dvs. med 7 procentenheter och för män från 86 procent till 90 procent, dvs. med 4 procentenheter. I kronor räknat ökade såväl kvinnors som mäns marknadsinkomster med cirka 51 000 kronor fördelat på samtliga kvinnor och män i befolkningen 20–64 år (se tabell D i bilagan).⁴⁸

⁴⁶ Syftet var inte att mäta självförsörjningsgraden, utan att undersöka hur stor andel av inkomsten som kom från välfärdsstaten.

⁴⁷ Andelen med ränta och utdelning skiftar mellan 58 och 75 procent och likartat för båda könen. Medelinkomsten för de med inkomst ligger på mellan 5 400 kronor och 10 800 kronor för kvinnor och 13 000 kronor och 31 700 kronor för män. Andelen med kapitalvinster varierar mellan 11 och 28 procent och inkomsterna mellan 88 800 kronor och 124 900 kronor för män respektive 56 100 kronor och 85 100 kronor för kvinnor (beräknat från Ekonomisk jämställdhet tabell Individuell disponibel inkomst för personer med olika inkomstslag för olika år och med SCB, KPI (1980=100), fastställda tal).

⁴⁸ I SCB-rapporterna används marknadsinkomster efter skatt. Det är inte möjligt här, utan här används marknadsinkomster före skatt som andel av bruttoinkomsten.

Att marknadsandelen ökade berodde inte endast på att marknadsinkomsterna steg utan också på att transfereringarna minskade, fördelat på alla kvinnor i befolkningen med 9 300 kronor och för män med 8 500 kronor.

I SCBs rapport *Så försörjer vi oss – ett regionalt perspektiv* studeras självförsörjningsgraden för kvinnor och män (SCB 2006). År 2004 försörjde sig närmare en tredjedel av befolkningen 20–64 år endast av marknadsinkomster, dvs. 100 procent av den individuella disponibla inkomsten bestod av sådana inkomster. Dessa personer betecknas i rapporten som helt självförsörjande. Andelen män som var helt självförsörjande uppgick till 36 procent och andelen kvinnor till 27 procent (SCB 2006 s. 26). En senare SCB-rapport – *Tema: Utsatt? Utbildning, jobb och pengar – utsatta grupper och deras villkor* (2009a) – fann en betydligt högre andel helt självförsörjande år 2007, nämligen 40 procent av befolkningen 20–64 år. Andelen var även detta år väsentligt högre bland män än bland kvinnor, 50 procent mot 29 procent. Att andelen helt självförsörjande är högre bland män i dessa rapporter beror bland annat på att barnbidragen räknas som mödrarnas inkomst.⁴⁹

Om kravet på självförsörjning sänks från 100 till 90 procent ökar naturligtvis andelen självförsörjande. För drygt hälften av befolkningen i åldrarna 20–64 år bestod den individuella disponibla inkomsten 2004 till minst 90 procent av marknadsinkomster. Det gällde 60 procent av männen och knappt 45 procent av kvinnorna (SCB 2006 s. 5). År 2007 hade andelen ökat till 70 procent av männen men för kvinnorna låg andelen kvar på ungefär samma nivå som 2004 (SCB 2009a s. 58). Att andelen är betydligt lägre för kvinnor beror bl.a. återigen på att barnbidraget räknas som mödrarnas inkomst och att det utgör en större andel av den individuella disponibla inkomsten än 10 procent för många kvinnor. Sannolikt gäller det kvinnor med flera barn. Om barnbidraget exkluderas blir skillnaden mellan kvinnor och män betydligt mindre. Den som till 90 procent eller mer försörjer sig av marknadsinkomster betecknas som huvudsakligen självförsörjande.

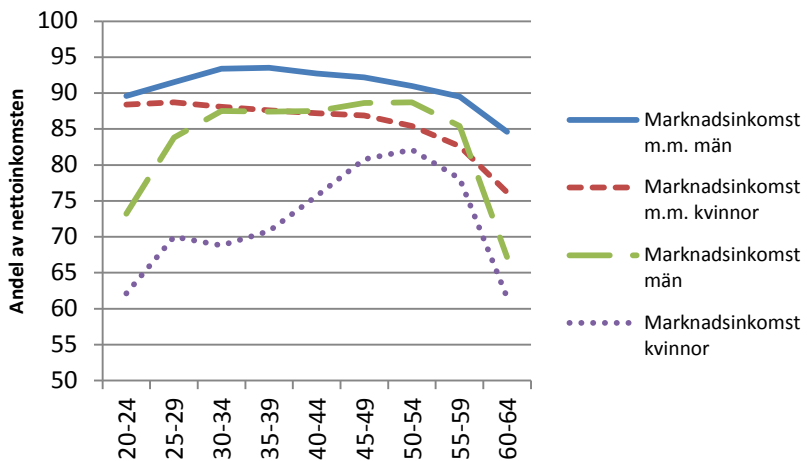
Data till diagram 9.1 nedan är hämtat från *Så försörjer vi oss* (SCB 2006). Diagrammet visar dels marknadsinkomsternas andel

---

⁴⁹ Det framgår inte hur bostadsstöd och ekonomiskt bistånd har fördelats mellan parterna i sammanboende hushåll.

av den individuella disponibla inkomsten, dels andelen av den individuella disponibla inkomsten som består av marknadsinkomster plus studiemedel, föräldrainkomst och pension efter ålder och kön år 2004.⁵⁰ Att dessa inkomstslag inkluderas motiveras med att de inte riktas till utsatta personer. Totalt för ålderskategorin 20–64 år uppgick marknadsinkomsternas andel av den individuella disponibla inkomsten till 73 procent bland kvinnor och 84 procent bland män.

Diagram 9.1 Marknadsinkomstens andel av individuella disponibla inkomster och marknadsinkomsten plus studiemedel, föräldrainkomst och pension (marknadsinkomst m.m.) som andel individuell disponibel inkomst, %, efter ålder och kön, 2004

Källa: SCB 2006 tablå 4 och 5.

Självförsörjningsgraden varierar med ålder. För män stiger andelen från 20-årsåldern och ligger sedan stabilt från 30-årsåldern fram till 60-årsåldern. För kvinnor ser utvecklingen annorlunda ut. Självförsörjningsgraden är låg i 20–24-årsåldern då fler kvinnor än män studerar. Det gäller också i åldrarna 25–35 år då många kvinnor har föräldrainkomst, därefter ökar självförsörjningsgraden fram till drygt 50 år. Under de sista åren före pension sjunker självförsörjnings-

⁵⁰ Föräldrainkomst består av föräldrapenning, vårdbidrag, allmänt barnbidrag, förlängt barnbidrag (grundskolan), flerbarnstillägg, mottaget underhållstöd samt närstående penning.

graden avsevärt för både män och kvinnor. Fler får då problem med hälsan och tar ut pension.

Summeras marknadsinkomster med studiemedel, föräldrainskomster och pension får vi marknadsinkomster m.m. i diagram 9.1.⁵¹ Summan av dessa inkomstslag stod för 91 procent av den individuella disponibla inkomsten bland män och för 86 procent bland kvinnor 20–64 år. Andelen män är således fortfarande högre än andelen kvinnor men skillnaden är väsentligt mindre. Minst är skillnaden bland de unga 20–24 år, därefter ökar skillnaden mer eller mindre kontinuerligt.

Även i en tredje rapport från SCB nämns självförsörjningsgraden, *Integration – en beskrivning av läget i Sverige* (2013b s. 63 ff). I denna rapport jämförs utrikes och inrikes födda kvinnor och män. År 2011 uppgick andelen marknadsinkomster m.m. som andel av den individuella disponibla inkomsten bland utrikes födda kvinnor till 84 procent, bland utrikes födda män till 88 procent, bland inrikes födda kvinnor till 93 procent och bland inrikes födda män till 96 procent, dvs. inrikes födda kvinnors självförsörjningsgrad mätt på detta sätt är högre än utrikes födda mäns (beräknat från SCB 2013b Tabell 4.1). I publikationen presenteras dock skillnaderna i huvudsak inte med andelar utan med medianen av den individuella disponibla inkomsten. Mätt på detta sätt ökade inrikes föddas individuella disponibla inkomster betydligt mer än utrikes föddas mellan 2006 och 2011. Den ökade mest för inrikes födda män, på andra plats kom inrikes födda kvinnor, på tredje utrikes födda män och sist utrikesfödda kvinnor. Denna rangordning med inrikes födda män på första plats och utrikes födda kvinnor sist gäller när man jämför olika ålderskategorier, sysselsättningsstatus m.m. Däremot är resultatet något mindre förutsägbart vid en jämförelse mellan inrikes födda kvinnor och utrikes födda män. Inrikes födda kvinnors individuella disponibla inkomst ökade mer än utrikes födda mäns mellan 2006–2011. Inrikes födda kvinnor har högre inkomster än utrikes födda män i samtliga åldrar, utrikes födda män som varit i Sverige 0–19 år och utrikes födda män med förgymnasial och eftergymnasial utbildning. Inrikes födda kvinnor som inte förvärvsarbetar har högre inkomst än utrikes födda män i samma kategori.

---

⁵¹ Då ingår inte arbetsmarknadsstöd, sjukpenning, sjuk- och aktivitetsersättning och behovsprövade bidrag.

Däremot har inrikes födda kvinnor och utrikes födda män med gymnasial utbildning ungefär lika hög individuell disponibel inkomst, och utrikes födda män som har varit i Sverige mer än 20 år har högre inkomster än inrikes födda kvinnor och förvärsarbetande utrikes födda män har dessutom högre inkomster än inrikes födda kvinnor. Det sistnämnda beror med största sannolikhet på skillnader i arbetstid mellan de två kategorierna.

Marknadsinkomsternas andel av bruttoinkomsten minskade bland kvinnor och män mellan 1970-talet och 1990-talet, vilket har att göra med välfärdsstatens utbyggnad. På 2000-talet har emellertid såväl kvinnors som mäns marknadsinkomster ökat som andel av bruttoinkomsten, vilken sannolikt tyder på att kvinnors och mäns möjligheter till ekonomisk självständighet genom betalt arbete har ökat, vilket dock kan ha motverkats av ökade inkomstskillnader. Men ovanstående granskning av självförsörjningsgraden tyder på att om endast löne- och företagarinkomster betraktas som inkomster för betalt arbete, skulle andelen ekonomiskt självständiga bli mycket liten, särskilt bland kvinnor eftersom kvinnors inkomster till större del än mäns består av transfereringar. Om även studiemedel, föräldrainkomst och pension kan inbegripas i begreppet ekonomisk självständighet skulle andelen bli betydligt högre. Försörjningsgraden informerar oss dock inte om hur stor andel kvinnor respektive män som är ekonomiskt självständiga eftersom vi inte vet hur stora inkomsterna är i kronor räknat. En hög försörjningsgrad behöver inte betyda en hög inkomst i kronor. Det bör dessutom poängteras att även om kvinnors marknadsinkomst skulle nå upp till samma nivå som mäns i procent skulle det i kronor räknat innebära betydligt lägre inkomster för kvinnor än för män.

9.2 Transfereringar, skatter och individuell disponibel inkomst

I denna del utforskas om välfärdsstaten utjämnar skillnaden mellan kvinnors och mäns inkomster från marknaden. *Kvinnomaktutredningen* fann att så var fallet. Kvinnors medelinkomst från marknaden uppgick till 44 procent av mäns, vilken steg till 58 procent av den individuella disponibla inkomsten 1975 och från 66 procent till 78 procent 1994 fördelat på hela befolkningen (Nyberg 1997 s. 39 ff).

Även den *Jämställdhetspolitiska utredningen* fann att inkomstskillnaderna minskade. Kvinnors marknadsinkomster av mäns uppgick till 63 procent och av den individuella disponibla inkomsten till 76 procent år 1991. Motsvarande siffror för 2002 var 65 och 79 procent (Nyberg 2005 s. 61 ff).

I *Ekonomisk jämställdhet* redovisas transfereringar, skatter och individuell disponibel inkomst i två tabeller. Individuell disponibel inkomst för personer med olika inkomstslag har refererats till ovan vad gäller löne- och företagarincomester. Tabellen visar andelen kvinnor respektive män med olika inkomstslag och medelinkomst för de med olika inkomstslag. Mäns inkomster för de som har sådana inkomster är högre än kvinnors per år när det gäller sjukpenning, pension och arbetsmarknadsstöd.⁵² Kvinnor får däremot högre belopp än män vad gäller föräldraförsäkring. Totalt när det gäller skattepliktiga transfereringar för de med sådana transfereringar är summan ungefär lika stor för kvinnor och män. När det gäller skattefria transfereringar får kvinnor mer än män i barnbidrag, bostadsstöd och underhållsstöd, dvs. inkomster knutna till personer med större försörjningsbörda. När det gäller socialbidrag får kvinnor och män ungefär lika mycket.

Den andra tabellen i *Ekonomisk jämställdhet* heter Sammansättning av individuell disponibel inkomst. Indelningen på olika inkomstslag är här betydligt grövre än i den förstnämnda tabellen. En annan skillnad är att den visar medelinkomst fördelat per person i befolkningen 20–64 år, dvs. inte endast för de med sådan inkomst. Män får i allmänhet högre inkomster än kvinnor bland de med ett visst inkomstslag. Men det är ofta fler kvinnor än män som får del av olika inkomstslag.⁵³ Det innebär att när inkomsten fördelas på hela befolkningen får kvinnor högre inkomster än män. Det gäller både transfereringar (skattepliktiga och skattefria) och familjestöd.

⁵² Beräknat från *Ekonomisk jämställdhet*, tabell Individuell disponibel inkomst för personer med olika inkomstslag för olika år och SCB, KPI (1980=100) fastställda värden.

⁵³ Detta mönster att män får högre ersättning, medan ett större antal kvinnor får ersättning gäller föräldrapenning, tillfällig föräldrapenning, sjukpenning, rehabiliteringspenning, sjuk- och aktivitetspenning samt de som i denna grupp har bostadstillägg och närståendepenning (Försäkringskassan 2014). När det gäller föräldrapenning och tillfällig föräldrapenning tar kvinnor också ut fler dagar i medeltal. Dessa ersättningar rör vård av andra och egen sjukdom. Ersättningar med anknytning till arbetsmarknaden, såsom aktivitetsstöd och utvecklingsersättning samt arbetsskadeersättning är antalet manliga mottagare högre än antalet kvinnliga och de får också högre belopp än kvinnor. Se även Sjögren Lindquist och Wadensjö 2014.

Transfereringar består nedan av summan av skattepliktiga och skattefria bidrag. Anledningen är att endast då är det möjligt att följa utvecklingen från 2001 till och med 2012. Familjestöd utgör dock en egen kategori.

I tabellerna 9.1 och 9.2 nedan samt i tabell E i bilagan visas såväl förändringen i kvinnors andel av mäns inkomster som förändringen i kronor räknat. Inkomsterna gäller fördelat på samtliga kvinnor respektive män i befolkningen 20–64 år. I tabell 9.1 kan vi se att såväl kvinnors som mäns inkomster ökade med cirka 51 000 kronor och att kvinnors andel av mäns marknadsinkomster ökade med 5 procentenheter mellan 2001 och 2012, dvs. den ekonomiska jämställdheten kan sägas ha ökat. Men ser vi till skillnaden i kronor räknat var den av ungefär samma storleksordning bägge åren, nämligen 108 000 kronor, dvs. mätt på detta sätt har den ekonomiska jämställdheten inte förändrats.

Tabell 9.1 Kvinnors och mäns inkomster i 2013 års penningvärde och skillnaden mellan åren, kvinnors andel av mäns inkomster, %, samt skillnad i kronor mellan kvinnors och mäns inkomster, alla i befolkningen 20–64 år, 2001 och 2012

	Marknadsinkomster				Plus transfereringar			
	Kvinnor	Män	%	Kronor	Kvinnor	Män	%	Kronor
2001	182 800	290 900	63	108 100	231 000	330 000	70	99 000
2012	233 500	342 000	68	108 500	274 000	372 700	74	98 700
Skillnad, kronor	50 700	51 100		400	43 000	42 700		-300
Skillnad, procentenheter			5			4		

Källa: 2001–2009 – Ekonomisk jämställdhet tabell Sammansättning av individuell disponibel inkomst för respektive år; 2010–2012 SCB Tema Jämställdhet Tabell Från löne- och näringsinkomst till nettoinkomst för personer i åldern 20–64 år, samtliga, respektive år och SCB, KPI (1980=100), fastställda tal.

Även när transfereringar läggs till marknadsinkomsterna har kvinnors och mäns inkomster ökat med ungefär lika stora belopp under perioden. I detta fall med cirka 43 000 kronor (se tabell 9.1). Kvinnors andel av mäns inkomst ökade med 4 procentenheter, dvs. ännu en gång har jämställdheten ökat när den mäts som kvinnors andel av mäns inkomster, men inte när det gäller skillnaden i kronor. Skillnaden uppgick till cirka 99 000 båda åren.

Marknadsinkomsterna har ökat mer än marknadsinkomster plus transfereringar, vilket betyder att transfereringarna minskade. För kvinnor med 7 700 kronor och för män med 8 400 kronor. Till minskningen i transfereringarna har förändringarna i sjukförsäkring m.m. bidragit. Andelen kvinnor som får sjukpenning m.m. är betydligt högre än andelen män, mellan 19–28 procent respektive 12–18 procent bland männen mellan 2001 och 2012. Men antalet med sjuk- och aktivitetsersättning och antalet med sjukpenning har minskat stadigt sedan 2002.⁵⁴ För sjukpenning bröts dock denna trend år 2011 och 2013 ökade antalet för tredje året i rad. Antalet med sjuk- och aktivitetsersättning fortsatte att minska även år 2013, för att hamna på den lägsta nivån sedan 1990 (SCB 2014k). Inkomsterna för de med sådana inkomster minskade för såväl kvinnor som män mellan 2001 och 2012.⁵⁵

Andelen kvinnor och män som mottar arbetsmarknadsstöd har också minskat mellan 2001 och 2012. Skillnaderna mellan könen är små. Inkomsterna för dem som har sådana inkomster varierar kraftigt med konjunkturerna. Män får en högre summa än kvinnor men trenden tycks vara att skillnaden mellan könen minskar.⁵⁶ Arbetslöshetskassornas medlemsantal minskade med nästan en halv miljon personer från september 2006 till juni 2008 (IAF 2008). Andelen arbetslösa hos Arbetsförmedlingen som har rätt till arbetslöshetsersättning minskade från drygt 70 procent 2006 till omkring 35 procent under hösten 2011, därefter steg den åter till 45 procent i mars 2013 (Prop. 2013/14:1 Utgiftsområde 14, s. 22). Arbetsvillkoret i arbetslöshetsförsäkringen innebär att många arbetslösa ställs utanför ersättningsystemet särskilt bland de som är nya på arbetsmarknaden. Det visar sig bland annat i att andelen som har arbetslöshetsersättning varierar kraftigt med ålder. År 2008 hade

---

⁵⁴ Tre indikatorer för ekonomisk jämställdhet rör sjukdom. 1) Pågående sjukpenningfall i december åren 1974–2013, 2) Personer med sjuk- och aktivitetsersättning efter ålder december 2013 och 3) Frånvarande p.g.a. sjukdom hela eller del av referensveckan efter ålder 2013.

⁵⁵ Andel kvinnor minskade med 7 procentenheter och andel män med 8 procentenheter. Inkomsten från sjukpenning minskade med 13 000 kronor för kvinnor och 7 100 för män. Förtidspension/sjukbidrag benämns från och med 2003 sjuk- och aktivitetsersättning och flyttas från kategorin pensioner till kategorin sjukpenning m.m.

⁵⁶ Andelen kvinnor minskade med 5 procentenheter och andelen män med 3 procentenheter, kvinnors inkomster ökade med 7 000 kronor med mäns minskade med 1 700 kronor (beräknat från *Ekonomisk jämställdhet* tabell Sammansättning av individuell disponibel inkomst för respektive år).

endast 22 procent av de arbetssökande under 25 år arbetslöshetsersättning, bland de mellan 25–34 år cirka 50 procent och i åldersgruppen 55–64 år cirka 75 procent (IAF 2009, s. 7).

Däremot var andelen kvinnor som fick föräldraförsäkring ungefär densamma 2001 och 2012 medan den ökade något bland män.⁵⁷ Inkomster från föräldraförsäkringen för de med sådana inkomster ökade framför allt bland män. Det beror på att fäder tog ut fler föräldrapenningdagar än tidigare, 14 procent av dagarna 2001 och 25 procent 2013 (Försäkringskassan 2014).⁵⁸ En anledning till detta är införandet av en andra så kallad ”pappamånad” 2002. En annan anledning till att mäns inkomster från föräldraförsäkringen steg är sannolikt att taket i föräldraförsäkringen höjdes 2006. Fler fäder än mödrar har inkomster över taket.

Transfereringar som studiehjälp, studiebidrag, studielån mm har inte heller minskat under perioden. Kvinnor studerar i betydligt högre grad än män och andelen kvinnor som får studiemedel är högre än andelen män.⁵⁹ Bidragen har ökat något för de med inkomster för båda könen.

I tabell 9.2 har till marknadsinkomster och transfereringar lagts familjestöd. Familjestöd består av barnbidrag, bostadsstöd, ekonomiskt bistånd och underhållsstöd. Återigen finner vi att kvinnors inkomster som andel av mäns inkomster ökade, från 72 procent 2001 till 75 procent 2012, dvs. en ökning med 3 procentenheter. Samtidigt steg skillnaden i kvinnors och mäns inkomster med 1 300 kronor. Mätt som andel har således den ekonomiska jämställdheten ökat men inte mätt i kronor. Anledningen är att kvinnors inkomst från familjestöd minskade under perioden, medan mäns inte förändrades.

---

⁵⁷ Den ökade för de med sådana inkomster med 6 100 kr för kvinnor och med 9 900 för män (beräknat från *Ekonomisk jämställdhet* tabell Individuell disponibel inkomst för personer med olika inkomstslag för olika år och med SCB, KPI (1980=100), fastställda tal).

⁵⁸ Det bör dock påpekas att antalet föräldrapenningdagar inte säger hela sanningen eftersom såväl mödrar som fäder också tar ut föräldraledighet utan föräldrapenning (Duvander och Viklund 2014).

⁵⁹ Beräknat från *Ekonomisk jämställdhet* Tabell Individuell disponibel inkomst för berörda personer med olika inkomstslag.

Tabell 9.2 Kvinnors och mäns inkomster i 2013 års penningvärde och skillnaden mellan åren, kvinnors andel av mäns inkomster, %, samt skillnad i kronor mellan kvinnors och mäns inkomster, alla i befolkningen 20–64 år, 2001 och 2012

	Plus familjestöd			Individuell disponibel inkomst*				
	Kvinnor	Män	%	Kronor	Kvinnor	Män	%	Kronor
2001	243 000	337 000	72	94 000	173 000	226 300	76	53 300
2012	284 400	379 700	75	95 300	218 900	279 600	78	60 700
Skillnad, kronor	41 400	42 700		1 300	45 900	53 300		7 400
Skillnad, procentenheter			3				2	

* minus skatt = individuell disponibel inkomst

Källa: 2001–2009 – Ekonomisk jämställdhet tabell Sammansättning av individuell disponibel inkomst för respektive år; 2010–2012 SCB Tema Jämställdhet Tabell Från löne- och näringsinkomst till nettoinkomst för personer i åldern 20–64 år, samtliga, respektive år och SCB, KPI (1980=100), fastställda tal.

I sammanboende familjer delas i tabellen barnbidrag, bostadsstöd och ekonomiskt bistånd mellan föräldrarna, medan underhållsstöd är en individuell inkomst. Eftersom det finns betydligt fler ensamstående mödrar än ensamstående fäder är det fler kvinnor än män som får familjestöd och de får också högre inkomster än män. *Ekonomisk jämställdhet* visar att beloppen vad gäller barnbidrag och underhållsstöd minskade medan ekonomiskt bistånd och bostadsstöd ökade. Transfereringarna från den ekonomiska familjepolitiken utgör en mindre och mindre andel av barnfamiljernas disponibla inkomst (Försäkringskassan 2013). Utvecklingen är särskilt tydlig bland ensamstående föräldrar. En förklaring antas vara att barnhushållens löneinkomster generellt har ökat samtidigt som bidragsbeloppen inte har ökat lika fort, eller legat stilla. Det gäller både de generella bidragen, som barnbidraget, och de behovsprövade bidragen, som underhållsstödet. Underhållsstödet har höjts med 100 kronor sedan år 1994.

När skatten dras av från ovanstående inkomster får vi individuell disponibel inkomst. Kvinnors andel av mäns inkomster ökade från 76 procent till 78 procent, dvs. med 2 procentenheter (se tabell 9.2). Eftersom män har högre inkomster än kvinnor betalar de mer i skatt. I och med att det första jobbskatteavdraget infördes 2007 betalar såväl kvinnor som män mindre i skatt i dag än tidigare,

kvinnor 4 600 kronor och män 10 600 kronor mindre samtidigt som marknadsinkomsterna har ökat. Sammantaget innebär det att skillnaden mellan kvinnors och mäns individuella disponibla inkomst har ökat med 7 400 kronor, således ökade jämställdheten ännu en gång mätt som kvinnors andel av mäns inkomster, men minskade mätt som skillnaden mellan könen i kronor.⁶⁰

Vi kan konstatera att transfereringar och skatter minskar skillnaderna i marknadsinkomster mellan könen, men också att de tycks ha mindre betydelse 2012 än 2001. 2001 minskade skillnaden mellan kvinnors andel av mäns inkomster med 13 procentenheter och 2012 med 10 procentenheter. En förklaring till detta kan vara att kvinnors löne- och företagarinkomster har ökat relativt mäns och att behovet av transfereringar därför har minskat. Men det kan också bero på den förda politiken. *Ekonomisk jämställdhet* (2014 s. 32 ff) bedömer att den direkta effekten av reformerna på kvinnors och mäns individuella disponibla inkomst är något större för män än för kvinnor. De reformer som åsyftas är den samlade politiken under perioden 2006–2014. Att mäns individuella disponibla inkomst påverkas mer positivt än kvinnors beror på att män i genomsnitt har högre lön och arbetar heltid i större utsträckning och därför tjänar mer än kvinnor på sänkta skatter. Åtgärderna antas dock öka kvinnors arbetsutbud och på längre sikt kommer effekterna på de individuella disponibla inkomsterna därför att bli lika stora för kvinnor som för män. Finansdepartementets beräkningar visar att det önskade antalet arbetade timmar förväntas öka med 2,6 procent för kvinnor och 2,2 procent för män, vilket motsvarar 49 000 respektive 51 000 helårsarbetskrafter. Observera dock att det gäller det *önskade* antalet arbetade timmar och att antalet helårsarbetskrafter är färre för kvinnor än för män. Detta innebär också en nedskrivning av andelen och antalet från *Ekonomisk jämställdhet* 2012. Då beräknades önskat antal arbetade timmar öka med 2,9 procent för kvinnor och 1,8 procent för män, motsvarande 59 000 respektive 47 000 helårsekvivalenter (2012 s. 12). Det innebär att mellan budgeten för 2012 och 2014 skrevs ökningen för kvinnor ner både vad gäller andel och antal och upp för män.

---

⁶⁰ Det kan påpekas att lesbiska kvinnor i samkönade registrerade partnerskap har högre inkomster än gifta/samboende heterosexuella kvinnor, medan homosexuella män har lägre inkomster än gifta/samboende heterosexuella män (Hammarstedt m.fl. 2015).

Sammanfattningsvis uppgick kvinnors andel av mäns inkomster till 63 procent medan deras andel av mäns individuella disponibla inkomst uppgick till 76 procent 2001. 2012 var motsvarande siffror 68 procent och 78 procent, dvs. transfereringar och skatter minskade inkomstskillnaderna mellan kvinnor och män och den ekonomiska jämställdheten kan sägas ha ökat. Ser vi till skillnaden mellan kvinnors och mäns marknadsinkomster i kronor uppgick den till cirka 108 000 både 2001 och 2012. När transfereringarna läggs till marknadsinkomsterna minskar skillnaden till cirka 99 000 kronor båda åren. Summeras marknadsinkomster, transfereringar och familjestöd minskade skillnaden 2001 till 94 000 kronor men med 95 300 kronor 2012, dvs. skillnaden ökade något. Drar vi sedan bort skatten får vi individuell disponibel inkomst och skillnaden mellan könen minskar till 53 300 kronor 2001 och till 60 700 kronor 2012, dvs. minskningen är mindre 2012 än 2001. Sammantaget visar även detta att transfereringar och skatter utjämnar skillnaderna i marknadsinkomster mellan könen. Men också på att familjestödet och särskilt skatterna tycks spela en mindre roll i dag för utjämning av skillnaden i kvinnors och mäns marknadsinkomster än 2001 och mätt som skillnad i individuell disponibel inkomst i antal kronor har den ekonomiska jämställdheten minskat.

10. Sammanfattande diskussion

På 1960-talet startades en livlig diskussion om könsroller och jämställdhet bland annat av Eva Moberg som står för citatet i början av artikeln och som låter radikalt än i dag. På 1970-talet genomfördes politiska åtgärder av vilka särbeskattning, beslut att satsa på offentligt finansierad barnomsorg och att förvandla mödraledighet till föräldraledighet har haft störst betydelse för den ekonomiska jämställdheten. Den offentliga sektorn byggdes ut under 1970- och 1980-talet och kvinnors sysselsättning ökade kraftigt. Den var som högst 1990 och har inte varit så hög sedan dess. I början på 1990-talet hade vi en svår ekonomisk kris i Sverige och mäns och kvinnors sysselsättning minskade dramatiskt. Arbetslösheten ökade och har sedan dess varit mycket högre än tidigare. Unga människors sysselsättning minskade kraftigt och många började studera. Det gäller särskilt kvinnorna. Den första så kallade ”pappamånaden” infördes 1995. Barnomsorgen byggdes ut och mot slutet av 1990-talet var utbudet i stort sett i nivå med efterfrågan för förskolebarn.

Under 2000-talet har den ekonomiska jämställdheten på arbetsmarknaden ökat, men inte med stormsteg. Ökad ekonomisk jämställdhet behöver inte innebära ökade möjligheter till ekonomisk självständighet och kvinnor och män som är jämställda behöver inte vara ekonomiskt självständiga. Det saknas indikatorer för ekonomisk självständighet och ekonomisk jämställdhet i familjen.⁶¹ En översyn av indikatorerna för ekonomisk jämställdhet behövs och mer hjälp och förklaringar vad de betyder och står för på SCBs hemsida. Ett mångfaldsperspektiv på jämställdhetspolitiken och dess indikatorer behöver initieras. Därtill behövs ett förtydligande av vad som menas med ekonomisk självständighet och en granskning av hur målet för ekonomisk jämställdhet formuleras. Att endast med hjälp av publicerad statistik försöka utröna hur den ekonomiska jämställdheten utvecklats under de drygt tio senaste åren är oerhört tidsödande, krångligt och besvärligt.

Kön är i dag inte det som i första hand avgör andelen sysselsatta. Av större betydelse är ålder och huruvida man är inrikes eller utrikes född. Inrikes födda kvinnors sysselsättningsgrad är till

---

⁶¹ Söker man på SCBs hemsida på ekonomisk självständighet får man endast upp hänvisningar till målen för jämställdhetspolitiken och ekonomisk jämställdhet.

exempel högre än utrikes födda mäns och unga kvinnors och mäns (20–24 år) sysselsättning är mycket lägre än 25–54-åringarnas och de äldres (55–64 år). De ungas sysselsättning har dessutom minskat under perioden 2001 och 2014. Den har inte förändrats särskilt mycket för de i mellanåren och har ökat bland de äldre. Inom varje ålderskategori och bland utrikes och inrikes födda är dock kvinnors sysselsättning lägre än mäns.

Skillnaden mellan kvinnor och män i andelen sysselsatta är inte längre den viktigaste markören för bristen på jämställdhet, en sådan är i stället skillnader i arbetstider. Mäns genomsnittliga arbetstider är längre än kvinnors oavsett ålder och födelseland. Unga män har längre arbetstider än medelålders kvinnor och utrikes födda män har längre arbetstider än inrikes födda kvinnor. Kvinnors arbetstider har förlängts och det gäller också sammanboende och ensamstående mödrar, utom de med förskolebarn i den sistnämnda kategorin. Mäns genomsnittliga arbetstider har blivit kortare och det gäller även sammanboende och ensamstående fäder med små och stora barn. Kvinnors förlängda arbetstider är trolig orsak till att kvinnors löneinkomster har stigit relativt mäns. Det är emellertid mycket långt kvar till ekonomisk jämställdhet.

Kvinnors lön i förhållande till mäns omräknat till heltidsekvivalenta månadslöner har knappast förändrats alls. Löneskillnaden efter standardvägning minskade med 1,0 procentenhet mellan 1996 och 2013, trots minskad segregering på arbetsmarknaden, kvinnors högre utbildningsnivå än mäns och kvinnors minskade deltidarbete. Skillnaden i faktisk avlönad arbetstid är i dag tillsammans med löneskillnaden mellan könen de främsta tecknen på bristen på jämställdhet på arbetsmarknaden och i familjen. När kapitalinkomster läggs till löne- och företagarkinomster ökar inkomstskillnaderna mellan könen. Mäns inkomster av kapital är betydligt högre än kvinnors.

Den vanligaste orsaken till att kvinnor (och män) arbetar deltid är att de inte kan få fler arbetstimmar, inte vård av barn. Undersysselsättning utgör ett betydande problem särskilt bland unga kvinnor och utrikesfödda kvinnor, men växande även bland män. Undersysselsättning och tidsbegränsade anställningar innebär svårigheter för kvinnor och unga att bli ekonomiskt självständiga. Bland kvinnor 25–54 år är antalet undersysselsatta högre än antalet arbetslösa kvinnor och i nivå med antalet arbetslösa män i samma ålders-

kategori. Trots detta samt att det ofrivilliga deltidsarbetet varit ett prioriterat område för jämställdhetspolitiken har undersysselsatta och deltidsarbetslösa ägnats mycket lite uppmärksamhet i budgetpropositionerna.

Även om det inte finns någon indikator som mäter ekonomisk självständighet ger SCBs rapporter om självförsörjningsgrad en viss vägledning. De pekar på att om endast löne- och företagarinkomster betraktas som inkomster från betalt arbete är få människor ekonomiskt självständiga och betydligt färre kvinnor än män. Inkluderas studiemedel, föräldrainkomst och pension i inkomsten blir andelen ekonomiskt självständiga betydligt högre. Mätt på detta sätt är inrikes födda kvinnors självförsörjningsgrad högre än utrikes födda mäns, men utrikes födda män som varit i Sverige mer än 20 år har högre individuell disponibel inkomst än inrikes födda kvinnor och förvärvsarbetande utrikes födda män har högre inkomst än förvärvsarbetande inrikes födda kvinnor. Det sistnämnda beror med största sannolikhet på att utrikes födda män har längre arbetstider än inrikes födda kvinnor.

Huruvida förändringarna på arbetsmarknaden har något att göra med jobbskatteavdrag och andra politiska åtgärder är oklart. Det kan också vad gäller arbetstider vara en fortsättning på en trend med längre arbetstider för kvinnor sedan 1980-talet och kortare för män från 2000-talet eller på kvinnors ökande utbildningsnivå eftersom kvinnor med högre utbildning arbetar fler timmar än kvinnor med kort utbildning. Det gäller även ungas lägre sysselsättning som ersatts med längre studier och äldres ökade sysselsättning som vad gäller kvinnor också är en trend sedan 1970-talet och för män sedan mitten av 1990-talet. Det kan också ha att göra med det nya pensionssystemet som infördes i början av 2000-talet.

Det finns få inslag i dagens skatte- och transfereringssystem som explicit diskriminerar något kön. Trots detta har det betydande genuseffekter. Skillnaden i marknadsinkomster mellan kvinnor och män jämnas ut genom transfereringar och skatter och kvinnors andel av mäns individuella disponibla inkomst är högre än kvinnors andel av mäns marknadsinkomster. Utjämnningen var större 2001 än 2012. Ser vi i stället till skillnaden i kvinnors och mäns inkomster i kronor räknat har den inte minskat när det gäller marknadsinkomster och inte heller om vi lägger till transfereringar. Lägger vi till familjestöd har skillnaden ökat och drar vi bort skatter ökar skill-

naden än mer. Det vill säga den ekonomiska jämställdheten har ökat mellan 2001 och 2012 om vi ser till kvinnors andel av mäns inkomster, men minskat om vi ser till skillnaden i kronor.

Under 2000-talet har inga radikala åtgärder vad gäller ekonomisk jämställdhet vidtagits. I stället tycks jämställdhetspolitiken närmast ha påbörjat en U-sväng. En andra pappamånad infördes 2002, samtidigt förlängdes dock föräldraledigheten med en månad. År 2008 infördes vårdnadsbidrag och jämställdhetsbonus. Den förstnämnda utnyttjas nästan enbart av mödrar och den sistnämnda har inga effekter på fäders uttag av föräldrapenning. Föräldrar fick rätt att ta ut en månad med föräldrapenning på samma gång. Den direkta effekten av de ekonomiska reformerna 2006–2012 har enligt *Ekonomisk jämställdhet* (2014) ökat mäns individuella disponibla inkomster mer än kvinnors.

I ett relativt händelsefattigt 2000-tal vad gäller ekonomisk jämställdhet är ett positivt tecken att fäders avlönade arbetstider minskar och oavlönade hemarbetstider ökar och mödrars tvärtom, dvs. den ekonomiska jämställdheten har i dessa avseenden ökat både på arbetsmarknaden och i familjen. Men dagens könsrelationer karaktäriseras fortfarande av att kvinnor i genomsnitt tjänar mindre än män och att de i de flesta fall (förmodligen) tjänar mindre än den man de lever med. Kvinnligt dominerade yrken betyder lägre lön, deltidsarbete, undersysselsättning och tillfälliga anställningar i högre grad än manligt dominerade. Kvinnors möjligheter att bli ekonomiskt självständiga är mindre än mäns och det faktum att mäns löneinkomster 2012 var 93 500 kronor högre än kvinnors visar att det är långt kvar till ekonomisk jämställdhet på arbetsmarknaden.

Referenser

- Ahl, H., Sundin, E. (2013) Kvinnors företagande och genusordningen. I Blomberg, E. och Niskanen, K. (red.). *Arbete & Jämställdhet. Förändringar under femtio år*. Stockholm: SNS.
- Angelov, N., Johansson, P. och Lindahl, E. Det envisa könsgapet i inkomster och löner – Hur mycket kan förklaras av skillnader i familjeansvar? Uppsala: IFAU.
- Becker, G. (1981) *A Treatise on the Family*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bianchi, S. M., Casper, L.M. och Peltola, P. K. (1999) A Cross-National Look at Married Women's Earnings Dependency. *Gender Issues*. sommar: 3–33.
- Björklund, A. och Fritzell, J. (1992) *Inkomstfördelningens utveckling. Bilaga 8 till Långtidsutredningen 1992*. Stockholm: Finansdepartementet.
- Björklund, A. (1998) Income distribution in Sweden: what is the achievement of the welfare state. *Swedish Economic Policy Review*, 5, 39–80.
- Björklund, A. och Jäntti, M. (2011). *Inkomstfördelningen i Sverige. SNS Välfärdsrapport 2011*. Stockholm: SNS.
- Björklund, A., Palme, M. och Svensson, I. (1996) *Tax reforms and income distribution: an assessment using different income concepts*. Stockholm: Universitetet, SOFI.
- Brandolini, A. och Smeeding, T.M. (2009) Income Inequality in richer and OECD Countries. I Salverda, W., Nolan, B. och Smeeding, T.M. (red.). *The Oxford handbook of economic inequality*. Oxford: Oxford University Press.
- Browning, M., Bourguignon, F., Chiappori, P-A. och Lechene, V. (1994) Income and Outcomes: A Structural Model of Intra-household Allocation. *Journal of Political Economy*. 102:6 s. 1067–1096.
- Bygren, M., Gähler, M. och Neramo, M. (2004) Familj och arbete – vardagsliv i förändring. I Bygren, M., Gähler, M. och Neramo, M. (red.). *Familj och arbete – vardagsliv i förändring*. Stockholm: SNS förlag.

- Chafetz, J.S. (red.) (1999) *Handbook of the sociology of gender*. New York: Kluwer Academic.
- Ds Fi 1986:12 *Svensk inkomstfördelning i internationell jämförelse*. Stockholm: Finansdepartementet.
- Duvander, A-Z. och Viklund, I. (2014) Kvinnors och mäns föräldraledighet. *I Lönsamt arbete – familjeansvarets fördelning och konsekvenser*. SOU 2014:28. Stockholm: Fritzes.
- Edin, P-A. och Richardson, K. (1997) Lönepolitik, lönespridning och löneskillnader mellan män och kvinnor. I Persson, I. och Wadensjö, E. (red.). *Kvinnors och mäns löner – varför så olika?* SOU 1997:136. Stockholm: Fritzes.
- Edmark, K., Liang, C., Mörk, E. och Selin H. (2012) *Jobbskatteavdraget*. Rapport 2012:2. Uppsala: IFAU.
- Ek, S. och Holmlund, B. (2011) *Deltidsarbetslöshet och arbetslöshetsförsäkring i Sverige*. Bilaga 10 till LU2011. Stockholm: Finansdepartementet.
- Ekonomisk jämställdhet mellan kvinnor och män*, bilaga (olika nummer på bilagan olika år) till budgetpropositionen, 2002–2014.
- Estévez-Abe, M. och Hethey, T. (2010) *Women's Work, Family Income and Public Policy*, Paper prepared for a conference on "Inequality and the status of the Middle Class: Lessons from the Luxembourg Income Study" held at the University of Luxembourg, Walferdange Campus, on June 28–30, 2010.
- European Commission (2010) *Indicators for monitoring the Employment Guidelines including indicators for additional employment analysis 2010 compendium*. Latest update: 20/07/2010, DG Employment, social affairs and equal opportunities.
- Finanspolitiska rådet (2008) *Svensk finanspolitik. Finanspolitiska rådets rapport 2008*. Stockholm.
- Finanspolitiska rådet (2009) *Svensk finanspolitik. Finanspolitiska rådets rapport 2009*. Stockholm.
- Finanspolitiska rådet (2010) *Svensk finanspolitik. Finanspolitiska rådets rapport 2010*. Stockholm.
- Finanspolitiska rådet (2011) *Svensk finanspolitik. Finanspolitiska rådets rapport 2011*. Stockholm.

- Finanspolitiska rådet (2013) *Svensk finanspolitik. Finanspolitiska rådets rapport 2013*. Stockholm.
- Folbre, N. och Hartmann, H. (1989) The rhetoric of self-interest: Ideology and gender in economic theory. I Klammer, A., McCloskey, D. N. och Solow, R. M. (red.). *The Consequences of Economic Rhetoric*. Cambridge: Cambridge University Press. s. 184–204.
- Fransson, A. (2009) *Fördelningen av inkomster och förmögenheter*. Stockholm: LO.
- Fritzell, J. (1991) *Inte av marknaden allena: Inkomstfördelningen i Sverige*. Stockholm: Almqvist och Wiksell International.
- Fritzell, J. (1999) Incorporating gender equality into income distribution research, *International Journal of Social Welfare*. Vol. 8(1) s. 56–67.
- Försäkringskassan (2013) *Resultatindikatorer för den ekonomiska familjepolitiken. Svar på regeringsuppdrag*. Stockholm: Försäkringskassan.
- Försäkringskassan (2014) *Socialförsäkringen i siffror 2014*. Stockholm: Försäkringskassan.
- Gustafsson, B. och Uusitalo, H. (1990) Income Distribution and Redistribution during Two Decades: Experiences from Finland and Sweden. I Persson, I. (red.). *Generating Equality in the Welfare State. The Swedish Experience*. Oslo: Norwegian University Press.
- Hammarstedt, M., Ahmed, A.M. och Andersson L. (2015) Sexual prejudice and labor market outcomes for gays and lesbians: evidence from Sweden, *Feminist Economics*. Vol. 21(1) s. 90–109.
- Hartmann, H. (1974) *Capitalism and Women's Work in the Home, 1900–1930*. Ph.D. dissertation. New Haven: Yale University.
- Hirschman, A.O. (1970) *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations and States*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hobson, B. (1990) No exit, no voice. Women's economic dependency and the welfare state. *Acta Sociologica*. 33 (3), 235–250.

- Hobson, B. (1994) Solo Mothers, Social Policy Regimes and the Logics of Gender. I D. Sainsbury (red.). *Gendering Welfare States*. London: Sage Publications.
- Holmquist, C. och Sundin, E. (2014) Företagandets villkor för kvinnor och män. I Abrahamsson, L. och Gonäs, L. (red.). *Jämställt arbete? Organisatoriska ramar och villkor i arbetslivet*. SOU 2014:30. Stockholm: Fritzes.
- Huber, E., Stephens, J.D., Bradley, D., Moller, S. och Nielsen, F. (2004) *The Welfare state and Gender Equality*. Revised version of Luxembourg Income Study Working Paper No. 279, September 2001.
- Håkansson, Kristina (2001) *Språngbräda eller segmentering? En longitudinell studie av tidsbegränsat anställda*. Rapport 2001:1. Uppsala: IFAU.
- IAF Inspektionen för arbetslöshetsförsäkringen (2008) *Effekterna av den förhöjda finansieringsavgiften*. Katrineholm.
- IAF Inspektionen för arbetslöshetsförsäkringen (2009) *Arbetsökande med och utan arbetslöshetsersättning*. Katrineholm.
- Jansson, K. och Sandqvist, A. (1993) *Inkomstfördelningen under 1980-talet. Bilaga 19 till Långtidsutredningen 1992*. Stockholm: Finansdepartementet.
- Katz, K. och Österberg, T. (2013) *Unga invandrare – utbildning, löner och utbildningsavkastning*. IFAU Rapport 2013:6. Uppsala: IFAU.
- Kommittédirektiv (2014:55) *Uppföljning av utvecklingen mot jämställdhet samt jämställdhetspolitikens genomförande och effektivitet* Dir. 2014:55. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Kommunal (2009) *Får man sämre anställningsvillkor och lägre lön om man är född utomlands?* Stockholm: Kommunalarbetsförbundet.
- Konjunkturinstitutet (2007a) *Konjunkturläget augusti 2007*. Stockholm.
- Konjunkturinstitutet (2007b) *Yttrande om promemorian ”Ett förstärkt jobbskatteavdrag”*. Stockholm.
- Konjunkturinstitutet (2008a) *Konjunkturläget januari 2008*. Stockholm.

- Konjunkturinstitutet (2008b) *Yttrande om promemorian "Sänkt skatt på förvärvsinkomster"*. Stockholm.
- le Grand, C. och Szulkin, R. (2002) Permanent disadvantage or gradual integration: Explaining the immigrant-native earnings gap in Sweden. *Labour*. årg. 16, nr 1, s. 37–64.
- Lovell, V. (1999) *A Cross-national Analysis of Economic Gender Equity and Welfare State Development*, LIS Working Paper No. 1999.
- Lundberg, S.J. och Pollak, R.A. (1996) Bargaining and Distribution in Marriage. *Journal of Economic Perspective*. Vol. 10(4). S. 139–158.
- Lundgren S. (red.). L. Behrenz, H. Edqvist och L. Flood (2008) *Vägar till full sysselsättning, Konjunkturrådets rapport 2008*. Stockholm: SNS Förlag.
- Löfström, Å. (2004) *Den könsuppdelade arbetsmarknaden. Betänkande av utredningen om den könssegregerade svenska arbetsmarknaden*. SOU 2004:43. Stockholm: Fritzes.
- Medlingsinstitutet (2012) *Vad säger den officiella lönestatistiken om löneskillnaden mellan kvinnor och män 2011?*. Stockholm: Medlingsinstitutet.
- Medlingsinstitutet (2014) *Vad säger den officiella lönestatistiken om löneskillnaden mellan kvinnor och män 2013?*. Stockholm: Medlingsinstitutet.
- Mill, J. S. (1869/1995) *Förtrycket av kvinnorna*. Nora: Nya Doxa.
- Moberg, E. (1961) Kvinnans villkorliga frigivning. I Hederberg, H. (red.). *Unga liberaler: Nio inlägg i idédebatten*. s. 164–173, Stockholm: Bonniers.
- Mysiková; M. (2010) *Income Inequalities within Couples in the Czech Republic and European Countries*. Luxembourg Income Study Working Paper No. 552.
- Nelander, S. och Lindgren, V. (1997) *Inkomstfördelning och inkomstutveckling – vinnare och förlorare*. Stockholm: LO.
- Nelander, S. och Lönnroos, E. (2000) *Inkomster och inkomstfördelning*. Stockholm: LO.

- Nieuwenhuis, R., Need, A. och van der Kolk, H. (2013) *Family Policies, Women's Earnings, and Between-Household Inequality: Trends in 18 OECD countries from 1981 to 2005*. LIS Working Paper Series No. 599.
- Nyberg, A. (1997) *Kvinnor, män och inkomster. Jämställdhet och oberoende*. SOU 1997:87. Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- Nyberg, A. (2003) *Deltidsarbete och deltidslöshet – en uppföljning av DELTA-utredningen* (SOU 1999:27). Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Nyberg, A. (2005) Har den ekonomiska jämställdheten ökat sedan början av 1990-talet. *Forskarrapporter till Jämställdhetspolitiska utredningen*, SOU 2005:66. Stockholm: Fritzes.
- Nyberg, A. (2012) Gender Equality policy in Sweden: 1970s–2010s. *Nordic Journal of Working Life Studies*. Vol. 2, No. 4.
- Nyberg, A. (2013) RUT-avdraget – subventionering av vit sysselsättning eller av höginkomsttagares fritid?. *Fronesis*. nr. 42–43, s. 114–130.
- Nyberg, A. (2014) Women and men's employment in the recessions of the 1990s and 2000s in Sweden. I Eydoux, A., Math, A. och Pérvier, H. (red.). *European Labour Markets in Times of Crisis. A Gender Perspective*. Revue de l'Ofce: Paris: SciencesPo.
- Olsson, K. (1972) *Hushållsinkomst, inkomstfördelning och försörjningsbörda. En undersökning av vissa yrkesgrupper i Göteborg 1919–1960*, Meddelanden från Ekonomisk-Historiska Institutionen vid Göteborgs universitet, Göteborg.
- Orloff, A.S. (1993) Gender and the Social Rights of Citizenship. *American Sociological Review* 58: 303–328.
- Ott, N. (1992) *Intrafamily Bargaining and Household Decisions*. New York: Springer.
- Ott, N. (1995) Fertility and the Division of Work in the Family: A Game Theoretic Model of Household Decisions. I Kuiper, E. och Sap, J. (red.). *Out of the Margin: Feminist Perspectives on Economics*. London and New York: Routledge.
- Prop. 1993/94:147 *Jämställdhetspolitiken: Delad makt – delat ansvar*. Stockholm: Socialdepartementet.

- Prop. 2005/06:155 *Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken*. Stockholm: Näringsdepartementet.
- Prop. 2008/09:1 *Budgetpropositionen för 2009. Förslag till statsbudget för 2009, finansplan och skattefrågor m.m.* Stockholm: Finansdepartementet.
- Prop. 2009/10:1 *Budgetpropositionen. Utgiftsområde 13. Integration och jämställdhet*. Stockholm: Finansdepartementet.
- Prop. 2012/13:100 *2013 års ekonomiska vårproposition*. Stockholm: Finansdepartementet.
- Prop. 2013/14:1 *Utgiftsområde 13 Integration och jämställdhet*. Stockholm: Finansdepartementet.
- Prop. 2013/14:1 *Utgiftsområde 14 Arbetsmarknad och arbetsliv*. Stockholm: Finansdepartementet.
- Rake, K. and Daly, M. (2002) *Gender, Household and Individual Income in France, Germany, Italy, the Netherlands, Sweden, the USA and the UK*. LIS Working Paper No. 332.
- Riksrevisionen (2009) *Jobbskatteavdraget*. Stockholm.
- Ryner, E. (2014) *Analys av rörelser i inkomstfördelningen vid införande av jobbskatteavdraget*. Rapport till Finanspolitiska rådet 2014/3. Stockholm: Konjunkturinstitutet.
- SCB (2006) *Så försörjer vi oss – ett regionalt perspektiv*. Ekonomisk välfärdsstatistik 2006:1. Stockholm: SCB.
- SCB (2009a) *Tema: Utsatt? Utbildning, jobb och pengar – utsatta grupper och deras villkor*. Stockholm: SCB.
- SCB (2009b) *Arbetsmarknadssituationen för hela befolkningen 15–74 år, AKU 4:e kvartalet 2009. Tema – Undersysselsatta*. Statistiska meddelanden AM 11SM 1001. Stockholm: SCB.
- SCB (2010) AKU, tredje kvartalet 2010 *Tema: Tidsbegränsat anställda*. Stockholm: SCB.
- SCB (2012a) *Inkomstfördelningsundersökningen 2008*. Sveriges Officiella Statistik. HE 21 SM 1001, korrigerad version. Stockholm: SCB.
- SCB (2012b) *Tema: Arbetsmarknad Sysselsättningen 2030 – kan dagens försörjningsbörda bibehållas?* Temarapport 2012:4. Stockholm: SCB.

SCB (2013a) *Fler i Sverige i risk för fattigdom*. Publicerad: 2013-03-14 Nr 2013:21. Stockholm: SCB.

SCB (2013b) *Integration – en beskrivning av läget i Sverige*. Stockholm: SCB.

SCB (2014a) *Statistikdatabasen. Disponibel inkomst*.
http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/sok/?query=disponibel+inkomst&tab=ssd.

SCB (2014b) *Länkade data*. Arbetsmarknad.
http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Arbetsmarknad/Arbetskraftsundersokningar/Arbetskraftsundersokningarna-AKU/23265/23272/Lankade-data/Lankade-data-fran-1987-och-framat/.

SCB (2014c) *Arbetskraftsundersökningarna AKU (2005–2014)*. Stockholm: SCB.

SCB (2014d) *Ej i arbetskraften, antal personer 15–74 år (AKU) efter orsak, kön och ålder. År 2005–2013*.
http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__AM__AM0401__AM0401M/NAKUEjjarbkrOrsAr/?rxid=efc77f2c-411d-4ffc-a588-eb3179f3a661.

SCB (2014e) *Utrikes föddas arbetsmarknadssituation 2005–2013*. Sveriges officiella statistik Statistiska meddelanden AM 110 SM 1402. Stockholm.

SCB (2014f) *Tidsbegränsat anställda oroliga för ekonomin*.
http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Artiklar/Tidsbegransat-anstallda-oroliga-for-ekonomin/.

SCB (2014g) *Outnyttjat arbetskraftsutbud, antal personer 15–74 år och timmar (AKU) för arbetslösa, undersysselsatta och latent arbetsökande efter inrikes -/utrikes födda, kön och ålder. År 2005–2014*.
http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__AM__AM0401__AM0401R/NAKUAKrUtbudInrUtrAr/?rxid=a87495de-cee9-4c7b-b62d-afec3e4f2072.

SCB (2014h) *Befolkningen 15–74 år (AKU) efter arbetskraftstillhörighet, inrikes -/utrikes född, kön och ålder. År 2005–2014*.
http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__AM__AM0401__AM0401R/NAKUBefInrUtrJmfAr/?rxid=65a365f5-d75d-4413-af75-d3985e08354e.

- SCB (2014i) *Statistikdatabasen. Lönestrukturstatistik, hela ekonomin. Kvinnors lön i procent av mäns lön efter sektor 1992–2013.*
http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Arbetsmarknad/Loner-och-arbetskostnader/Lonestrukturstatistik-hela-ekonomin/14367/14374/149083/.
- SCB (2014j) *Statistikdatabasen. Genomsnittlig grund- och månadslön samt kvinnors lön i procent av mäns lön efter region, sektor, yrke (SSYK) och kön. År 2005–2013. Antal anställda efter region, sektor, yrke, kön och år.*
http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__A_M__AM0110__AM0110A/LonYrkeRegion4/?rxid=1c6d1cdb-9b6f-41dc-b12e-8d08dd3e3285.
- SCB (2014k) *Antalet bidragsförsörjda ökar.*
http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Hushallens-ekonomi/Amnesovergripande-statistik/Hushallens-ekonomi-allman-statistik/250874/250883/250887/376066/.
- Seiz, J. (1995) Bargaining models, feminism and institutionalism. *Journal of Economic Issues*. 29(2), 609–18.
- Sjögren Lindquist, Gabriella och Eskil Wadensjö (2014) *Jämställdhet i socialförsäkringen?* SOU 2014:74. Stockholm: Fritzes.
- Skr. 2008/09:198 *En jämställd arbetsmarknad – regeringens strategi för jämställdhet på arbetsmarknaden och i näringslivet.* Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Skr. 2011/12:3 *Jämställdhetspolitikens inriktning 2011–2014.* Stockholm. <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/176271>.
- Skr. 2011/12:174 *Slutredovisning av regeringens särskilda jämställdhetssatsning 2007–2010.* Stockholm.
<http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/199641>.
- SOU 1998:6 *Ty makten är din ... Myten om det rationella arbetslivet och det jämställda Sverige.* Stockholm: Arbetsmarknadsdepartementet.
- SOU 2005:66 *Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken.* Stockholm: Fritzes.
- SOU 2011:11 *Långtidsutredningen LU 2011 (2011). Huvudbetänkande.* Stockholm.
<http://www.regeringen.se/content/1/c6/16/02/48/0e37f98b.pdf>
- Statistisk årsbok* (2014) Stockholm: SCB.

- Stier, H. och Mandel, H. (2003) *Inequality in the Family: The Institutional Aspects of Wives' Earning Dependency*. Luxembourg Income Study Working Paper Series. Working Paper No. 359.
- Sundin, E. och Tillmar, M. (2010a) The Masculinization of the elderly Care Sector: Local-Level Studies of Public Sector Outsourcing. *International Journal of Gender and Entrepreneurship* 2(1), s. 49–67.
- Sundin, E. och Tillmar, M. (2010b) *Varför ska kvinnor starta företag inom vård och omsorg?* Stockholm: Tillväxtverket.
- Sundin, E. och Tillmar, M. (2011a) *Eget val i äldreomsorgen i Linköpings kommun*. Helix working papers, Linköpings kommun.
- Sundin, E. och Tillmar, M. (2011b) Kvinnors företagande i spåren av den offentliga sektorns omvandling. I Blomberg, E., Hedlund, G. och Wottle, M. (red.). *Kvinnors företagande – mål eller medel?*. Stockholm: SNS förlag s. 187–214.
- Sørensen, A. (2001) *Gender equality in earnings at work and at home*. LIS Working Paper No. 251.
- Sørensen, A. och McLanahan, S. (1987) Married women's economic dependency, 1940–1980. *American Journal of Sociology*. 93, 659–687.
- Söderström, L. (1988) *Inkomstfördelning och fördelningspolitik*. Stockholm: SNS.
- Tillväxtverket (2012) *Kvinnors och mäns företagande – fakta och statistik 2012*. Stockholm: Tillväxtverket.
http://www.tillvaxtverket.se/download/18.30911b88136c4793e457f4/1369959456688/FVOV_12.pdf.
- Tillväxtverket (2014) *Kvinnors företagande ökar*. Stockholm: Tillväxtverket.
<http://www.tillvaxtverket.se/huvudmeny/faktaochstatistik/foretagande/kvinnor.4.2fb8c83014597db7ce977f2f.html>.
- Universitetskanslersämbetet (2014) *Personal vid universitet och högskolor 2013*. Statistiskt meddelande.
<http://www.uka.se/arkiv/statistiskameddelanden/personalviduniversitetochhogskolor2013.5.7ff11ece146297d1aa6676.html>.
- Uppdragsbeskrivning (2014) *Jämställdhetsutredningen U 2014:06*. Stockholm: Regeringskansliet.

- Waldenström, D. (2012). *Regeringen och ojämlikheten: En granskning av budgetens fördelningspolitiska redogörelser 1992–2011*. Rapport till finanspolitiska rådet 2012/6. Stockholm: Finanspolitiska rådet.
- Widegren, D. (2014) Yrke viktigt för utrikes föddas lön. *Välfärd 3/2014*, SCB.
- Öhman, Berndt (2011) Arbetskraftsundersökningarna (AKU) 50 år. *Fyra forskarperspektiv på arbetsmarknaden*. Arbetsmarknads- och utbildningsstatistik 2011:3. Stockholm: SCB.

Bilaga

Tabell A Andel kvinnor och män med löneinkomst, medelinkomst i 2013 års penningvärde, kvinnors andel av mäns löneinkomst, %, och skillnad mellan kvinnors och mäns medelinkomster, 20–64 år, 2001–2012

	Andel med löneinkomst, %		Löneinkomst, kronor		Kvinnors andel av mäns löneinkomst	Skillnad
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	%	Kronor
2001	83	85	198 945	296 302	67	97 356
2002	84	84	201 230	296 204	68	94 974
2003	84	84	202 258	295 990	68	93 732
2004	83	83	209 344	301 586	69	92 242
2005	82	84	215 264	308 336	70	93 072
2006	83	85	226 194	314 815	72	88 621
2007	84	85	232 761	328 438	71	95 677
2008	84	85	233 595	330 752	71	97 157
2009	82	83	241 797	336 230	72	94 434
2010	83	85	244 754	334 583	73	89 829
2011	84	86	248 066	338 520	73	90 453
2012	84	86	254 802	348 339	73	93 537
Skillnad	1	1	55 857	52 038	6	-3 819

Källa: beräknat från Ekonomisk jämställdhet, tabell Individuell disponibel inkomst för personer med olika inkomstslag för olika år och män och KPI (1980=100), fastställda tal.

Tabell B   **Andel kvinnor och män med företagarinkomst, medelinkomst i 2013 års penningvärde, kvinnors andel av mäns företagarinkomst, %, och skillnad mellan kvinnors och mäns medelinkomster, 20–64 år, 2001–2012**

	Andel med företagarinkomst, %		Företagarinkomst, kronor		Kvinnors andel av mäns företagarinkomst	Skillnad
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	%	Kronor
2001	8	14	45 974	76 309	60	30 336
2002	10	19	48 926	67 345	73	18 419
2003	11	20	39 413	69 565	57	30 152
2004	10	20	49 721	68 731	72	19 011
2005	10	19	49 280	79 184	62	29 904
2006	10	18	52 267	75 803	69	23 537
2007	10	16	59 569	90 380	66	30 811
2008	10	17	56 518	85 143	66	28 625
2009	10	18	52 091	76 197	68	24 106
2010	8	14	60 335	89 829	67	29 495
2011	8	13	51 126	84 907	60	33 781
2012	8	13	57 023	74 830	76	17 807
Skillnad	0	-1	11 049	-1 479	16	-12 529

Källa: beräknat från Ekonomisk jämställdhet, tabell Individuell disponibel inkomst för personer med olika inkomstslag för olika år och KPI (1980=100), fastställda tal.

Tabell C Andel sysselsatta kvinnor och män i olika ålderskategorier, %, 2001–2014

År	Kvinnor				Män			
	15–19	20–24	25–54	55–64	15–19	20–24	25–54	55–64
2001	30,2	61,3	82,7	64,3	24,2	64,6	87,3	69,7
2002	28,9	60,5	82,7	65,9	22,1	63,4	86,6	70,8
2003	27,3	58,9	82,0	66,9	20,2	62,4	86,1	71,3
2004	25,0	56,5	81,2	67,5	19,3	60,2	85,8	71,8
2005	25,0	56,4	80,9	66,9	18,2	60,5	86,4	72,7
2006	25,2	57,7	81,5	67,1	20,9	60,9	87,7	72,4
2007	26,0	60,7	83,0	67,1	21,0	65,3	89,0	73,1
2008	26,0	59,8	83,5	66,9	20,3	66,0	89,4	73,6
2009	23,0	55,7	81,9	66,8	17,4	58,8	86,9	73,3
2010	22,4	55,8	80,9	67,0	17,9	59,0	87,0	74,2
2011	22,8	57,9	82,2	69,1	18,9	61,2	87,9	75,3
2012	23,2	57,4	82,5	69,8	16,0	58,5	87,8	76,4
2013	24,1	58,0	82,7	70,5	17,5	59,4	87,9	77,0
2014	24,9	58,8	82,8	71,7	18,6	59,6	87,8	76,6
Skillnad	-5,3	-2,5	+0,1	+7,4	-5,6	-5,0	+0,5	+6,9

Källa: 2001–2004 SCB (2014b); 2005–2014 SCB 2014c.

Tabell D Marknadsinkomster i 2013 års penningvärde, marknadsinkomster som andel av bruttoinkomsten, %, kvinnor och män, 20–64 år, 2001–2012

	Marknadsinkomster		Andel av bruttoinkomsten	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
2001	182 800	290 900	75	86
2002	185 100	284 600	76	86
2003	184 300	283 700	75	86
2004	190 900	287 000	76	85
2005	196 700	308 900	76	87
2006	212 400	323 900	78	87
2007	227 600	346 400	80	89
2008	221 300	332 800	81	90
2009	221 400	326 400	80	89
2010	222 500	328 400	81	89
2011	231 600	339 700	83	90
2012	233 500	342 000	82	90
2001–2012	50 700	51 100	7	4

Källa: 2001–2009 – Ekonomisk jämställdhet tabell Sammansättning av individuell disponibel inkomst för respektive år; 2010–2012 SCB Tema Jämställdhet Tabell Från löne- och näringsinkomst till nettoinkomst för personer i åldern 20–64 år, samtliga, respektive år och SCB, KPI (1980=100), fastställda tal.

Tabell E Kvinnors och mäns inkomster i 2013 års penningvärde och skillnaden mellan åren, kvinnors andel av mäns inkomster, %, samt skillnad i kronor mellan kvinnors och mäns inkomster, 2001 och 2012

	Marknadsinkomster				Plus transfereringar			
	Kvinnor	Män	%	Kronor	Kvinnor	Män	%	Kronor
2001	182 800	290 900	63	108 100	231 000	330 000	70	99 000
2002	185 100	284 600	65	99 500	233 200	324 300	72	91 100
2003	184 300	283 700	65	99 400	234 700	323 500	73	88 800
2004	190 900	287 000	67	96 100	241 400	330 900	73	89 500
2005	196 700	308 900	64	112 200	247 500	349 200	71	101 700
2006	212 400	323 900	66	111 500	261 400	365 500	72	104 100
2007	227 600	346 400	66	118 800	272 000	382 900	71	110 900
2008	221 300	332 800	66	111 500	264 100	363 600	73	99 500
2009	221 400	326 400	68	105 000	264 600	361 500	73	96 900
2010	222 500	328 400	68	105 900	264 700	363 000	73	98 300
2011	231 600	339 700	68	108 100	270 600	369 900	73	99 300
2012	233 500	342 000	68	108 500	274 000	372 700	74	98 700
Skillnad 2001–2012	50 700	51 100	5	400	43 000	42 700	4	-300

	Plus familjestöd				Individuell disponibel inkomst			
	Kvinnor	Män	%	Kronor	Kvinnor	Män	%	Kronor
2001	243 000	337 000	72	94 000	173 000	226 300	76	53 300
2002	244 600	331 300	74	86 700	177 300	227 200	78	49 900
2003	245 700	330 400	74	84 700	176 700	224 800	79	48 100
2004	252 200	337 700	75	85 500	180 100	227 800	79	47 700
2005	259 300	356 300	73	97 000	186 100	241 900	77	55 800
2006	273 200	371 900	73	98 700	197 500	255 100	77	57 600
2007	283 100	390 200	73	107 100	208 400	273 200	76	64 800
2008	274 800	371 100	74	96 300	205 500	263 700	78	58 200
2009	275 800	368 600	75	92 800	209 600	265 600	79	56 000
2010	275 000	369 900	74	94 900	210 000	270 600	78	60 600
2011	280 300	376 900	74	96 600	215 000	276 100	78	61 100
2012	284 400	379 700	75	95 300	218 900	279 600	78	60 700
Skillnad 2001–2012	41 400	42 700	3		45 900	53 300	2	7 400

Källa: 2001–2009 Ekonomisk jämställdhet tabell Sammansättning av individuell disponibel inkomst för respektive år; 2010–2012 SCB Tema Jämställdhet Tabell Från löne- och näringsinkomst till nettoinkomst för personer i åldern 20–64 år, samtliga, respektive år och SCB, KPI (1980=100), fastställda tal.

Underlag till
Jämställdhetsutredningen U 2014:06

**Delmål 2:
Ekonomisk jämställdhet (Utbildning)**

*Mia Heikkilä, Fil dr
Mälardalens högskola*

Innehåll

Inledning – beskrivning av uppdraget	131
De främsta framstegen respektive utmaningarna inom området jämställdhet i utbildningen.....	132
Hur kan området jämställdhet och utbildning förstås?	133
Utbildningsnivå.....	136
Resultat i skolan.....	140
Betygsskillnader i årskurs sex	143
Andra faktorer spelar in	146
Betygsskillnader i årskurs nio	148
Hur beskrivs andra faktorerers betydelse?.....	150
Frågan om särskilt stöd	154
Behövs en mer pojkvänlig skola?	155
Resultaten i gymnasiet	155
Val av inriktning på utbildning/könsstereotypa studieval	157
Utbildade pedagoger och verksamma i förskolan efter kön	168
Deltagande i folkbildningen (folkhögskolor och studieförbund)	170
Sammanfattning – jämställdhet inom området utbildning under 2004–2014.....	171
Referenser.....	175

Inledning – beskrivning av uppdraget

Uppdraget från jämställdhetsutredningen har varit att *beskriva och analysera* utvecklingen mot jämställdhet mellan kvinnor och män under de senaste 10 åren i relation till det jämställdhetspolitiska delmålet ekonomisk jämställdhet, och detta avgränsat till området *utbildning*. Hela utbildningsområdet avses men däremot medger inte uppdragets omfattning en djuplodande analys på alla områden inom området utbildning. En avgränsning har därför gjorts med utgångspunkt i de *indikatorer* för jämställdhetspolitiken som har utarbetats av Statistiska Centralbyrån (SCB) och som listas i den promemoria som har utarbetats av Regeringskansliet, Ds 2013:37 *Ett uppföljningssystem för jämställdhetspolitiken*. Sammanlagt sex så kallade huvudindikatorer ingår inom området utbildning, men ett stort antal sekundära indikatorer finns. Användningen av indikatorer diskuteras längre fram i texten.

Jag har bedömt att också ett antal andra aspekter av området utbildning och jämställdhet har varit av värde att ta med i analysen för att ge texten en *djuplodad analys av utvecklingen på området* så som uppdraget har varit formulerat. Dessa andra aspekter som jag lyft in är bland annat hur jämställdhet regleras i läroplanerna och hur frågor om särskilt stöd aktualiseras i relation till hur kön och genus kan förstås i skolan. Här kommer forskning att lyftas in i rapporten som ett sätt att förstå den pågående utvecklingen. En del aspekter diskuteras och analyseras mer ingående utifrån uppdraget, medan andra enbart nämns och ses som intressanta för vidare analys eftersom omfattningen på texten begränsar möjligheterna för mer ingående analyser.

Uppdraget har varit att fördjupa analysen inom följande områden. Inom parentes anges de indikatorer som SCB tagit fram som illustrativa för temat, och den statistik som delvis har använts i den här texten för att lyfta fram området.

- Utbildningsnivå (indikatorerna nr 2.28, 2.33, 7.37–7.39)
- Resultat i skolan (indikatorerna nr. 2.32, 7.4–7.8, 7.10–7.13)
- Val av inriktning på utbildning/könsstereotypa studieval (indikatorerna nr 7.9, 7.22–7.24, 7.25–7.28, 7.32)

- Utbildade pedagoger och verksamma i förskolan efter kön, (indikatorerna nr 7.1, 7.2)
- Deltagande i folkbildningen (folkhögskolor och studieförbund) (indikatorerna nr 7.33, 7.34)

Rapporten inleds med en beskrivning av uppdraget. Därefter presenteras ett sätt att se på området med hjälp av begrepp och forskning. Efter det beskrivs de områden som utredningen vill ha belyst mer ingående. Dessa fem delområden analyseras och utmynnar i en *redogörelse* av de främsta framstegen respektive de viktigaste utvecklingsområdena inom området utbildning.

Under arbetets gång har det visat sig relativt svårt att få fram könsuppdelad statistik. Databaser där könsuppdelad statistik finns, men är relativt olika tillgängliga är Skolverkets databaser, SIRIS och Jämförelsetal. I statistik gällande grundskolan är den könsuppdelade statistiken relativt lättillgänglig. Könsuppdelade resultat presenteras i <http://salsa.artisan.se>.

De främsta framstegen respektive utmaningarna inom området jämställdhet i utbildningen

De huvudsakliga framstegen respektive utvecklingsområden inom området jämställdhet i utbildningen under tioårsperioden kan formuleras på olika sätt. Framstegen är svåra att se på en övergripande nivå, även om framsteg säkert kan skönjas i lokala förändringsarbeten på olika platser i landet där exempelvis undervisningen blivit mer genusmedveten. Det är dock svårt att se effekterna av det på ett nationellt plan på en rätt så kort tidsperiod som tio år är. Det som på ett sätt kan ses som ett framsteg är att kontinuerliga insatser har fortsatt och regeringarna under dessa tio år har fortsatt att stöda arbetet för jämställdhet i skolan. Men några nationella förändringsmönster kan inte riktigt konstateras.

Utmaningarna för utbildningsområdet är de som känns igen från tidigare liknande utredningar så som Delegationen för jämställdhet i förskolan (SOU 2006:75), Delegationen för jämställdhet i skolan (SOU 2010:99) och Delegationen för jämställdhet i högskolan (SOU 2011:1). Utmaningarna kan sammanfattas på följande sätt:

- flickor och kvinnor är aktiva i utbildningssystemet genom aktivt deltagande och relativt sett högre prestationer medan pojkar och män inte deltar i samma utsträckning
- utbildningsval speglar fortfarande könsstereotypa förväntningar
- gruppen män är fortfarande kraftigt underrepresenterad när det gäller personalsammansättningen i förskolan
- jämställdhetsinsatser görs fortfarande i projektform och jämställdhetsintegrering tas inte in som ett bärande perspektiv avseende verksamhetens innehåll
- fler analyskategorier behöver tas in i förståelsen av hur kön spelar roll i utbildningssystemet, så som exempelvis skillnader i skolresultat mellan flickor och pojkar, kvinnor och män för att få mer precisa analyser och åtgärder

Detta kan sammanfattas som att genus och kön är en organiserande faktor i utbildningssystemet, och även om flera andra kategorier också spelar stor roll när det gäller till exempel elevers skolresultat, är genus och kön en verksam kategori i hög grad när det gäller till exempel utbildningsval, sexism och sexuella trakasserier (som dock inte är ett fördjupningsområde i denna analys) och frånvaron av män i yrkeskårer som har att göra med utbildning.

Hur kan området jämställdhet och utbildning förstås?

I ett flertal statliga utredningar har jämställdhet och utbildningsområdet analyserats och problematiserats (SOU 2006:75, 2009:64, 2010:99, 2011:1, 2014:6). Dessa kommer inte att i detalj presenteras i detta underlag, men det finns vissa liknande perspektiv i dessa utredningar som kan vara värda att nämna. Samtliga utredningar utgår från den av regeringen och riksdagen antagna principen om jämställdhetsintegrering.

Jämställdhetsintegrering är metod för hur arbetet med jämställdhet ska gå till och går ut på att jämställdhetsperspektiv ska inkluderas i den ordinarie verksamheten. Det kan formuleras som att jämställdhet ska vara en bärande princip för verksamhetens utformning och genomförande. Av dessa utredningar framgår att jämställdhetsintegrering inte pågår eller har pågått aktivt utan att mycket arbete

återstår för att inte jämställdhetsfrågan ska ses som ett särintresse vid sidan om den ordinarie pedagogiska verksamheten.

En annan gemensam aspekt i dessa utredningar är att de visar hur området utbildning och de jämställdhetsinsatser som genomförs eller planeras inom ramen för detta område befinner sig i skärningspunkten mellan skolpolitik/utbildningspolitik och jämställdhetspolitik. Det förefaller som om utbildningsområdet ses som överordnat och därtill ha en ovana att "ta till sig" jämställdhetspolitik. En rapport från Nordiska ministerrådet (Heikkilä 2013) visar till exempel att de länder som inte inkluderar jämställdhetssträvanden i sina nationella styrdokument för utbildningssystemet inte har ett lika aktivt lokalt jämställdhetsarbete jämfört med länder som har jämställdhetsmål i sina nationella styrdokument för utbildningssystemet.

Enligt Subrahmanian (2005) kan jämställdhetssträvanden inom utbildning handla antingen om rätten till utbildning eller rätten inom ramen för utbildningen. Med *rätten till utbildning* avses att deltagande i utbildning är lika tillgängligt för både flickor och pojkar, kvinnor och män. *Rätten inom ramen för utbildning* är mer svårfångat. Den avser dels hur utbildningsmiljön, undervisningen och lärandeprocesserna genomförs så att de bidrar till jämställdhet mellan flickor och pojkar, dels hur effekterna av utbildning bidrar till jämställdhet. Den jämställdhetspolitik som berör utbildningsområdet och som analyseras i detta underlag berör främst rätten inom ramen för utbildning och hur den görs jämställd. Svårigheten med den typen av subtila, kanske subjektiva och kvalitativa mått är att de just är av sådan karaktär och därför blir svårsmatta och svåra att jämföra. I Sverige kan vi diskutera utveckling över tid avseende jämställdhet och utbildning främst genom kvantitativa mått avseende utbildningsval och prestationer. Dessa mått är trubbiga och risken är att dessa kvantitativa mått likställs med att vi har uppnått jämställdhet inom utbildning eller inte. Det är dessutom så att elevers utbildningsval och skolprestationer mäts relativt sent. Utbildningsval mäts inte förrän en elev ska börja i gymnasiet vid 15–16 års ålder då han eller hon funnits i systemet minst 10 år. Skolprestationer mäts numera tidigare än förut, från 2012 från höstterminen i årskurs sex, då en elev är 12 år. Men det finns inga sätt att tidigare i systemet se hur jämställdhet uppnås i relation till nationella styrdoku-

ment. Detta är en brist och riskerar att göra jämställdhetsarbetet mindre viktigt.

Forskaren Elina Lahelma (2014) gör en liknande kategorisering av området jämställdhet och utbildning med kvalitativ ansats. Lahelma delar in området i en tidigare ”gender equality discourse” (jämställdhetsdiskurs) kontra en nutida ”boy discourse” (pojkdiskurs) som ett sätt att analysera jämställdhet och utbildning. Lahelma menar att de tidigare inriktningar för jämställdhetsarbetet i utbildningsområdet var inriktade på att skapa jämställdhet genom att satsa på flickor och kvinnor i utbildningssystemet och främja deras deltagande i systemet. Den inriktningen bygger på nationella och kanske framför allt internationella deklARATIONER och planer. Den nutida ”pojkdiskursen”, som Lahelma kallar det, har slagit rot på grund av mediernas positionering av pojkar som skolans förlorare och den fokuserar på skolprestationer, resultat och på beteende. Lahelmas slutsats är att istället för att polarisera grupperna flickor och pojkar så som ofta görs kan en genusmedvetenhet bidra till att skapa insikt om sociala och kulturella skillnader, ojämlikheter och annorlundaskap (”otherness”). Detta kan göras eftersom alla dessa element är delar av pedagogiska praktiker på samma sätt som kunskapen om att dessa kategorier är förändringsbara (jämför Bondestam 2010, som visar hur exempelvis forskningen kring jämställdhet/genus i utbildning över tid enbart fokuserat på en grupp i taget eller på interventioner av jämställdhet). Lahelma lyfter också fram nödvändigheten i att förstå hur andra kategoriseringar är sammanflätade med hur kön och genus görs, och att kön och genus måste analyseras tillsammans med andra arbetande kategorier så som till exempel klass, etnicitet och konstruktioner av sexualitet.

Genusforskningens teoretiska modeller och bärande principer om fördelning av makt är grunderna i jämställdhetsarbete. I läroplanerna från 2010 (Lpfö 1998/rev. 2010) och 2011 (Lgr11, Gy11 etc.) förekommer dock inte termen genus. Istället används termer som könsroll (som användes 1969), könsmonster och liknande. Samtidigt med dessa läroplaner infördes också en skollag (SFS 2010:800), som slog fast att all utbildning ska genomföras på vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. Då jämställdhetsarbetet bygger på resultat från genusforskning, men utan att inkludera termen genus i läroplanerna, kan det bli ett dilemma för lärare att hantera. Eftersom lärare och skolpersonal ska arbeta utifrån veten-

skaplig grund samtidigt som termen genus inte finns i styrdokumentet kan jämställdhetsarbetet i den grundläggande utbildningen inom utbildningsområdet riskera att bli otydligt och inte så sammanhållet som det kunde vara.

Wernersson (2012) visar att jämställdhet har varit en del av läroplanerna sedan läroplaner infördes 1962, men att jämställdhet också har förändrats från en tanke om strukturell förändring till individuellt förverkligande. Det förefaller som om läroplanerna över tid har kommit att förespråka en mer individuellt inriktad syn på jämställdhet vilket också samstämmer med att de senaste läroplanerna har beslutats av borgerliga regeringar (1994 och 2010, se även Hirdman 2014). Med det avses att det numera är individen och individens rättigheter och skyldigheter som står i fokus och inte skolan som blir bättre för alla om den är mer jämställd. Detta diskuteras ibland annat Wernersson (2012) mer.

Det finns två områden som är viktiga för jämställdhetsutvecklingen i skolan, men som inte ingår i det här uppdraget. Dessa är lärarnas betydelse för realisering och skapande av reell, upplevd jämställdhet i utbildningsområdet (jfr Subrahmanian 2005) och, ett område som hör ihop med det förra, hur jämställdhet och lärande ses som sammanlänkade för att utbildningssystemets bärande princip om likvärdighet ska kunna uppnås. Alltså vad, hur och varför görs det som görs i utbildningen och hur gör det människor till lärande individer i ett system som ska garantera allas lika möjligheter till lärande och utveckling, både med avseende på identitetsutveckling och på mental utveckling. I detta ligger också en nära sammanlänkad problematik kring att området utbildning i jämställdhetspolitiken i dag placeras under delmålet ekonomisk jämställdhet, något som jag ser alldeles för begränsande för vad utbildning kan åstadkomma och betyda för människors liv och vardag.

Utbildningsnivå

I Sverige finns en spridning gällande utbildningsnivå. De senaste siffrorna är från 2012 och visar att 46 procent av kvinnorna som var födda i Sverige och 35 procent av männen hade någon form av eftergymnasial utbildning (SCB/Utbildningsregistret 2014). 51 procent av männen födda i Sverige och 45 procent av kvinnorna hade gym-

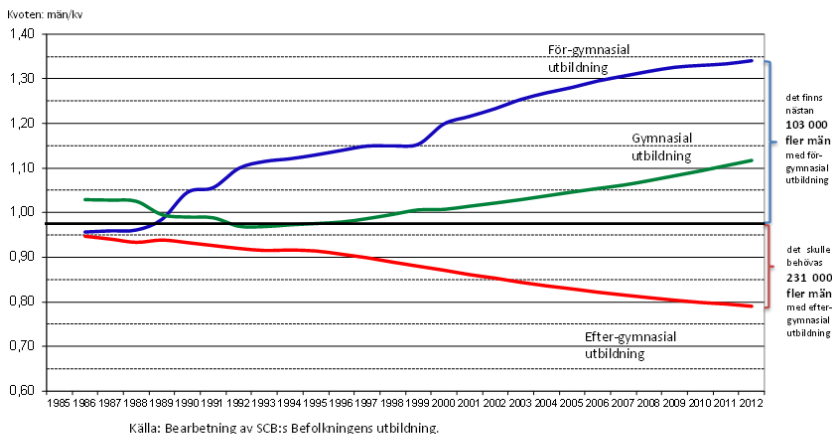
nasial utbildning och 14 procent av männen och 9 procent av kvinnorna födda i Sverige hade förgymnasial utbildning. Sammantaget ger detta en bild av att kvinnor har högre utbildning än vad män generellt har.

Studerar man motsvarande siffror för individer födda utomlands har 40 procent av kvinnorna och 36 procent av männen eftergymnasial utbildning. Gymnasieutbildning har 34 procent av kvinnorna och 36 procent av männen som är födda utomlands. 21 procent av kvinnorna och 20 procent av männen har förgymnasial utbildning. Det innebär att avseende de utomlands födda är utbildningsnivån något jämnare med avseende på kön, men också något lägre. Det som ska tas i beaktande när dessa andelar jämförs är att uppgifter saknas för fem procent av kvinnor födda utomlands och för åtta procent av män födda utomlands. Sammantaget utgör kvinnor födda i Sverige dock den grupp med högst utbildning. Antalsmässigt skiljer sig grupperna mycket åt. Kvinnor födda i Sverige är totalt 1,9 miljoner medan utomlands födda kvinnor är 0,5 miljoner. Männen födda i Sverige är nästan 2 miljoner medan de utomlands födda männen är knappt 0,5 miljoner.

Spridningen gällande utbildningsnivå kan också illustreras på följande sätt:

Diagram 1

Könsskillnader i utbildningsnivå för hela befolkningen 25 - 64 år.
Förhållandet mellan andelen män och andel kvinnor med respektive utbildningsnivå. Förändring under 26 år (1986 - 2012).

Not: Värde 1,00 motsvarar lik stor andel, värde över 1,00 motsvarar större andel män och värde under 1,00 motsvarar lägre andel för män.

Källa: Skolverket/Sven Sundin.

Det här diagrammet visar att kvinnor utbildar sig mer och mer och män allt mindre om man ser till de senaste knappa 30 åren. Diagrammet visar, precis som förklaringen i högerkanten, att det råder kraftig ojämställdhet rådande antalet kvinnor med eftergymnasial utbildning. För att uppnå kvantitativ jämställdhet borde 231 000 fler män studera vid högskola eller universitet för att nå kvantitativ utbildningsjämställdhet.

Tabellen nedan visar utbildningsnivån för förvärsarbetande kvinnor och män.

Tabell 1 Förvärsarbetande i åldern 20–64 år efter utbildningsnivå 2011

Antal, procentuell fördelning och könsfördelning (%)

Utbildningsnivå	Antal		Procent			
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Förgymnasial	161 300	289 100	8	13	36	64
Gymnasial	941 400	1 138 600	46	52	45	55
Eftergymnasial kortare än 3 år	325 200	316 500	16	14	51	49
Eftergymnasial 3 år eller längre	604 800	439 500	30	20	58	42
Uppgift saknas	6 100	16 700	0	1	27	73
Totalt	2 038 900	2 200 400	100	100	48	52

Källa: Registerbaserad arbetsmarknadsstatistik (RAMS), SCB.

Enligt denna tabell har den största delen av de förvärsarbetande gymnasial utbildning, och män är flest inom den gruppen. De längre eftergymnasiala utbildningarna är den följande gruppen i storleksordningen och där är kvinnorna i majoritet. Räknas alla eftergymnasiala utbildningar samman har 46 procent av kvinnorna och enbart 36 procent av männen eftergymnasial utbildning.

Dessa data kan förstås på flera olika sätt. Något förenklat kan konstateras att det antingen är kvinnorna som utbildar sig för mycket i relation till arbetsmarknadens faktiska behov och krav, eller tvärt om, att arbetsmarknaden kunde ställa högre utbildningskrav på de förvärsarbetande. Data visar en tendens till att kvinnors utbildningsnivå ökar allt mer och att detta också kommer att spegla sig på arbetsmarknaden är sannolikt. Vi kommer med stor sannolikhet att få en arbetsmarknad där utbildningsnivån successivt ökar hos de förvärsarbetande och att det är kvinnor som är den grupp som kan leva upp till en ökad utbildningsnivå.

Resultat i skolan

Resultaten i skolan har fått enormt stor uppmärksamhet i medierna de senaste åren, inte minst på grund av de internationella kunskapsmätningar som Sverige har deltagit i. De resultat som presenterats i dessa kunskapsmätningar har för Sveriges del inneburit att tilliten till skolsystemets förmåga att ge unga människor relevanta kunskaper har sjunkit. Inte sällan har kön varit en faktor som lyfts fram som särskilt betydelsefull.

Kön som variabel när det gäller skolresultat är viktig, men det är väsentligt att påminna sig om att social klass/föräldrars utbildningsbakgrund och etnicitet/födelseland och tid för eventuell invandring till Sverige också har mycket stor betydelse för elevers skolframgång. Som exempel kan nämnas att elever med föräldrar vars högsta utbildning är grundskola hade 2013 ett genomsnittligt meritvärde på 159,6 medan elever med minst en högskoleutbildad förälder hade 233,3. Det maximala meritvärdet är 320 poäng.

I samtalen om resultat i skolan som förs i medier och i politiken är det av avgörande betydelse för att hitta vägar fram för en förändring att en intersektionell analys av skolresultaten görs. En intersektionell analys består av att flera kategorier så som till exempel klass, etnicitet och funktionalitet lyfts in i hur man förstår flickor och pojkar i skolan och i utbildningssystemet i stort. Att enbart använda kön som variabel för att förstå de skillnader som skolsystemet skapar är inte tillräckligt, inte heller att studera enbart social klass eller tid för invandring. Dessa faktorer måste studeras och analyseras *samtidigt* för att ge en nyansering till problembilden. Detta pekar Bjerrum Nielsen (2014) och Skelton och Francis (2009) på och menar att det av just den här orsaken är problematiskt att det är könsskillnader i skolprestationer som får störst utrymme i det samhällseliga samtalet. I Öhrn och Holm (2014) är skolprestationer och kön i fokus men analyserna kombineras även med andra kategorier för att göra analysen mer tillförlitlig.

I den föreliggande rapporten är dock utgångspunkten kön. I den tillgängliga statistiken redovisas föräldrars utbildningsbakgrund och elevers födelseland som separata data. Det här sättet att presentera data speglar en bristande vana att se dessa tre kategorier som samvarierande, vilket också blir begränsande för vilka analyser som

kan göras. Här finns stort utrymme till utveckling från statistikskaparnas sida.

Generellt höjs resultaten i skolan, visar Skolverkets analyser och tolkningar av statistik, men det som däremot är intressant ur könsperspektiv är att gruppen pojkars resultat inte har ökat i samma takt som gruppen flickors. Under 2012 uppvisades snarare ett trendbrott i statistiken som pekar på att pojkars skolresultat nu sjunker för första gången sedan 1998. Flickor har så länge mätningar av skolresultat pågått varit mer framgångsrika än pojkar (SOU 2009:64), och utifrån Skolverkets statistik har de genomsnittliga betygsskillnaderna mellan flickor och pojkar varit ungefär lika stora sedan 1980-talet. Generellt kan man räkna med en betygsskillnad på 10 procent mellan flickor och pojkar.

Det är viktigt att lyfta fram hur en ensidig debatt om kön, där flickor och pojkar betraktas som två olika, homogena grupper kan bidra till att det blir svårt att hitta lösningar framåt, och hur diskussionen riskerar att bara bli en debatt om vem som har rätt och vem som har fel. Det går att hålla med om att det finns ett dilemma som har med kön att göra och som visar sig i att skolresultaten skiljer sig åt mellan flickor och pojkar. Det är ett reellt problem att ett samhällssystem som har likvärdighet mellan grupper och individer som utgångspunkt skapar så stora skillnader som kan härledas till en viss grupp. Men det är ett dilemma som vare sig har en enkel lösning, eller en enkel orsak och som därför inte heller kan ses som ett dilemma med en enkel lösning.

I PISA 2012 framkommer intressanta aspekter av könsskillnader i skolprestationer. Skillnaderna mellan gruppen flickor och gruppen pojkar är tämligen liten gällande matematik och naturvetenskap. Flickorna är något bättre i båda ämnesområdena, med för första gången i en PISA-mätning är de svenska flickorna bättre än pojkarna i naturvetenskap.

Eftersom matematik var fokusområde för PISA 2012 gjordes även en elevenkät om attityder till ämnet matematik. Detta är viktigt att lyfta fram, för att åstadkomma en nyansering av betydelsen av skolresultat allena. Genomgående visar resultaten att pojkar är mer positiva till skolan, upplever mer samhörighet med skolan och har bättre självförtroende när det gäller ämnet matematik. Detta trots att de presterar sämre. Ett mycket intressant samband som hittades i elevenkäten var att elever som i större utsträckning lägger

ansvaret för misslyckande i matematik på sig själva presterar i genomsnitt sämre än elever som i större utsträckning lägger ansvaret för misslyckandet på annat (Skolverket, 2013, s. 75). Om man då tänker sig att flickor i större utsträckning än pojkar lägger ansvaret för misslyckanden på sig själva så som studien i PISA 2012 visar kunde flickornas matematikresultat höjas ännu mer genom att de kunde tränas i att analysera de verkliga orsakerna till misslyckanden. Pojkar däremot skulle med samma logik försämrade sina resultat genom att de förstod sitt eget ansvar i misslyckandena, men det skydd som ett gott självförtroende och god självkänsla generellt ger skulle sannolikt bestå även om pojkar också kunde analysera och reflektera kring sina misslyckanden på ett mer rimligt sätt.

I läsförståelse är dock skillnaderna väldigt stora mellan flickor och pojkar. Skillnaderna mellan flickor och pojkar har blivit större, och resultatet har försämrats för båda grupperna. Skillnaderna i poäng räknat är 51 poäng där flickorna även här är de som får bättre resultat, vilket är väldigt mycket eftersom maximala antalet poäng är drygt 700, med ett medelvärde i Sverige på 483 poäng (Skolverket, 2013, s. 124). OECD:s medelvärde i skillnad mellan flickors och pojkars prestation är 38 poäng. De största skillnaderna i flickors och pojkars läsning finns i Finland, där skillnaden är 62 poäng.

De här resultaten bekräftar den bild som finns av pojkars läsning. Det är återigen inte alla pojkar detta berör, men det finns ett tydligt mönster på gruppnivå. Ämnet svenska har bland de största könsskillnaderna i resultat gällande niondeklassisters avgångsbetyg och det finns inga tendenser till att den trenden kommer att brytas. Återigen söks nästan alltid orsaken till detta i lärarnas kompetens eller i bristande ordning i klassrummet, aspekter som givetvis har betydelse för lärande, men sällan finns diskussionen om exempelvis hur pojknormer kan vara en delorsak till att pojkar hindras från att lära. Läskunnighet och förmåga till läsförståelse är grundläggande för att kunna tillgodogöra sig all typ av utbildning och därför är också läsning extra viktig att uppmärksamma.

Jag kommer att göra några nedslag i den tillgängliga statistiken för resultaten i årskurs 6, 9 och på gymnasiet för att ytterligare diskutera skolprestationer.

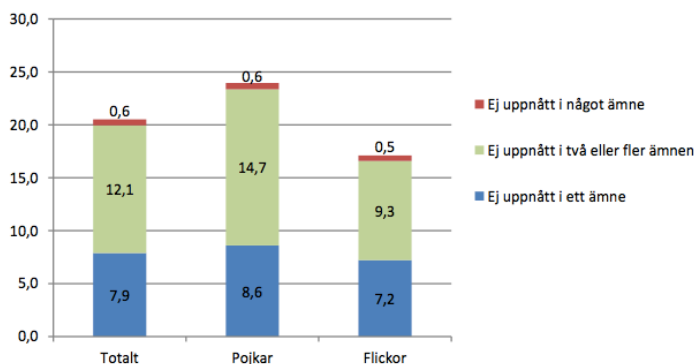
Betygsskillnader i årskurs sex

Skolprestationerna i form av betyg är de tydligaste data för att se könsskillnader i grundskolan. Det finns nästan inga andra data att tillgå för det ändamålet. Jag kommer här att granska en liten del av data som finns. Särskilt intressant är det att jämföra betygen i årskurs sex med betygen i årskurs nio för att se om de nya betygen i årskurs sex och de skillnader som där uppkommer korrelerar med betygen i årskurs nio och med könsskillnader som där kan konstateras.

Diagram 2 Andel elever som uppnått kunskapskrav i årskurs sex

Sedan hösten 2012 har eleverna i årskurs sex fått terminsvisa betyg

Diagram 2. Andel (%) elever som inte uppnått kunskapskraven i ett, två eller flera eller i något ämne, våren 2014.¹⁰

Källa: Skolverket, Dnr 2014:00052.

Skolverkets analys av detta diagram (Skolverket, PM Dnr 2014:00052) är att diagram 1 visar att det var vanligare bland pojkarna att inte nå upp till kunskapskraven än bland flickorna samt att det av samtliga pojkar var det närmare 15 procent som inte uppnådde kunskapskraven i två eller fler ämnen. Denna analys tolkar jag som en osjälvständig analys i relation till en pågående samhällsdebatt om pojkars skolprestationer. Tittar man noga på detta diagram ser man att det också är en stor grupp flickor som tillhör den grupp som inte klarar målen för ett eller flera ämnen. Gruppen pojkar som inte klarar målen för ett eller flera ämnen är förvisso större, men gruppen

flickor är också stor. Detta väljer Skolverket att inte se, eller i alla fall att inte uppmärksamma.

Nedan visas ytterligare en tabell från samma PM. Denna PM visar ny statistik över betygsskillnader i årskurs sex. Statistiken visar tendenser som sedan återkommer i årskurs nio men med större kraft och som visas i tabell 2.

Tabell 2 Andel elever (%) med betyg A–E och genomsnittlig betygspoäng per ämne, för elever i årskurs 6 med betyg enligt det mål- och kunskapsrelaterade betygssystemet, våren 2014

Ämne	Antal elever			Andel (%) med A–E 1)	
	Total	Flickor	Pojkar		
Bild	95 775	98,8	97,3		
Engelska	96 903	92,3	90,1		
Hem- och konsumentkunskap	86 520	98,4	97,2		
Idrott och hälsa	97 034	94,8	94,9		
Matematik	97 142	92,2	90,2		
Modersmål	10 902	93,3	91,2		
Musik	95 902	98,5	97		
Naturorienterande ämnen	24 875	96,3	93,9		
Biologi	71 343	95,9	93,1		
Fysik	71 406	95,7	93,6		
Kemi	71 304	95,4	92,9		
Samhällsorienterande ämnen	23 812	96,7	94,2		
Geografi	72 305	95,1	93		
Historia	72 541	95,3	93		
Religionskunskap	72 446	96,4	93,8		
Samhällskunskap	72 292	96,1	93,6		
Slöjd	95 935	98,8	97,7		
Svenska	87 554	97,4	92,5		
Svenska som andraspråk	9 728	72,1	62,8		
Teckenspråk	42	~100	70,8		
Teknik	89 323	97,4	96,1		

Källa: Skolverket/SIRIS
http://siris.skolverket.se/reports/rwservlet?cmdkey=common&notgeo=&report=gr6betam&p_verksamhet=2014&p_hm_kod=&p_lan_kod=&p_kommun_kod=&p_skolkod=

I tabellen ovan kan man se att skillnaderna mellan flickors och pojkars betyg inte är så stora. I ämnen som exempelvis teknik, slöjd, bild, hem och konsumentkunskap och musik är skillnaderna inte särskilt stora. De största skillnaderna finns i framför allt svenska, men även i samhällskunskap, naturkunskap, religionskunskap, engelska och matematik. Det skulle tyda på att kön som organiserande faktor får större betydelse när man blir äldre om man jämför med data i tabell 3. Det kan därmed också säga något om när betydelsen av kön (och därmed jämställdhetsarbete) blir som viktigast i skolan.

Det som sällan ges utrymme i debatten är inom vilka ämnesområden som skillnaderna mellan flickor och pojkar är som störst respektive minst. Det är av vikt att nyansera resultat skillnader i skolresultaten eftersom skillnaderna är olika stora. Av tabellen ovan kan man visa på tendenser att pojkar klarar sig sämre i ämnesområden som är särskilt kvinnokodade eller som kräver mycket eget arbete i form av läsning. Här kan maskulinitetsteorier förklara en del. Inom maskulinitetsforskning har man sett att de ämnen och områden som är kvinnokodade, eller som kräver sådant arbete "som kvinnor traditionellt sett gör" inte lockar pojkar (Wernersson 2010, Öhrn & Holm 2014). Det finns inom maskulinitetsteorier de som hävdar att i processen att uppfattas som en "riktig" pojke, i en slags hegemonisk mening, ingår att ta avstånd från det som kvinnor och flickor gör (Connell 2008). Detta berör även Kimmel (2010) och Wernersson (2010) i sina rapporter till Delegationen för jämställdhet i skolan. De lyfter bland annat fram hur detta att inte göra det som flickor och kvinnor traditionellt gör, innebär att hitta strategier för att verka smart utan ansträngning. Anne-Sofie Nyströms (2012) studie om privilegierade unga män på gymnasiet visar också på den typen av resultat. Titeln på hennes studie – *Att synas och lära utan att synas lära* – är en intressant kondensering av detta fenomen. Utifrån dessa tydliga kunskaper borde det därför vara intressant att ytterligare följa de skolor som systematiskt arbetat med maskulinitetsfrågor och med att spräcka myter kring vad en riktig pojke/ung man gör och inte gör.

Frejaskolan i Gnesta har problematiserat och analyserat pojknormer med hjälp av utbildningsmaterialet *Machofabriken*. Frejaskolans arbete beskrivs i SKL:s skrift *Håll i och håll ut!* (2014). Rektorn för Frejaskolan menar bland annat att syftet inte var i

första hand att förbättra pojkars skolresultat, utan att få en tryggare skola där alla kunde trivas. Dock blev ett av resultaten att pojkars skolresultat stärktes och att flickorna kunde sänka sin stressnivå i relation till skolprestationer. Om detta håller i sig återstår att följa.

Andra faktorer spelar in

Forskning och andra studier har, som redan nämnts, visat hur socioekonomisk bakgrund har betydelse för skolframgång (se även Bjerrum Nielsen 2014, Öhrn 2002). Kön är en viktig faktor att ta hänsyn till i analyser av skolresultat, men föräldrars utbildningsbakgrund som är den vanligaste variabeln i utbildningssammanhang har en fortsatt stor betydelse. Skolverkets studie om likvärdigheten i den svenska skolan (2012) visar att val av skola också får allt större betydelse. I Skolverkets PM om betygen i årskurs sex från november 2014 görs följande analys kring hur andra aspekter har betydelse för skolresultaten:

Föräldrarnas högsta utbildningsnivå är exempel på en faktor som visar generella skillnader i elevernas resultat. Elever vars föräldrar har eftergymnasial utbildning har generellt bättre resultat än elever vars föräldrar har gymnasial eller lägre utbildning. Elever vars föräldrar har eftergymnasial utbildning utgjorde drygt hälften av eleverna i årskurs 6 våren 2014. En mindre andel av eleverna i hade föräldrar med förgymnasial utbildning, motsvarande grundskola. Dessa elever har generellt svårast att uppnå kunskapskraven.

Huruvida eleverna är födda i Sverige eller inte är en annan faktor som visar generella skillnader i elevernas resultat. Där finns också en tydlig koppling till när elever födda utomlands har invandrat till Sverige. Elever som invandrat före ordinarie skolstart har generellt lättare att uppnå kunskapskraven än elever som invandrat efter ordinarie skolstart. Lite drygt 10 procent av eleverna var födda utomlands. Av dessa hade lite mer än hälften invandrat till Sverige efter ordinarie skolstart. Bland de elever i årskurs 6 våren 2014 som invandrat till Sverige efter ordinarie skolstart uppnådde drygt 35 procent kunskapskraven i alla ämnen och närmare 5 procent uppnådde inte kunskapskraven i något ämne. Bland de elever som invandrat till Sverige före ordinarie skolstart dvs. före år 2008, uppnådde över 70 procent kunskapskraven i alla ämnen medan mindre än 1 procent uppnådde inte kunskapskraven i något ämne.

Elever som invandrat till Sverige de senaste fyra åren, är födda utomlands och har föräldrar födda utomlands, benämns i statistiken som nyinvandrade elever. Dessa elever utgjorde drygt 3 procent av eleverna

i årskurs 6. Bland de nyinvandrade eleverna var det drygt 22 procent som uppnådde kunskapskraven i alla ämnen och närmare 8 procent hade inte uppnått kunskapskraven i något ämne.

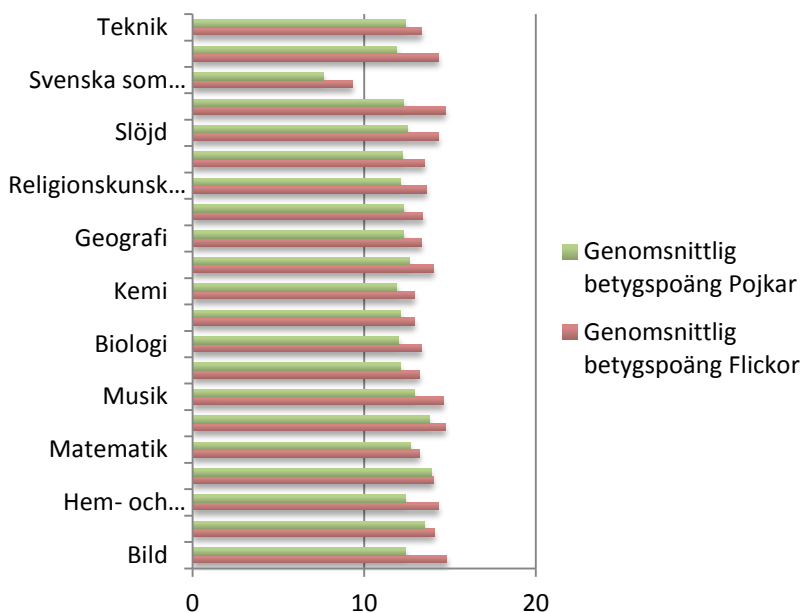
Denna analys beskriver hur andra faktorer samspelar med kön när det gäller skolprestationer. Så för att nå resultat i arbetet med elevers skolprestationer kan inte enbart kön vara en faktor för insatser som planeras och genomförs. Likvärdighet i ett större perspektiv behöver fokuseras. Sannolikt finns stora lokala skillnader i hur dessa faktorer spelar roll för det praktiskt pedagogiska arbetet i en skolverksamhet. Skolhuvudmän och rektorer behöver få en vana att använda lokala kartläggningar där dessa faktorer beskrivs och läggs fram som ett underlag för didaktisk planering av undervisningen.

därmed i snitt drygt 23 meritvärdespoäng mellan flickorna och pojkarna, vilket är en något större skillnad än våren 2013.”

En motsvarande tabell som presenterades avseende betygen i årskurs sex presenteras angående prestationsskillnaderna mellan ämnena.

Tabell 3 Genomsnittlig betygspoäng i respektive ämne, våren 2014, samtliga elever uppdelat på kön

Källa: Skolverket/SIRIS, http://siris.skolverket.se/siris/ris.betyg_gr.rapport_ak6.

I tabellen ovan ser man hur graden av uppnådda kunskapskrav sjunker jämfört med hur eleverna i årskurs sex uppnådde kunskapskraven. Det kan säga något generellt om skolan, och också om lärandemöjligheterna som finns och som eleverna tar vara på. Könsskillnaderna är inte väldigt stora ämnesvis, utan även här är de störst i svenska, men dock mindre än i årskurs sex. Flickorna har bättre resultat i samtliga ämnen utom i Idrott och hälsa, där pojkarnas marginellt bättre resultat i årskurs sex nu är ett tydligt bättre resultat på gruppnivå.

Hur beskrivs andra faktorerers betydelse?

För att få kunskap om andra faktorerers betydelse kan man även här gå till Skolverkets helhetsanalys av hur andra sociala kategoriseringar får betydelse.

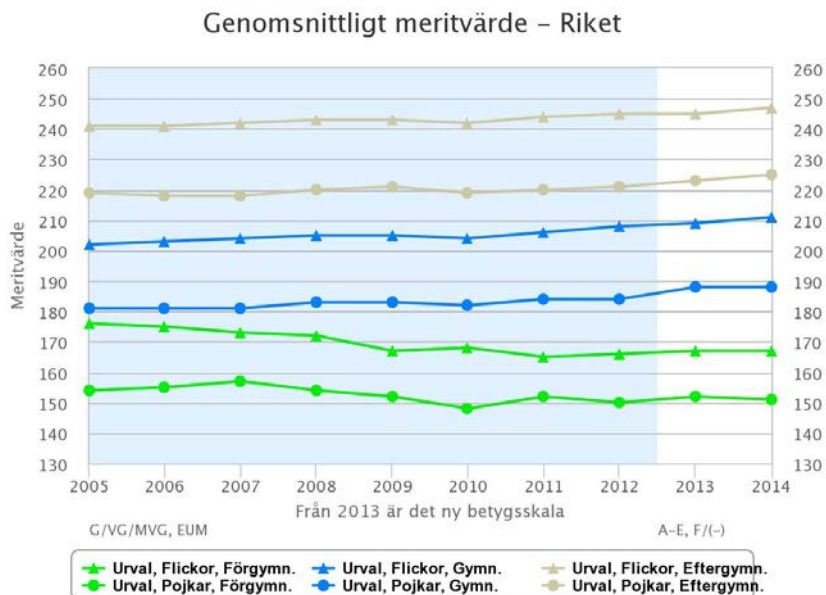
Närmare 12 procent av eleverna som gick i årskurs 9 läsåret 2013/14 var födda utomlands och närmare 67 procent av eleverna som är födda utomlands hade invandrat till Sverige efter ordinarie skolstart. Omkring 30 procent av eleverna födda utomlands hade invandrat de senaste fyra åren. De beskrivs i statistiken som nyinvandrade elever. De nyinvandrade eleverna utgjorde drygt 3 procent av samtliga elever i årskurs 9. Drygt 50 procent av eleverna i årskurs 9 hade föräldrar med eftergymnasial utbildning. Endast en mindre andel (knappt 6 procent) hade föräldrar med förgymnasial utbildning motsvarande grundskola.

Föräldrarnas högsta utbildningsnivå ser också olika ut mellan elever som är födda i Sverige och elever som invandrat före respektive efter ordinarie skolstart. Medan drygt 3 procent av eleverna födda i Sverige har föräldrar med förgymnasial utbildning är motsvarande siffra för elever som invandrat till Sverige efter ordinarie skolstart över 33 procent. Andelen elever med eftergymnasialt utbildade föräldrar är också betydligt lägre bland elever som invandrat efter ordinarie skolstart.

Elevunderlaget skiljer sig också mellan kommunala och fristående skolor. Andel elever med högutbildade föräldrar var högre i fristående skolor (64 procent) än i kommunala skolor (49 procent). I fristående skolor var det också vanligare att elever födda utomlands hade invandrat till Sverige före ordinarie skolstart medan det i kommunala skolor var vanligare att elever födda utomlands invandrat till Sverige efter ordinarie skolstart. Mindre än 1 procent av de nyinvandrade eleverna gick i fristående skolor.

Detta ses i följande diagram där föräldrars utbildningsbakgrund relateras till elevernas betyg. Det blir då tydligt hur föräldrars utbildningsbakgrund snarare än kön är en central faktor med avseende på betyg och skolprestationer.

Diagram 4 Genomsnittligt meritvärde fördelat på kön och föräldrars utbildningsbakgrund

Källa: Skolverket/SIRIS,

<http://siris.skolverket.se/siris/f?p=SIris:42:0::NO::&kon=f&kon=p&bgr=a&fun=f&fun=g&fun=h&diag=com&lan=0&kommun=0&skola=0&jmf=i&jlan=&jkommun=&jkgrupp=02>.

Diagrammet visar hur föräldrarnas utbildningsbakgrund är avgörande för flickor och pojkar. I det här diagrammet blir det också tydligt att gruppen pojkar *inte är en enhetlig grupp* som behöver särskilda insatser, utan, precis som flickorna är, en social kategori vars "innehåll" varierar. Jämlikhetsdilemmat som Skolverket även pekar på i sin rapport *Likvärdig utbildning i svensk grundskola?* (Skolverket 2012:374) och som Skolverket gång på gång påpekar i sina analyser kan även utifrån diagrammet i någon mån också sägas öka. Diagrammet visar en svag tendens mot att föräldrars utbildningsbakgrund ökar i betydelse för elevernas betyg. Det som Skolverkets kontinuerliga analyser också pekar mot är hur betydelsen av vilken skola en elev går i för vilka betyg eleven får, den så kallade mellanskolsskillnaden ökar.

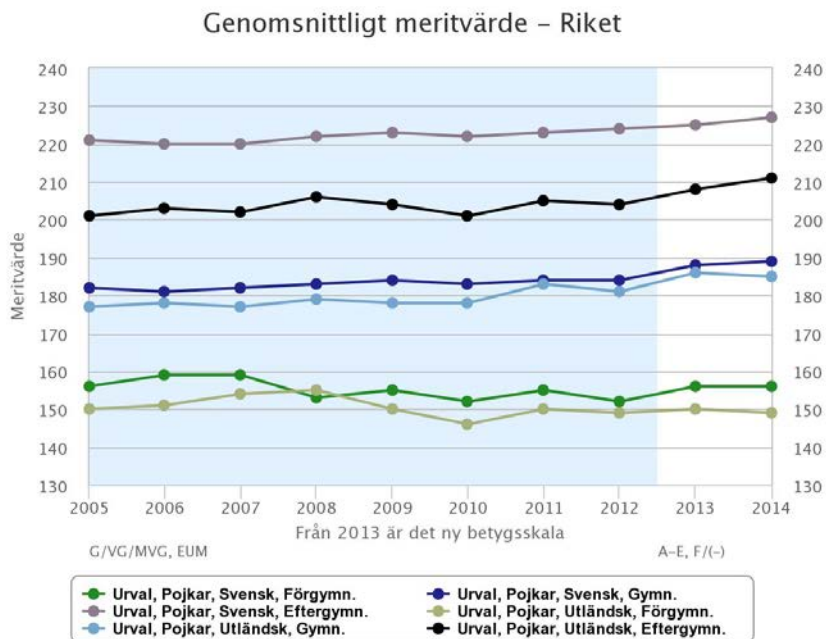
Diagrammet kan ytterligare nyanseras genom att variablerna "utländsk bakgrund" och "svensk bakgrund" infogas i analysen, även om dessa variabler också är stora och ganska onyanserade kategori-

För att ytterligare tydliggöra detta visas diagram 5 där pojkar med utländsk bakgrund och pojkar med svensk bakgrund speglas mot föräldrars utbildningsbakgrund.

Diagram 6 Genomsnittligt meritvärde, pojkar med svensk och utländsk bakgrund och föräldrarnas utbildningsbakgrund

Källa: Skolverket/SIRIS

<http://siris.skolverket.se/siris/f?p=SIRIS:42:0::NO:::kon=p&bgr=s&bgr=u&fun=f&fun=g&fun=h&diag=com&lan=0&kommun=0&skola=0&jmf=i&jlan=&jkommun=&jkgrupp=02>

Diagrammet visar att föräldrars utbildningsbakgrund är den starkaste faktorn när man tittar närmare på pojkars skolprestationer, följt av utländsk bakgrund som kategori. Pojkar med utländsk och svensk bakgrund följs åt i betygsnivå avseende de med föräldrar som har antingen förgymnasial eller gymnasial utbildning. Spridningen blir större för de pojkar som har föräldrar med eftergymnasial utbildning. Svenska pojkar har då mycket högre betygsnivå än pojkar med utländsk bakgrund.

Denna statistik ska då också alltid i pedagogisk praktik eller utformandet av en pedagogisk praktik placeras i relation till de lokala förutsättningarna, eftersom gruppen utländsk bakgrund inte är en

homogen grupp utan en grupp med lokala variationer. Statistiken visar på mönster som behöver uppmärksammas inte minst i diskussionen om ”pojkers skolprestationer”.

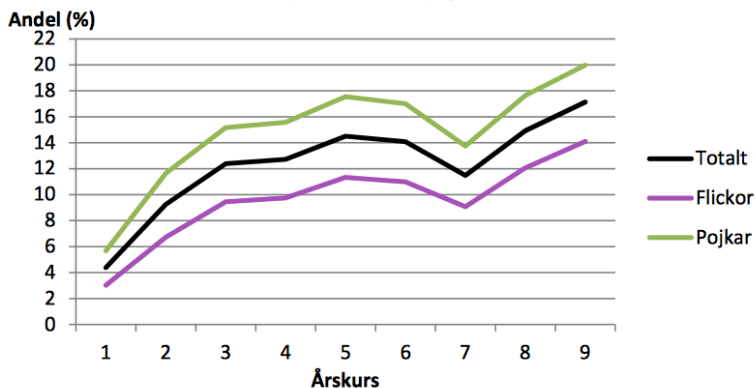
Frågan om särskilt stöd

Delegationen för jämställdhet i skolan (SOU 2010:99) lyfte frågan om särskilt stöd och avsaknaden av statistik kring detta för att ytterligare fördjupa kunskapen om skillnader i skolresultat och betyg. Alla barn och elever har rätt till särskilt stöd när lärare identifierat att barnet eller eleven riskerar att inte nå målen i ett eller flera ämnen. Skolverket har tagit fram en studie om särskilt stöd på skolenhetsnivå, ej individnivå.

I en PM presenteras bland annat följande diagram:

Diagram 7

Diagram 1 Andel (%) elever i grundskolan som har åtgärdsprogram, per årskurs totalt samt fördelat på flickor och pojkar läsåret 2013/14

Källa: Skolverket, Dnr 2014:00038.

I diagrammet visas att pojkar är den stora gruppen som får åtgärdsprogram, vilket är ett konkret dokument för elever som bedöms behöva särskilt stöd för att uppnå målen. Omkring årskurs sex och sju går andelen elever med åtgärdsprogram kraftigt ner, vilket antas bero på att många barn då byter skola och att skolbytet inte alltid är smidigt avseende på elevers individuella behov (Skolverket, 2014, s.184). Var femte pojke i årskurs nio får särskilt stöd i någon form.

Det är anmärkningsvärd statistik. Om ett system skapar ett internt system där så många elever inte betraktas klara de mål som satts upp behöver den pedagogiska verksamheten granskas (jfr. Gustafsson 2014).

Behövs en mer pojkvänlig skola?

Den ovan presenterade statistiken grusa tanken om att det skulle behövas en mer pojkvänlig, eller i alla fall pojkanpassad skola. Snarare pekar tabellerna och diagrammen på att det behövs en skola som noggrant förstår den elevgrupp och de identiteter som elevgrupperna bär med sig in i klassrummen och ser hur dessa identiteter är nära sammankopplade med lärandet. Trots den här statistiken har den offentliga debatten om skillnader mellan flickor och pojkars skolresultat också ofta kommit att cirkulera kring det så kallade ”pojkdilemmat”. Den analysen är ur den här synvinkeln för enkel och onyanserad. Statistiken som här har presenterats visar att både flickor och pojkar med olika bakgrund ligger i zonen för att inte klara målen, men utifrån Lahelmas (2014) förklaringsmodell blir en pojkvänlig skola ett sätt att bara se en grupp på ett sätt med ett behov. Pojkar, precis som flickor, behöver en skola som är medveten om att kön spelar roll, snarare än en skola som tror sig ”behandla alla lika” – en inte helt ovanlig kommentar från en del pedagoger.

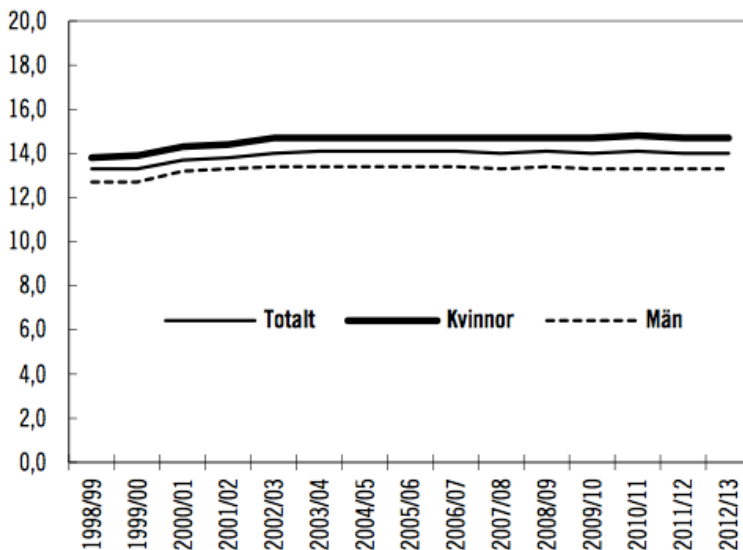
Resultaten i gymnasiet

I budgetpropositionen från våren 2015 visas följande diagram som visar hur skolresultaten mellan flickor och pojkar i gymnasiet ser ut. Resultaten följer samma mönster som mönstren i årskurs sex och nio.

Diagram 8

Diagram 4.15 Genomsnittlig betygspoäng i gymnasieskolan 1998/99–2012/13

Betygspoäng

Källa: Statens skolverk.

Källa: Urklipp från Budgetpropositionen, Prop. 2014/15:1, Utgiftsområde 16.

Kvinnor har bättre studieresultat än män. Våren 2013 är den genomsnittliga betygspoängen 14,7 för kvinnor och 13,3 för männen (Skolverket, Dnr 71-2013-28). Det innebär att det skiljer 1,4 poäng mellan könen, och skillnaden har varit ungefär densamma sedan 2002/03 vilket också diagrammet visar. De första åren med nuvarande betygsskala, när den genomsnittliga betygspoängen var lägre i genomsnitt, var skillnaden mellan kvinnors och mäns resultat inte lika stor. Läsåret 1996/97 var skillnaden 0,9 poäng och den ökade succesivt till 1,2 läsåret 2001/02. Därefter var skillnaden 1,3 poäng i fyra läsår, för att sedan 2006/07 vara 1,4 poäng (Skolverket, Dnr 71-2013-28).

Val av inriktning på utbildning/könsstereotypa studieval

De könsuppdelade (könssegregerade) utbildningsvalen är förutom skolresultaten en annan fråga som har lyfts fram som central när det gäller jämställdhet och utbildning. Det går att illustrera detta på väldigt många olika sätt och här väljer jag några mått. Inledningsvis lyfter jag fram avgångna från gymnasieskolan efter program eller anknytning till program 2011/2012.

Tabell 4 Avgångna från gymnasieskolan efter program eller anknytning till program 2011/12

Antal och könsfördelning (%)

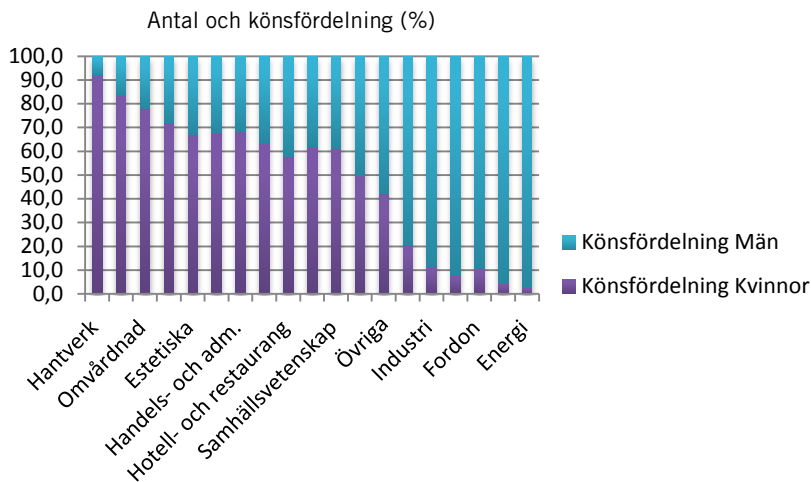
Program	Antal		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Hantverk	3 005	298	91,0	9,0
Livsmedel	344	109	75,9	24,1
Omvårdnad	2 924	893	76,6	23,4
Barn- och fritid	2 352	812	74,3	25,7
Estetiska	3 953	1 857	68,0	32,0
Naturbruk	2 018	976	67,4	32,6
Handels- och adm.	2 952	1 420	67,5	32,5
Int.Baccalaureate och Waldorf skolor	481	258	65,1	34,9
Hotell- och restaurang	1 851	1 120	62,3	37,7
Medie	2 498	1 514	62,3	37,7
Samhällsvetenskap	16 212	10 142	61,5	38,5
Naturvetenskap	6 765	6 889	49,5	50,5
Övriga	1 022	1 244	45,1	54,9
Teknikprogrammet	1 232	4 602	21,1	78,9
Industri	265	1 913	12,2	87,8
Bygg	426	4 103	9,4	90,6
Fordon	368	3 454	9,6	90,4
El	308	5 879	5,0	95,0
Energi	42	1 205	3,4	96,6
Totalt	49 018	48 688	50,2	49,8

Källa: SCB http://scb.se/sv/_/Hitta-statistik/Temaomraden/Jamstallldhet/Indikatorer/Excel---Ekonomisk-jamstallldhet/.

Inledningsvis bör noteras att exakt dessa gymnasieprogram inte längre är aktuella, eftersom gymnasieskolan förändrades kraftigt i och med antagning hösten 2011. Tabellen visar att det naturvetenskapliga programmet är det enda program som ryms inom en ram som kunde kallas kvantitativt jämställd. Från tabellen kan även utläsas att de mansdominerade programmen är mer mansdominerade än vad de kvinnodominerade programmen är. Med det menas att inom Industri, Bygg, Fordon, El och Energi-programmen är mansdominansen andelsmässigt högre, än de mest kvinnodominerande programmen Hantverk, Livsmedel, Omvårdnad och Barn- och fritid. Det kan tolkas som att det är mer tillåtet, attraktivt eller tänkbart för en pojke att välja ett kvinnodominerat program än det är för en flicka att välja ett mansdominerat program. Detta går emot de slutsatser som gjordes tidigare i texten där vissa "kvinnokodade" ämnen såg som något som pojkar tog avstånd ifrån, och därmed presterade sämre i. Det finns enbart komplexa förklaringar till att pojkar dock verkar i något större utsträckning välja könsöverskridande i gymnasiet. Dels handlar det inte om att alla pojkar väljer så, vilket kan förklara än en gång att alla pojkar inte heller ser kvinnokodade ämnen som något att ta avstånd från, utan att pojkgruppens sammansättning inte består av likadana pojkar. Dels är det så, att även om man presterar dåligt i ett ämne behöver det inte betyda att man inte är intresserad av det ämnet, vilket det dock oftast är ett tecken på. De som gör könsöverskridande gymnasieval är också ett fåtal av hela gruppen, vilket också gör det svårt att hitta generella förklaringar.

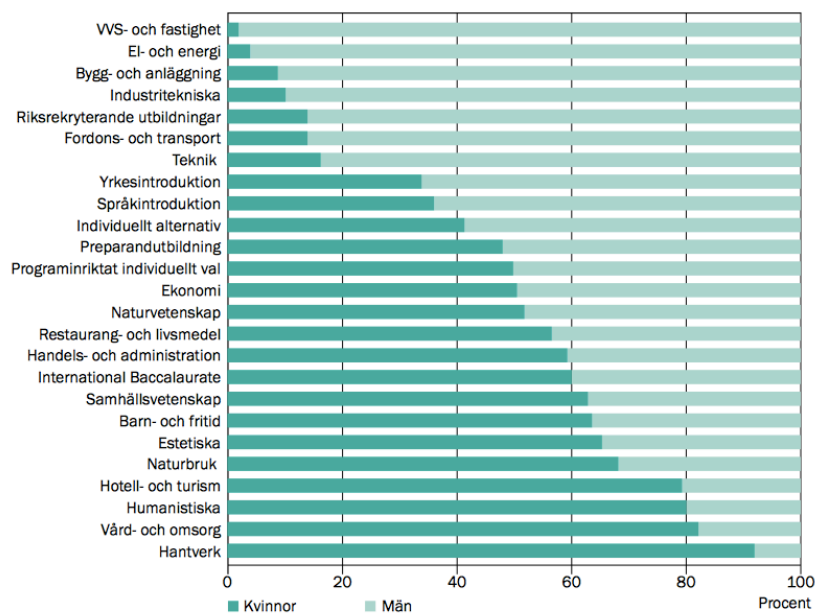
Tabellen stärker också bilden av att de yrkesförberedande programmen är mer könssegregerade än de studieförberedande programmen.

Diagram 9 Avgångna från gymnasieskolan efter program eller anknnytning till program 2012/13

Källa: Skolverket (2014), Beskrivande data 2013.

Diagram 10 Andel (procent) kvinnor och män i årskurs 1 och 2 fördelade efter typ av gymnasieutbildning 15 oktober 2012

Källa: Skolverket (2014), Beskrivande data 2013.

Diagrammet visar hur yrkesförberedande programmet är de mest könssegregerade förutom Humanistiska programmet. Diagrammet visar också hur Ekonomi och Naturvetenskap tillsammans med Restaurang- och livsmedel och Handels- och administration är relativt jämställda med kvantitativa mått. Inom grupperna Restaurang- och livsmedel och Handels- och administration finns dock stora könsskillnader inom ramen för programriktningar.

Om man går in på yrkesutbildningen och yrkeshögskoleutbildningen kan man se något andra mönster. Följande tabell visar hur yrkesutbildningen och yrkeshögskoleutbildningen ser ut med avseende på könsfördelning 2012.

Tabell 5 Examinerade från kvalificerad yrkesutbildning och yrkeshögskoleutbildning efter utbildningsområde 2012

Antal och könsfördelning (%)

Utbildningsområde	Antal		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Hälso- och sjukvård samt socialt arbete	1 135	111	91,1	8,9
Friskvård och kroppsvård	104	23	81,9	18,1
Hotell, restaurang och turism	621	169	78,6	21,4
Ekonomi, administration och försäljning	2 453	907	73,0	27,0
Lantbruk, djurvård, trädgård, skog och fiske	296	160	64,9	35,1
Kultur, media och design	271	302	47,3	52,7
Pedagogik och undervisning	111	135	45,1	54,9
Transporttjänster	196	333	37,1	63,0
Säkerhetstjänster	26	71	26,8	73,2
Teknik och tillverkning	334	1 375	19,5	80,5
Samhällsbyggnad och byggteknik	161	677	19,2	80,8
Data/IT	128	592	17,8	82,2
Övrigt 1	102	20	83,6	16,4
Totalt	5 938	4 875	54,9	45,1
<i>Därav</i>				
Yrkeshögskoleutbildning	4 419	3 360	56,8	43,2

Källa: SCB, http://scb.se/sv/_Hitta-statistik/Temaomraden/Jamstallldhet/Fordjupningar/Utbildning-och-forskning/.

Här motsägs bilden från den föregående tabellen något. Dessa är de elever som sannolikt i gymnasiet har genomgått ett yrkesförberedande program och därmed redan då funnits i de mest könssegregerade områdena.

Den mest kvinnodominerade utbildningen, hälso- och sjukvård samt socialt arbete, är också den mest könssegregerade. Data/IT är också en väldigt könssegregerad utbildning där mansdominansen är hög. Endast kultur, media och design-utbildningen kommer i närheten av att vara kvantitativt jämställd.

Följande tabell visar motsvarande information som den föregående tabellen men avseende examina på grundnivå och avancerad nivå på högskolan.

Tabell 6 Examina på grundnivå och avancerad nivå i högskolan efter inriktning 2009/10

Antal, procentuell fördelning och könsfördelning (%)

	Antal		Procent		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Hälso- och sjukvård samt social omsorg	15 500	2 700	39	13	85	15
Pedagogik och lärarutbildning	7 900	2 000	20	10	80	20
Lant- och skogsbruk samt djursjukvård	300	100	1	0	75	25
Humaniora och konst	2 200	1 300	6	6	63	37
Samhällsvetenskap, juridik, handel, administration	8 500	5 400	22	26	61	39
Tjänster	400	400	1	2	50	50
Naturvetenskap, matematik och data	1 700	1 800	4	9	49	51
Teknik och tillverkning	3 100	7 200	8	34	30	70
Okänd	0	-	0	-	100	-
Antal examina	39 500	20 900	100	100	65	35

Källa: SCB/Högskoleverket. http://scb.se/sv/_Hitta-statistik/Temaomraden/Jamstallldhet/Fordjupningar/Utbildning-och-forskning/Konssegregering-i-hogskoleutbildning/Examina-pa-grundniva-och-avancerad-niva-i-hogskolan-efter-inriktning-201112/.

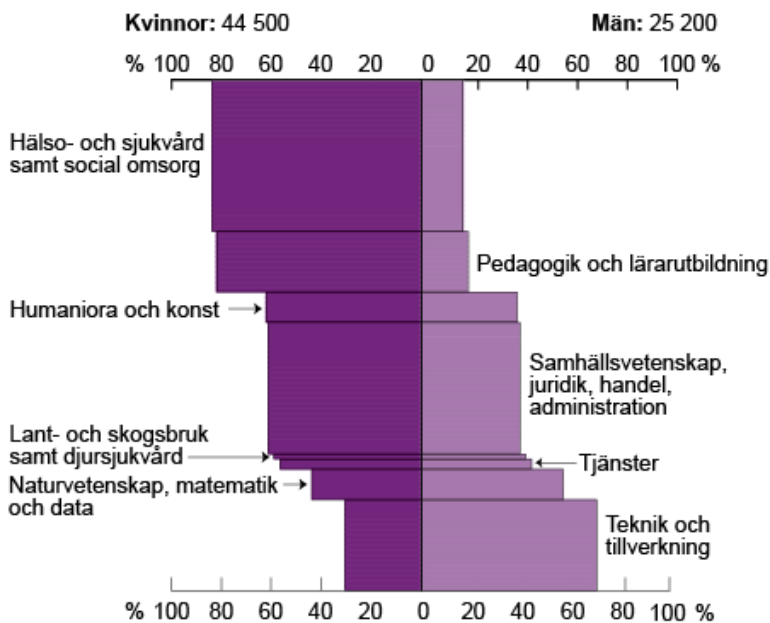
Den här tabellen visar att området *Tjänster* (polisutbildning, militärutbildning, transportutb, hotell- och restaurangutb) är kvantitativt jämställd, men dock en mycket mindre grupp än andra grupper. *Naturvetenskap, matematik och data* är också ett område som kan betraktas som kvantitativt jämställt. Alla övriga områden är köns-

segregerade. *Pedagogik och lärarutbildning* och *Teknik och tillverkning* är de som så att säga åt varsitt håll är könssegregerade, där kvinnor finns i majoritet i området pedagogik och lärarutbildning och män inom området teknik och tillverkning.

I en annan skepnad finns samma typ av data med för året 2011/2012 där det inte går att se någon förändring, utan där könssegregeringen består.

Tabell över andelen examina på grundnivå och avancerad nivå i högskolan efter inriktning 2011/12.

Tabell 7

Källa: SCB/Högskoleverket, http://scb.se/sv_/Hitta-statistik/Temaomraden/Jamstallldhet/Fordjupningar/Utbildning-och-forskning/Konssegregering-i-hogskoleutbildning/Examina-pa-grundniva-och-avancerad-niva-i-hogskolan-efter-inriktning-201112/.

Efter avancerad nivå finns även forskarutbildning. Utvecklingen är den att från åren 2003/04–2007/08 då 65 procent kvinnor examinerades på grundnivå och avancerad nivå och 35 män examinerades från motsvarande utbildningsnivå återfanns 2011/12 en större andel män på forskarutbildningen (SCB/Högskoleverket). Av de som påbörjade forskarutbildning 2011/12 var 52 procent kvinnor och 48 procent män. Det innebär att en betydligt större andel av männen

som examinerades gick vidare till forskarutbildning jämfört med kvinnorna.

Om man fördjupar den statistiken och studerar hur dessa individer fördelades under åren 1995–2012 ser tabellen ut så här:

Tabell 8 Doktorandnybörjare

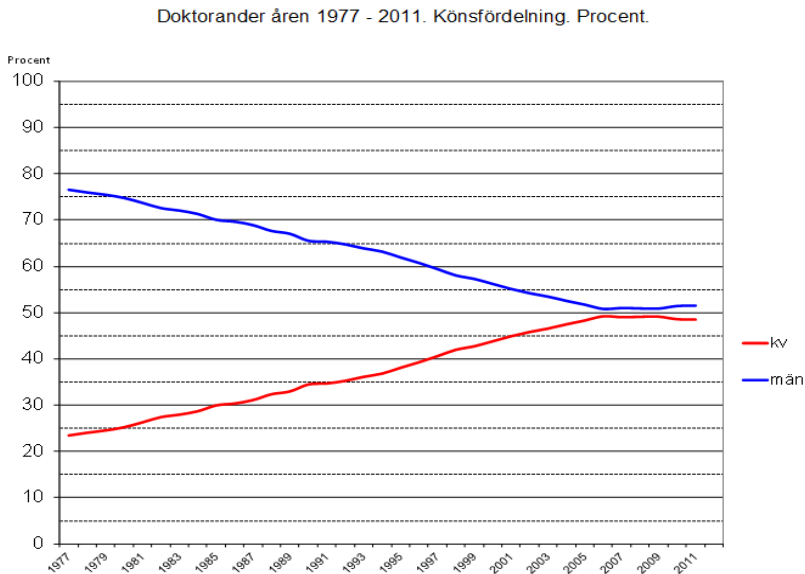
Antal och könsfördelning (%)

Kalenderår	Antal		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
1995	1 240	1 780	41	59
2000	1 380	1 680	45	55
2005	1 450	1 480	49	51
2011	1 630	1 800	48	52
2012	1 770	1 950	48	52

Källa: Universitetskanslersämbetet, <http://scb.se/sv/Hitta-statistik/Temaomraden/Jamstalldhet/Fordjupningar/Utbildning-och-forskning/Konssegregering-i-forskarutbildningen/Doktorandnyborjare/>.

Detta visar att kvinnorna stadigt har blivit fler på forskarutbildningen. Det kan man relatera till frågan om skolresultat och resonera om hur kvinnor numera använder sina goda studieresultat mycket mer aktivt än tidigare. En del spekulerar i att det också är en delorsak till att skillnaderna i skolresultaten därför också har fått sådant stort medialt utrymme, eftersom det kan leda till att den samhällseliga makten förskjuts från män till kvinnor.

Diagram 11

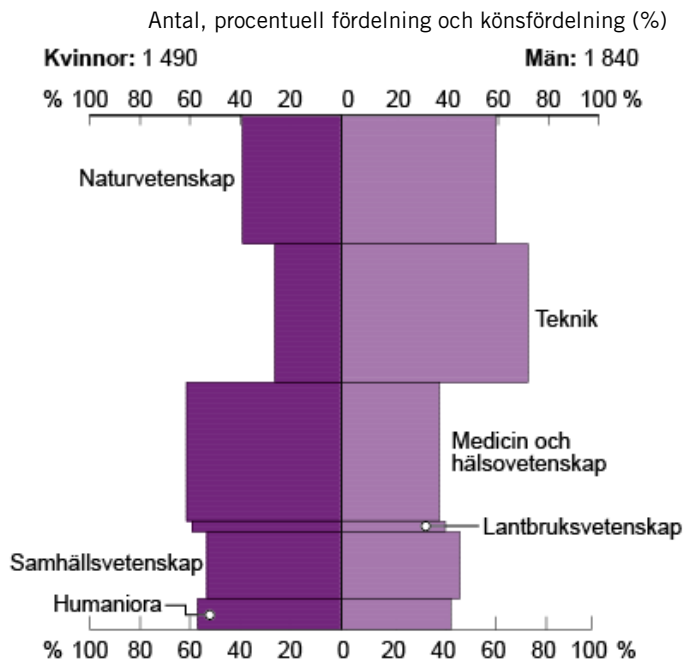
Källa: Universitetskanslersämbetet (UKÄ) och Statistiska centralbyrån (SCB) 26 april 2012.

Källa: Skolverket/Sven Sundin.

Detta diagram visar på hur stora skillnaderna tidigare varit och hur små de är nu. På detta plan kan man se en framgång men på de senaste 35 åren, och på de senaste tio åren har det varit ungefär samma fördelning mellan kvinnor och män på forskarutbildningen.

Könssegregeringen baserat på ämnesområde består dock inom forskarutbildningen och illustreras så här.

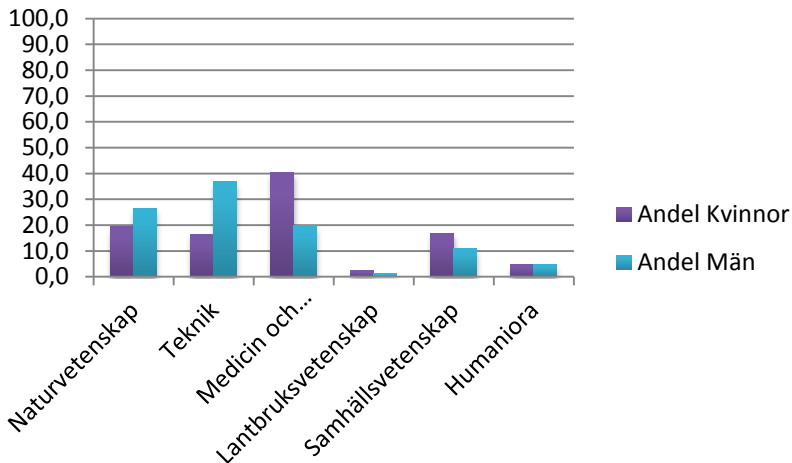
Tabell 9 Examinerade på forskarnivå efter forskningsämnesområde 2011

Källa: SCB/Högskoleverket.

Här återfinns det som visades i tabell 7, om än i något andra kategorier. Teknikområdet är det mest könssegregerade och samhällsvetenskap det minst könssegregerade. Värt att påtala är kategorin Naturvetenskap som inom grundutbildningen är en av de utbildningar som var mest kvantitativt jämställd, medan en förskjutning till männen har skett på forskarutbildningsnivå.

Diagram 12

Källa: SCB, http://scb.se/sv_/Hitta-statistik/Temaomraden/Jamstallldhet/Fordjupningar/Excel---Utbildning-och-forskning/.

Sammanfattningsvis visar statistiken att utbildningsvalen är stadig könssegregerade och följer med under hela utbildningskarriären. Bakom statistiken kan givetvis finnas individer som gör nya val men det sannolika är att studenter följer de utbildningsval de har gjort till gymnasieutbildningen. Denna trend har inte förändrats under den senaste tioårsperioden utan är en utveckling som har bestått.

Det är viktigt i sammanhanget att fråga sig varför det är viktigt att inte fatta ett könssegregerat, eller kanske hellre könsstereotyp val. Varför är samhället ett bättre samhälle om fler väljer annorlunda? Antagandet som kan göras är att fler individer än statistiken visar skulle kunna tänka sig att välja ett annat yrke eller yrkesinriktning, men hindras på grund av förväntningar och förhoppningar som finns kopplade till kön och genus. Det är också relaterat till att eftersom flickor och pojkar, kvinnor och män inte antas vara biologiskt olika med avseende på intressen och möjliga kunskaper, kan följderna av det vara att det borde vara en jämnare spridning ämnesområdesmässigt gällande val av yrke. Det har sannolikt också betydelse för en ekonomisk jämställdhet senare i livet då kvinnodominerade yrkesgrupper generellt har lägre lön och sämre löneutveckling.

Delegationen för jämställdhet i högskolan (SOU 2011:1) presenterar statistik som visar att kvinnor i högre utsträckning än män studerar på högskolor och universitet. Det som framkommer i betänkandet är hur kvinnor andelsmässigt sedan 1970-talet har sökt sig till bland annat långa högskoleutbildningar där de i många fall nu utgör majoriteten av de studerande. I SOU 2011:1 nyanseras bilden något, genom att man påpekar att andelen män som söker sig till högre utbildning har ökat över tid och genom att man påpekar att det finns både fler kvinnor och män som studerar i dag eftersom utbyggnaden av högskolan lett till ett ökat antal platser (SOU 2011:1, s. 52). Fördelningen mellan högskolenybörjare – kvinnor och män – menar delegationen har varit konstant under de senaste tio åren och visar på en fördelning mellan 60 procent kvinnor och 40 procent män.

Delegationens uppdrag, då delegationen var aktiv, var också att dela ut medel för jämställdhetsprojekt inom akademien. Av dessa medel var enbart ett riktat till studenterna, och endast ett litet fåtal, trots att det var ett särskilt uppdrag till delegationen, till att försöka åtgärda könssegregerade utbildningsval. I Universitets- och högskolerådets (2014) sammanställning av projekten beskrivs orsaken till det på följande sätt:

Enligt UHR kan det tyda på att frågorna uppfattas som mycket svåra. Exempelvis är lärosätenas utrymme att påverka könsbundna utbildningsval vid rekryteringstillfället ytterst begränsat. Detta på grund av att tillträde till högskolan är hårt reglerat. Dessutom grundläggs könsuppdelningen inom utbildningssystemet mycket tidigare än vid rekryteringstillfället till högskolan. Enligt UHR bör lärosätena, för att bryta könssegregeringen, arbeta på djupet med att analysera sina utbildningar. Det är viktigt att både kvinnor och män ska kunna identifiera sig med såväl studenter på utbildningen som med dem som arbetar i yrket. Lärosätena bör därför fokusera på bland annat hur utbildningarna organiseras, hur studenterna upplever utbildningarna och hur karriärvägarna ser ut.

(Universitets- och högskolerådet, 2014, s. 10)

Utbildade pedagoger och verksamma i förskolan efter kön

Det sista större analysområdet i den här rapporten är könsfördelningen mellan kvinnor och män som är anställda i förskolan. Könsfördelningen bland de anställda i förskolan har varit i stort sett den samma under 2004–2014, och ännu längre tillbaka (Skolverket 2014). I kommunala förskolor finns cirka 3 procent män medan andelen män inom fristående förskolor är 5 procent. Så här illustreras statistiken för 2013 på SCB.

Tabell 10 Personal i förskolan efter utbildning 2013

Antal årsarbetare och könsfördelning (%)

Utbildning	Antal		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Förskollärare	44 090	1 240	97	3
Fritidspedagog	630	50	93	7
Lärare	2 840	160	95	5
Barnskötare	33 240	970	97	3
Fritidsledare	160	30	86	14
Annan utbildning för arbete med barn	2 310	140	94	6
Ingen utbildning för arbete med barn	5 150	670	89	11
Totalt	88 420	3 250[1]	96	4

Källa: SCB, <http://scb.se/sv/Hitta-statistik/Temaomraden/Jamstallldhet/Fordjupningar/Utbildning-och-forskning/Forskolan/Personal-i-forskolan-efter-utbildning-2012/>.

Procentandelen på totalt 4 procent män och 96 procent kvinnor har som sagt varit i stort sett den samma under lång tid (Skolverket, PM, Dnr. 2014:00036). Andelen män som är förskolechefer är högre – 10 procent. Det är också vanligare att män arbetar i förskolan utan utbildning jämfört med kvinnor utan utbildning. 18 procent av männen har ingen utbildning medan motsvarande siffra bland kvinnorna är 5 procent.

I frågan om kvinnor och män som anställda i förskolan finns så många olika förväntningar inbäddade. Forskning visar bland annat att man i anglo-saxiska länder använt argumentet att fler män i förskolan och skolan ska göra att pojkarna presterar bättre och att männen ska fungera som särskilda förebilder för pojkarna. Andra studier har dock visat på det motsatta: det är lärares kompetens som

är det som är utslagsgivande för elevers prestationer i skolan (Helbig, 2011). För Sveriges del har det argumentet också förekommit i en del tidigare insatser, men är nu ersatt av att man ser att män i förskolan behövs för att bidra till att en mångfald av erfarenheter får gestaltas i förskolan och också för att rekryteringsbehovet till förskolan under de närmsta åren kommer att vara mycket stort.

Debatt och diskussion om frågan om män i förskolan har pågått under drygt 40 års tid (Wernersson och Lander, 1979) och under den här tiden har flertalet argument framhållits för att både stärka frågan men också för att försvaga dess kraft (Granbom och Wernersson, 2011). I Granbom och Wernersson (2011) presenterar forskarna en modell och analys av de argument som funnits och som stundtals både varit motsägelsefulla och kanske felaktiga enligt vissa, men också tidsenliga och uppfattats som adekvata.

Andelen examinerade förskollärare som är män har sjunkit sedan 1996. Antalet män är i stort sett det samma medan kvinnorna ökar något mer.

Tabell 11 Examinerade i lärarutbildning till lärare i förskolan

Antal och könsfördelning (%)

År	Antal		Könsfördelning	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
1996	1 450	70	95	5
2000	1 170	70	95	6
2005	420	20	96	4
2011	1 070	40	96	4
2012	1 300	40	97	3
2013	1 560	60	97	3

Hellman (2010) visar i sin studie hur frågan om män i förskolan även i Sverige, trots andra bärande argument för de insatser som görs nu, också lätt placeras i närheten av frågan om bråkiga pojkar och hur fler män i förskolan kunde åtgärda dessa. Ytterligare ett område som också ligger nära till hands i relation till fler män och bråkiga pojkar är frågan om särskilt stöd i förskolan där många pojkar i dag får särskilt stöd och kunskapen om varför och när detta sker är mycket liten. Att bli benämnd "annorlunda" och "onormal" i förskolan kan vara ett sätt att självexkludera sig från utbildnings-

verksamhet som för att skydda sig från normer, och också eftersom det kan leda till en ond cirkel för alla inblandade parter där den ofta subjektiva tanken om normalitet är styrande. De män som arbetar i förskolan ska därför inte ses som bärare av något specifikt uppdrag, utan ska arbeta i förskolan på samma premisser som kvinnorna gör. Att arbeta i förskolan ska för en man inte innebära att försöka deschiffrera en kod om hur denne ska vara eller göra. Män i förskolan ska bidra till en högkvalitativ förskola inkluderande aktiv jämställdhet genom personalsammansättningen och ett arbetssätt som främjar jämställdhet.

Nu pågår flera insatser för att ändra på fördelningen mellan män och kvinnor som anställda i förskolan genom att Skolverket har genomfört insatser och Sveriges kommuner och landsting (SKL) har flera olika insatser som pågår. SKL har bland annat startat ett nätverk för kommuner som vill arbeta med frågan om fler män till förskolan. I Norge har man sedan 2001 arbetat systematiskt med detta arbete och har nu cirka nio procent män som arbetar i förskolan. De norska erfarenheterna visar hur viktigt det är att under lång tid kunna arbeta för en strukturförändring sådan som könsfördelningen bland personalen i förskolan är.

Deltagande i folkbildningen (folkhögskolor och studieförbund)

Deltagande i folkbildningen kan ses som en indikator på hur ett livslångt lärande, och icke-formellt lärande utanför det ordinarie utbildningssystemet, tar sig uttryck i praktiken. Kvinnor och män deltar i stor utsträckning i folkbildande verksamheter. Statistiken som förs är dock något problematisk eftersom samma individer kan förekomma flera gånger. Det innebär att samma person som deltar i exempelvis flera olika studiecirkelar förekommer flera gånger i statistiken. Statistiken kan således antingen innebära att kvinnor i mycket större utsträckning än män deltar i folkbildande verksamhet, eller att kvinnor deltar i fler olika slags kurser eller studiecirkelar men att antalet kvinnor är färre. Statistiken kan också innebära det samma gäller för män, nämligen att det i själva verket är färre män som deltar men i fler olika kurser och studiecirkelar.

Följande tabell visar studerande vid studieförbund efter verksamhet och ålder.

Tabell 12 Studerande vid studieförbund efter verksamhet och ålder 2013

Ålder	Antal			
	Studiecirklar		Annat folkbildningsverksamhet	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Upp till 13 år	100	100	93 500	44 300
13–24 år	97 000	130 500	52 900	37 100
25–65 år	480 100	449 800	210 900	112 600
65 år och äldre	381 000	156 000	104 100	47 500
Ålder okänd	3 500	3 200	29 000	20 700
Totalt	961 700	739 600	490 500	262 200

Källa: Folkbildningsrådet/SCB http://www.scb.se/sv_/Hitta-statistik/Temaomraden/Jamstallldhet/Fordjupningar/Utbildning-och-forskning/Studieforbund/Studerande-vid-studieforbund-efter-verksamhet-och-alder-2011/.

Tabellen visar att fler kvinnor än män deltar i studiecirklar, folkbildningsverksamhet eller i olika kulturprogram. Den mest aktiva åldern för deltagande i dessa är 25 år och uppåt, det vill säga under den tid då det är möjligt att anta att många avslutat någon form av formell utbildning.

Avseende folkhögskoleverksamhet är kvinnor även i majoritet bland de som deltar i folkhögskoleverksamhet. Sammanlagt fanns 44 500 kvinnor på folkhögskolorna hösten 2013 och motsvarande antal män var 31 500.

Sammanfattning – jämställdhet inom området utbildning under 2004–2014

De analyser som gjorts i den här texten visar *att*, och delvis också *hur*, kön och genus är en aktiv kategori i utbildningsområdet i dag. Även om flera forskare lyfter fram betydelsen av att ta in ytterligare sociala kategorier i analyser av utbildningsområdet behöver inte analyser där enbart kön och genus inkluderas betraktas som intetsägande eller oviktiga. Men för att hitta precisa åtgärder för att förändra någon del av utbildningssystemets organisation och struk-

tur behövs dessa mer precisa analyser. Detta gäller inte minst debatten om en ”pojkvänlig” skola där data som presenterats i den här rapporten tydligt visar bredden i pojkggruppen när andra kategorier läggs in i analysen. När det gäller skolprestationer är inte kön den mest centrala faktorn för skolframgång utan föräldrars utbildningsbakgrund och utländsk bakgrund, slarvigt använt, är mer utslagsgivande i utbildningssystemet. En pojkvänlig undervisning eller skola är därför direkt missvisande och riskerar att förvirra många pojkar och flickor som med rätta inte känner igen sig i de svartvita kategorierna ”duktig flicka” eller ”underrepresenterande pojke”.

Utbildningsområdet är komplicerat, trögrikligt och komplext och innefattar så gott som alla delar av samhället på olika sätt genom att det är avhängigt av politik inom många olika områden, såsom både ekonomisk politik och arbetsmarknadspolitik. Utbildningsområdet sammanflätas med andra politikområden till ett av de mycket stora kugghjulen i hur samhället byggs upp och är också allt som oftast föremål för politiska önskninngar och prioriteringar.

Jämställdhetspolitikens utveckling inom området utbildning kan därför svårligen entydigt analyseras. Det som låter sig analyseras är hur jämställdhetsaspekter i skol- och utbildningspolitik fallit ut i form av vilka effekter det fått på barns, elevers och studenters resultat och beteende i systemet. Utbildningsområdet har under den senaste tioårsperioden varit föremål för en lång rad mycket stora reformer som sannolikt inte har fått effekt fullt ut än och det är svårt att särskilja vilka reformer och politiska regleringar som fått vilken effekt och hur. Under de senaste mandatperioderna har skolagen förändrats, lärarutbildningen har gjorts om, lärarlegitimationer har införts, samtliga läroplaner har reviderats och i vissa fall helt gjorts om, en ny gymnasiereform har genomförts och autonomireformen för lärosätena har genomförts – för att nämna några av de många stora reformerna. Samtliga dessa reformer får betydelse för hur jämställdhetspolitiska mål realiserar inom systemet. De reformer som har genomförts för att stärka kvalitetsarbetet i förskolan och skolan kommer sannolikt också att stärka jämställdhetspolitiska strävanden med avseende på jämställdhetsintegreringen i utbildningsområdet (jfr Stromquist, 2013). Stromquist menar att alltför få kopplingar ses mellan utbildningssystemets organisation och hur det faller ut med avseende på jämställdhet och jämlikhet.

De fem delområden som lyfts fram i den här rapporten hör samman. Det som diskuterades inledningsvis i hur området jämställdhet och utbildning kan förstås, de kvalitativa aspekterna av området, ger konsekvenser för de områden som lyfts fram här som är av mer kvantitativ art. Beroende på hur kön och genus görs av lärare och i praktisk pedagogisk verksamhet ges det bäring på hur barn och elever ser på sig själva och sina kommande liv, sina utbildningsval och yrkesval genom att kön och genus är en avgörande del av barns och elevers identitetsutveckling. Skolororganisationens och lärarnas grad av genusmedvetenhet (SOU 2010:99, Skolverket 2010, Lahelma 2014, Heikkilä 2015) får konsekvenser för barnen och eleverna. Inte enbart detta, men det är möjligt att anta att det är en betydande del. De områden barnen och eleverna uppmuntras och förväntas intressera sig för och prestera i kommer de mer sannolikt att också känna sig bekväma i, och också se sig själva som ”en del av”. Det får inledningsvis betydelse för betygen i skolan, sedan konsekvenser för framtida gymnasieval och senare för yrkesval. Till detta hör också vilka individer personalen i skolan är, hur de gestaltar att vara olika slags kvinnor och män och hur detta ger barn och elever möjligheter att spegla sig själva i så många personligheter och vuxna pedagoger som möjligt. Sammantaget kommer detta att vara och bli betydelsefullt när både flickor och pojkar ser sig själva som lärande individer eller inte.

Analysen och genomgången av de olika temana visar på mycket små förändringar i utbildningssystemet under den senaste tioårsperioden med avseende på genus och jämställdhet. De mönster som visar sig på aggregerad nivå består. Tioårsaspekten har varit stundtals mycket svår att fånga eftersom tillgängligheten till statistik varierar mellan temana i den här rapporten.

Analysen visar dock att flickor och kvinnor är aktiva deltagare, agenter och subjekt i utbildningssystemet genom att anstränga sig, prestera relativt väl, fortsätta sina studier och också på olika sätt ta del av folkbildning senare i livet. Pojkar och män visar inte samma grad av deltagande som befolkningsgrupp. Det innebär dock inte att män inte utbildar sig, men som grupp betraktat är deltagande mycket mindre. När detta placeras tillsammans med att PISA 2012 visar på ett mycket sämre resultat i läsförståelse i gruppen pojkar än gruppen flickor blir det ett potentiellt demokratiproblem. Läsning och läsförståelse är grunden för deltagande i utbildnings- och sam-

hällssystemets alla delar och också för att utöva ett aktivt demokratiskt medborgarskap. De mönster som uppvisas av bland annat de analyser som gjorts här pekar på att skillnader på gruppnivå mellan flickor och pojkar, kvinnor och män sannolikt kommer att bestå och kanske till och med bli ännu tydligare samtidigt som en intersektionell analys krävs för mer precis förståelse av problem i denna kontext. Deltagandet i högre utbildning ger sådan information att det kan betraktas som oroande. De mönster och tendenser som finns gällande exempelvis gruppernas deltagande i högre utbildning gör att en bedömning är att utbildningsområdet behöver ett eget mål i jämställdhetspolitiken för att förtydliga den betydelse utbildning får för alla medborgares möjlighet att delta i samhället. Delegationen för jämställdhet i skolan (SOU 2010:99) föreslog ett mål, *Jämställdhet i skolan råder när flickor och pojkar har samma makt och möjlighet att påverka skolan, det egna lärandet och den egna utvecklingen*, men detta föreslagna mål kan utvecklas och preciseras. Ett eget mål för utbildningsområdet kan rikta uppmärksamheten till de skillnader systemet i dag producerar och också ge tyngd till att de insatser som eventuellt inriktas på att förändra strukturer och system också är av sådan karaktär och inte projekt för att förändra enskilda lärares beteende i stunden. Det behövs också, men flera nivåer av insatser behöver samordnas parallellt för att åstadkomma strukturell förändring.

Jämställdhetspolitiken och utbildningspolitiken behöver gå hand i hand för att nå framgång och för att förändring ska ske – för att barn, elever och studenter ska kunna lära och skapa sina liv med hjälp av utbildningssystemet och inte trots det. Utbildningsområdet kan inte längre se frågan om jämställdhet, och normer kring kön i utbildning som en särfråga, då det är en fråga som är direkt sammanlänkad med hur systemet byggs upp, organiserar sig och inkluderar och exkluderar. Jämställdhetsintegreringen av utbildningsområdet på alla plan är avgörande för alla delar av utbildningsområdet för att utbildning ska kunna bli något som ger framtidstro, möjligheter och tillfredsställelse till människor, oavsett kön.

Referenser

- Bondestam, Fredrik (2010). *Kunskap som befrielse? – en metaanalys av svensk forskning om jämställdhet och skola 1969–2009*. SOU 2010: 35. Stockholm: Fritzes.
- Connell, R. (1995/2008). *Maskuliniteter*. (2. uppl.). Göteborg: Daidalos.
- Delegationen för jämställdhet i förskolan. *Jämställd förskola* (SOU 2006:75). Stockholm: Fritzes.
- Delegationen för jämställdhet i högskolan. *Svart och vitt – om jämställdhet i akademien* (SOU 2011:1). Stockholm: Fritzes.
- Delegationen för jämställdhet i skolan. *Flickor och pojkar i skolan – hur jämställt är det?* (SOU 2009:64) Stockholm: Fritzes.
- Delegationen för jämställdhet i skolan. *Flickor, pojkar, individer. Om betydelsen av kön i kunskapsutveckling* (SOU 2010:99) Stockholm: Fritzes.
- Granbom, Ingrid & Wernersson, Inga (2012). Män i förskolan – kartläggning och analys av insatser. Opublicerad rapport, Skolverket.
- Gustafsson, Jan (2014). Differentiering genom individualisering. Finns i: Öhrn, Elisabet & Holm, Anne-Sofie (red.). *Att lyckas i skolan*. Gothenburg Studies in Educational Sciences 363. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis. s. 57–78.
- Hellman, Anette (2010). *Kan Batman vara rosa? Förhandlingar om pojkighet och normalitet på en förskola*. Diss. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Heikkilä, Mia (2013). *Hållbar jämställdhet i förskolan och skolan i Norden*. (Sustainable gender equality at preschool and at school in the Nordic countries). Copenhagen: Nordic Council of Ministers.
- Heikkilä, Mia (2015). *Lärande och jämställdhet i förskolan och skolan*. Stockholm: Liber.
- Helbig, Michael (2011) Boys do not benefit from male teachers in their reading and mathematics skills: empirical evidence from 21 European Union and OECD countries, BJSE, Vol. 33, No. 5, 2012, pp.661 – 677.

- Kimmel, Michael S. (2010). *Pojkar och skolan: ett bakgrundsdokument om "pojkkrisen"*. SOU 2010: 53 Stockholm: Fritzes.
- Lahelma, Elina (2014). Troubling discourses on gender and education. *Educational Research* 56, no. 2: 171–183.
- Lykke, Nina (2009). *Genusforskning – en guide till feministisk teori, metodologi och skrift*. Stockholm: Liber.
- Nyström, Anne-Sofie (2012). *Att synas och lära utan att synas lära: en studie om underprestation och privilegierade unga mäns identitetsförhandlingar i gymnasieskolan*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- Skelton, Christine & Francis, Becky (2009). *Feminism and 'The Schooling Scandal'*. Abingdon/New York: Routledge.
- Skolverket. (2010). *På pojkarnas planhalva? Ämnet idrott och hälsa ur ett jämställdhets- och likvärdighetsperspektiv*. Rapport 355.
- Skolverket (2012). *Likvärdig utbildning i svensk grundskola? En kvantitativ analys av likvärdighet över tid*. Rapport 374.
- Skolverket (2014). *Beskrivande data 2013. Förskola, skola och vuxenutbildning*. Rapport 399.
- Skolverket, PM, Barn och personal i förskolan hösten 2013, Dnr 2014:00036.
- Skolverket, PM, Betyg och studieresultat i gymnasieskola 2012/13, Dnr 71-2013-28.
- Skolverket, PM, Terminsbetyg i årskurs 6, våren 2014, Dnr 2014:00052.
- Stromquist, N. (2013). Education Policies for Gender Equity: Probing into State Responses. *Education Policy Analysis Archives* 21, no. 65.
- Subrahmanian, Ramya (2005). Gender equality in education: Definitions and measurements. *International Journal of Educational Development* 25, no. 4: 395–407.
- Sveriges kommuner och landsting (2014). *Håll i och håll ut!* Stockholm: SKL.
- Universitets- och högskolerådet (2014). *Jämställdhet i högskolan – ska den nu ordnas en gång för alla? Redovisning av regeringsuppdrag till Universitets- och högskolerådet*. Stockholm.

- Wernersson, Inga (2010). *Könsskillnader i skolprestationer – idéer om orsaker?*. Stockholm: Fritzes.
- Wernersson, Inga (2012). Om genusordning förr och nu – betydelsen av utbildning. S. 381–402. Finns i Lundgren, Ulf P., Säljö, Roger och Liberg, Caroline (red.). *Lärande skola bildning*. Stockholm: Natur och kultur.
- Wernersson, Inga & Lander, Rolf (1979). *Män och kvinnor i barnomsorgen. En analys av könskvotering, yrkesval och arbetstrivsel*. Stockholm: Jämställdhetskommittén.
- Öhrn, Elisabeth (2002). *Könsmönster i förändring? – en kunskapsöversikt om unga i skolan*. Stockholm: Skolverket.
- Öhrn, Elisabet & Holm, Anne-Sofie (red.). *Att lyckas i skolan*. Gothenburg Studies in Educational Sciences 363. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Underlag till
Jämställdhetsutredningen U 2014:06

Delmål 3:
**En jämn fördelning av det obetalda
hem- och omsorgsarbetet**

*Maria Stanfors, professor
Lunds universitet*

Innehåll

1.	Inledning	181
2.	På jämställdhetsfronten intet nytt?	185
2.1	Bakgrund	189
2.2	Utvecklingen sedan år 2000	191
2.2.1	Ersätta dagar för vård av barn	192
2.2.2	Genomsnittlig tidsanvändning	197
2.2.3	Tid för obetalt arbete efter livscykel	201
2.2.4	Sysselsatta som arbetar deltid som orsak som vård av barn/vuxen/anhörig/släkting	208
3.	Kön, föräldraskap och fördelningen av det betalda och obetalda arbetet mellan kvinnor och män	215
3.1	Teoretiska perspektiv	215
3.2	Leder föräldraskap till en mer traditionell arbetsdelning?	218
4.	Sammanfattning	222
	Referenser	227
	Appendix	233

1. Inledning

Sverige nämns ofta som världsledande vad gäller jämställdhet. Till sammans med de övriga nordiska länderna rankas Sverige högt på internationella listor som mäter jämställdhet. Exempel på detta ges i *Global Gender Gap Report* (World Economic Forum, 2013) där de nordiska länderna (med Island i topp) står ut som framgångsrika föregångsländer. De kan därmed fungera som riktmärken för resten av världens länder vad gäller att undanröja hinder för kvinnor att avancera i meningen anta mer lika positioner och bli mer lika män vad gäller olika utfall, inte minst ekonomiska. Från denna rapport kan man sluta sig till att jämställdhet till viss del är en fråga om rikedom. Det framgår tydligt att rika länder är mer jämställda än fattiga länder för att de har råd till det¹, men av rapporten framgår det också att jämställdhet är en fråga om hur jämlikt resurser och möjligheter fördelas mellan olika grupper.

Den svenska jämställdhetspolitiken har som övergripande mål att kvinnor och män skall ha samma makt att forma samhället och sina egna liv.² För att uppnå detta mål beslutade riksdagen i mars 2006 om fyra delmål varav ekonomisk jämställdhet och en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet mellan kvinnor och män är två (Prop. 2005/06:155).³ Den jämställdhetspolitiska ambitionen är att förändra fördelningen av makt och resurser mellan könen och skapa jämlika förutsättningar för kvinnor och män att påverka sina liv och livsvillkor. För detta är att ha samma möjligheter att förvärvsarbeta och att ha samma arbetsvillkor viktigt. Möjligheterna på arbetsmarknaden påverkas emellertid i hög grad av i vilken mån individer har andra sysselsättningar utanför förvärvsarbete och omsorgsansvar. Det finns sedan länge en inneboende konflikt mellan yrkesarbete och familj, framför allt för kvinnor (Stanfors 2007). Denna konflikt yttrar sig fortfarande i att kvinnor förvärvsarbetar färre timmar än män och tar ett större ansvar för hem- och omsorgsarbete. Detta påverkar deras karriärer, inkomster och även deras hälsa⁴ negativt (Boye 2008; Försäkrings-

¹ I detta avseende talar vi om en stark korrelation, men inte om ett strikt kausalt förhållande.

² <http://www.regeringen.se/sb/d/2593>

³ De övriga två delmålen är en jämn fördelning av makt och inflytande och att mäns våld mot kvinnor skall upphöra.

⁴ Detta gäller välmående brett definierat men också självuppskattad hälsa och faktisk sjuk-skrivning.

kassan 2005; Månsdotter et al. 2006), till och med i dagens Sverige. Jämställdhetspolitiska mål och strävanden att uppnå dessa är alltså i hög grad relevanta i Sverige trots landets framskjutna position internationellt sett. Det är utifrån ett jämställdhetsperspektiv viktigt att både arbeta för att främja ekonomisk jämställdhet mellan könen och att verka för en jämnare fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet. Det är också viktigt att vara medveten om hur förvärvsarbete och hem- och omsorgsarbete som fenomen är relaterade till varandra för att kunna identifiera problem och utforma politisklösningar för att åstadkomma förändring.

Syftet med denna rapport är att beskriva och analysera utvecklingen mot jämställdhet mellan kvinnor och män under de senaste tio åren med avseende på det obetalda hem- och omsorgsarbetet. Rapporten tar sin utgångspunkt i de indikatorer som listas i en av Utbildningsdepartementet utgiven promemoria för jämställdhetspolitikens uppföljning (Ds 2013:37). Förutom en beskrivning baserad på dessa indikatorer görs en mer djuplodande analys av kvinnors och mäns tidsanvändning. Centrala frågor för rapporten är: Hur använder kvinnor och män sin tid? Vilka förändringar mellan 2000 och i dag kan urskiljas? Särskilt intresse ägnas åt att studera effekter av föräldraskap på kvinnors och mäns tidsanvändning. Hur påverkar förekomsten av barn i hushållet kvinnors och mäns marknadsarbete, hem- och omsorgsarbete? Påverkas kvinnor mer än män av att vara föräldrar (särskilt småbarnsföräldrar)? Närmare bestämt, medför föräldraskap en mer traditionell könsarbetsdelning i dagens Sverige?

I korthet kan denna rapports resultat sammanfattas enligt följande:

- Det obetalda hem- och omsorgsarbetet är inte jämnt fördelat mellan kvinnor och män i Sverige i dag. Kvinnor tar ut betydligt mer föräldraledighet än män och de tar också ut mer ledighet för tillfällig vård av barn. Kvinnor jobbar oftare deltid än män och gör det ofta på grund av omsorgsansvar.
- Under det senaste decenniet förändrades fördelningen av det obetalda arbetet mellan kvinnor och män så att könsgapen minskade. Exempelvis minskade skillnaden mellan kvinnors och mäns uttag av föräldrapenning från 70 till 50 procentenheter mellan 2000 och 2013. Kvinnor utförde mindre hemarbete 2010/11 samtidigt som män gjorde mer så att gapet mellan könen vad gäller genom-

snittlig tid för hemarbete minskade från 32 till 21 procentenheter mellan 2000/01 och 2010/11.

- Det finns en tydlig uppdelning mellan kvinnliga och manliga sysslor inom ramen för hemarbetet och denna verkar vara svår att förändra.
- Att kvinnor ägnar mer faktisk tid åt förvärvsarbete år 2010/11 än 2000/01 samtidigt som män förvärvsarbetar mindre innebär att tid på marknaden och i hemmet i viss mån har kvittats mellan könen under det senaste decenniet.

Rapporten utnyttjar statistik från Statistiska centralbyrån (SCB). Statistiken presenteras i aggregerad form på nationell nivå, oftast uppdelad på kön. Databaser som ligger till grund för statistiken är bland annat Arbetskraftsundersökningen (AKU), Undersökningen om levnadsförhållanden (ULF) samt Tidsanvändningsundersökningen. Samtliga material är tvärsnittsdata, det vill säga data från en viss given tidpunkt som ger en ögonblicksbild av hur det ser ut just då, till exempel avseende befolkningens sysselsättning (AKU), inkomst och levnadsvillkor (ULF) och hur människor använder sin tid under ett dygn (Tidsanvändningsundersökningen). Undersökningarna genomförs dock med olika intervall; medan AKU är en årlig undersökning, genomförs Tidsanvändningsundersökningen endast vart tionde år varför siffrorna som presenteras i denna rapport jämför data från 2010 med uppgifter från år 2000. Tidsanvändningsundersökningen analyseras även som individdatamaterial på ett sätt som skett i tidigare studier (Dribe & Stanfors 2009; Neilson & Stanfors 2013, 2014).

Rapporten är disponerad enligt följande: efter inledande ord ges en kortfattad lägesbeskrivning och en bakgrund till det obetalda hem- och omsorgsarbetets fördelning mellan kvinnor och män i dagens Sverige. Denna bakgrund sätter det rådande läget vad gäller obetalt arbete i ett nutidshistoriskt och internationellt perspektiv. Därefter beskrivs hur fördelningen av det obetalda arbetet mellan kvinnor och män förändrades under det senaste decenniet. Detta görs på basis av ett antal fördefinierade indikatorer och förändringen diskuteras i ljuset av samhällsutvecklingen och samtida politiska reformer som genomfördes på området. I del 3 presenteras en mer djuplodande analys av kvinnors och mäns tidsanvändning med sär-

skilt fokus på betydelsen av kön och familjecykel. Här presenteras också teoretiska ingångar till hur vi kan förstå könsarbetsdelningen i hemmet. Genom att bättre förstå varför en ojämn fördelning av betalt och obetalt arbete uppstår blir vi rustade att förstå hur den kan förändras. Rapporten avslutas med en sammanfattande diskussion avseende de främsta framstegen samt de viktigaste utvecklingsområdena inom delmålet ”jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet mellan kvinnor och män”.

2. På jämställdhetsfronten intet nytt?

Vid en snabb anblick på några indikatorer vad gäller det obetalda hem- och omsorgsarbetets fördelning mellan kvinnor och män i Sverige i dag (Ds 2013:37, se nedan för en mer detaljerad beskrivning) kan man konstatera att kvinnor tar ut mer föräldraledighet⁵ än män. De tar också ut mer ledighet för tillfällig vård av barn. Kvinnor utför generellt sett mer obetalt arbete men har i genomsnitt lika långa arbetsdagar som män. Kvinnor som grupp utför mer hem- och omsorgsarbete än män och jobbar oftare deltid på grund av omsorgsansvar.

Denna bild bekräftar en ojämsälld arbetsdelning mellan könen. Skillnaderna mellan kvinnor och män varierar med avseende på indikatorer och är i vissa avseenden stora. Av det totala antalet dagar som ersattes med föräldrapenning år 2013 tog kvinnor ut 75 procent medan män tog ut 25 procent av denna ersättning (se tabell A1). Kvinnor tog alltså ut tre gånger så många dagar med föräldrapenning som män. Skillnaden var mindre vad gäller den tillfälliga föräldrapenningen för vilken fördelningen var 63 procent för kvinnor och 37 procent för män. I detta fall tog kvinnor ut 70 procent fler dagar med ersättning än vad män gjorde.

Kvinnor och män i åldern 20–64 år hade, då den senaste Tidsanvändningsundersökningen utfördes, år 2010/11 i princip lika långa arbetsdagar då de totalt sett arbetade drygt nio timmar per vardagsdygn och drygt fem timmar per dygn under veckoslut och helger (se tabell 2.1).⁶ Den totala tiden som ägnades åt betalt och obetalt arbete var dock ojämnt fördelad på aktiviteter mellan könen. Kvinnor utförde under ett vardagsdygn 35 procent mer obetalt hem- och omsorgsarbete än män som å andra sidan utförde 25 procent mer betalt arbete. Under ett helgdygn utförde kvinnor 21 procent mer obetalt arbete än män samtidigt som de utförde 8 procent mer betalt arbete. Den totala arbetstiden var som längst för sammanboende småbarnsföräldrar och för denna grupp var också skillnaden mellan könen vad gäller tid i betalt och obetalt arbete

⁵ Detta gäller såväl betald som obetald föräldraledighet. Se Försäkringskassan (2013).

⁶ Under ett vanligt vardagsdygn 2010/11 var den totala arbetstiden, det vill säga kombinationen av tid som ägnades åt betalt och obetalt arbete 9 timmar för kvinnor och 9 timmar och 21 minuter för män. Under ett vanligt dygn under veckoslut/helg ägnade kvinnor totalt sett 5 timmar och 37 minuter åt arbete medan män ägnade 5 timmar och 1 minut åt en kombination av betalt och obetalt arbete.

stor.⁷ Kvinnor (20–64 år) utförde i genomsnitt mer hem- och omsorgsarbete än män, men ojämlikheten vad gäller det obetalda arbetet är inte bara en fråga om antal timmar och minuter utan också en fråga om vilka aktiviteter kvinnor och män ägnar sin tid åt.

---

⁷ Denna skillnad i genomsnittlig tid för betalt och obetalt arbete orsakas i hög grad av att en större andel män än kvinnor faktisk utför förvärvsarbete under den aktuella mät dagen vilket inte skall blandas ihop med aggregerade siffror vad gäller mäns och kvinnors förvärvsarbete. Se Statiska centralbyrån (2012:40).

Tabell 2.1 Genomsnittlig tidsanvändning för personer 20–64 år. Timmar och minuter per dygn

Ett vanligt vardagsdygn							
	Betalt arbete	Obetalt arbete	Totalt arbete	Utbildning	Personliga behov	Fri tid	Annat
Kvinnor 1990/91	5:05	4:37	9:42	0:27	9:45	4:00	0:06
Kvinnor 2000/01	4:57	3:52	8:49	0:41	9:56	4:20	0:14
Kvinnor 2010/11	5:33	3:30	9:03	0:34	9:59	4:18	0:06
Män 1990/91	7:42	2:28	10:10	0:22	9:14	4:08	0:06
Män 2000/01	7:13	2:24	9:37	0:26	9:21	4:23	0:13
Män 2010/11	6:55	2:36	9:31	0:24	9:20	4:36	0:09
Ett vanligt veckosluts-/helgdygn							
	Betalt arbete	Obetalt arbete	Totalt arbete	Utbildning	Personliga behov	Fri tid	Annat
Kvinnor 1990/91	0:56	5:05	6:01	0:08	11:12	6:27	0:08
Kvinnor 2000/01	1:03	4:37	5:40	0:15	11:33	6:19	0:13
Kvinnor 2010/11	1:18	4:19	5:37	0:11	11:40	6:24	0:07
Män 1990/91	1:19	3:53	5:12	0:09	11:06	7:21	0:08
Män 2000/01	1:11	3:34	4:45	0:09	11:29	7:24	0:13
Män 2010/11	1:12	3:49	5:01	0:08	11:25	7:20	0:07

Not: Undersökningen 1990 genomfördes mellan september och maj. För jämförbarhet är uppgifterna i denna tabell för 2000/01 och 2010/11 framtagna för just denna period. I obetalt arbete ingår: hushållsarbete, underhållsarbete, omsorg om egna barn, omsorg om andra, inköp av varor och tjänster samt annat hemarbete. I betalt arbete ingår lunch och resor till och från arbetet.

Källa: SCB, Tidsanvändningsundersökningen.

Vad gäller tid för obetalt arbete var skillnaderna mellan kvinnor och män år 2010/11 som störst vad gäller de mest tidskrävande aktiviteterna hushållsarbete (det vill säga matlagning, diskning, städning

och tvätt) och omsorg om egna barn.⁸ Tiden för omsorg om andra än de egna barnen var begränsad och jämnt fördelad mellan könen. Kvinnors större omsorgsansvar återspeglas i att en betydligt större andel kvinnor än män arbetar deltid (30 procent jämfört med 11 procent, se tabell 2.2) och det är framför allt kvinnor som arbetar deltid på grund av vård barn eller annan anhörig (se tabell 2.3).

Tabell 2.2 Sysselsatta 20–64 år efter ålder och heltid och deltid 2013. Antal i tusental och procentuell fördelning med avseende på kön

Ålder	Antal				Procent			
	Kvinnor		Män		Kvinnor		Män	
	Heltid	Deltid	Heltid	Deltid	Heltid	Deltid	Heltid	Deltid
20–24	92.0	96.1	147.9	54.8	48.9	51.1	73.0	27.0
25–34	325.5	131.5	462.7	60.3	71.2	28.8	88.5	11.5
35–44	371.5	158.3	535.2	41.2	70.1	29.9	92.9	7.1
45–54	405.1	126.3	535.2	37.6	76.2	23.8	93.4	6.6
55–64	275.7	129.2	386.9	56.6	68.1	31.9	87.2	12.8
Totalt	1 469.8	641.5	2 068.0	250.5	69.6	30.4	89.2	10.8

Not: I AKU finns det två sätt att redovisa uppgift om heltid eller deltid. I denna tabell används personens svar på frågan "Arbetar du heltid eller deltid?".

Källa: SCB, Arbetskraftsundersökningen.

Tabell 2.3 Sysselsatta 20–64 år som arbetar deltid av orsak som vård av barn och vård av vuxen anhörig/släkting 2013. Antal i tusental och procentuell fördelning med avseende på kön

Orsak	Antal		Procent	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Vård av barn	138.7	18.2	88.4	11.6
Vård av anhörig/släkting	2.0	0.3	87.0	13.0
Vård av barn och vård av anhörig/släkting	14.5	1.8	89.0	11.0

Källa: SCB, Arbetskraftsundersökningen.

⁸ Kvinnor i åldern 20-64 år utförde år 2010/11 i genomsnitt 71 procent mer hushållsarbete och lade ner 63 procent mer tid för omsorg om egna barn än män i samma ålder. Se Statiska centralbyrån (2012:40).

2.1 Bakgrund

Beskrivningen av det rådande läget vad gäller det obetalda hem- och omsorgsarbetets fördelning mellan kvinnor och män i Sverige i dag bör ses mot bakgrund av att kvinnors sysselsättning ökade under hela 1900-talet och framför allt sedan 1960-talet då den mest dramatiska förändringen rörde mödrars yrkesarbete utanför hemmet. Denna förändring var genomgripande och medförde att den i dag dominerande tvåförsörjarfamiljen kom att ersätta den manliga försörjarmodellen i både Europa och Nordamerika (Drew, Emerek & Mahon 1998; Spain & Bianchi 1996).

Det finns de som är skeptiska till att kvinnors avancemang på arbetsmarknaden är något rakt igenom positivt. Medan kvinnors sysselsättningsgrad och tid i betalt marknadsarbete har ökat kraftigt under de senaste decennierna har deras tid i obetalt hem- och omsorgsarbete inte minskat tillräckligt för att kompensera för detta (Bianchi 2000; Gauthier, Smeeding & Furstenberg 2004). Män har förvisso ökat sin tid för obetalt arbete, men inte heller detta har kompenserat för kvinnornas ökade tid i marknadsarbete eftersom förändringen vad gäller mäns tid i obetalt arbete startade från mycket låga nivåer och har varit begränsad i omfattning (Coltrane 2000; Gershuny & Robinson 1988). Denna obalanserade förändring har lett till att kvinnor ofta efter arbetsdagens slut går på ett ”andra skift” som består av obetalt hem- och omsorgsarbete och därför har de mindre fri tid än män (Berk 1985; Hochschild 1989; Sayer 2005). Detta påverkar välbefinnandet och gör att kvinnor känner sig mer stressade på grund av konflikten mellan arbete och familj (Jacobs & Gerson 2001; MacDonald, Phipps & Lethbridge 2005).

Denna uppfattning har emellertid ifrågasatts av forskare som i stället har betonat att kvinnors och mäns tidsanvändning konvergerar över tid. I såväl Europa som Nordamerika utför kvinnor numera mer marknadsarbete och mindre obetalt arbete än tidigare medan män utför mer obetalt arbete och ägnar mindre tid åt betalt arbete (Bianchi, Robinson & Milkie 2006; Craig 2006; Gershuny 2000; Offer & Schneider 2011). Förändringen är inte likformig med avseende på kön men reell och pågående. Denna förändring möjliggjordes av nya ideal vad gäller arbetsdelning – på marknaden och i hemmet – och underlättades av den ökande tillgången till hus-

hållsteknik och tjänster som förenklade sysslor och minskade tidsåtgången för, framför allt, det rutinartade hushållsarbetet. De som förespråkar konvergens mellan könen hävdar att förändring är en gradvis process som kommer att fortsätta eftersom yngre män och kvinnor sannolikt kommer att införa mer jämställda ideal och vara mindre benägna att hänge sig åt en traditionell – specialiserad – könsarbetsdelning än äldre generationer.

Tabell 2.4 Sverige i en internationell kontext med avseende på ett antal jämställdhetsindikatorer

	Tyskland	Italien	Kanada	Sverige
Relativt arbetskraftstal för kvinnor 25–64 år (2010) ^a	75.2	56.0	76.5	83.1
Relativt arbetskraftstal för män 25–64 år (2010) ^a	88.2	80.8	85.6	90.1
Sysselsättningsgrad för mödrar med barn under 6 år (1999) ^b	51.1	45.7	70.0	77.8
Deltidsarbete som andel av kvinnors totala sysselsättning (2000) ^c	34%	23%	27%	21%
Betald mammaledighet (veckor, antingen mödraledighet eller del av föräldraledighet) ^b	14	21.5	15	64
Total mödra- och föräldraledighet (veckor) ^b	162	64.5	50	85
Andel fäder som tar ut någon form av föräldraledighet (cirka 2000) ^d	5%	na	10%	85%
Andel barn (0–2 år) i barnomsorg ^b	10% (2000)	6% (1998)	45% (1999)	48% (1998)
Andel barn (3–5 år) i barnomsorg ^b	78% (2000)	95% (1998)	50% (1999)	80% (1998)

Källa: ^a OECD Stat. Extracts <http://stats.oecd.org/>. ^b OECD Employment Outlook 2001. ^c OECD Employment Outlook 2011. ^d Deven & Moss (2005).

Att kvinnor fortfarande utför mer hem- och omsorgsarbetet än män är fallet i de flesta utvecklade industriländer (Lachance-Grzela & Bouchard 2010), även om arbetsdelningen mellan könen varierar med nationell kontext (Anxo et al. 2012) och är mer eller mindre jämställd beroende på kontext.⁹ Uppdelningen av hem- och omsorgs-

⁹ Det bör tilläggas att forskningen på området i huvudsak utgår från ett heteronormativt perspektiv. Till stor del handlar det om datatillgång för svenska såväl som internationella förhållanden. Frågor om sexuell läggning faller under känsliga uppgifter vilka är etiskt problematiska när det kommer till genomförande av empiriska undersökningar. Urvalsundersök-

arbete mellan könen påverkas inte bara av individuella och familjegenskaper utan också av faktorer på samhällsnivå som ekonomisk tillväxt, välfärdssystem och kulturella normer (Neilson & Stanfors 2014). Studier som har analyserat skillnader mellan länder visar att kvinnor utför mindre hemarbete i länder med högt kvinnligt arbetskraftsdeltagande, hög andel heltidsarbetande kvinnor, god tillgång till offentligt finansierad barnomsorg och som bedriver olika former av jämställdhetspolitik (Fuwa 2004; Hook 2006). Tabell 2.4 illustrerar hur Sverige placerar sig gentemot ett antal andra europeiska och nordamerikanska länder i dessa avseenden. En studie av Neilson & Stanfors (2014) bekräftar att jämfört med kvinnor i Tyskland, Italien och Kanada kring år 2000 utförde svenska kvinnor inte bara mindre hushållsarbete och ägnade mindre tid åt barnomsorg i absoluta tal, i minuter räknat, utan även relativt män. Det obetalda hem- och omsorgsarbetet är alltså inte jämnt fördelat mellan kvinnor och män i Sverige i dag men det är betydligt mer jämställt än i andra länder.

2.2 Utvecklingen sedan år 2000

Vid ytterligare en snabb anblick på indikatorerna vad gäller det obetalda hem- och omsorgsarbetets fördelning mellan kvinnor och män i Sverige och hur de har förändrats under det senaste decenniet kan man dock konstatera att könsgapen minskar. Skillnaderna mellan kvinnor och män minskar vad gäller uttag av föräldrapenning (mer än vad gäller uttag av föräldraledighet då denna även kan vara obetald)¹⁰ men också vad gäller hem- och omsorgsarbete.

---

ningar som inbegriper omfattande frågebatterier och/eller dagböcker är tidskrävande och dyra att genomföra och därmed ofta begränsade i omfattning. Exempelvis är den svenska Tidsanvändningsundersökningen en liten undersökning som endast har en handfull individer som lever i samkönade par i sin urvalspopulation vilket omöjliggör analys av denna grupp. Det finns dock exempel på teoretiska (Giddings 2003) såväl som empiriska (Giddings et al. 2014) analyser av samkönade par och tidsanvändning av intresse för dem som önskar fördjupa sig i frågor kring genus och arbetsdelning.

¹⁰ Se Försäkringskassan (2013).

2.2.1 Ersatta dagar för vård av barn

Den svenska föräldraförsäkringen avser att göra det möjligt för kvinnor och män att kombinera familjebildning och förvärvsarbete. När den infördes år 1974 var den unik i världen. I dag lyfts den generösa och flexibla föräldraförsäkringen fram tillsammans med andra delar av svensk familjepolitik som del av förklaringen till varför Sverige uppvisar både hög fertilitet och högt arbetskraftsdeltagande för kvinnor (Duvander & Lappegård 2010).

I samband med att Sverige som första land införde en föräldraförsäkring kom flera olika bidrag och ersättningar knutna till barn, barnafödande och familj att kombineras till en och samma försäkring som gällde lika för både mammor och pappor. Föräldraförsäkringen ersatte moderskapsförsäkringen och omfattade ursprungligen 180 dagar, men dess ersättningar blev mer generösa än vad föregångarens hade varit. Föräldrapenningen landade på samma ersättningsnivå som sjukförsäkringen vilket för de flesta innebar att de var berättigade till en ersättning motsvarande 90 procent av bruttolönen¹¹ när de var hemma med barn. Efter hand utökades föräldraförsäkringen med fler månader. År 1978 omfattade föräldraledigheten tolv månader, varav tre månader ersattes med ett lägre garantibelopp som inte var knutet till tidigare inkomst. Föräldraförsäkringen blev också gradvis mer flexibel vilket innebar att ledighet kunde tas ut på heltid eller deltid och användas under en längre tidsperiod, tills barnet var åtta år. Föräldrar fick också rätt att vara tjänstlediga på deltid och arbeta 75 procent tills barnet var åtta år. Med föräldraförsäkringen infördes även tillfällig föräldrapenning som kompenserade föräldrar för inkomstbortfall då de till exempel vårdade sjukt barn eller följde med och deltog i förskole- eller skolverksamhet.¹²

Föräldrapenning kan i dag utbetalas under högst 480 dagar¹³ vilket motsvarar 16 månader. Uttag av föräldrapenning förutsätter att föräldern avstår från förvärvsarbete (eller annan ersättning) för att vårda barn i hemmet. Föräldraförsäkringen är individuell, men föräldrar kan överlåta dagar till varandra, med undantag för 60 dagar

¹¹ Det vill säga upp till ett vist maxbelopp – ett tak som har justerats över tid.

¹² För en sammanfattande översikt över den svenska familjepolitikens utveckling över tid, se Stanfors 2007: 232-235.

¹³ Vid tvillingfödelse har föräldrarna rätt att stanna hemma från arbetet ytterligare 180 dagar.

som är reserverade för varje förälder.¹⁴ Föräldrapenningen motsvarar sjukpenning (som bygger på inkomstbortfallsprincipen) under högst 390 dagar.¹⁵ Övriga 90 dagar ersätts med ett så kallat garanti-belopp som är fast och avsevärt mycket lägre än föräldrapenning för de flesta. Tillfällig föräldrapenning är något mindre generös än den reguljära föräldrapenningen.

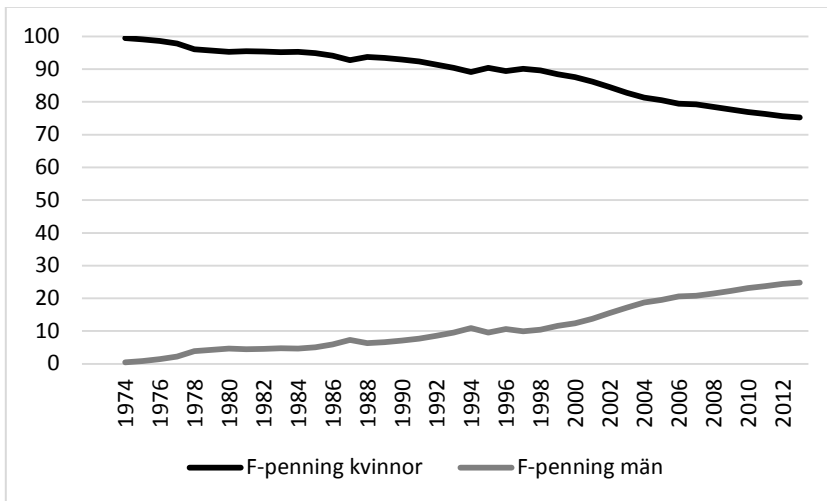
Det är viktigt att göra klart att föräldraförsäkringen är ett samlingsbegrepp för flera familjepolitiska åtgärder varav föräldrapenningen är en. Uttaget av föräldrapenning är dock ofta i fokus för diskussioner rörande jämställdhet och det är även en indikator för jämställdhetspolitiken. Antalet uttagna dagar med föräldrapenning beror på hur många barn i åldern 0–8 år det finns under ett givet år och hur många dagar deras föräldrar har rätt till. Från det att föräldraförsäkringen infördes 1974 till 1990 ökade antalet uttagna dagar från 19 till 48 miljoner eftersom det föddes många barn och försäkringen blev alltmer generös (se tabell A1). Då barnafödandet minskade under 1990-talet sjönk antalet uttagna dagar för att sedan återigen öka under 2000-talet. Antalet uttagna dagar med föräldrapenning säger emellertid lite om jämställdhet. Är man intresserad av hur dagar med föräldrapenning är fördelat efter kön bör man i stället titta på andelen dagar som kvinnor respektive män tar ut.

---

¹⁴ En ensamstående förälder har rätt att ta ut hela ledigheten själv.

¹⁵ Dock är taket för högsta ersättning högre för föräldrapenning än för sjukpenning.

Figur 2.1 Ersatta dagar för vård av barn (föräldrapenning) 1974–2013. Könsfördelning av totalt antal dagar (%)

Not: I definitionen av ersatta dagar för vård av barn ingår inte ersättningsdagar i samband med barns födelse eller adoption samt kontaktdagar. Från och med 1995 periodiseras statistiken till det år då utbetalningen gjordes.

Källa: Försäkringskassan 2014.

Figur 2.1 visar hur andel dagar med föräldrapenning efter kön har utvecklats över de 40 år som föräldraförsäkringen har funnits. Figuren visar en trendmässig ökning utan stora variationer över tid. Ända sedan föräldraförsäkringen infördes har kvinnor tagit ut majoriteten av dagar med föräldrapenning. Initialt tog kvinnorna ut i stort sett all föräldrapenning, men därefter har männens andel ökat gradvis. I samband med att den så kallade pappamånaden infördes 1995 tog männen ut 10 procent av dagarna och år 2006 var deras andel 20 procent. År 2013 tog kvinnorna ut 75 procent av föräldrapenningen medan männens andel var 25 procent.

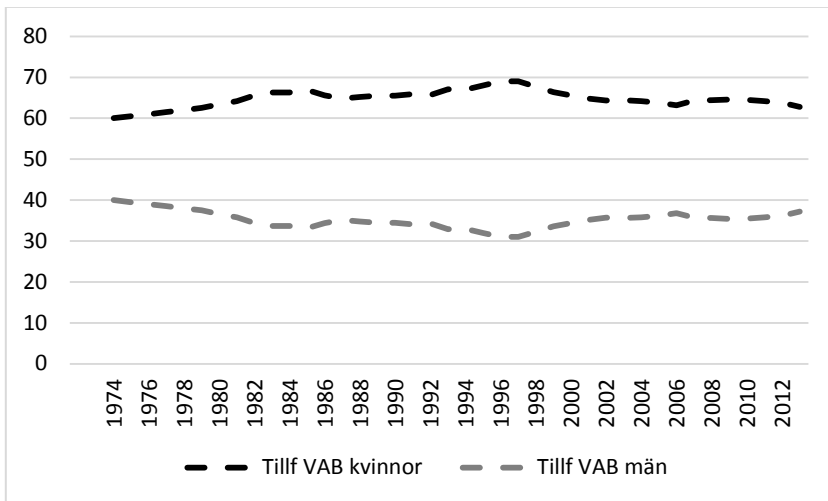
Under de senaste 10 åren – mellan 2003 och 2013 – minskade kvinnornas andel av föräldrapenningsuttaget från 83 till 75 procent medan männens andel ökade från 17 till 25 procent. Detta innebar att könsgapet minskade med 16 procentenheter och motsvarar en årlig förändringstakt på knappt 0,8 procentenheter för både kvinnor och män. Förändringen var densamma under den föregående tioårsperioden (mellan 1993 och 2003). Den genomsnittliga förändringstakten mellan 1974 och 1993 var lägre; knappt 0,5 procent-

enheter per år. Den något högre genomsnittliga förändringstakten efter 1993 ger visst stöd åt tankarna kring en pågående konvergens mellan könen men kan också bero på reformer som genomfördes 1995 och under 2000-talet. Dessa reformer medförde bland annat att antalet dagar som kan överlåtas till den andra föräldern begränsades.¹⁶ Reformerna från 1995 och 2002, som individualiserade delar av föräldraförsäkringen, påverkade fädernas uttag positivt, framför allt genom att kraftigt minska andelen män som inte tog ut några dagar alls (Duvander & Johansson 2012). Detta medför att den faktiska förändringen inte är likformig utan att det framför allt är mäns föräldrapenningsuttag som ökar (mer än vad kvinnors föräldrapenningsuttag minskar) efter 1993 vilket har bidragit till en jämnare fördelning.

---

¹⁶ År 1995 infördes att 30 av föräldraförsäkringens 225 dagar inte kunde överlåtas till den andra föräldern. Därmed var den första "pappamånaden" en realitet. För föräldrar till barn födda 2002 eller senare gäller att 60 dagar inte kan överlåtas till den andra föräldern (vilket motsvarar en åttondel av det totala antalet dagar). År 2008 jämfördes den så kallade jämställdhetsbonusen. Denna reform syftade också till ett mer jämställt föräldrapenningsuttag men påverkade inte antalet dagar direkt genom kvotering utan avsåg att påverka föräldraledighetsuttaget indirekt genom att ge ekonomiska incitament för föräldrar att dela mer lika. Medan reformerna som genomfördes 1995 och 2002 hade positiva effekter på mäns föräldraledighetsuttag hade den så kallade jämställdhetsbonusen, enligt en utvärderande studie av Duvander & Johansson (2012), inga signifikanta effekter på föräldraledighetsuttaget.

Figur 2.2 Ersatta dagar för vård av barn (tillfällig föräldrapenning) 1974–2013. Könsfördelning av totalt antal dagar (%)

Not: Se figur 2.1.

Källa: Se figur 2.1.

Figur 2.2 visar hur andel dagar med tillfällig föräldrapenning efter kön har utvecklats över tid. Denna figur visar att den tillfälliga föräldrapenningen är mer jämställd och har varit så hela tiden. Kvinnornas andel ligger mellan 60 och 70 procent och mäns andel av dagar med tillfällig föräldrapenning för vård av barn (VAB) ligger mellan 30 och 40 procent.¹⁷ År 2013 tog kvinnorna ut 63 procent av den tillfälliga föräldrapenningen medan mäns andel var 37 procent. Detta var en något jämnare fördelning än tio år tidigare, men skillnaden var marginell. År 2003 betalades 64 procent av den tillfälliga föräldrapenningen ut till kvinnor medan 36 procent betalades ut till män. Det bör dock noteras att det i stort sett inte är någon trend alls i de två serierna i figur 2.2 och förändringstakten mellan olika år är därför ointressant.

¹⁷ Det bör noteras att innan 1980 ingår de 10 pappadagarna vid barns födelse i statistiken för tillfällig föräldrapenning för vård av barn. Uppgifterna fram till 1980 och därefter är alltså inte helt jämförbara.

2.2.2 Genomsnittlig tidsanvändning

Föräldraledighet och föräldrapenningsuttag är bara en av flera indikatorer på jämställdhet mellan könen. Uppgifter om hur kvinnor och män använder sin tid ger oss också viktig information. Genom uppgifter om vad kvinnor och män gör samt hur mycket tid de lägger på olika aktiviteter får vi en beskrivning av deras faktiska livsvillkor och en bild av hur vardagslivet organiseras bland befolkningen.¹⁸

För detta ändamål har vi resultat från tidsanvändningsundersökningar. I Sverige har man genomfört nationella tidsanvändningsundersökningar vart tionde år sedan 1990. Den senaste genomfördes under 2010/11.¹⁹ Tidsanvändningsdata kan samlas in på olika sätt. I Sverige använder man sig av en väl beprövad metod som är en kombination av telefonintervjuer och dagböcker.²⁰ Vid dessa undersökningstillfällen låter man deltagare föra en tidsdagbok över vilka aktiviteter de ägnar sig åt.²¹ I dagböckerna är dygnets 24 timmar uppdelade i tio-minutersintervall och deltagarna beskriver vad de gjorde vid en viss tid, var de befann sig och vem som var närvarande då aktiviteten ifråga utfördes. Dessa uppgifter kodas och kompletteras med bakgrundsinformation från telefonintervjuer och olika register, till exempel med uppgifter om hushållsinkomst. Bakgrundsinformationen gör det möjligt att skapa redovisningsgrupper och att genomföra mer djuplodande analyser av kvinnors och mäns tidsanvändning.

---

¹⁸ Uppgifterna kan också ligga till grund för intressant forskning. Det finns för närvarande ett internationellt forskarnätverk (International Association for Time Use Research, IATUR) som årligen samlar forskare till konferens och en elektronisk tidskrift (eIJTUR) som är specialiserad på tidsanvändning. Under de senaste tio åren har intresset för forskningsresultat baserade på tidsanvändningsdata ökat kraftigt inom såväl ekonomi som sociologi vilket återspeglas i mängden publicerade tidskriftsartiklar med ett fokus på tidsallokering och dess konsekvenser för olika grupper och utfall. Vid sidan av nationella databaser pågår ett internationellt samarbete kring att bygga upp en databas som innehåller harmoniserade tidsanvändningsdata från flera länder (MTUS).

¹⁹ Undersökningen påbörjades i mars 2010 och avslutades i april 2011. Den omfattade drygt 7 000 slumpvis utvalda kvinnor och män i åldern 15–84 år. För mer information kring den svenska tidsanvändningsundersökningen (och dess olika undersökningsvägar) se Statistiska centralbyrån (2012).

²⁰ Detta den mest etablerade metoden och de svenska resultaten är därmed jämförbara med resultat från många andra länder.

²¹ I den svenska tidsanvändningsundersökningen har alla deltagare fått fylla i två dagböcker; en för en vardag och en för en helg-/veckoslutsdag. För att undvika eventuella kalendereffekter har dagboksdagarna på undersökningsnivå fördelats jämnt över årets alla dagar.

Genomsnittlig tidsanvändning är starkt generaliserad och ger en förenklad bild. Men även om ingen enskild egentligen känner igen sig i den genomsnittliga tidsanvändningen säger den ändå något om hur befolkningen i stort strukturerar sina dagar. Den genomsnittliga tidsanvändningen fångar systematiska likheter och skillnader i hur kvinnor och män använder sin tid. Uppgifter från upprepade undersökningar ger värdefull information om hur mönster för genomsnittlig tidsanvändning förändras över tid.

Tabell 2.1 visar hur kvinnor och män i åldern 20–64 använde sin tid under en genomsnittlig vardag och helgdag år 2010/11. Över 200 olika kodade aktiviteter har kombinerats i fem olika kategorier, så kallade huvudaktiviteter, som tillsammans med en restpost (annat) utgör 24 timmar. I tabellen finns också en kolumn som summerar betalt och obetalt arbete till total arbetstid.

Det är tydligt att såväl kvinnor som män ägnar mest tid åt aktiviteter som faller under personliga behov under både vardagar och helger. Denna kategori omfattar grundläggande och nödvändiga aktiviteter som att sova, äta och sköta personlig hygien, vilket är sådant som alla människor gör varje dag. I genomsnitt lägger kvinnor mer tid på personliga behov än män och tidsåtgången för dessa aktiviteter är större på helger än på vardagar. I genomsnitt ägnar kvinnor och män drygt nio timmar på vardagar och drygt elva timmar på helger åt personliga behov.

På vardagarna är den näst mest omfattande aktiviteten betalt arbete. Denna aktivitet omfattar förvärvsarbete (både på jobbet och hemmet) men också resor till och från jobbet och pauser. Kvinnor utför i genomsnitt fem och en halv timmes betalt arbete medan män förvärvsarbetar nästan sju timmar per vardag. Under ett vanligt helgdagn utför såväl kvinnor som män ungefär en timmes betalt arbete. Tiden som kvinnor och män ägnar åt betalt arbete återspeglar normer kring den ordinära arbetsveckan, det vill säga att de flesta arbetar under veckans vardagar och normalt sett är lediga under veckoslut och helger. Faktum att endast ett fåtal förvärvsarbetar under helger gör att tiden för denna aktivitet begränsas. Men genomsnittstiden för betalt arbete reflekterar också könsnormer då det är relativt fler män än kvinnor som alls utför betalt arbete.

På veckoslut och helger, däremot, är den näst mest omfattande aktiviteten fri tid. Den fria tiden omfattar aktiviteter som ger vila och återhämtning som exempelvis att träna, läsa, se på TV och gå

på bio och andra arrangemang, men fri tid omfattar också sociala aktiviteter som föreningsaktiviteter och att träffa vänner. Generellt sett har män mer fri tid än kvinnor. På vardagar är skillnaden mellan könen inte stor (endast 18 minuter) men på helgerna har män nästan en hel timme mer fri tid än kvinnor.

Det obetalda arbetet omfattar hem- och omsorgsarbete. I likhet med personliga behov är alla människor beroende av att någon lagar mat, diskar, städar och tvättar. Men varje individ behöver inte sköta alla dessa sysslor för sig själv. Personer som bor tillsammans kan hjälpa varandra med praktiska vardagssysslor och man kan välja att köpa tjänster. Under vissa faser och tillfällen i livet, framför allt då man är barn, gammal eller sjuk, behöver man mer hjälp än i övriga livet. Många individer utför därför olika slags omsorgsaktiviteter vilka inkluderar omsorg om de egna barnen (både rutinartad skötsel och lek och samvaro) och om andra. Tabell 2.1 visar att det obetalda arbetet, generellt sett, upptar mer av kvinnors än mäns tid på både vardagar och helger. Skillnaden mellan könen är större på vardagar – då kvinnor i genomsnitt ägnar nästan en timme mer åt obetalt arbete än män – än på helger då kvinnor utför 30 minuter mer obetalt arbete än män. Sett till omfattning avspeglar könsskillnaderna i obetalt arbete skillnaderna i fri tid. Det bör dock noteras att skillnaderna mellan vardag och helg är betydligt mindre vad gäller obetalt arbete, som i hög grad karakteriseras av ständigt återkommande aktiviteter, än vad gäller betalt arbete och fri tid och detta gäller för både kvinnor och män.

Vad gäller den minst omfattande huvudaktiviteten, utbildning, och restposten (annat) är skillnaderna mellan könen små på vardagar såväl som på helger.

Tabell 2.1 visar också hur den genomsnittliga tidsanvändningen med avseende på kön har utvecklats över tid. Det första som kan noteras är att de olika huvudaktiviteternas relativa storlek är konstant. Den största kategorin (personliga behov) förändras endast marginellt och könsskillnaderna är ganska små och stabila i det att kvinnor lägger mer tid på personliga behov än män. Detta beror delvis på att kvinnor, till skillnad från vad många tror, i genomsnitt sover mer än män.²²

---

²² Kvinnors och mäns dygnsrytmer är däremot väldigt lika, både på vardagar och helger.

Mellan 2000/01 och 2010/11 minskade skillnaden mellan kvinnor och män vad gäller totalt arbete från 48 till 28 minuter. Denna förändring var en fortsättning på en utveckling som började under 1990-talet. Det bör dock noteras att medan kvinnornas minskade totala arbetstid berodde på att de ägnade mindre tid åt obetalt hem- och omsorgsarbete förklarades männens minskade totalarbetstid av att de ägnade mindre tid åt betalt arbete.

Kvinnor ökade tiden för betalt arbete under vardagar med 38 minuter mellan 2000/01 och 2010/11.²³ Under samma period minskade män tiden för betalt arbete med 18 minuter. Båda dessa förändringar var fortsättningar på den utveckling som började tio år tidigare. För kvinnornas del är förändringen mellan 2000/01 och 2010/11 statistiskt signifikant (medan förändringen för män är mer osäker). Vidare är förändringen för kvinnornas del förknippad med att en större andel kvinnor faktiskt utförde betalt arbete år 2010/11 jämfört med tidigare.²⁴ För män är den mer långsiktiga förändringen från början av 1990-talet statistiskt signifikant vilket indikerar konvergens mellan könen på lång sikt vad gäller betalt arbete.

Parallellt med att kvinnors tid för betalt arbete ökade, minskade deras tid för obetalt arbete med 22 minuter under vardagar och 18 minuter under helger. Män ökade sin tid för obetalt arbete mellan 2000/01 och 2010/11 med 12 minuter under vardagar och 15 minuter under helger. Dessa förändringar var statistiskt signifikanta. Utvecklingen som hade startat tio år tidigare fortsatte därmed som ett resultat av att de kvinnor som utförde hem- och omsorgsarbete ägnade mindre tid åt dessa aktiviteter men också av att de män som utförde obetalt arbete la något mer tid på detta. Resultatet är att det obetalda arbetet håller på att jämnas ut både på tio års och längre sikt.

Det är intressant att notera att både vad gäller det betalda och det obetalda arbetet är det kvinnorna som står för den största förändringen. Detta gäller både förändring mellan 2000/01 och 2010/11 och på längre sikt. Det är svårt att med säkerhet fastställa orsaks-samband men det är högst troligt, och det finns indikationer på, att

---

²³ Kvinnor ökade även tid för betalt arbete med 15 minuter under helger och veckoslut.

²⁴ Denna typ av förändring som innebär att fler utövar en aktivitet kallas förändring på den extensiva marginalen och skiljer sig från förändring på den intensiva marginalen som innebär att de som ägnar sig åt en aktivitet, till exempel förvärvsarbete, gör mer av den, det vill säga arbetar fler timmar.

ökat förvärvsarbete bland kvinnor har medfört att de lägger mindre tid på hemarbete. Men den totala förändringen i tid för obetalt arbete beror också på ny teknologi och tillgång till service, som har effektiviserat hemarbetet (Greenwood, Seshadri & Yorukoglu 2005). Förändringen beror sannolikt även på förändrade normer både vad gäller standard om hur hem och barn skall skötas och vad gäller kön, som medfört att kvinnor och män har en jämnare arbetsbörda år 2010/11 än tidigare. Det råder emellertid stora skillnader beroende på familjesituation och livscykel vad gäller fördelningen av det betalda och obetalda arbetet.

2.2.3 Tid för obetalt arbete efter livscykel

De allra flesta individer ägnar sig åt någon form av obetalt arbete varje dag. Trots att kvinnor i Sverige har ökat sitt arbetskraftsdeltagande och tvåförsörjarfamiljen har etablerats så utför de fortfarande, som tidigare har konstaterats, mer av det obetalda hemarbetet. Omvårdnad av små barn och omsorg om familjen i största allmänhet är fortfarande i allra högsta grad kvinnliga angelägenheter och de flesta kvinnor löser situationen genom att ta ut mycket föräldraledighet och arbeta deltid för att kunna kombinera arbete och familj när barnen är små. Kvinnor tar också ut mer tillfällig föräldrapenning och vårdar sjuka barn, även om fördelningen i detta avseende är mer jämställd. Omsorgsansvaret för andra personer än de egna barnen gör att en del kvinnor arbetar deltid även senare i livet. Det är därför relevant att studera hur tiden för obetalt arbete fördelar sig efter livscykel för kvinnor och män.

Det obetalda hem- och omsorgsarbetet omfattar en mängd olika aktiviteter (se Statistiska centralbyrån 2012: bilaga 1): hushållsarbete, underhållsarbete, omsorg om egna barn, omsorg om andra och inköp av varor och tjänster (samt resor förknippade med dessa aktiviteter). Hushållsarbete, inköp och resor förknippade med hemarbete upptar mycket tid för många. För individer med små barn upptar barnomsorg mycket tid, vilket döljs i genomsnittlig tidsanvändning.

Tabell 2.5 Tid för obetalt arbete för personer 20–64 år efter livscykel 2010/11. Timmar och minuter per vecka. Jämförelse med 1990/91 och 2000/01

	2010/2011		Diff 2000/2001		Diff 1990/1991	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Ensamstående 20–44 år utan barn	16:17	11:07		ja (-)		ja (-)
Sammanboende 20–44 år utan barn	18:56	18:58		ja (+)	ja (-)	
Ensamstående 45–64 år utan barn	22:04	23:08			ja (-)	
Sammanboende 45–64 år utan barn	28:02	22:06			ja (-)	
Ensamstående småbarnsföräldrar	43:30	18:07				
Sammanboende småbarnsföräldrar	39:55	32:20		ja (+)	ja (-)	ja (+)
Ensamstående föräldrar med barn 7–17 år	27:06	22:40				
Sammanboende föräldrar med barn 7–17 år	28:25	22:53			ja (-)	
Totalt	26:52	21:14	ja (-)	ja (+)	ja (-)	

Källa: SCB, Tidsanvändningsundersökningen.

Tabell 2.5 visar hur det obetalda arbetet under en genomsnittlig vecka fördelar sig efter livscykel för kvinnor och män i åldern 20–64. Det framgår tydligt att det obetalda hem- och omsorgsarbetet är ojämnt fördelat mellan könen men att det också är ojämnt fördelat mellan de olika livscykelgrupperna. Det obetalda arbetet tar olika mycket tid i anspråk för kvinnor och män och för individer i olika livsfaser, framför all avseende familjebildning. Generellt sett kan man säga att yngre och barnlösa ägnar mindre tid åt hem- och omsorgsarbete än vad äldre och föräldrar med små barn gör. Detta gäller oavsett kön. Det medför att det är få redovisningsgrupper som faktiskt utför obetalt arbete i en omfattning som motsvarar genomsnittet (som redovisas längst ner i tabellen). Egentligen är det bara äldre utan barn och föräldrar med barn mellan 7 och 17 år som, oavsett kön, är i närheten av detta.²⁵ Småbarnsföräldrar – framför allt småbarnsmödrar – uppvisar störst skillnad gentemot övriga grupper vad gäller mängden utfört obetalt arbete.

²⁵ Kvinnor i åldern 45–64 som är ensamstående utan barn utför dock betydligt mindre obetalt arbete än genomsnittet för kvinnor 20–64.

År 2010/11 utförde kvinnor i genomsnitt nästan 27 timmar obetalt arbete per vecka vilket var drygt fem och en halv timme mer än vad männen gjorde. I jämförelse med uppgifter från tidigare tidsanvändningsundersökningar kan tendenser till utjämning mellan könen noteras. Utjämningen beror framför allt på att kvinnorna tenderar att minska tiden för obetalt arbete, men männen ökar också sin tid för obetalt arbete något. Mellan 2000/01 och 2010/11 minskade nästan alla redovisningsgrupper bland kvinnor (förutom ensamstående småbarnsmödrar) tiden för obetalt arbete, men förändringarna är inte statistiskt signifikanta. Det är de emellertid om vi jämför ytterligare tio år tillbaka i tiden. Från början av 1990-talet minskade så gott som alla kvinnor, oavsett livscykelstadium, tiden för obetalt hem- och omsorgsarbete på ett reellt sett.²⁶ Men även männen ändrade sig. Mellan 2000/01 och 2010/11 är den generella trenden bland män en ökning av tiden för obetalt arbete (i alla redovisningsgrupperna förutom de yngre ensamstående utan barn). Förändringarna är särskilt stora och statistiskt signifikanta bland sammanboende män i åldern 20–44, både bland de utan barn och bland de som har små barn. Det är dock bara de sammanboende småbarnsfäderna som uppvisar en reell förändring i meningen ökad tid för obetalt arbete sedan 1990/91.

---

²⁶ Förändringen mellan 1990/91 och 2010/11 är dock inte statistisk signifikant för ensamstående kvinnor 20–44 år utan barn och ensamstående mödrar med barn i åldern 7–17 år.

Tabell 2.6 Tid för omsorg om egna barn för personer 20–64 år efter familjecykel 2010/11. Timmar och minuter. Jämförelse med 1990/91 och 2000/01

	2010/2011		Diff 2000/2001		Diff 1990/1991	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Ensamstående småbarnsföräldrar	19:12	..	ja (+)	..	..	..
Sammanboende småbarnsföräldrar	16:22	11:08		ja (+)	ja (-)	ja (+)
Ensamstående föräldrar med barn 7–17 år	04:04	..		..		..
Sammanboende föräldrar med barn 7–17 år	03:41	02:38				ja (+)

Not: I omsorg om egna barn ingår tillsyn och hjälp till barn, hjälp med läsläsning, lek med barn, samtal med barn, högläsning för barn, föräldramöten mm, närvaro vid barns aktiviteter samt annan omsorg om barn.

Källa: SCB, Tidsanvändningsundersökningen.

Tabell 2.5 visar alltså att det obetalda arbetet är ojämnt fördelat mellan kvinnor och män, men att det varierar efter livscykel i meningen ålder och familjebildningsfas. Att småbarnsföräldrar utför mer hem- och omsorgsarbete än andra grupper förklaras av att barn, framför allt små barn, kräver mycket tid och omsorg (se tabell 2.6). Men det hänger också ihop med föräldraledighet (jfr Försäkringskassan 2013). Som föräldraledig avstår man från betalt arbete för att i stället vårda barn i hemmet. Därmed följer också en viss ökning av andra slags hemarbete som till exempel hushållsarbete. Att småbarnsmödrar är den grupp som utför allra mest obetalt arbete hänger sannolikt ihop med att de utnyttjar mer av föräldraledigheten än fäderna (se ovan). Att sammanboende småbarnsföräldrar uppvisar förändring på såväl tio års som längre sikt är emellertid positivt ur jämställdhetssynpunkt och ger stöd åt hypotesen om konvergens mellan könen avseende tidsanvändning. Att förändringen är kraftig och kommer av att småbarnsmödrarna, å ena sidan, minskar tid för obetalt arbete medan småbarnsfäderna, å andra sidan, ökar tid för obetalt arbete ger ytterligare stöd åt denna hypotes. Potentiellt kan denna utveckling mot ett mer jämställt föräldraskap ha långsiktiga effekter, både för hur äldre sammanboende kvinnor och män använder sin tid och för den intergenerationella överföringen av könsnormer. Om sammanboende småbarnsföräldrar år 2010/11 är mer jämställda än småbarnsföräldrar var tio år tidigare (2000/01) är det

troligt att de som grupp också kommer att vara mer jämställda senare i livet då de är föräldrar med barn i åldern 7–17 och även då de blir äldre och barnen har lämnat hemmet. I tabell 2.5 uppvisar dessa grupper förhållandevis stora könsskillnader som skulle kunna vara kvarvarande effekter av en mer traditionell (det vill säga ojämsställd) könsarbetsdelning tidigare i livet (jfr Kotsadam & Finseraas 2011). För den intergenerationella överföringen av könsnormer är det naturligtvis betydelsefullt att barn växer upp med föräldrar som har en jämn arbetsbörda, men det är också viktigt att föräldrarna – och kvinnor och män mer generellt i samhället – utför samma slags arbetsuppgifter.

Tabell 2.7 Tid för obetalt arbete för personer 20–64 år efter aktivitet 2010/11. Timmar och minuter. Jämförelse med 1990/91 och 2000/01

	2010/2011		Diff 2000/2001		Diff 1990/1991	
	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor	Män
Hushållsarbete	12:20	7:14	ja (-)	ja (+)	ja (-)	ja (+)
därav Matlagning	4:25	2:58	ja (-)	ja (+)	ja (-)	ja (+)
Diskning, avdukning	1:50	1:04	ja (-)		ja (-)	
Städning	3:46	2:08		ja (+)	ja (-)	
Tvätt, strykning	1:37	0:31	ja (-)	ja (+)	ja (-)	ja (+)
Underhållsarbete	2:23	4:16	ja (-)		ja (-)	ja (-)
Omsorg om egna barn	3:57	2:26		ja (+)	ja (-)	ja (+)
Omsorg om andra	0:52	0:53			ja (-)	ja (-)
Inköp av varor och tjänster	3:11	2:26				
Annat hemarbete	0:59	0:46			ja (+)	ja (+)
Resor i samband med hemarbete	3:10	3:12				
Totalt	26:52	21:14	ja (-)	ja (+)	ja (-)	

Not: Observera att alla olika hushållsaktiviteter inte är listade.

Källa: SCB, Tidsanvändningsundersökningen.

Tabell 2.7 visar hur det obetalda arbetet under en genomsnittlig vecka fördelar sig efter aktivitet för kvinnor och män i åldern 20–64 år. Kvinnor och män utför olika mycket obetalt arbete, men i praktiken utför de också olika slags arbetsuppgifter vilket medför att definitionen av obetalt hem- och omsorgsarbete skiljer sig åt mellan kvinnor och män.

Kvinnor utför i genomsnitt betydligt mer hushållsarbete än män. På en vecka utför kvinnor drygt fem timmar mer rutinartat hushållsarbete än män. Kvinnor gör i genomsnitt mest av de flesta hushållssysslor, men de största skillnaderna mellan könen avser tid för matlagning och städning då kvinnor lägger avsevärt mer tid på dessa aktiviteter än män (jfr Halleröd 2005; Tai & Treas 2013). Skillnaderna är betydligt mindre vad gäller diskning och dukning. Kvinnor ägnar sig också mer åt barnomsorg och lägger mer tid på inköp. Män utför mer underhållsarbete. Jämfört med 2000/01 (och även med 1990/91) har hushållsarbetet blivit jämnare fördelat mellan könen, som ett resultat av att kvinnor minskat sin tid för hushållsarbete. Framför allt är det matlagning och städning som tar mindre tid i anspråk. Detta indikerar antingen att matlagningstekniker har blivit effektivare, att färdigmat och inhyrd städhjälp har blivit vanligare eller att normerna för vad som är en vällagad måltid och ett rent och välstädat hem har förändrats. Medan mikrovågsugnar, mixrar, halvfabrikat och färdiga måltider definitivt har blivit mer vanligt förekommande varor i butiker och hem (HUI Research 2011) är det emellertid inte vanligt förekommande att använda sig av inhyrd städhjälp på regelbunden basis, ens efter det så kallade RUT-avdragets införande 2007 (Halldén & Stenberg 2014). Det är sannolikt flera faktorer som bidrar till förändringar i tidsåtgång för hemarbete och därmed är både utbud av varor och tjänster samt normer verksamma i förändringsprocessen. Faktum att förändringen vad gäller hemarbete äger rum generellt och inte alls genom att andelen utövare förändras indikerar dock att normer och förändrade uppfattningar om standard spelar stor roll för minskningen av tiden för hushållsarbete.

En annan normmässig förändring är den gällande ett mer jämställt och involverat föräldraskap. Den återspeglas bland fäder i tabell 2.6 då dessa, trendmässigt, ökar sin tid för omsorg om de egna barnen. Faktum att mödrarna minskar sin tid med barnen något indikerar att det kan vara fråga om att män i viss utsträckning

ersätter kvinnor då det gäller att utöva aktiviteter förknippade med föräldraskap. Ett mer involverat föräldraskap visar sig också mer i detalj i tidsanvändningsdata då föräldrar, oavsett kön, ägnar sig relativt mer åt att interagera med sina barn (leka, samtala) än att hjälpa och passa dem. Utvecklingen mot ett mer engagerat och involverat föräldraskap är dokumenterat internationellt (Lareau 2000; Ramey & Ramey 2010), men kan antas ha synnerligen goda förutsättningar i Sverige där en hög andel av alla små barn går i förskolan och föräldrarna därmed kan lägga en relativt stor del av sin tid för omsorg om de egna barnen på lekfulla och lärande aktiviteter.²⁷

Det bör noteras att förutom skillnader vad gäller kvantitet finns det även kvalitativa skillnader mellan kvinnors och mäns tid för hemarbete. En sådan är att kvinnor utför betydligt mer av rutinartade aktiviteter än män. Dessa aktiviteter är i stort sett dagligt återkommande och spridda över dygnets timmar. En annan viktig aspekt i sammanhanget är en dagboksteknisk detalj som medför att förvärvsarbete bokförs som bruttotid, det vill säga att det räknas som att man arbetar även när man har lunchrast och kaffepaus. Hushållsarbete däremot är nettotid och att pausa eller dricka kaffe medan man städar och tvättar bokförs som separata aktivitetskategorier. Detta gör att tidsåtgång för hemarbete underskattas jämfört med förvärvsarbete och därmed underskattas kvinnors totala arbete konsekvent då kvinnor utför mer hemarbete. Kvinnors tid är dessutom mer fragmenterad än mäns, de gör ofta flera saker samtidigt – ofta i närvaro av barn – och såväl arbete som fritid avbryts ofta av hushållsarbete. Mäns tidsanvändning präglas av en tydligare skillnad mellan arbete och fritid. Detta är problematiskt för enskilda individer – ofta en källa till stress – och en viktig aspekt av jämställdheten i kvinnors och mäns välbefinnande, särskilt när de är småbarnsföräldrar. Om vi tänker på att barn fostras och lär genom att se hur föräldrarna gör, blir det tydligt att det är viktigt att få till stånd en jämnare fördelning av hemarbetet mellan kvinnor och män

---

²⁷ Enligt Skolverket (skolverket.se) väljer allt fler föräldrar förskola för sina barn. År 2012 gick 84 procent av alla 1–5-åringar i förskola vilket kan jämföras med 75 procent tio år tidigare. Bland förklaringar till uppgången i andelen barn i förskola finns den allmänna förskolan för 3–5-åringar, kommunernas skyldighet att erbjuda förskoleplats för barn till arbetslösa eller föräldralediga, men också att intresset för förskolan och dess pedagogiska innehåll har ökat. Den övervägande majoriteten av barnen i förskola går i kommunal regi.

om man vill bryta gamla könsmönster i stället för att permanenta skillnader.

2.2.4 Sysselsatta som arbetar deltid som orsak som vård av barn/vuxen/anhörig/släkting

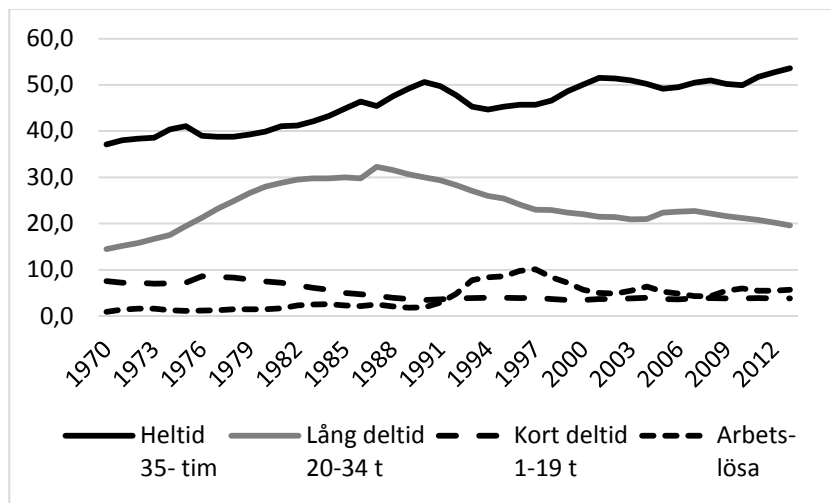
Kvinnors arbetskraftsdeltagande är högt i Sverige, framför allt för kvinnor med små barn. År 2013 var 83 procent av alla kvinnor i åldrarna 20–64 i arbetskraften. Könsskillnaderna vad gäller arbetskraftsdeltagande är små. Kvinnors arbetskraftsdeltagande i form av det relativa arbetskraftstalet (som beräknas som arbetskraften, vilken omfattar såväl sysselsatta som arbetslösa, delat med befolkningen) var år 2013 93 procent av männens.²⁸ Detta indikerar att såväl kvinnor som män bidrar till sin egen och sina familjers försörjning. Men det höga relativa arbetskraftstalet döljer en traditionell könsarbetsdelning och ojämn tidsanvändning i många familjer som innebär att många kvinnor arbetar deltid och är borta från jobbet av olika anledningar, inte minst på grund av vård och omsorg av barn och andra anhöriga.

---

²⁸ Männens arbetskraftstal var alltså 89 procent år 2013.

Figur 2.3 Kvinnor i åldern 20–64 år efter arbetskraftstillhörighet och vanligen arbetad tid 1970–2013. Procentuell fördelning

Definition: Relativa arbetskraftstalet anger andel (%) i arbetskraften av den aktuella befolkningen.

Not: Sedan år 2005 räknas personer som är folkbokförda i Sverige och jobbar utomlands som sysselsatta i Arbetskraftsundersökningen. Tidigare räknades dessa till de som inte är i arbetskraften. Från samma år räknas personer som är heltidsstuderande och som sökt arbete och kunnat ta det som arbetslösa. Förändringarna som skedde innebar att det uppstod ett tidsseriebrott.

Källa: SCB, Arbetskraftsundersökningen.

Kvinnors arbetsmarknadsdeltagande har alltid skilt sig från mäns. Både kvinnor och män har alltid arbetat och bidragit till produktionen men kvinnors förvärvsarbete har begränsats av ett stort reproduktivt ansvar och i viss mån har administrativa överväganden medfört att omfattningen av deras förvärvsarbete har underrapporterats (se Stanfors 2007: kapitel 3). Andelen män på arbetsmarknaden har varit konstant hög och den överväldigande majoriteten män har arbetat heltid. Figur 2.3 illustrerar hur kvinnors arbetskraftsdeltagande utvecklades mellan 1970 och 2013. Andelen kvinnor på arbetsmarknaden ökade starkt (från 59 till 84 procent) mellan 1970 och 1990. I samband med krisåren under 1990-talet vändes dock den uppåtgående trenden och 1998 hade kvinnors arbetskraftsdeltagande sjunkit till 74 procent. Under 1990-talet sjönk även mäns arbetskraftsdeltagande. Om det inte vore för sysselsättningskrisen på 1990-talet, som drabbade kvinnor hårt, hade relationen mellan kvinnors och mäns relativa arbetskraftstal visat en

stadig uppgång. I stället innebar 1990-talet en tillbakagång i en ökning från 68 procent år 1970 till 95 procent år 1990. Därefter sjönk kvinnors arbetskraftsdeltagande i relation till mäns något fram till 1998 men återhämtade sig därefter. Under 1970- och 1980-talen ökade andelen med lång deltid, men i slutet av 1980-talet ökade även andelen kvinnor som arbetade heltid. I samband med 1990-talets ekonomiska kris ökade arbetslösheten samtidigt som andelen som arbetade heltid eller lång deltid minskade. I samband med återhämtningen efter krisen ökade återigen andelen kvinnor som arbetar heltid.

De som ingår i arbetskraften kan delas in i sysselsatta och arbetslösa. I Sverige, till skillnad från andra länder, har kvinnors arbetslöshet länge varit lägre än mäns (OECD 2001, 2011). Arbetslöshet är oftast ofrivillig och något som drabbar individer. Deltidsarbete kan, å andra sidan, både vara ett frivilligt val och ofrivilligt i det att man hellre hade arbetat fler timmar om man erbjudits möjligheten. Ungefär 30 procent av alla deltidssarbetande saknar lämpligt heltidsarbete eller söker heltid. Deltid i meningen ofrivillig deltidssarbetslöshet är emellertid särskilt vanligt bland kvinnor, framför allt bland de som arbetar inom omsorgsverksamhet och detaljhandel (Nyberg 2003). Av tabellerna 2.2 och 2.3 framgår dock att deltidssarbete är en strategi för många kvinnor att hantera konflikten mellan arbete och familj och att det framför allt är ett sätt för kvinnor att få balans i vardagen med alla dess åtaganden.

År 2013 arbetade 30 procent av de sysselsatta kvinnorna deltid. Andelen har minskat från 40 procent år 2000 och följer en nedåtgående trend sedan slutet av 1980-talet. Trenden mot mer heltid och mindre deltid omfattar kvinnor i alla åldersgrupper utom 20–24 år. Bland männen har andelen som arbetar deltid däremot ökat över tid, om än på låg nivå, från 6 till 11 procent mellan 1987 och 2013. Bland männen ökade andelen deltidssarbetande i alla åldrar utom bland de äldsta (55–64 år) som alltid har varit mest benägna att arbeta deltid. Ökningen var som störst bland män i åldern 20–24. I hög utsträckning utgörs de deltidssarbetande i denna åldersgrupp av unga som kombinerar arbete med exempelvis studier. Följaktligen finns det en könsskillnad att notera: medan de flesta kvinnor som arbetar deltid står mitt i livet och har barn är många av de män som arbetar deltid antingen unga eller äldre. För dem är deltidssarbete en strategi för att ta sig in på eller för att trappa ner inför pensionen.

Kvinnor och män arbetar deltid på grund av olika anledningar och i olika livscykel-faser. Bland deltidsarbetande kvinnor i åldern 20–64 anger 19 procent vård av barn som anledning. Motsvarande andel bland deltidsarbetande män är knappt 8 procent. Vård av barn är den vanligaste formen av omsorgsansvar som får personer att gå ner i arbetstid. Totalt sett arbetar knappt 22 procent av alla deltidsarbetande kvinnor deltid på grund av omsorgsansvar för barn och/eller vuxen anhörig/släkting. Motsvarande andel bland deltidsarbetande män är drygt 8 procent. Det är uppenbart att kvinnor och män gör olika val vad gäller betalt arbete och omsorgsarbete vilket påverkar könsfördelningarna i tabellerna 2.2 och 2.3. Så var det även för tio år sedan då endast marginella förändringar över tid har ägt rum i detta avseende.

Att många kvinnor arbetar deltid påverkar deras inkomster och hur de bidrar till familjens försörjning men påverkar också hur de bidrar till antalet arbetade timmar på arbetsmarknaden. Om vi tittar på det senare i stället för arbetskraftsdeltagande får vi en annorlunda bild av kvinnors förvärvsarbete och hur det utvecklats över tid. Medan antalet kvinnor på arbetsmarknaden ökade med 65 procent under perioden 1963–2005, ökade antalet arbetade timmar för kvinnor endast med 29 procent. Man kan alltså säga att samtidigt som fler kvinnor arbetade sjönk den faktiska medelarbetstiden bland kvinnor. Medelarbetstiden påverkades under denna period av att deltidarbete fick ett stort genomslag och att tillfällig frånvaro från jobbet (på grund av sjukdom, semester, studier eller vård av barn) ökade. Den lagstadgade veckoarbetstiden sänktes från 45 till 40 timmar år 1970 men detta påverkade män och kvinnor mer likformigt.

Tabell 2.8 Relativa arbetskraftstal, andel kvinnor på jobbet samt genomsnittlig arbetstid per vecka för kvinnor 1963–2005

	Alla kvinnor			Kvinnor med barn (0–6 år)		
	Arbetskraftstal	På jobbet	Arbetade timmar	Arbetskraftstal	På jobbet	Arbetade timmar
1963	49,4	43,1	35,6	38,0	31,7	28,2
1968	50,5	44,0	33,2	42,1	33,1	27,0
1973	55,2	45,5	31,6	53,5	39,5	27,1
1978	62,2	49,6	30,8	68,5	48,5	27,0
1983	66,9	52,2	31,2	81,8	53,8	27,8
1988	81,5	63,0	32,2	85,4	54,7	28,5
1993	77,2	57,9	32,5	74,8	49,8	29,4
1998	73,9	56,6	33,1	78,0	51,8	30,7
2005	76,1	58,0	29,9	81,4	49,9	27,0

Källa: SCB, Arbetskraftsundersökningen.

Sysselsatta personer kan vara tillfälligt frånvarande från arbetet av olika orsaker. De vanligaste orsakerna är semester, sjukdom och vård av barn. Det råder tydliga könsskillnader i dessa avseenden. Enligt Arbetskraftsundersökningen var endast 9 procent av de sysselsatta kvinnorna frånvarande från jobbet år 1963. För resterande 91 procent var den genomsnittliga arbetstiden 35,6 timmar per vecka. År 1978 hade frånvarotalet fördubblats och den genomsnittliga arbetstiden, som framgår av tabell 2.8, minskat till 30,8 timmar per vecka. Mellan 1963 och 1978 reducerades medelantalet arbetade timmar för kvinnor med 23 procent. Trenden vände under 1980-talet och den genomsnittliga arbetstiden ökade; 1997 noterades återigen 35,6 timmar per vecka. Frånvaro från jobbet var alltså ovanlig under 1960-talet, men blev allt vanligare under 1970-talet då möjligheterna att vara borta från jobbet ökade. Frånvarotalet minskade dock under andra halvan av 1980-talet. Man kan alltså säga att det under 1970-talet uppstod ett nytt mönster för kvinnors sysselsättning vilket var kopplat till att det blev allt vanligare för kvinnor med barn att arbeta. Detta syns inte i figur 2.3 men väl i tabell 2.8.

Tabell 2.9 Sysselsatta i åldern 20–64 år efter antal barn, yngsta barnets ålder och tid i obetalt arbete under ett genomsnittligt dygn 2010/11. Timmar och minuter

	Kvinnor	Män
1 barn		
0–3 år	5:39	4:35
4–10 år	4:08	3:03
11–16 år	3:43	3:00
2 eller fler barn		
0–3 år	6:25	4:41
4–10 år	4:45	4:00
11–16 år	3:36	3:37

Källa: SCB, Tidsanvändningsundersökningen.

Mellan 1963 och 1990 ökade arbetskraftsdeltagandet för kvinnor med små barn från ungefär 40 procent till drygt 80 procent. Sverige blev ett land som rönt stor uppmärksamhet internationellt på grund av detta för här kombinerades dessutom högt arbetskraftsdeltagande för kvinnor med höga födelsetal. I hög grad möjliggjorde den svenska välfärdsstaten för mammor med små barn att ge ett stort bidrag till den samlade arbetskraften. Det bör dock noteras att det mönster som så tydligt framträder för kvinnor inte alls existerar för män och skillnaderna mellan kvinnors och mäns beteende i fråga om kombinationen av arbete och familj ökade under 1970- och 1980-talen. Även i dag påverkar hemmavarande barn den faktiska medelarbetstiden per vecka, framför allt för kvinnor oavsett om de är gifta/sambo eller ensamstående. Enligt Arbetskraftsundersökningen uppvisar sammanboende kvinnor med barn under sju år störst skillnad mellan hur mycket de förväntas jobba och faktiskt jobbar. Och i princip kan man säga att ju yngre det yngsta barnet i familjen är, desto kortare arbetstid har föräldrarna och framför allt är det mödrarna som arbetar mindre. Detta avspeglas i deras tid i obetalt arbete (se tabell 2.9); ju yngre det yngsta barnet i familjen är, desto mer tid ägnar föräldrarna åt obetalt arbete och framför allt är det mödrarna som utför mer hem- och omsorgsarbete.

Det är uppenbart att det betalda och obetalda arbetets fördelning mellan könen är nära förbundna. Vi kan se könsfördelningen mot bakgrund av den svenska jämställdhetspolitiken som har utfor-

mats för att göra det möjligt för människor att förena arbete och familj. Såväl arbetsrättslig lagstiftning som socialförsäkringarna har sedan 1960-talets slut reformerats i enlighet med denna målsättning och skapat möjligheter att reducera arbetstiden under perioder då familjeansvaret pockar på. Exempel på detta är föräldraförsäkringen samt rätten att arbeta deltid under perioden då man har småbarn och skolbarn. Men statistiken visar att det är framför allt kvinnor som har utnyttjat möjligheterna att kombinera arbete och familj. För många kvinnor har deltidsarbete blivit ett sätt att axla både försörjning och hem- och omsorgsansvar och få balans i vardagens alla åtaganden.

3. Kön, föräldraskap och fördelningen av det betalda och obetalda arbetet mellan kvinnor och män

Föräldraskap anses ofta vara en viktig orsak till skillnader mellan mäns och kvinnors tidsallokering, inte minst för uppdelningen mellan förvärvsarbete och hushållsarbete. En populär uppfattning är att män och kvinnor är lika vad gäller tidsanvändning tills de får barn; då uppstår skillnader. Att föräldraskap leder till en traditionell könsarbetsdelning är problematiskt då en ojämlig fördelning av betalt och obetalt arbete mellan kvinnor och män leder till ojämlika inkomster och maktrelationer mellan könen. Det är således viktigt att förstå i vilken utsträckning och varför dessa mönster existerar om vi vill uppnå mer jämställdhet i samhället.

3.1 Teoretiska perspektiv

Det är väl dokumenterat att såväl kvinnor som män anpassar sin tidsanvändning när de får barn. Förekomsten av småbarn i hushållet ökar mängden tid för barnomsorg och hushållsarbete, vilket påverkar möjligheterna att förvärvsarbeta och minskar möjligheterna till fritid för föräldrar i förhållande till dem som inte har barn. Många män och kvinnor anpassar sig till en traditionell arbetsfördelning när de blir föräldrar (Bianchi, Robinson & Milkie 2006). Det finns dock indikationer på att det finns förutsättningar för ett mer jämställt föräldraskap. Vi har tidigare sett att skillnaderna mellan småbarnsmödrar och -fäder vad gäller tid för barnomsorg och hushållsarbete har minskat under de senaste decennierna, men genom olika mekanismer. Generellt sett har pappor varit mer benägna att öka tiden med sina barn än tid för hushållsarbete (Hook & Wolfe 2012). Mammor har minskat sitt obetalda arbete men ägnar fortfarande mer tid åt hushållsarbete och barnomsorg än pappor, men könsskillnadernas omfattning varierar mellan länder (Gershuny & Sullivan 2003; Neilson & Stanfors 2014).

Forskning under flera decennier har fört fram olika förklaringar till varför kvinnor och män använder sin tid på olika sätt och har även fört fram teoretiska perspektiv som hjälper oss att förstå varför sammanboende kvinnor och män fördelar betalt och obetalt arbete så som de gör. Bland viktiga faktorer som har samband med fördel-

ningen av betalt och obetalt arbete med avseende på kön finner vi inkomst (både absolut och relativ), utbildning samt attityder till jämställdhet. Det är kvinnans oberoende relativt mannen som är avgörande för arbetsdelningen och detta oberoende bestäms i hög grad av hennes inkomspotential och utbildning (se bland annat Cunningham 2007; Greenstein 2000; Fuwa 2004; Parkman 2004; Shelton & John 1996). Generellt sett minskar kvinnors tid för hem- och omsorgsarbete då deras oberoende gentemot män ökar, både på individnivå och nationell nivå.

Att leva tillsammans med en eller flera personer leder till samordningsvinster och att man kan utnyttja så kallade komparativa fördelar. Detta innebär att man inom hushållet delar upp arbetsuppgifter efter vem som är bäst eller mest effektiv på att utföra dem. Kvinnors och mäns tidsanvändningsmönster visar tydligt en uppdelning av olika mycket betalt och obetalt arbete mellan könen samt att kvinnor och män utför olika slags aktiviteter inom ramen för det obetalda arbetet (se tabell 2.1 och 2.6). Men det finns inget entydigt mönster (se tabell 2.5) som tyder på samordningsvinster inom svenska hushåll 2010/11. Medan skillnaderna vad gäller obetalt arbete är större bland sammanboende kvinnor och män i åldern 45–64 än bland ensamstående i samma ålder, är detta inte fallet i yngre åldrar. Det har dock funnits ett mer entydigt mönster som indikerar samordning inom hushåll i tidigare tidsanvändningsundersökningar, men det verkar ha försvunnit genom så kallade åldersgrupps-effekter som innebär att de yngre år 2010/11 har andra normer och beteenden än tidigare och framför än de äldre. Detta bådar för fortsatt förändring framöver i linje med hypotesen om konvergens mellan könen.

Att män och kvinnor är jämställda tills de får barn är en vanlig uppfattning som bygger på att båda grupperna har höga arbetskraftstal, spenderar ungefär lika lång tid i utbildning och har ungefär lika mycket fritid när de är unga. Att föräldrar anpassar sig till en traditionell arbetsdelning är ett fenomen som kan förklaras av flera tankegångar, inklusive neoklassisk ekonomisk teori, där specialisering är ett rationellt resultat som kommer av att kvinnor och män väljer den hushållsarbetsdelning som genom samordning mest effektivt utnyttjar deras humankapital och intjänandeförmåga på arbetsmarknaden (Becker 1981). Enligt denna teori kan hushållet liknas vid en liten fabrik som försöker maximera produktionen

givet tid och andra resurser genom att specialisera i enlighet med komparativa fördelar. Enligt Becker är detta inte förknippat med några konflikter utan modellen antar att altruism genomsyrar hushållet och att båda makarna specialiserar sig inom det fält där de kommer att bidra som mest till familjen. Även om alla individer i utgångsläget skulle vara identiska antas biologiska faktorer och sociala konstruktioner leda till att kvinnor utför mer hemarbete och barnomsorg medan män utför mer betalt arbete och dessa skillnader är som mest lönsamma för familjen när barnen är små. Därför anpassar sig många kvinnor och män till en traditionell (specialiserad) arbetsdelning när barnen är små. Det är möjligt att vissa kvinnor och män egentligen skulle önska en jämnare arbetsfördelning men tycker att det är för kostsamt i ekonomiska termer.

Så kallade förhandlingsmodeller formulerades som en reaktion på den till synes könsneutrala specialiseringsmodellen som inte tillåter motstridiga intressen och olika nyttofunktioner bland makar. I förhandlingsmodellerna antas fördelningen av resurser, inklusive tid för olika aktiviteter, bestämmas av parternas förhandlingsstyrka (Manser & Brown 1980), som i sin tur antas bero på vad de har att erbjuda varandra i utbyte och vilken levnadsstandard de kan förvänta sig utanför partnerskapet (Lundberg & Pollak 1996). Resultatet av förhandlingar inom hushållet påverkas av parternas relativa intjänandeförmåga. Kvinnors och mäns relativa styrka i dessa förhandlingar påverkas av att män som regel tjänar mer än kvinnor och att det hem- och omsorgsarbete som kvinnor har att erbjuda i utbyte har ett begränsat bytesvärde jämfört med vad marknadsarbete har (Brines 1994). Då män tjänar mer än kvinnor förutsäger både specialiserings- och förhandlingsteorier att män kommer att utföra mer betalt arbete och mindre hushållsarbete än kvinnor och tvärtom. Förändring vad gäller könsarbetsdelning antas komma från högutbildade kvinnor med yrkeskarriärer eftersom deras oberoende och ställning ger dem en bättre förhandlingsposition vilket bör leda till en mer jämställd fördelning av betalt och obetalt arbete även bland dem med små barn.

Tidsallokering kan också bestämmas av kön och komma av att både kvinnor och män är benägna att "göra kön" (West & Zimmerman 1987). Genom att ha en karriär och utföra typiska manliga aktiviteter, manifesterar en man manlighet, medan en kvinna bekräftar sin kvinnlighet genom att utföra hushållsarbete och ta

god hand om hemmet och barnen. En mer traditionell arbetsfördelning bland föräldrar i förhållande till individer utan barn kan därför vara ett resultat av deras känslighet för normer om vad som utgör ett gott föräldraskap (Sanchez & Thomson 1997; Singley & Hynes 2005).

3.2 Leder föräldraskap till en mer traditionell arbetsdelning?

De flesta studier som undersökt frågeställningen om föräldraskap leder till en mer traditionell arbetsdelning mellan kvinnor och män har funnit att förekomsten av småbarn i hushållet medför en mer traditionell arbetsdelning i det att kvinnor utför mer obetalt arbete och män utför mer betalt arbete (Craig 2005 om Australien; Hallberg & Klevmarken 2003 på svenska data Bianchi 2000; Sayer 2005 om USA). För att få svar på frågan räcker det inte med att titta på tabeller (som ovan) som visar genomsnittlig tidsanvändning på gruppnivå för kvinnor och män med och utan barn. I stället måste man kontrollera för olika faktorer som samvarierar med föräldraskap och påverkar tidsanvändning, såsom ålder och utbildning, och man måste renodla effekten av föräldraskap så att föräldrar, framför allt de som har småbarn i hushållet, jämförs med individer med liknande karakteristika som inte är föräldrar. På så sätt kan vi besvara frågorna: hur påverkar förekomsten av barn i hushållet kvinnors och mäns marknadsarbete, hem- och omsorgsarbete? Påverkas kvinnor mer än män av att vara föräldrar (särskilt småbarnsföräldrar)?

I en studie om svenska förhållanden, baserad på data från de svenska tidsanvändningsundersökningarna, visade Dribe och Stanfors (2009) på betydelsefull förändring under 1990-talet. År 1990/91 stärkte föräldraskap tydligt en traditionell könsarbetsdelning i hemmet i vilket män jobbade mer och gjorde mindre hushållsarbete och män med småbarn betedde sig likadant som jämförbara män utan barn medan kvinnor med småbarn jobbade mindre och gjorde mer hushållsarbetet än kvinnor utan barn. Situationen förändrades dock under 1990-talet vilket medförde att föräldraskap påverkade både män och kvinnor på ett mer likartat sätt år 2000/01. Då jobbade män med småbarn mindre och gjorde mer hushållsarbetet än jäm-

förbara män utan barn. Kvinnor påverkades dock fortfarande mer än män. Resultaten från denna studie reproduceras delvis i tabell 2.10 som även uppdaterats med jämförbara skattningar för 2010/11.

Tabell 2.10 Effekter av kön och föräldraskap på tid i betalt och obetalt hem- och omsorgsarbete, 1990/91–2010/11

1990/91			
Yngsta barnets ålder (inga barn under 18 = ref)	Förvävsarbete	Hushållsarbete	Barnomsorg
0–4 år	1,6	-1,8	221,4***
5–12 år	0,5	-11,5	149,8***
13–17 år	-3,0	-19,6*	73,4***
Interaktion: kön x yngsta barnets ålder			
Kvinna x 0–4 år	-89,1***	27,9***	60,1***
Kvinna x 5–12 år	-30,2	29,7**	32,7**
Kvinna x 13–17 år	-9,2	27,7**	28,1
2000/01			
0–4 år	-83,0*	49,1**	201,9***
5–12 år	-57,8	30,3**	148,7***
13–17 år	-46,6	20,6	99,2***
Interaktion: kön x yngsta barnets ålder			
Kvinna x 0–4 år	-69,0***	-2,5	15,8
Kvinna x 5–12 år	-20,9	5,8	-2,4
Kvinna x 13–17 år	2,3	11,2	-1,1
2010/11			
0–3 år	-42,3	57,8***	199,9***
4–12 år	7,0	55,1***	138,1***
13–17 år	40,1	42,8***	66,9***
Interaktion: kön x yngsta barnets ålder			
Kvinna x 0–3 år	-20,0	-2,2	43,9*
Kvinna x 4–12 år	-54,5*	8,0	18,9
Kvinna x 13–17 år	40,5	11,0	8,1

Not: Resultat från multivariata regressioner (OLS) som kontrollerar för kön, ålder, (ålder²), civilstånd, högsta utbildningsnivå, förvävsarbetsstatus, partners sysselsättning och hushållets inkomst.

Signifikansnivåer: * resultaten signifikanta på 90-procentsnivå, ** 95-procentsnivå, *** 99-procentsnivå.

Källa: SCB, Tidsanvändningsundersökningen.

Tabell 2.10 skall utläsas dels i form av baseffekter för fäder jämfört med män med liknande karakteristika vad gäller ålder utbildning, etcetera fast utan barn, dels i form av ytterligare tilläggs effekter för kvinnor²⁹. Följaktligen var det inga statistiskt signifikanta skillnader mellan fäder och jämförbara män utan barn i hushållet år 1990/91 vad gäller förvärvsarbete och hushållsarbete – bara vad gäller barnomsorg vilket är tämligen självklart. Fäder, framför allt småbarnsfäder, lägger mer tid på barnomsorg än män utan barn. För mödrar innebar förekomsten av småbarn i hushållet en negativ effekt på tid för förvärvsarbete, det vill säga de förvärvsarbetar kortare tid. De utförde också signifikant mer hushållsarbete och barnomsorg än jämförbara kvinnor utan barn. År 2000/01 erfor även småbarnsfäder en negativ effekt på tid för förvärvsarbete. De utförde också signifikant mer hushållsarbete och barnomsorg än jämförbara män utan barn. Småbarnsmödrar påverkades fortfarande mer av föräldraskap med avseende på tid för förvärvsarbete än män, men i övrigt var effekten av föräldraskap för kvinnor och män likartad i jämförelse med likar utan barn. Detta resultat är viktigt; det får 1990-talet att framstå som ett föränderligt decennium men pekar också framåt mot eventuell ytterligare förändring.

Den tredje delen av tabell 2.10 bekräftar att förändring fortsatte in på 2000-talet. Småbarnsföräldrar, kvinnor såväl som män, upplevde 2010/11 inte längre någon reell negativ effekt på tid för förvärvsarbete, men fortsatte att utföra signifikant mer hushållsarbete och barnomsorg än jämförbara kvinnor och män utan barn. Småbarnsmödrar påverkades fortfarande mer av föräldraskap i det att de ägnade något mer tid för barnomsorg vilket är i linje med tendensen mot ett mer intensivt föräldraskap. Dessa tendenser får också stöd av preliminära analyser av hur svenska familjer tillbringar tid tillsammans; föräldrar spenderar mycket tid med sina barn och fäder spenderar allt mer tid med sina barn³⁰, men såväl kvinnor som

²⁹ När man gör en regressionsanalys undersöker man effekten av en variabel på en annan variabel. Ibland finns det dock anledning att misstänka att en variabels effekt varierar mellan olika grupper, exempelvis mellan kvinnor och män. Att vara kvinna och ha små barn påverkar eventuellt tidsallokering mer än att vara man med små barn. Vi säger då att det handlar om en *interaktionseffekt* eller tilläggs effekt. Sådana koefficienter kan inte tolkas som vanligt utan är beroende av värdet på den andra oberoende variabeln som ingår i interaktionen (det vill säga baseffekten).

³⁰ Tid med barn omfattar mer än tid för barnomsorg då man även mäter tid för andra aktiviteter då barnet är närvarande (till exempel transport eller praktiska göromål). Fäders tid med barn ökar mellan 1990 och 2010 samtidigt som mödrars tid med barn minskar lite, fast

män spenderar också mer tid som familj (det vill säga alla familjemedlemmar tillsammans) än för tio respektive tjugio år sedan (Neilson & Stanfors 2015).³¹

---

medan förändringen för fäder är statistiskt signifikant är den för mödrar inte det. Kvinnor tillbringar emellertid fortfarande (år 2010/11) signifikant mer tid – totalt sett – med sina barn än män både på vardagar (59 minuter) och helgdagar (22 minuter).

³¹ Förändringen mellan 1990 och 2010 är statistisk signifikant för både kvinnor och män. Den gäller för både vardagar och (framför allt) helger. Förändringen är oberoende av hur mycket individen arbetar och beror alltså inte på hur mycket tid som är tillgänglig. Förändringen verkar ha skett på bekostnad av den tid som par spenderar tillsammans (det vill säga tid med enbart partnern) och så kallad egen tid, framför allt för kvinnor.

4. Sammanfattning

Denna rapport började med att konstatera att några utvalda indikatorer vad gäller det obetalda hem- och omsorgsarbetets fördelning mellan kvinnor och män i Sverige i dag ger en bild av en ojämsställd arbetsdelning mellan könen. Exempelvis tar kvinnor tar ut mer föräldraledighet än män. De tar också ut mer ledighet för tillfällig vård av barn. Kvinnor utför generellt sett mer obetalt arbete men har i genomsnitt lika långa arbetsdagar som män. Kvinnor som grupp utför mer hem- och omsorgsarbete än män och jobbar oftare deltid på grund av omsorgsansvar. Den ojämsställda fördelningen av det obetalda hem- och omsorgsarbetet leder till att kvinnor får sämre löneutveckling, lägre inkomster och i förlängningen även lägre pensioner än män (Försäkringskassan 2013). Men en ojämn fördelning av det obetalda arbetet påverkar också kvinnors välbefinnande mer negativt än män då de upplever mer stress, sömnsvårigheter och faktiska sjukskrivningar (Försäkringskassan 2005). Det jämställdhetspolitiska målet att få till stånd en jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet mellan kvinnor och män är därför angeläget.

Under det senaste decenniet har emellertid fördelningen av det obetalda arbetet mellan kvinnor och män förändrats. Könsgapen har minskat i meningen att uttaget av föräldrapenning förändrades så att skillnaden mellan kvinnor och män minskade från 70 till 50 procentenheter mellan 2000 och 2013, framför allt genom att fler fäder tar ut föräldrapenning och att de som tar ut föräldrapenning också tar ut fler dagar. Kvinnor utförde mindre hemarbete 2010/11 (23 minuter mindre än år 2000/01) samtidigt som män gjorde något (10 minuter) mer. Båda förändringarna skedde på den intensiva marginalen, det vill säga bland utövare, och innebar att gapet mellan könen vad gäller genomsnittlig tid för hemarbete (brett definierat) minskade från 32 till 21 procentenheter 2000/01–2010/11. Det finns dock en tydlig uppdelning mellan kvinnliga och manliga sysslor inom ramen för hemarbetet och den verkar vara mer svårföränderlig. Vad gäller hemarbetet var det framför allt kvinnorna som ändrade sitt beteende mer än män. Kvinnors större omsorgsansvar medför fortfarande att de arbetar deltid i betydligt större utsträckning än män. Samtidigt med dessa förändringar stärktes kvinnors arbetsmarknadsanknytning under de senaste tio åren. Faktum att kvinnor också ägnar mer

faktisk tid åt förvärvsarbete (30 minuter mer än år 2000/01) samtidigt som män förvärvsarbetar mindre innebär att tid på marknaden och i hemmet i viss mån har kvittats mellan könen under det senaste decenniet.

I mångt och mycket är Sverige ett föregångsland ur jämställdhetssynpunkt. Sverige är arketyper för den nordiska välfärdsmodell som så många länder avundas med universella och generösa välfärdssystem som betonar betydelsen av arbetsmarknadsanknytning för trygghet och med ersättningar som bygger på inkomstbortfallsprincipen. Den generösa och flexibla föräldraförsäkringen tillsammans med subventionerad barnomsorg och könsneutral beskattning anges som viktiga förklaringar till varför svenska kvinnor, oavsett ålder och livscykel, har så stark arbetsmarknadsanknytning jämfört med kvinnor i andra länder (Stanfors 2007). Det är därför intressant, men kanske föga förvånande, att notera indikationer på konvergens mellan könen i flera avseende vad gäller det obetalda arbetets fördelning. Det är dock mer intressant att notera konvergens mellan könen avseende föräldraskapets effekter på arbetsdelning och i förlängningen det obetalda hem- och omsorgsarbetets fördelning mellan småbarnsföräldrar. I Sverige leder inte föräldraskap längre till en mer traditionell arbetsdelning. Det innebär emellertid inte att kvinnor och män delar ansvar för hem- och omsorgsarbete lika, men det innebär att skillnaderna mellan könen inte förstärks i samband med småbarn. I detta avseende är Sverige och de övriga nordiska länderna unika (Neilson & Stanfors 2013, 2014).

I mångt och mycket startade förändringen vad gäller det obetalda arbetets fördelning i Sverige kring 1990. Förändringen fram till 1990 avsåg framför allt kvinnors ökade arbetskraftsdeltagande och kan sammanfattas som stor i kvantitativa mått, men mer begränsad i kvalitativa mått mätt, något som indikeras av en hög grad av segregering på arbetsmarknaden och att kvinnors ökade arbetskraftsdeltagande inte motsvarades av ökade antal arbetade timmar då deltid och olika former av frånvaro var vanligt förekommande bland kvinnor. Inte heller motsvarades kvinnors ökade arbetskraftsdeltagande av mäns inträde i hemarbete. I detta avseende framstår 1990-talet som ett föränderligt decennium. Under 1990-talet överskuggades utvecklingen avseende jämställdhet på arbetsmarknaden av den djupa ekonomiska kris som rådde. I vissa fall gick jämställdheten temporärt tillbaka. Men under 1990-talet kunde man

skönja mer kvalitativa aspekter av förändring. Ett exempel på detta är att alltfler kvinnor väljer att orientera sig mot traditionellt mansdominerade utbildningar och yrken med hög lön och status som läkare, jurist men också ingenjör (Stanfors 2007). Ett annat exempel är att fäder tillskrevs en mer aktiv föräldraroll när en liten del av föräldraförsäkringen individualiserades 1995 och 2002 och alltfler unga män valde att svara på detta när de blev fäder. Det gjorde också avtryck i form av ett mer engagerat föräldraskap vilket påverkade småbarnsfädernas tidsanvändning. Det visar att fortsatt förändring är möjlig men att det kan krävas mer tvingande reformer om man vill påskynda en annars ganska långsam process.

Den här rapporten har visat att i Sverige i dag verkar föräldraledighet och ojämnt föräldrapenningsuttag vara mer problematiskt att förändra än tidsanvändningsmönster utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Tid är i viss mån pengar. Därför är det mer attraktivt att föra tid från obetalt arbete till betalt arbete än tvärtom. Medan hemarbetet är mer eller mindre konstant över tiden är omsorgsansvaret starkt livscykelbetingat; framför allt är det koncentrerat till åren med småbarn. Det går dock inte att överföra tid från en individ till en annan och det går inte heller att spara tid under vissa faser av livet för att använda i andra livsfaser då den bättre behövs. Den svenska familjepolitiken utformades för att möjliggöra en kombination av arbete och familj för både kvinnor och män, men det var främst kvinnor som svarade på initiativen i form av långa ledigheter och möjlighet att arbeta deltid medan barnen är små. Att kvinnor tar en betydligt större del av föräldraledigheten än vad män gör får effekter för individer och samhälle och på både kort och lång sikt för dem som berörs. För det första bestämmer den första långa ledigheten vem som sköter det mesta av hushållsarbetet, men påverkar också deltidsarbete och frånvaro efter ledigheten vilket ger mer långsiktiga effekter på löner, karriärer, välbefinnande. Den gängse förklaringen till denna ojämnställda uppdelning utgår från att det är fråga om rationella val eftersom mannen har högre lön och bättre karriärmöjligheter än kvinnan som därför blir den som får vara flexibel vad gäller arbetstid och karriärplanering. Men det finns resultat som tyder på att även bland par där kvinnan tjänar mest tar hon oftast störst del av föräldraledigheten (Försäkringskassan 2013). En annan förklaring är de hindrande strukturer som omger oss människor och som påverkar våra beslut och formar vårt beteende.

Bland hindren för ett mer jämställt uttag av föräldraledighet finns utöver rent ekonomiska skäl själva arbetsplatsen och arbetsgivarens attityder samt traditionella könsroller och föreställningar om hur en "riktig" och bra mamma respektive pappa skall vara.³² Mer och mer har man också kommit att diskutera föräldraskap i termer av makt. Kanske är det så att decennier av opinionsbildande och en faktiskt trög utveckling av jämställdhet bland de svenska familjerna vad gäller föräldraledighet och uttag av föräldrapenning blottlägger att det inte bara gäller att förändra attityder utan att det faktiskt handlar om maktskillnader mellan könen. Den svenska familjepolitiken har därmed utmaningar som ligger i att tala till män såväl som kvinnor och få båda att ändra sina positioner. Fram tills i dag har kvinnor förändrat sina beteenden betydligt mer än män, både vad gäller betalt och obetalt arbete. För att avancera jämställdheten måste män förändras mer. Hur detta bäst skall göras är emellertid en värderingsfråga och en uppgift för ansvariga politiker.

Den svenska jämställdhetspolitiken har ett utmärkt verktyg i form av offentlig statistik för att hålla koll på utvecklingen av jämställdheten avseenden det obetalda hem- och omsorgsarbetets fördelning mellan kvinnor och män och för att förstå grunderna varpå utvecklingen vilar. Att vidare förstå utvecklingen av jämställdhet i Sverige kan dels vila på forskning, dels på statistikproduktion. Ett lämpligt urval av indikatorer, både grova och mer detaljerade, och regelbunden uppföljning av hur de utvecklas över tid behöver kompletteras med mer djuplodande utredningar samt mer omfattande statistikproduktion som ger en fördjupad bild. För denna uppföljning behöver i dagsläget mer detaljerade indikatorer utarbetas då de nuvarande är grova och döljer en hel del heterogenitet inom grupperna 'kvinnor' och 'män' vad gäller exempelvis ålder, utbildningsnivå, familjestatus och nationalitet vilket påverkar bilden av det obetalda hem- och omsorgsarbetets fördelning och vilka slutsatser man kan dra från dessa indikatorer. Det är också av yttersta vikt att

---

³² Att kvinnor och män antas "göra föräldraskap" på samma sätt som kan de antas "göra kön" i enlighet med normer och föreställningar om hur en riktig mamma respektive pappa skall vara finns dokumenterat i internationell forskning (se till exempel Sanchez & Thomson 1997; Singley & Hynes 2005) men också i mer populär litteratur (Elwin-Nowak 2001, 2005). Vad gäller arbetsplatsen och arbetsgivares attityder säger många fäder att de har upplevt hinder och att de därför inte har tagit ut någon eller så mycket föräldraledighet (Bekkengen 2002). Detta gäller i synnerhet män som innehar högre tjänstemannapositioner i den privata sektorn.

upprätthålla databaser och genomföra regelbundna uppföljningar av urvalsundersökningar som håller hög kvalitet för att säkerställa att mer djuplodande analyser kan företas. Tidsanvändningsundersökningen är i detta avseende unik och betydelsefull för att följa utvecklingen inom delmålet ”jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet mellan kvinnor och män”. Det bör därför säkerställas att denna undersökning fortsätter och att den eventuellt kompletteras med ytterligare dimensioner och konkreta frågor.

Referenser

- Anxo, D., Mencarini, L., Pailhé, A., Solaz, A. & Tanturri, M.L. (2011). Gender differences in time-use over the life course: A comparative analysis of France, Italy, Sweden, and the United States. *Feminist Economics*, 17: 159–195.
- Becker, G. (1981). *A treatise on the family*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bekkengen, L. (2002). *Man får välja – om föräldraskap och föräldraledighet i arbetsliv och familjeliv*. Lund: Liber.
- Berk, S. F. (1985). *The gender factory: The appointment of work in American households*. New York: Plenum Press.
- Bianchi, S. (2000). Maternal employment and time with children: Dramatic change or surprising continuity? *Demography*, 37: 410–414.
- Bianchi, S. M., Robinson, J. P. & Milkie, M. A. (2006). *Changing rhythms of American family life*. New York: Russell Sage Foundation.
- Boye, K. (2008). Relatively different? How do gender differences in well-being depend on paid and unpaid work in Europe? *Social Indicators Research*, 93: 509–525.
- Brines, J. (1994). Economic dependency, gender, and the division of labor at home. *American Journal of Sociology*, 100: 652–688.
- Coltrane, S. (2000). Research on household labor: Modeling and measuring the social embeddedness of routine family work. *Journal of Marriage and the Family*, 62: 1208–1233.
- Craig, L. (2005). Children and the revolution. A time-diary analysis of the impact of motherhood on daily workload. *Journal of Sociology*, 42: 125–143.
- Craig, L. (2006). Does father care mean fathers share? A comparison of how mothers and fathers in intact families spend time with children. *Gender & Society*, 20: 259–281.
- Cunningham, M. (2007). Influences of women's employment on the gendered division of household labor over the life course: Evidence from a 31-year panel study. *Journal of Family Issues*, 28: 422–444.

- Deven, F. & Moss, P. (2005). Leave policies and research. Reviews and country notes. CBGS Werkdocument. Brussel: Centrum voor Bevolkings – en Gezinsstudie.
- Drew, E., Emerek, R. & Mahon, E. (Red.) (1998). Women, work and the family in Europe. London: Routledge.
- Dröbe, M. & Stanfors, M. (2009). Does parenthood strengthen a traditional household division of labor? Evidence from Sweden. *Journal of Marriage and Family*, 71: 33–45.
- Duvander, A-Z. & Lappegård, T. (2010). Family policy and fertility: Fathers' and mothers' use of parental leave and continued childbearing in Norway and Sweden. *European Social Policy*, 20: 45–57.
- Duvander, A-Z. & Johansson, M. (2012). What are the effects of reforms promoting fathers' parental leave use? *European Social Policy*, 22: 319–330.
- Elwin-Nowak, Y. (2001). I sällskap med skulden. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Elwin-Nowak, Y. (2005). Världens bästa pappa? Om mäns relationsarbete och strävan efter att göra rätt. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Fuwa, M. (2004). Macro-level gender inequality and the division of household labor in 22 countries. *American Sociological Review*, 69: 751–767.
- Försäkringskassan. (2005). Alltjämt ojämnt. Hur kvinnor och män utnyttjar socialförsäkringen. Försäkringskassan analyserar 2005:6. Stockholm: Försäkringskassan.
- Försäkringskassan. (2013). Ojämslidd arbetsbörda. Föräldradidighetens betydelse för fördelning av betalt och obetalt arbete. Socialförsäkringsrapport 2013:9. Stockholm: Försäkringskassan.
- Försäkringskassan. (2014). Socialförsäkringen i siffror 2014. Stockholm: Försäkringskassan.
- Gauthier, A., Smeeding, T. & Furstenberg, F. (2004). Are parents investing less time in children: Trends in selected industrialized countries. *Population and Development Review*, 30: 647–671.
- Gershuny, J. (2000). Changing times: Work and leisure in post-industrial societies. Oxford: Oxford University Press.

- Gershuny, J. & Robinson, J. P. (1988). Historical changes in the household division of labor. *Demography*, 25: 537–552.
- Gershuny, J. & Sullivan, O. (2003). Time use, gender and public policy regimes. *Social Politics*, 10: 205–227.
- Giddings, L. (2003). But... Who moves the lawn? The division of labor in same-sex households. Kapitel 5 i Karine Moe (Red.) *Women, family and work: Writings on the economics of gender*. Malden: Blackwell Publishing Ltd.
- Giddings, L., Nunley, J., Schneebaum, A. & Zietz, J. (2014). Birth cohort and the specialization gap between same-sex and different-sex couples. *Demography*, 51: 509–534.
- Greenstein, T. (2000). Economic dependence, gender and the division of labor in the home: A replication and extension. *Journal of Marriage and Family*, 62: 322–335.
- Greenwood, J., Seshadri, A. & Yorukoglu, M. (2005). Engines of liberation. *Review of Economic Studies*, 71: 109–133.
- Hallberg, D. & Klevmarcken, A. (2003). Time for children: a study of parent's time allocation. *Journal of Population Economics*, 16: 205–226.
- Halldén, K. & Stenberg, A. (2014). Rengöring, Underhåll och Tvätt: Betydelsen av RUT-avdrag för kvinnors arbetsmarknadsutbud. Kapitel 6 i SOU 2014:28. Lönsamt arbete – familjeansvarets fördelning och konsekvenser. Stockholm: Fritzes.
- Halleröd, B. (2005). Sharing of housework and money among Swedish couples: Do they behave rationally? *European Sociological Review*, 21: 273–288.
- Hochschild, A. R. (1989). *The second shift: Working parents and the revolution at home*. New York: Penguin.
- Hook (2006). Care in context: Men's unpaid work in 20 countries, 1965–2003. *American Sociological Review*, 71: 639–660.
- Hook, J. & Wolfe, C. (2012). New Fathers? Residential fathers' time with children in four countries. *Journal of Family Issues*, 33: 415–450.
- HUI Research. (2011). *Kampen om köpkraften. Framtidens handel*. Stockholm: HUI Research AB.

- Jacobs, J. A. & Gerson, K. (2001). Overworked individuals or overworked families: Explaining trends in work, leisure, and family time. *Work and Occupations*, 28: 40–63.
- Kotsadam, A. & Finseraas, H. (2011). The state intervenes in the battle of the sexes: Causal effects of paternity leave. *Social Science Research*, 40: 1611–1622.
- Lachance-Grzela, M. & Bouchard, G. (2010). Why do women do the lion's share of housework? A decade of research. *Sex Roles*, 63: 767–780.
- Lareau, A. (2000). Social class and the daily lives of children: A study from the United States. *Childhood*, 7: 155–171.
- Lundberg, S. & Pollack, R. (1996). Bargaining and distribution in marriage. *Journal of Economic Perspectives*, 10: 139–158.
- MacDonald, M., Phipps, S. & Lethbridge, L. (2005) Taking its toll: The influence of paid and unpaid work on women's well-being. *Feminist Economics*, 11: 63–94.
- Manser, M. & Brown, M. (1977). Bargaining analyses of household decisions. I C. B. Lloyd & E. S. Andrews (Eds.), *Women in the labor market* (ss. 3–26). New York: Columbia University Press.
- Månsdotter, A. et al. (2006). Parental share in public and domestic spheres: A population study on gender equality, death and sickness. *Journal of Epidemiology and Community Health*, 60: 606–620.
- Neilson, J. & Stanfors, M. (2013). Re-traditionalisation of gender relations in the 1990s? The impact of parenthood on gendered time use in three Scandinavian countries. *Journal of Contemporary European Studies*, 21: 269–289.
- Neilson, J. & Stanfors, M. (2014). It's about time! Gender, parenthood, and household divisions of labor under different welfare regimes. *Journal of Family Issues*, 35: 1066–1088.
- Neilson, J. & Stanfors, M. (2015). Time alone or time together? Couple's time allocation across three decades. Unpublished paper. Centre for Economic Demography at Lund University.
- Nyberg, A. (2003). Deltidsarbete och deltidslöshet. Working Paper HELA-projektet 2003:1. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- OECD (2001, 2011). *Employment outlook*. Paris: OECD.

- Offer, S. & Schneider, B. (2011). Revisiting the gender gap in time-use patterns: Multitasking and well-being among mothers and fathers in dual-earner families. *American Sociological Review*, 76: 809–833.
- Parkman, A. M. (2004). Bargaining over housework: The frustrating situation of secondary wage earners. *American Journal of Economics and Sociology*, 63: 765–794.
- Prop. 2005/06: 155. Makt att forma samhället och sitt eget liv – nya mål i jämställdhetspolitiken. Stockholm: Näringslivsdepartementet.
- Ramey, G. & Ramey, V. (2010). The Rug Rat Race. *Brookings Papers on Economic Activity*, 41: 129–199.
- Sayer, L. (2005). Trends in women's and men's paid work, unpaid work and free time. *Social Forces*, 84: 285–303.
- Sanchez, L. & Thomson, E. (1997). Becoming mothers and fathers. Parenthood, gender, and the division of labor. *Gender & Society*, 11: 747–772.
- Singley, S. G. & Hynes, K. (2005). Transitions to parenthood. Work-family policies, gender and the couple context. *Gender & Society*, 19: 376–397.
- Shelton, B. A. & John, D. (1996). The division of household labor. *Annual Review of Sociology*, 22: 299–322.
- Spain, D. & Bianchi, S. M. (1996). *Balancing Act: Motherhood, marriage and employment among American women*. New York: Russell Sage Foundation.
- Stanfors, M. (2007). Mellan arbete och familj. Ett dilemma för kvinnor i 1900-talets Sverige. Stockholm: SNS Förlag.
- Statistiska centralbyrån. (2003). Tid för vardagsliv. Kvinnors och mäns tidsanvändning 1990/91 och 2000/01. *Levnadsförhållanden rapport 99*. Örebro: Statistiska centralbyrån.
- Statistiska centralbyrån. (2012). Nu för tiden. En undersökning om svenska folkets tidsanvändning år 2010/11. *Levnadsförhållanden rapport 123*. Örebro: Statistiska centralbyrån.
- Tai, T. & Treas, J. (2013). Housework task hierarchies in 32 countries. *European Sociological Review*, 29: 780–791.

- Utbildningsdepartementet. (2013). Ett uppföljningssystem för jämställdhetspolitiken. Ds 2013:37. Stockholm: Fritzes.
- West, C. & Zimmerman, D. (1987). Doing gender. *Gender & Society*, 1: 125–151.
- World Economic Forum. (2013). *The Global Gender Gap Report 2013*. Geneva: World Economic Forum.

Appendix

Tabell A1 Ersatta dagar för vård av barn 1974–2013. Antal dagar i tusental och könsfördelning (%)

År	Föräldrapenning			Tillfällig föräldrapenning		
	Antal	Fördelning		Antal	Fördelning	
		Kvinnor	Män		Kvinnor	Män
1974	19 017	100	0	689	60	40
1980	27 020	95	5	3 042	63	37
1985	33 193	94	6	4 156	67	33
1990	48 292	93	7	5 731	66	34
1995	47 026	90	10	4 890	68	32
2000	35 661	88	12	4 403	66	34
2005	42 659	80	20	4 421	64	36
2010	49 719	77	23	4 657	64	36
2011	50 284	76	24	5 044	64	36
2012	50 778	76	24	4 959	64	36
2013	51 448	75	25	5 718	63	37

Not: Se tabell 2.1.

Underlag till
Jämställdhetsutredningen U 2014:06

Delmål 4:
Mäns våld mot kvinnor ska upphöra

Maria Eriksson, professor Mälardalens högskola

Innehåll

Mäns våld mot kvinnor	238
1 Våldet i siffror	240
1.1 Kriminalstatistik	240
1.1.1 Misshandel.....	240
1.1.2 Grov kvinnofridskränkning.....	242
1.1.3 Överträdelse av kontaktförbud.....	244
1.1.4 Sexualbrott.....	245
1.1.5 Människohandel och köp av sexuella tjänster	248
1.1.6 Dödligt våld.....	249
1.1.7 Lagföringsbeslut.....	251
1.1.8 Sammanfattning	258
1.2 Brottsofferundersökningar	259
1.2.1 Våld och hälsa.....	259
1.2.2 Nationella trygghetsundersökningen	266
1.2.3 Våld mot kvinnor i samtliga EU-länder.....	281
1.3 Hedersrelaterat våld och tvångsäktenskap.....	283
1.4 Slutsatser	284
2 Politiken	287
2.1 Lagstiftningen.....	288

2.2	Regeringens handlingsplaner, ytterligare kvinnofridsuppdrag samt pågående insatser.....	291
2.2.1	Utvärderingen av Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer	293
2.2.2	Utvärderingen av kvinnofridsuppdrag 2011–2014	295
2.2.3	Utvärderingen av utbildningsinsatserna på området	297
2.2.4	Utvärderingen av Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål.....	298
2.3	Institutionalisering av stödet till kunskaps- och verksamhetsutveckling	299
2.4	Slutsatser.....	300
3	Hanteringen av våldet	302
3.1	Polis och rättsväsende.....	302
3.1.1	Kriminalvården	307
3.2	Socialtjänsten.....	308
3.2.1	Särskild sårbarhet.....	310
3.2.2	Förbättringsområden	311
3.3	Hälso- och sjukvården	313
3.4	Frivilligorganisationer.....	314
3.5	Kunskapsutveckling och evidensbaserad praktik.....	316
3.6	Slutsatser.....	319
4	Det förebyggande arbetet	320
5	Slutsatser	322
	Referenser	327

Mäns våld mot kvinnor

Mäns våld mot kvinnor

Det fjärde delmålet är att mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet.

Rapporten består av fyra separata avsnitt som fokuserar olika aspekter av utvecklingen när det gäller mäns våld mot kvinnor och kroppslig integritet under de senaste tio åren, och ett avslutande avsnitt med slutsatser. Den tar bland annat sin utgångspunkt i de indikatorer för jämställdhetspolitiken som listas i den promemoria för jämställdhetspolitikens uppföljning som har utarbetats inom Regeringskansliet (Ds 2013:37). För jämställdhetsmålet att mäns våld mot kvinnor ska upphöra är de sju huvudindikatorerna:

1. Personer 16–79 år utsatta för misshandel efter plats (indikator 4.5)
2. Personer 16–79 år utsatta för misshandel efter relation till Förövaren (Indikator 4.6)
3. Personer 16–79 år utsatta för sexualbrott efter ålder (Indikator 4.10)
4. Anmäld misshandel (Indikator 4.11)
5. Grov kvinnofridskränkning (Indikator 4.12)
6. Anmäld våldtäkt (Indikator 4.13)
7. Lagförda efter huvudbrott (Indikator 4.14)

Dessutom har genomgången av utvecklingen under det senaste decenniet förhållit sig till frågan om personer som upplever att de inte kan välja sin partner, upplevelser av hedersrelaterat våld och förtryck samt av att bli gift mot sin vilja.

Nedan följer först en genomgång av uppgifter om och studier av våldets omfattning. Därefter kommer en översikt över utvecklingen inom politik och lagstiftning, med fokus på regeringens handlingsplaner, och sedan en redogörelse för olika instansers hantering av våldet. Förebyggande arbete har fått ett eget avsnitt.

1 Våldet i siffror

Redogörelsen för utvecklingen i våldets omfattning under det senaste decenniet bygger framförallt på kriminalstatistik från Brottsförebyggande rådet (Brå), brottsofferundersökningar och myndighetsrapporter.

1.1 Kriminalstatistik

Kriminalstatistiken ger en av flera bilder av det våld som blir känt av myndigheter. I statistiken redovisas anmälda brott mot personer över 18 år utifrån brottsoffrets kön, om gärningspersonen är bekant eller obekant med offret samt om brottet skett inomhus eller utomhus. För att få kunskap om andra aspekter får man vända sig till offerundersökningar eller andra fördjupade studier (se vidare avsnitt 1.2).

1.1.1 Misshandel

Under 2014 anmäldes 28 456 misshandelsbrott mot kvinnor, varav 17 974 brott gällde misshandel inomhus av en bekant gärningsperson (Brå).¹ När det gäller anmäld misshandel mot kvinnor är den vanligaste brottstypen just misshandel inomhus av bekant, medan misshandel utomhus av obekant är den vanligaste kategorin för män.

Totalt anmäldes drygt 83 300 misshandelsbrott under 2014, vilket är en ökning med 4 procent jämfört med 2013. För misshandelsbrotten mot kvinna är ökningen 5 procent. Ser man till utvecklingen

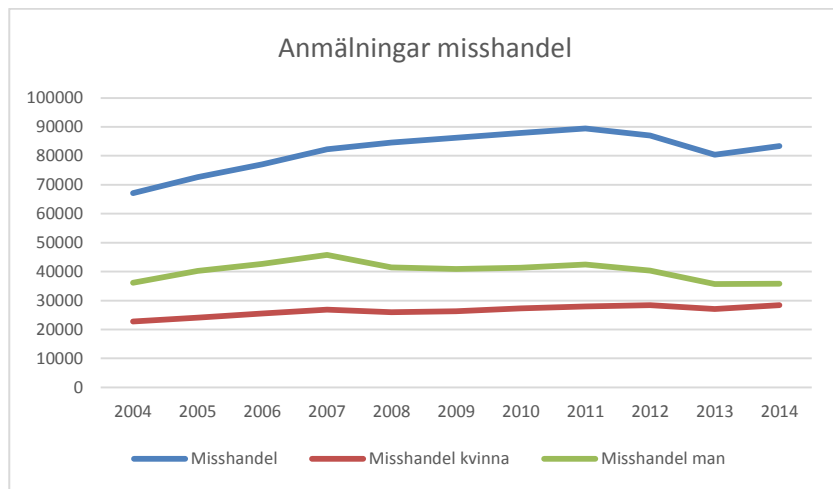
---

¹ Enligt statistik tillgänglig på www.bra.se. När endast Brå anges som källa är det denna statistik som avses.

över tid ökade anmälda misshandelsbrott som helhet gradvis under perioden 2004–2011 för att därefter minska under ett par år (figur 1).

Figur 1 Antal anmälda fall av misshandel totalt, samt anmälda fall av misshandel mot kvinna över 18 år respektive man över 18 år 2004 till 2014

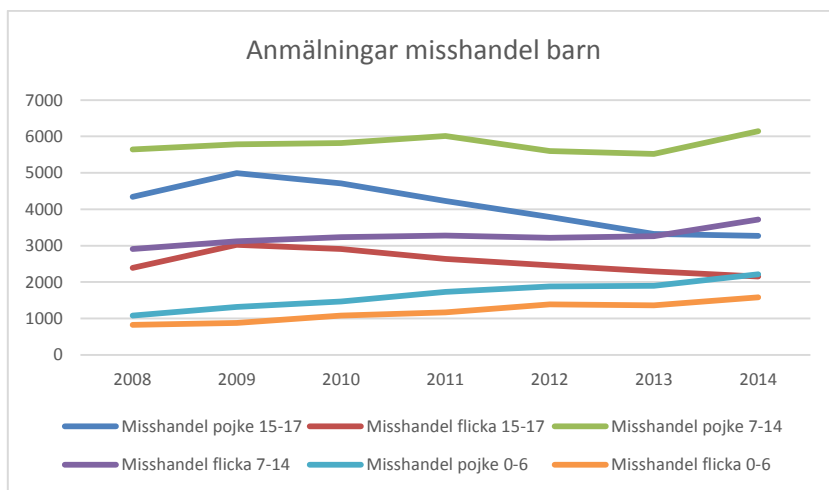
Källa: Brå.

Det går dock att notera en ökning av de anmälda misshandelsbrotten under det senaste året och man kan konstatera att nära hälften av ökningen beror på en ökning av misshandel mot kvinna över 18 (Brå 2015a).² År 2004 polisanmäldes drygt 22 700 fall av misshandel mot kvinnor. Jämfört med 2004 anmäldes 24 procent fler misshandelsbrott 2104 och detta mönster gäller också brott mot kvinnor (Brå 2015a).

Sedan 2008 är statistiken både köns- och åldersuppdelad, vilket gör det möjligt att få en bild av utvecklingen gällande anmälningar om misshandel av flickor och unga kvinnor. Under perioden 2008 till 2014 har anmälningar i den övre åldersgruppen mellan 15 och 17 gått ner både när det gäller flickor och pojkar, medan trenden varit den motsatta när det gäller anmäld misshandel av yngre barn, såväl flickor som pojkar (figur 2).

² Även misshandel av barn under 15 har ökat, se figur 2.

Figur 2 Antal anmälda fall av misshandel mot pojke 15–17 år, flicka 15–17 år, pojke 7–14 år, flicka 7–14 år, pojke 0–6 år och flicka 0–6 år 2008 till 2014

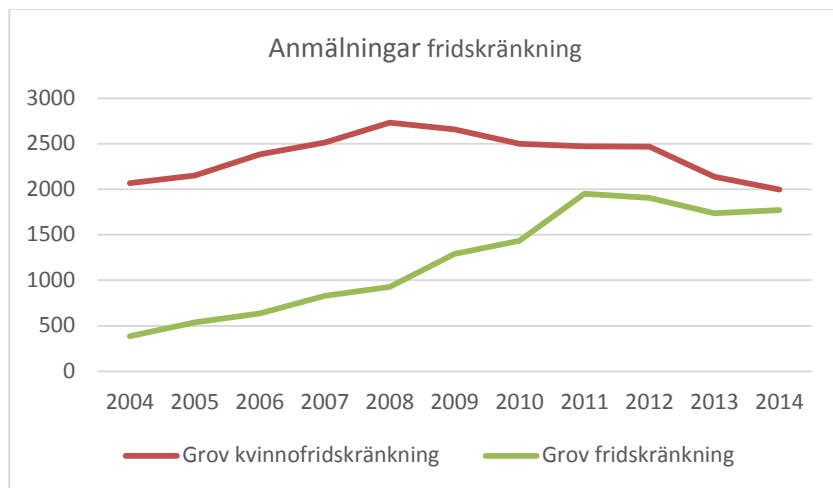

Källa: Brå.

1.1.2 Grov kvinnofridskränkning

Tittar man på ett av de verktyg som skapats specifikt för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, brottet grov kvinnofridskränkning, har anmälningarna ökat i relativt liten utsträckning under ett antal år, endast några procent, för att sedan minska igen. År 2014 anmäldes 1 997 fall, vilket ligger under nivån vid periodens inledning. 2004 anmäldes 2 068 fall av grov kvinnofridskränkning (Brå) (figur 3). Medan utvecklingen för grov kvinnofridskränkning inte följer mönstret för misshandelsbrotten med ett ökat antal anmälningar, så har anmälningarna om grov fridskränkning (som exempelvis kan gälla föräldrars våld mot barn) ökat markant under samma period och det anmäldes drygt tre gånger så många brott 2014 jämfört med 2005 (Brå 2015a) (figur 3).

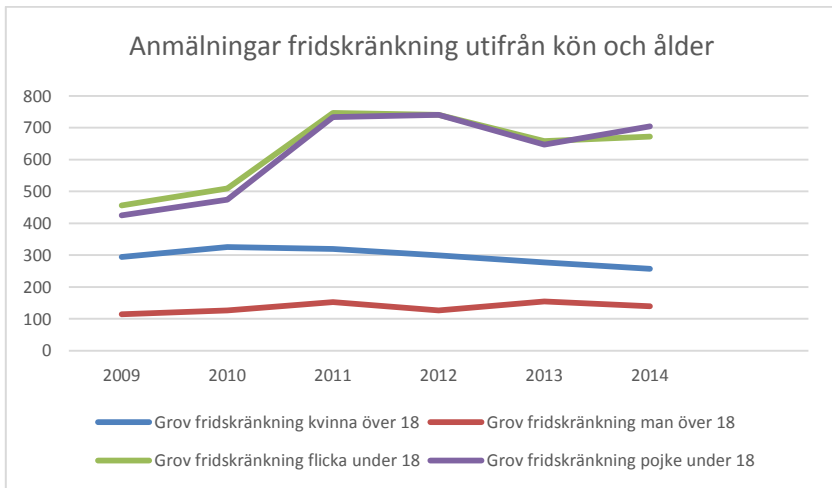
Figur 3 Antal anmälda fall av grov kvinnofridsfridskränkning respektive grov fridskränkning år 2004 till 2014

Källa: Brå.

Bryter man ner statistiken utifrån ålder och kön under den period det finns sådana uppgifter ser man att det i synnerhet är grov fridskränkning mot flickor och pojkar under 18 som ökat under senare år, från drygt 400 år 2009 till runt 700 år 2014, medan anmälningarna om grov fridskränkning mot vuxna män legat relativt konstant på mellan ungefär 100 och 150 anmälningar, och grov fridskränkning mot vuxna kvinnor på mellan 260 och 325 (figur 4).

Figur 4 Antal anmälda fall av grov fridskränkning mot kvinna över 18 år, grov fridskränkning mot man över 18, grov fridskränkning mot flicka under 18 år, samt grov fridskränkning mot pojke under 18 år 2009 till 2014

Källa: Brå.

Kvinnofrids- och fridskränkingsbrotten består av flera brott, exempelvis misshandel och olaga hot, vilka sammantaget utgör ett led i en upprepad kränkning. Men de olika brotten kan naturligtvis även förekomma separat, och under 2014 anmäldes till exempel 20 467 fall av olaga hot mot kvinnor.

1.1.3 Överträdelse av kontaktförbud

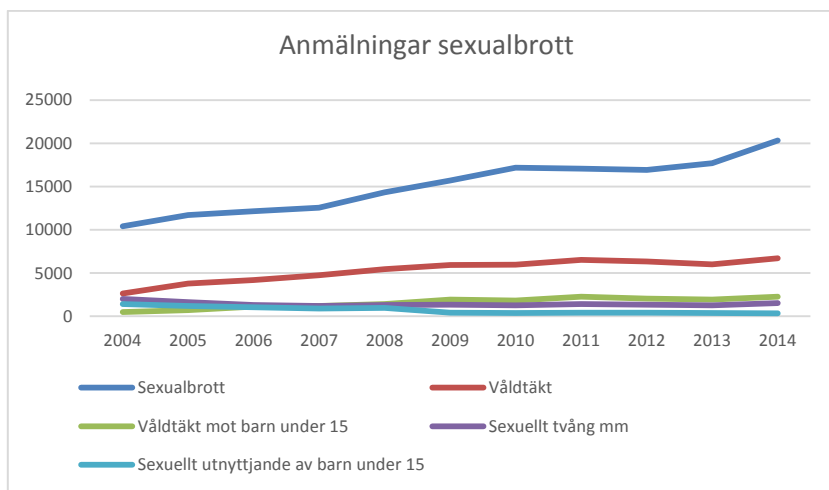
En annan brottskategori som också synliggör kvinnors utsatthet är överträdelse av kontaktförbud (före lagändringen 2011 överträdelse av besöksförbud). Utvärderingar av lagen om besöksförbud respektive kontaktförbud pekar konsekvent på att en majoritet av överträdelserna handlar om situationer där kvinnor anmäler män de tidigare levit tillsammans med (Brå 2005, Brå 2007, Brå 2015b). Brå har uppskattat att åtminstone en tredjedel av besöksförbuden överträds (Brå 2005, Brå 2007). Det finns dock inte någon statistik som visar hur många av utfärdade kontaktförbud som överträds, utan det som finns att tillgå är uppgifter om utfärdade förbud, anmälda

överträdelse och personer misstänkta för överträdelse. Enligt uppgifter från Åklagarmyndigheten utfärdades 4 440 kontaktförbud under 2014 och samma år anmäldes 5 130 överträdelse av kontaktförbud (Brå 2015a). I tolkningen av statistiken över överträdelse av kontaktförbud bör man ha i åtanke att det är ofta en enskild person som begår ett upprepat antal överträdelse mot ett kontaktförbud. Enstaka sådana ärenden skapar stora variationer i antalet anmälda överträdelse mellan olika år, påpekar Brå. Statistiken uppvisar exempelvis en topp mer än 6 000 anmälningar av överträdelse under 2012 (Brå 2014a). Sett över tid har antalet utfärdade besöksförbud visserligen varierat något år från år, men i sett i förhållande till antalet ansökningar har nivån ändå legat relativt konstant (runt 4 000). Mellan 2004 och 2013 ökade antalet ansökningar kraftigt, från 8 536 till 12 850. Samtidigt sjönk andelen ansökningar som beviljades av åklagare från 48 procent år 2004 till 33 procent år 2013 (Brå 2007, Brå 2015b).

1.1.4 Sexualbrott

Något som också ökat markant sedan 2004 är anmälda sexualbrott, från 10 419 anmälningar år 2004 till 20 326 år 2014. Anmälningarna om våldtäkt har ökat från 2 631 fall år 2004, till 6 697 år 2014, vilket innebär att antalet anmälningar mer än fördubblats sedan 2004 (Brå) (figur 5).

Figur 5 Antal anmälda sexualbrott respektive fall av våldtäkt, våldtäkt mot barn under 15, sexuellt tvång mm. samt sexuellt utnyttjande av barn under 15 år 2004 till 2014

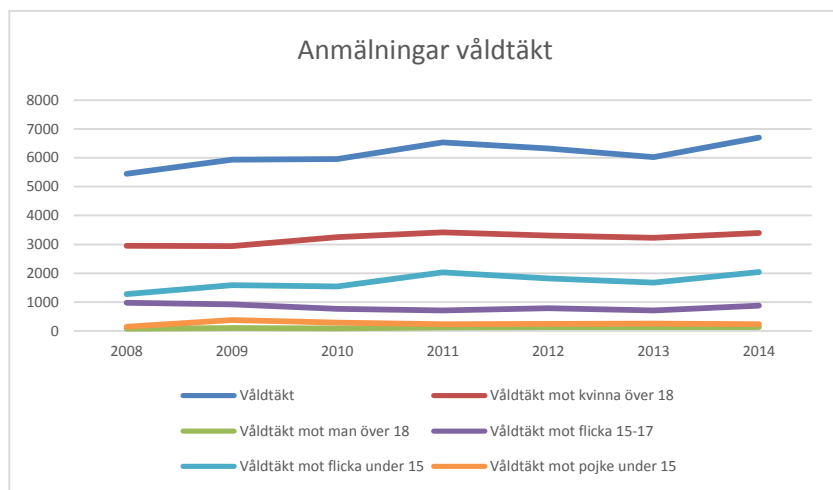

Källa: Brå.

Brå menar att de ökande anmälningarna av våldtäkt till stor del kan förklaras av förändringar i sexualbrottslagstiftningen som trädde i kraft den 1 april 2005 (Brå 2014a). Förändringarna innebar bland annat en utvidgning av definitionen av våldtäkt, vilket innebar att vissa handlingar som tidigare rubricerades som sexuellt utnyttjande kom att rubriceras som våldtäkt. Det kan alltså ses som ett resultat av lagändringen att antalet anmälda våldtäkter ökade mellan 2005–2011 samtidigt som antalet anmälningar om sexuellt tvång och utnyttjande minskade, enligt Brå (2014a). Den 1 juli 2013 skärptes sexualbrottslagstiftningen ytterligare, och sedan dess inkluderar våldtäktsbrottet fall där offret möter ett övergrepp med passivitet.

År 2014 anmäldes som sagt drygt 20 300 sexualbrott och anmälningar om våldtäkt, sexuellt ofredande och sexuellt tvång, utnyttjande m.m. stod för 88 procent av brotten i denna brottskategori (Brå 2015a). Av de 6 697 anmälningarna om våldtäkt år 2014 berörde 3 395 kvinnor över 18 år, vilket motsvarar drygt hälften av våldtäktsbrotten (51 procent). Drygt en tiondel (872 anmälningar, 13 procent) berörde flickor mellan 15 och 17 år, och en knapp tredjedel (2 037 anmälningar, 30 procent) handlade om flickor under 15 år (Brå, se figur 6).

Figur 6 Antal anmälda våldtäkter totalt, våldtäkter mot kvinna över 18, mot man över 18 år, mot flicka 15–17 år, flicka under 15 år samt mot pojke under 15 år 2008 till 2014

Källa: Brå.

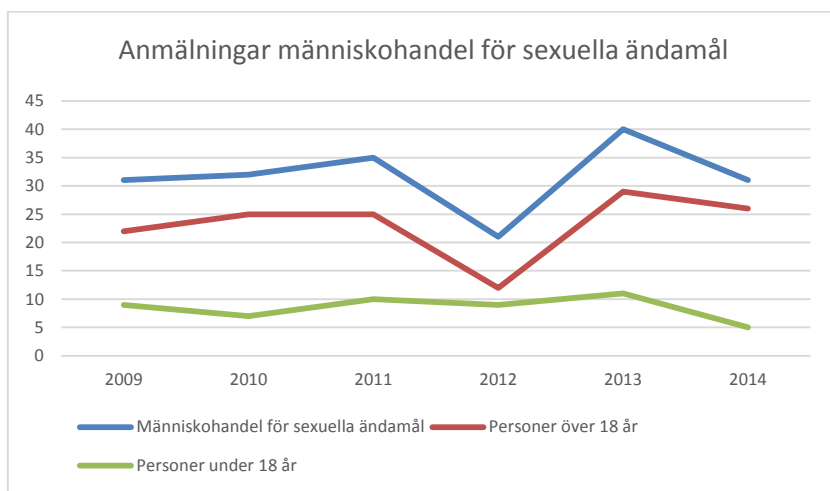
Tittar man närmare på den period då det funnits köns- och åldersuppdelad statistik ser man att våldtäkterna mot kvinna under denna period har ökat med ungefär 15 procent, vilket ligger något under ökningen av anmälningarna om våldtäkt i stort. Andelen anmälningar om våldtäkt som berör kvinnor låg på 54 procent 2008 och har under perioden 2008–2014 varierat mellan 49 och 54 procent av det totala antalet anmälningar (figur 6).³ Andelen våldtäkter som berör flickor mellan 15 och 17 år har varierat mellan 18 och 11 procent av det totala antalet anmälningar, och andelen som berör flickor under 15 har varierat mellan 23 och 31 procent av det totala antalet anmälda våldtäkter. Sammantaget betyder dessa siffror att 2014 berörde 94 procent av anmälningarna av våldtäkt brott mot kvinnor och flickor, och mellan år 2008 och år 2014 har andelen varierat mellan 92 och 96 procent av samtliga anmälda våldtäkter.

³ Våldtäkter mot pojkar mellan 15 och 17 inkluderas inte i figuren då talen är låga (har varierat mellan 17 och 29 anmälningar per år). Antalet anmälningar som berör män över 18 år har varierat mellan 84 och 133 per år, och antalet anmälningar som berör pojkar under 15 har varierat mellan 143 och 177 per år.

1.1.5 Människohandel och köp av sexuella tjänster

År 2014 anmäldes 31 fall av människohandel för sexuella ändamål, varav 26 berörde vuxna och 5 barn under 18. När det gäller detta brott har anmälningarna totalt sett sjunkit från 44 år 2005 till 31 år 2014 (Brå). Bryter man ner statistiken utifrån ålder under den period då det finns tillgängliga uppgifter ser man att anmälningar om människohandel för sexuella ändamål som gäller vuxna totalt sett ökat något från 22 anmälningar 2009 till 26 anmälningar år 2014, medan det är anmälningarna rörande barn under 18 som minskat från 9 år 2009 till 5 anmälningar år 2014 (figur 7). Samtidigt bör man hålla i minnet att det dels är fråga om ett litet antal fall, och att antalet anmälningar varierat kraftigt under åren, i synnerhet när det gäller anmälningar som rör vuxna.

Figur 7 Antal anmälda fall av människohandel för sexuella ändamål totalt, gällande personer över 18 år respektive under 18 år 2009 till 2014

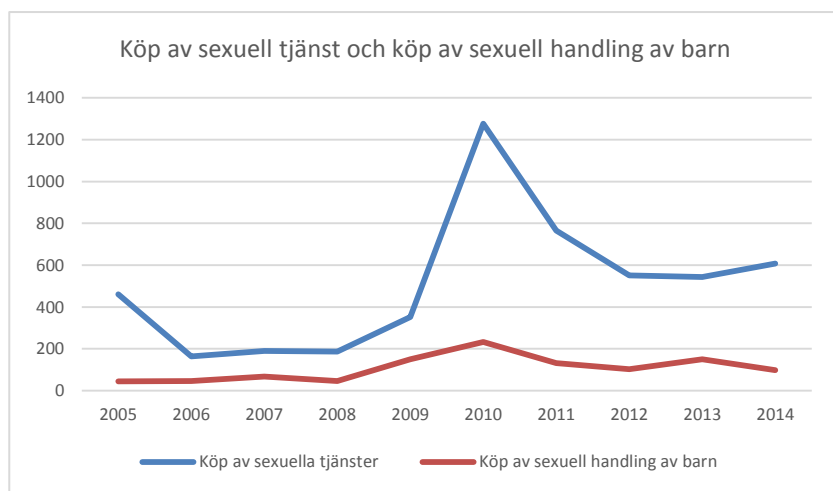
Källa: Brå.

2014 anmäldes 607 fall av köp av sexuell tjänst och 98 fall av köp av sexuell handling från barn under 18 år. När det gäller i synnerhet köp av sexuell tjänst har antalet anmälningar stigit från 460 anmälningar år 2005 till 607 år 2014, men när man tolkar utvecklingen bör man hålla i minnet att antalet anmälningar för detta brott varierat

kraftigt under perioden 2005 till 2014 (se figur 8). När det gäller köp av sexuell handling av barn har antalet stigit från 45 anmälningar år 2005 till 98 år 2014, och även här har antalet anmälningar varierat, om än inte lika kraftigt som när det gäller vuxna (se figur 8).

Figur 8 Antal anmälda fall av köp av sexuell tjänst samt köp av sexuell handling av barn 2005 till 2014

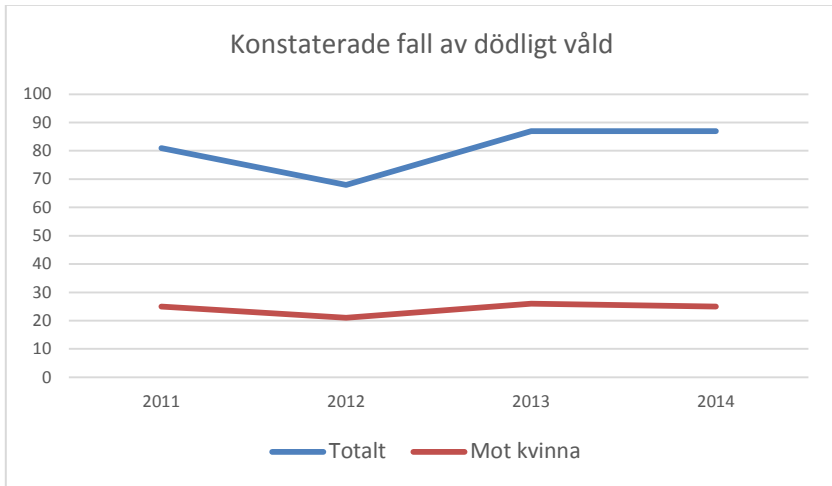

Källa: Brå.

1.1.6 Dödligt våld

Statistiken över dödligt våld dokumenterar konstaterade fall, det vill säga dödsfall som polisanmälts i Sverige och där det med stor sannolikhet är våld som är dödsorsaken (se Brå 2015c). Under 2014 konstaterades 87 fall av dödligt våld i Sverige, vilket är samma tal som 2013, och i 25 (29 procent) av dessa fall var offret en kvinna. Under de senaste tio åren har det i genomsnitt konstaterats ungefär 90 fall av dödligt våld per år, och Brå:s studier visar att andelen kvinnor bland offren ligger runt en tredjedel (Brå 2012a; Brå 2014c, Brå 2015c). I genomsnitt dödas 17 kvinnor per år av en man som de har eller har haft en nära relation till (Brå 2012a). Enligt Brå:s studier har det dödliga våldet mot kvinnor minskat i förhållande till 1970-talet, med en svag uppgång under 1990-talet följt av en svag nedgång fram till 2010 (Brå 2012a). Under de senaste fyra åren har mellan 21 och 26 kvinnor utsatts för dödligt våld (figur 9).

Figur 9   **Antal konstaterade fall av dödligt våld totalt respektive mot kvinnor år 2011 till 2014**

Källa: Brå.

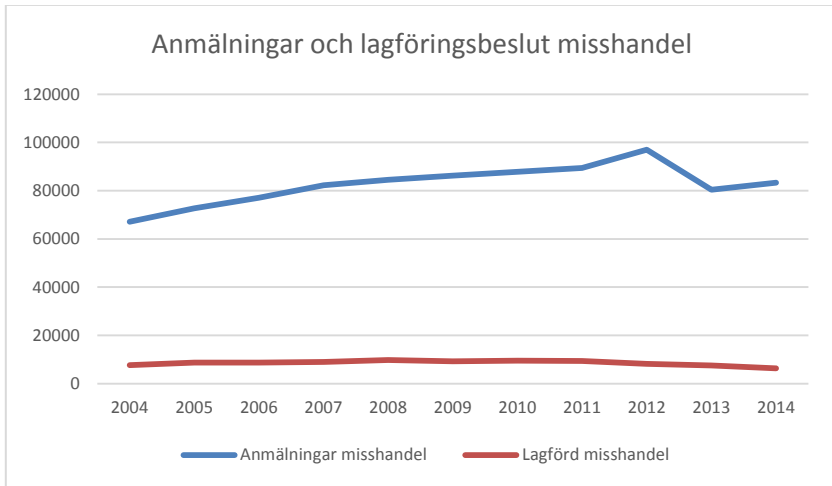
Relaterat till folkmängden är storstadslänen överrepresenterade i statistiken. De flesta av de konstaterade fallen av dödligt våld 2014 anmäldes i Stockholm (25), Skåne (17) och Västra Götaland (13). Fallen i dessa län utgör i det senaste årets statistik tillsammans 63 procent av de konstaterade fallen (en minskning med 3 procentenheter jämfört med 2013, Brå 2015c).

1.1.7 Lagföringsbeslut

När det gäller de personer som utövar våldet ger kriminalstatistiken en bild av hur våldsutövandet fördelar sig i olika åldersgrupper och mellan könen, men inte kunskap om antalet individer som berörs eftersom det är antalet lagföringsbeslut som redovisas. En person som lagförs flera gånger redovisas alltså flera gånger i statistiken. När det gäller lagföringsbeslut generellt berör majoriteten män (83 procent av samtliga beslut 2014) och så är fallet också när det gäller olika typer av våldsbrott (Brå 2015d). Enligt Brå har andelen lagföringsbeslut som gäller kvinnor ökat gradvis fram till 2009 då andelen lagförda kvinnor uppgick till 18 procent, för att därefter minska med en procentenhet sedan 2009 (Brå 2015d). När det gäller vissa kategorier av brott är dock andelen kvinnor lägre, exempelvis gällde minst 90 procent av lagföringsbesluten för sexualbrott under år 2014 män. Även när det gäller misshandelsbrotten är lagföringsbeslut rörande män i klar majoritet (över 80 procent) (Brå 2015d).

De flesta lagföringsbeslut som berör våldsbrott handlar om olika former av misshandel. År 2014 fattades 6 400 lagföringsbeslut med misshandel som huvudbrott, vilket motsvarar 59 procent av alla lagföringsbeslut i kategorin brott mot person (Brå 2015d). Ser man på utvecklingen över tid kan man konstatera att fram till 2008 ökade antalet lagsföringsbeslut, för att därefter minska och jämfört med 2004 har antalet lagföringsbeslut om misshandel minskat med totalt 1 321 beslut eller 17 procent till år 2014 (Brå 2015d). Man kan alltså inte se en ökning i antalet lagföringsbeslut som motsvarar ökningen i antalet anmälningar om misshandel (24 procent fler i slutet av perioden), utan sedan 2004 har gapet mellan antalet anmälningar och lagföringsbeslut i stället ökat (figur 10).

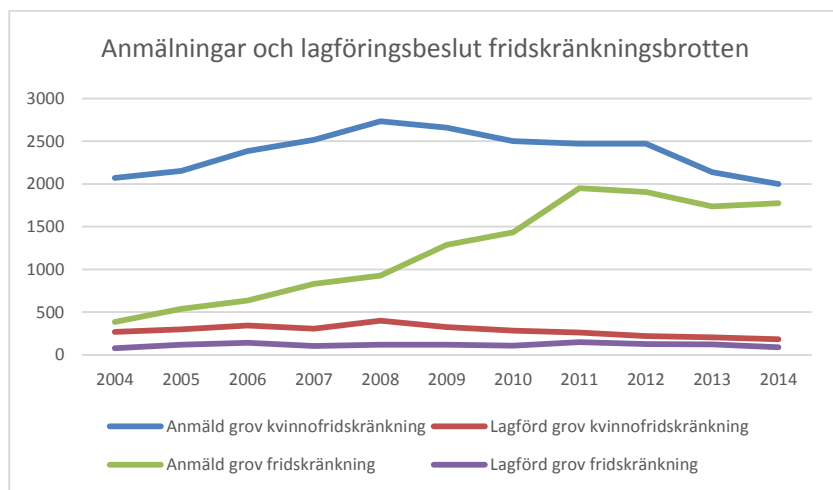
Figur 10 Antal anmälningar om misshandel (inkl. grov) respektive lagföringsbeslut för misshandel (inkl. grov) år 2004 till 2014

Källa: Brå.

Även lagföringsbeslut gällande grov kvinnofridskränkning har minskat, med 97 beslut, eller 36 procent, sedan 2004. År 2014 fattades 183 lagföringsbeslut med grov kvinnofridskränkning som huvudbrott. Liksom är fallen med anmälningar har däremot lagföringsbeslut gällande grov fridskränkning ökat från 79 beslut år 2004 till 89 år 2014 (figur 11). Man kan notera att fram till år 2013 ökade lagföringsbesluten med 57 procent (45 fler beslut) jämfört med 2004. Här bör man hålla i minnet att för vissa statistiskt sett små brottskategorier kan små variationer i antal ge stora procentuella förändringar, påpekar Brå (2015d). Med detta sagt kan man dock notera att antalet lagföringsbeslut gällande grov kvinnofridskränkning har minskat mer än nedgången i antalet anmälningar om detta brott.

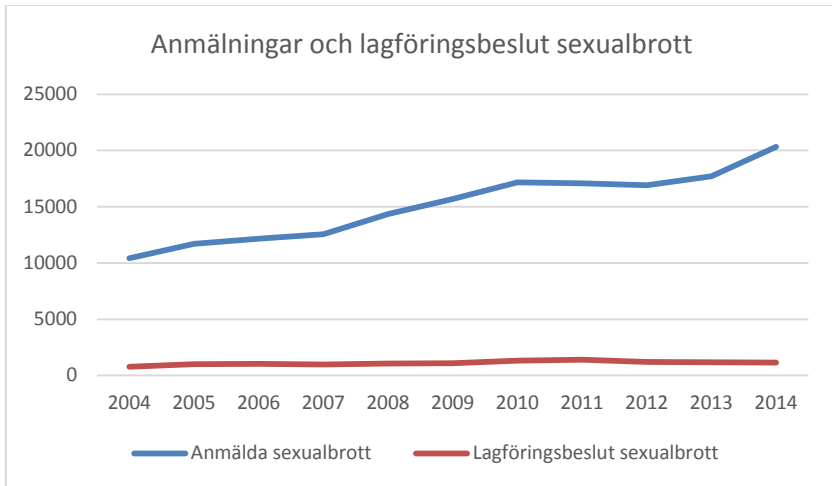
Figur 11 Antal anmälningar om grov kvinnofridskränkning och grov fridskränkning samt lagföringsbeslut för grov kvinnofridskränkning respektive grov fridskränkning år 2004 till 2014

Källa: Brå.

Något som har ökat förhållandevis kraftigt sedan 2004 är lagföringsbeslut som handlar om sexualbrott. År 2014 fattades 1 139 lagföringsbeslut som rör sexualbrott, vilket motsvarar en ökning med 346 beslut (44 procent) jämfört med 2004 (Brå). Det rör sig dock om färre brott i denna kategori, jämfört med misshandelsbrotten, och som tidigare påpekats får små förändringar i antal därmed stort genomslag i statistiken. Som redan nämnts menar Brå att utvecklingen rörande sexualbrott under den senaste tioårsperioden ska ses mot bakgrund av den nya sexualbrottslagstiftning som trädde i kraft 2005, och det gäller även lagföringsbesluten. De påpekar också att förändringarna i lagstiftningen försvårar jämförelser över tid av lagföringar av anmälda våldtäkter. Med detta sagt kan man ändå konstatera att det totala antalet anmälningar om sexualbrott nästan fördubblats sedan 2004 och att gapet mellan antalet anmälningar och lagföringsbeslut ökat avsevärt, trots ett ökande antal lagföringsbeslut.

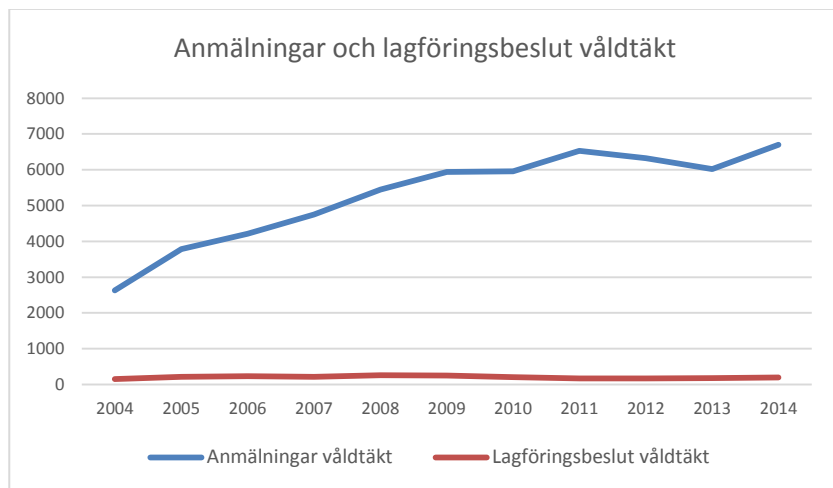
Figur 12   **Antal anmälningar om sexualbrott respektive lagföringsbeslut för sexualbrott år 2004 till 2014**

Källa: Brå.

Av de 1 139 lagföringsbesluten år 2014 handlade 195 om våldtäkt (inklusive grov våldtäkt) som huvudbrott. Jämfört med 2004 har antalet lagföringsbeslut med våldtäkt som huvudbrott ökat med 42 beslut eller 27 procent 2014. Denna ökning är alltså inte på långa vägar lika kraftig som ökningen av antalet anmälningar (vilka mer än fördubblats, se ovan), och liksom är fallet med misshandelsbrotten och sexualbrott totalt har alltså gapet mellan antalet anmälningar och antalet lagföringsbeslut ökat under perioden (figur 13).

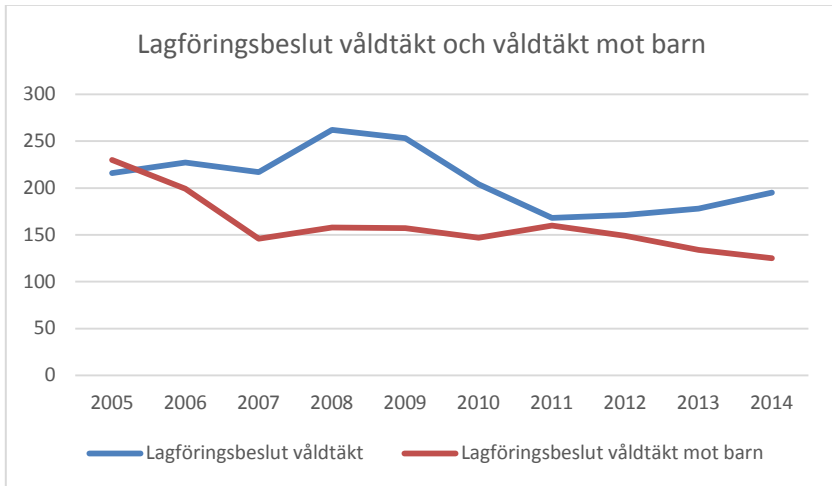
Figur 13 Antal anmälningar om våldtäkt (inkl. grov) respektive lagföringsbeslut för våldtäkt (inkl. grov) år 2004 till 2014

Källa: Brå.

År 2014 fattades 125 lagföringsbeslut för våldtäkt mot barn (inklusive grov våldtäkt mot barn) (Brå 2015d). Brottet våldtäkt mot barn infördes som ett eget brott i lagstiftningen 2005, och jämfört med 2005 har antalet lagföringsbeslut minskat med 105 beslut (46 procent). Medan antalet lagföringsbeslut för våldtäkt (inklusive grov våldtäkt) varierat en del under den senaste tioårsperioden (mellan ungefär 170 och 260 beslut per år) har trenden av minskat antal lagföringsbeslut för våldtäkt mot barn varit mer konstant (figur 14).

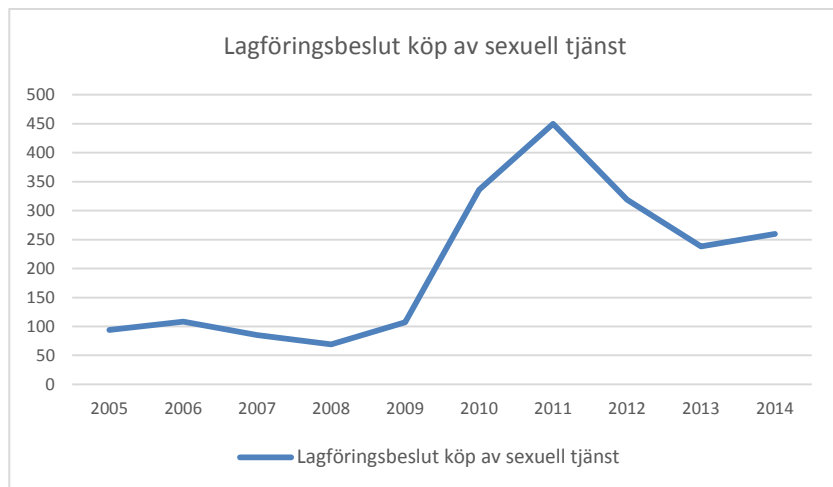
Figur 14 Antal lagföringsbeslut för våldtäkt (inkl. grov) respektive våldtäkt mot barn (inkl. grov) år 2005 till 2014

Källa: Brå.

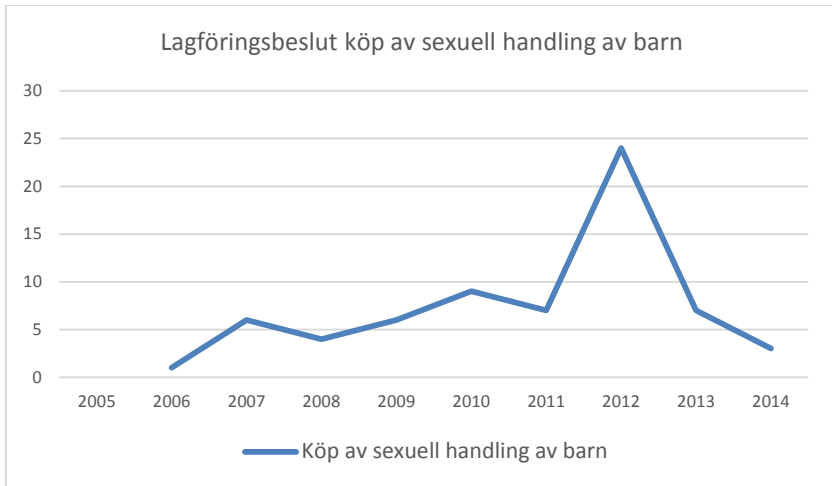
För brottet köp av sexuell tjänst har antalet lagföringsbeslut ökat markant, från 94 beslut under 2005 till 260 år 2014, men här liksom för sexualbrotten generellt är det fråga om relativt få brott och små förändringar får alltså även här stort genomslag i statistiken (figur 15).

Figur 15 Antal lagföringsbeslut för köp av sexuell tjänst år 2005 till 2014

Källa: Brå.

Att små förändringar får stort genomslag blir inte minst tydligt när det handlar om köp av sexuell handling av barn, där antalet lagföringsbeslut legat under tio per år utom under ett år då de uppgick till 24 (figur 16).

Figur 16 Antal lagföringsbeslut för köp av sexuell handling av barn år 2005 till 2014

Källa: Brå.

När det gäller dödligt våld fattades 136 domslut om mord eller dråp under 2014, vilket är 14 beslut färre än 2004 (minskning med 15 procent). Under den här perioden har antalet lagföringsbeslut om mord eller dråp varierat mellan 130 och 165 beslut (Brå 2014d) (tabell 1).

Tabell 1 Antal domslut om mord eller dråp år 2004 till 2014

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Mord	112	97	106	108	114	119	109	95	98	122	111
Dråp	38	49	57	45	35	31	56	39	31	24	25
Totalt	150	146	163	153	149	150	165	134	129	146	136

Källa: Brå.

1.1.8 Sammanfattning

Sammantaget ger kriminalstatistiken en bild av ett ökande antal anmälningar om brott mot kvinnor och flickor under tioårsperioden, såväl när det gäller misshandelsbrott som sexualbrott, samtidigt som lagföringsbesluten inte ökat i motsvarande takt. Därmed har gapet mellan anmälningar och lagföringsbeslut vuxit. Ett liknande mönster

kan ses när det gäller ansökningar om kontaktförbud, vilka också har gått upp kraftigt samtidigt som andelen som beviljats av åklagare har sjunkit från knappt hälften till en tredjedel. När det gäller ett av de verktyg som skapats specifikt för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, brottet grov kvinnofridskränkning, innebär statistiken för 2014 att antalet anmälningar nu ligger under 2004 års nivå. Antalet lagföringsbeslut för denna brottskategori hade också minskat med 86 beslut, från 269 år 2004 till 183 beslut år 2014.

1.2 Brottsofferundersökningar

Det är endast en del av våldet som blir synligt genom kriminalstatistiken. Brå:s studier riktade till bredare grupper av befolkningen pekar exempelvis på att knappt fyra procent av dem som utsatts för våld i en nära relation anmäler händelsen eller någon av händelserna (Brå 2014b). Ett annat exempel är den aktuella studien från Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK 2014) enligt vilken endast runt fem procent av de vuxna kvinnor som har utsatts för sexuellt våld, respektive en procent av vuxna män som har utsatts för sexuellt våld vid något tillfälle gjort polisanmälan, även om det var något fler bland dem som har utsatts för allvarigare sexuella övergrepp. Undersökningar av utsatthet för brott blir därför mycket viktiga för att få en uppfattning om omfattningen av mäns våld mot kvinnor. I det här avsnittet redovisas resultat från några av de större studier om mäns våld mot kvinnor i Sverige som har genomförts under senare år.⁴

1.2.1 Våld och hälsa

Inom ramen för uppdraget som nationellt kunskapscentrum för frågor som rör mäns våld mot kvinnor har Nationellt Centrum för Kvinnofrid (NCK) nyligen genomfört en prevalensstudie (NCK 2014). Studiens syfte är att undersöka kvinnors och mäns utsatthet för sexuellt, fysiskt och psykiskt våld i ett livstidsperspektiv samt kopplingen mellan utsatthet för våld och olika indikatorer på ohälsa.

---

⁴ För en genomgång av fler studier, se Brå (2014b).

10 000 kvinnor och 10 000 män i åldern 18–74 år valdes ut slumpmässigt och bjöds in att delta i en enkät- och registerundersökning om våldsutsatthet både under det senaste året (år 2011) och någon gång i livet. Svarefrekvensen var 52 procent, mer specifikt 57 procent bland kvinnorna och 47 procent bland männen, vilket kan ses som en förväntad nivå utifrån vilken typ av studie det är fråga om (se Brå 2014b:34). Som i många andra liknande undersökningar var svarefrekvensen oproportionellt låg bland till exempel yngre, män, lågutbildade och utlandsfödda. Utifrån en bortfallsanalys har data-materialet anpassats så att resultaten blir så representativa som möjligt när det gäller urvalsgruppen 18–74-åriga kvinnor och män (se NCK 2014:19). De resultat som presenteras i den första rapporten från studien grundas på analyser av sådana viktade data och det är dessa resultat som refereras här.

Sammantaget visar studien att det är mycket vanligt och i statistisk bemärkelse normalt att utsättas för någon form av våld i livet. I studien hade ungefär åtta av tio av såväl kvinnor (81 procent) som män (80 procent) någon gång i sitt liv blivit utsatta för någon form av fysiskt, psykiskt, eller sexuellt våld. Den här studien följer således mönstret i våldsforskningen i det att ju mer detaljerade och konkreta frågor som ställs, ju längre tidsperspektiv som anläggs (livslopp), samt ju mer noggrant samtliga fall av utsatthet för våld dokumenteras, desto högre blir den sammanlagda utsattheten för våld (se CDC 2010, Walby och Mayhill 2001, Walby 2005, Walby m.fl. 2015). Sverige är alltså inte undantaget från ett sådant mönster. Studiens våldsdefinition var bred och i det våld som undersöktes ingick olika former av fysiskt våld som sträckte sig från våld med skjutvapen till muntliga hot om våld, psykiskt våld från systematiskt upprepade kränkningar till tillfällig mobbning, samt sexuellt våld från påtvingat samlag till sexuella trakasserier. Räknar man om resultaten i studien i förhållande till befolkningens storlek innebär resultaten att ungefär 130 000 kvinnor och ungefär 167 000 män i åldrarna 18–74 år utsätts för fysiskt våld eller hot om våld under ett år. Vidare att runt 207 000 kvinnor och runt 109 000 män utsätts för upprepat och systematisk psykisk våld, och att ungefär 114 000 kvinnor och ungefär 31 000 män utsätts för sexuella övergrepp, som påtvingade samlag, sexuella handlingar då de inte kunnat försvara sig, oönskade kyssar, smekningar och liknande (NCK 2014).

Studien pekar också på att mörkertalen när det gäller kriminalstatistik är mycket höga. Färre än fem procent av de kvinnor och män som varit utsatta för sexuellt eller fysiskt våld i barndomen uppgav att det vid något tillfälle hade blivit polisanmält, enligt studien. När det gäller utsatthet för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld i vuxenlivet var anmälningsbenägenheten betydligt högre, ungefär 20 procent bland både kvinnor och män. Än högre var den när det handlar om utsatthet det senaste året (cirka 25 procent) vilket kan tolkas som att anmälningsbenägenheten för våldsbrott ökar, enligt rapportförfattarna. Studien visar att bland kvinnor som utsatts för sexuellt våld någon gång i vuxenlivet hade 5 procent gjort polisanmälan vid något tillfälle, och bland de kvinnor som utsatts under det senaste året hade 15 procent gjort en polisanmälan.

Utsatthet för allvarligt våld

Enligt studien blir en del kvinnor och män utsatta för allvarligare våld än andra och vissa kvinnor och män blir utsatta oftare än andra. Våldets konsekvenser för livssituation och hälsa kan också se olika ut. Forskarna har bland annat undersökt utsatthet för det som i studien definieras som allvarligt våld, och när det gäller vuxna innefattar det påtvingade samlag eller liknade (inklusive försök) och/eller har blivit slagen med knytnäve/föremål/sparkad eller utsatt för våld med vapen och/eller att man blivit systematiskt och upprepat utsatt för psykiskt våld (NCK 2014: 64). När det gäller barn definieras allvarligt våld som att man har blivit påtvingad samlag (inklusive försök) någon gång och/ eller blivit utsatt för annat sexuellt övergrepp vid upprepade tillfällen och/eller ibland/ofta blivit slagen med knytnäve, skadad med vapen eller liknande, och/eller ofta blivit utsatt för annat fysiskt våld och/eller ofta blivit hotad med fysiskt våld och/eller ofta blivit kränkt, mobbad eller liknande och/eller vid upprepade tillfällen ha sett eller hört våld mellan föräldrarna. Utifrån de här definitionerna har 10 procent av vuxna kvinnor och 15 procent av vuxna män någon gång utsatts för allvarligt fysiskt våld, 22 procent av kvinnorna och 9 procent av männen har utsatts för allvarligt psykiskt våld, och 11 procent av kvinnorna och 1 procent av männen har blivit utsatta för allvarligt sexuellt våld (se tabell 2). Totalt har 29 procent av kvinnorna och 22 procent

av männen utsatts för allvarligt våld som vuxna. När utsatthet för allvarligt våld före 18 års ålder också inkluderas stiger andelen till 46 procent av kvinnorna och 38 procent av männen.

Tabell 2 Utsatthet för olika former av allvarligt våld som barn respektive vuxna, procent

Form av våld	Kvinnor	Kvinnor före 18	Män	Män före 18
Allvarligt fysiskt våld	10	14	15	18
Allvarligt psykiskt våld	22	14	9	10
Allvarligt sexuellt våld	11	17	1	6
Totalt allvarligt våld	29	32	22	25

Källa: NCK (2014).

När man också tar med utsatthet för mindre allvarligt våld visar studien att runt 20 procent av både kvinnorna och männen hade utsatts för någon form av fysiskt våld (före 18 års ålder 39 procent av kvinnorna och 59 procent av männen). 14 procent av kvinnorna och 19 procent av männen hade blivit utsatta för hot om fysiskt våld (före 18 års ålder 36 procent av kvinnorna och 62 procent av männen). Under det senaste året (dvs. 2011) hade 3,9 procent av kvinnorna och 4,9 procent av männen blivit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld. Av dessa kvinnor uppgav de flesta att de utsatts av en nuvarande (45 procent) eller tidigare (8 procent) partner.

Våld i nära relationer

När det gäller våld i nära relationer uppgav ungefär 14 procent av kvinnorna och cirka 5 procent av männen i undersökningsgruppen att de någon gång efter sin 18-årsdag blivit utsatta för fysiskt våld eller hot om fysiskt våld av en vid våldstillfället aktuell eller tidigare partner. Bland männen var det i stället vanligare att bli utsatt av en okänd person (cirka 16 procent, vilket kan jämföras med cirka 3 procent bland kvinnorna). När det gäller systematiskt och upprepat psykiskt våld från en nuvarande eller tidigare partner uppgav 20 procent av kvinnorna och 8 procent av männen att de någon gång varit utsatta för detta. 4,8 procent av kvinnorna och 2,5 procent av männen uppgav att de utsatts för systematiskt och upprepat psykiskt

våld från en aktuell/tidigare partner under det senaste året (dvs. 2011). När det gäller utsatthet från en partner före 18 års ålder rapporterade fyra procent av kvinnorna och två procent av männen att de utsatts för sexuellt våld av en dåvarande pojkvän/flickvän.

Sexuellt våld

I fallet sexuellt våld hade sammanlagt 22 procent av kvinnorna och 5 procent av männen någon gång efter sin 18-årsdag utsatts för någon form av sexuellt övergrepp där fysiskt våld eller hot om fysiskt våld använts. 13 procent av kvinnorna och 4 procent av männen hade utsatts någon gång före sin 18-årsdag. Dessutom hade 14 procent av kvinnorna och 3 procent av männen utsatts för sexuellt våld genom psykiska påtryckningar, och när det gäller utsatthet för andra former av sexuellt våld före 18 års ålder var siffrorna 25 procent för kvinnorna och 10 procent för männen. Läger man ihop sexuellt våld och sexuella trakasserier (se avsnittet nedan) har 54 procent av kvinnorna och 20 procent av männen varit utsatta före 18 års ålder.

Under det senaste året hade 3,4 procent av kvinnorna och 0,9 procent av männen utsatta för sexuellt våld med inslag av våld eller hot om våld. Vad gäller förövare uppgav kvinnorna nästan uteslutande att de blivit utsatta av män (Även många män uppgav också män som förövare). Ungefär 7 procent av kvinnorna hade någon gång under sitt vuxna liv blivit utsatta för någon form av sexuellt övergrepp med fysiskt våld eller hot om fysiskt våld av en av en aktuell/tidigare partner, ungefär 6 procent av en bekant (dvs. arbetskamrat, granne eller liknande), och ungefär 8 procent av en okänd person. Bland männen var andelen omkring 1 procent vardera för dessa förövkategorier.

Sexuella trakasserier

I studien ingick också frågor som rör sexuell förnedring och sexuella trakasserier, vilket är former av utsatthet som utgör del av Världshälsoorganisationens definition av sexuellt våld (WHO 2002). I definitionen ingår alla sexuella handlingar (och försök till sådana handlingar) riktade mot en persons sexualitet genom tvång, inklusive ovälkomna sexuella kommentarer eller närmanden och män-

niskohandel för sexuella ändamål, och det gäller oavsett förövarens relation till den utsatta och i alla sammanhang, inklusive i hemmet och i arbetslivet. 12 procent av kvinnorna och 3 procent av männen uppgav att de hade blivit sexuellt förnedrade genom att någon kritiserat deras kropp, bristande sexuella lust/kapacitet, att de inte hade velat göra vissa sexuella saker, jämfört dem med andra, fått dem att mot sin vilja se på porrfilm/porrbilder, visa sig naken eller annat som de upplevt som sexuellt förnedrande. Vidare hade 38 procent av kvinnorna och 12 procent av männen utsatts för sexuella trakasserier i form av exempelvis oönskade snuskiga brev, att ha blivit sexuellt förtalade (t.ex. på nätet) eller fått oönskade sexuella inviter/förslag. Läger man till utsattheten för sexuella trakasserier enligt WHO:s definition, stiger andelen kvinnor utsatta för sexuellt våld till totalt 47 procent, och utsatta män till totalt 15 procent. Före 18 års ålder var andelen utsatta för sexuella trakasserier 44 procent av kvinnorna och 12 procent av männen. Cirka 15 procent av kvinnorna och 5 procent av männen hade det senaste året (dvs. 2011) utsatts för någon form av sexuellt våld inklusive sexuell förnedring eller sexuella trakasserier.

Skillnader i utsatthet kopplade till kön och ålder

Studien rapporterar tydliga könsskillnader i utsatthet, bland annat genom att kvinnor i betydligt högre utsträckning utsatts för allvarligt sexuellt våld både som barn (17 procent, jämfört med 6 procent för män) och vuxna (11 procent, jämfört med 1 procent för män). Kvinnor hade också betydligt oftare utsatts för systematiskt och upprepat psykiskt våld i vuxenlivet (22 procent jämfört med 9 procent för män). Män hade oftare blivit utsatta för allvarligt fysiskt våld både som barn (18 procent jämfört med 14 procent för kvinnor) och vuxna (15 procent respektive 10 procent för kvinnor). Rapportförfattarna formulerar det som att den samlade bilden blir att kvinnor i något högre utsträckning än män lever med erfarenheter och minnen av utsatthet för någon form av allvarligt våld utifrån de definitioner av begreppet allvarligt våld som tillämpats i studien. Dessutom kan man konstatera att kvinnor utsätts i nära relationer i betydligt högre utsträckning än vad män gör. Liksom i andra studier

var det bland männen i denna studie i stället vanligare att bli utsatt av en okänd person.

Det går också att se ett tydligt mönster av utsatthet kopplat till ålder på så sätt att nivåerna av det allvarliga våld som rapporteras i studien är högre före 18 års ålder såväl när det gäller fysiskt som sexuellt våld, och det gäller både kvinnor och män (tabell 2 ovan). Män rapporterar också något högre utsatthet för allvarligt psykiskt våld i barndomen, medan kvinnor rapporterar en högre nivå som vuxna. Ålder och kön samspelar också exempelvis så att kvinnor oftare rapporterar utsatthet för fysiskt våld och hot om våld före 18 års ålder från vuxna, än jämnåriga, medan det är tvärtom för män. För männen är det i stället vanligare med jämnåriga förövare när det gäller dessa typer av våld före 18 års ålder. Man kan också bland annat se när det gäller våld före 18 års ålder att kvinnor rapporterar utsatthet för fysiskt våld och hot om våld från pappa (15 procent) och mamma (12 procent) i mer lika utsträckning än män som rapporterar betydligt mer våld och hot från pappa (19 procent) än mamma (8 procent).

Män och pojkar huvudsakliga utövare av våld

När det gäller de personer som utövar våld är mönstret av män som våldsutövare mycket framträdande. De rapporterade förövarna av det sexuella våldet är nästan bara män. Man kan notera att när det handlar om övergrepp under barndomen är förövaren ungefär lika ofta jämnåriga pojkar som vuxna män. Som tidigare diskuterats uppgav fyra procent av kvinnorna och två procent av männen att de utsatts för sexuellt våld av en dåvarande pojkvän/flickvän. Det är i gruppen män 15–17 år som man återfinner den högsta andelen vuxna kvinnor som förövare (25 procent), men sett i förhållande till hela gruppen män utsatta för sexuellt våld i barndomen utgör den del av männen som utsatts av en vuxen kvinnlig förövare 0,5 procent. 99,5 procent av männen utsatta före 18 års ålder har alltså utsatts av vuxna män eller jämnåriga. I studien var antalet kvinnliga förövare av sexuellt våld mot flickor och kvinnor endast några enstaka, så det gick inte att räkna om andelen till procent. Allvarliga sexuella övergrepp i vuxen ålder begås till största delen av en manlig partner

medan mindre allvarliga övergrepp till största delen begås av andra män, enligt rapporten.

Man kan också se att även när det gäller fysiskt våld uppges vanligtvis pojkar/män som förövare. Det bör dock noteras att en mycket stor del av både det fysiska och psykiska våldet före 18 års ålder utövas av jämnåriga. För männens del handlar det så gott som uteslutande om våld från jämnåriga pojkar medan kvinnorna också uppger jämnåriga flickor som förövare. Den form av våld som enligt den här studien nästan inte förekommer alls är våld från okända unga kvinnor, och det gäller både unga kvinnors och unga mäns utsatthet för våld.

1.2.2 Nationella trygghetsundersökningen

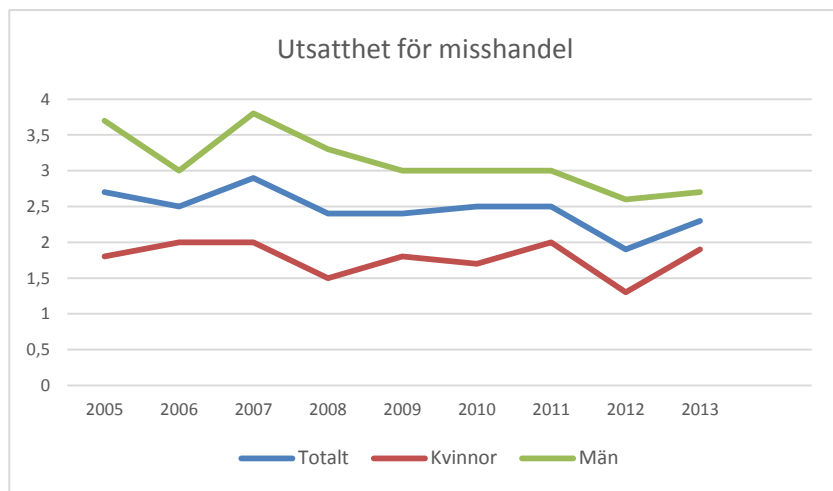
Sedan 2006 genomför Brå årligen den Nationella trygghetsundersökningen (NTU), med syfte att undersöka människors utsatthet för brott, deras upplevelse av trygghet och förtroende för rättsväsendet samt brottsoffers erfarenheter av kontakter med rättsväsendet (Brå 2015e). Undersökningen bygger på ett nationellt, slumpmässigt urval av befolkningen i åldern 16–79 år, med ett urval på 20 000 personer vilka intervjuas per telefon (i de flesta fall). År 2013 var svarsfrekvensen 61 procent. Här presenteras en sammanfattning av resultaten när det gäller misshandel, hot, sexualbrott och trakasserier (se Brå 2014e, Brå 2015e).

Misshandel

För att fånga omfattningen av utsatthet för misshandel ställer NTU frågan ”Slog, sparkade eller utsatte någon dig med avsikt för något annat fysiskt våld, så att du skadades eller så att det gjorde ont, under förra året (2013)?” (Brå 2015e:40). År 2013 uppgav 2,3 procent av samtliga svarande att de blev utsatta för misshandel, vilket är en återgång till en nivå som varit relativt konstant sedan 2008, efter en lägre andel 2012 (se figur 17). Vid samtliga NTU-undersökningar har en större andel män än kvinnor uppgivit att de har blivit utsatta för misshandel och vid mätningen av år 2013 var det 2,7 procent av männen och 1,9 procent av kvinnorna. Här kan man dock notera att skillnaden har minskat successivt mellan 2008 och

2013. Vidare att medan andelen män som utsatts för misshandel gått ner sedan 2005, har andelen kvinnor visserligen varierat något under perioden, för att 2013 återigen ligga ungefär på 2005 års nivå (1,9 procent år 2013, jämfört med 1,8 procent 2005).

Figur 17 Totala andelen utsatta för misshandel, andelen kvinnor respektive män utsatta för misshandel år 2005–2013, procent

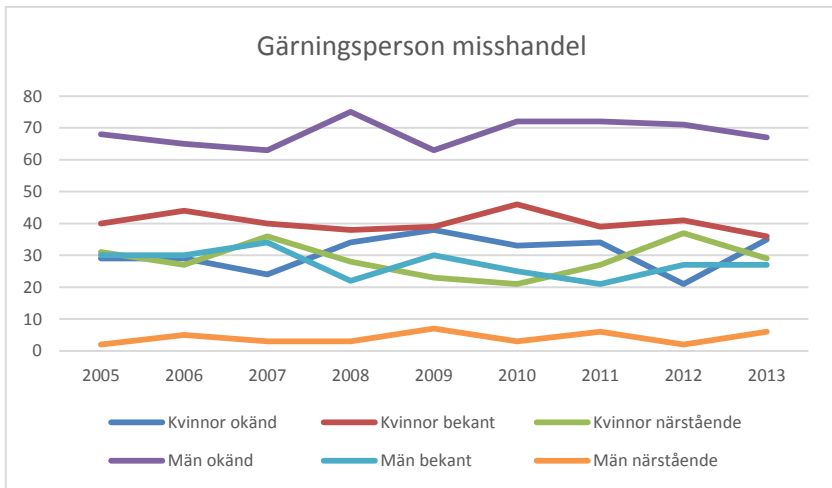

Källa: Brå (2014e).

Även när det gäller allvarlig misshandel har män varit mer utsatta än kvinnor tidigare år, men 2013 är det dock ingen skillnad, enligt Brå. Upprepad utsatthet för misshandel förefaller vara lika vanligt bland kvinnor som bland män, framförallt beroende på att även om andelen utsatta kvinnor är lägre, är upprepad utsatthet vanligare bland utsatta kvinnor, jämfört med utsatta män, enligt undersökningen. Brå påpekar också att kvinnors utsatthet för misshandel antagligen underskattas i större utsträckning än männens, eftersom kvinnor oftare utsätts av närstående och det är något som bidrar till underrapportering.

Liksom andra studier visar NTU-undersökningarna att bland männen är det betydligt vanligare att våldsutövaren är helt okänd (67 procent jämfört med 27 procent för kvinnor). För kvinnorna gäller att 29 procent av misshandelsbrotten utövats av en närstående, medan motsvarande andel för män är 6 procent (figur 18).

Figur 18 Relation till gärningspersonen vid utsatthet för misshandel. Andel händelser i procent av totalt antal händelser 2005–2013, procent

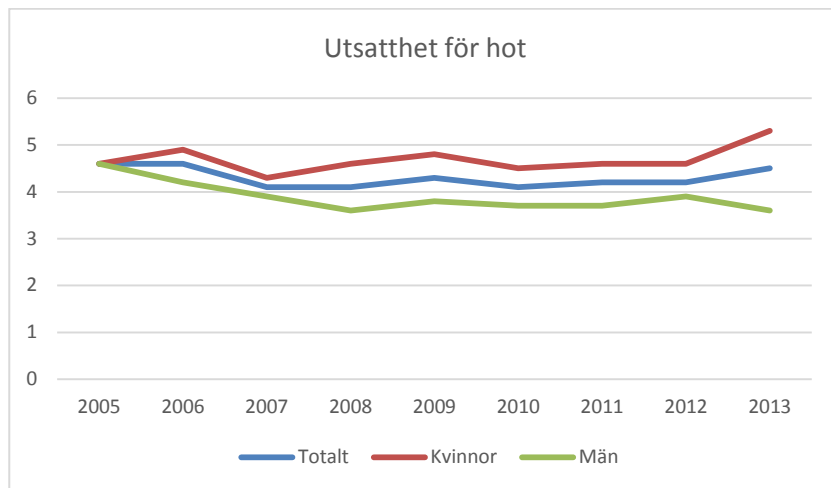
Källa: Brå (2014e).

Brå menar att sammantaget tyder NTU-resultaten på att män i regel utsätts för misshandel av någon okänd på allmän plats, medan misshandel mot kvinnor oftare sker i det privata eller i arbetslivet, samt att skillnaderna sannolikt är större än vad som syns i resultaten, eftersom våld i det privata troligen underreporteras. Man kan notera att kvinnors våldsutsatthet är relativt jämnt fördelad mellan de tre förövarkategorierna okänd, bekant och närlstående, medan det finns betydande skillnader när det gäller mäns utsatthet (se figur 18). Enligt Brå är det svårt att urskilja några tydliga trender över en längre tid när det gäller utövare av våldet, och det gäller både kvinnor och män. Exempelvis har andelen utsatta kvinnor som varit utsatta i nära relation varierat över tid, även om andelen år 2013 i stort sett ligger i nivå med andelen 2005 (29 procent, jämfört med 31 procent 2005) (figur 18).

Hot

NTU ställer också en fråga om utsatthet för hot och kvinnor uppger oftare att de har blivit utsatta för hot än män (5,3 procent jämfört med 3,6 procent). Skillnaden mellan kvinnor och män har funnits sedan 2006 och ökade ytterligare 2013 (figur 19).

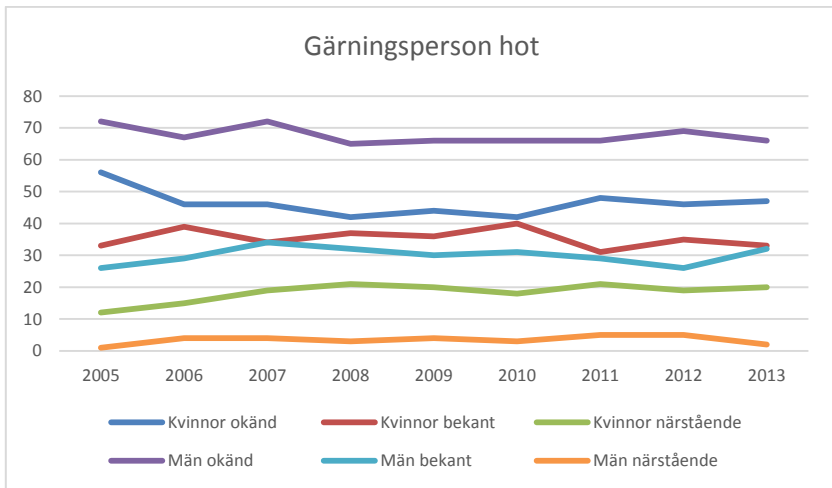
Figur 19 Totala andelen utsatta för hot, andelen kvinnor respektive män utsatta för hot år 2005–2013, procent

Källa: Brå (2014e).

För kvinnors del kommer hoten oftare från en närstående (20 procent av hoten jämfört med 2 procent för män), medan män rapporterar hot från en helt okänd person oftare än kvinnor (66 procent jämfört med 47 procent för kvinnor) (figur 20). Det är ungefär lika vanligt att kvinnor och män uppger att den hotande personen var bekant (33 procent jämfört med 32 procent). Över tid går det att se att andelen kvinnor som uppger att de blivit hotade är högre 2013 än 2005 (5,3 procent jämfört med 4,6 procent). År 2005 kom 12 procent av de hot kvinnor utsattes för från en närstående person, år 2013 var andelen 20 procent (figur 20).

Figur 20 Relation till gärningspersonen vid kvinnors respektive mäns utsatthet för hot. Andel händelser av totalt antal händelser 2005–2013, procent

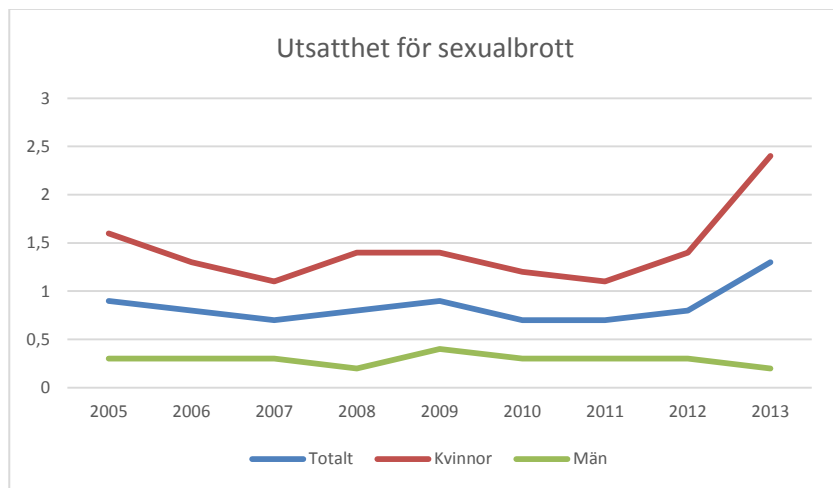

Källa: Brå (2014e).

Sexualbrott

I NTU ställs följande fråga om sexualbrott: ”Ofredade, tvingade eller angrep någon dig sexuellt under förra året (2013)? Det gäller både allvarliga och mindre allvarliga händelser, till exempel hemma, på jobbet, i skolan eller på någon allmän plats.” (Brå 2015e). Det är betydligt fler kvinnor än män som svarar ja på den frågan, 2,4 procent av kvinnorna jämfört med 0,2 procent av männen. Skillnaden mellan män och kvinnor har legat i stort sett konstant på den nivån sedan 2005, men 2013 års resultat innebär en ökning i och med att utsattheten bland kvinnor har ökat (figur 21). Ser man till perioden som helhet har kvinnors utsatthet för sexualbrott varierat mellan åren, men totalt sett ökat från 1,6 procent år 2005 till 2,4 procent 2013.

Figur 21 Totala andelen utsatta för sexualbrott, andelen kvinnor respektive män utsatta för sexualbrott år 2005–2013, procent

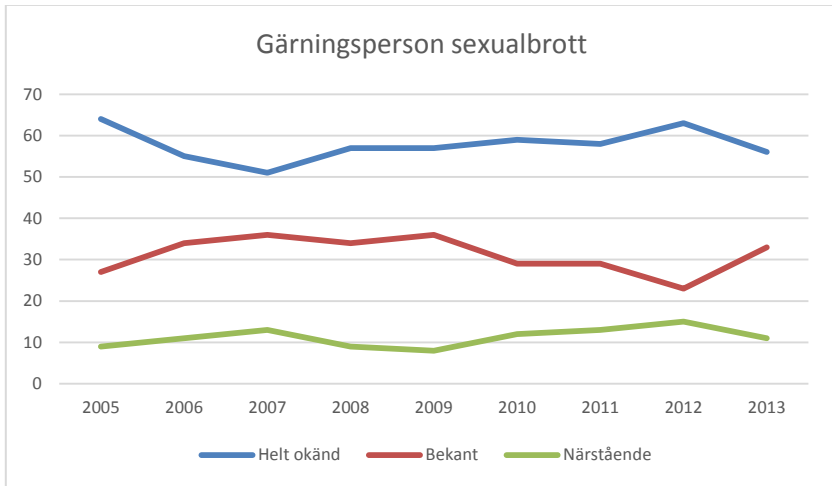

Källa: Brå (2014e).

Brå menar att det återstår att se om den högre utsattheten för 2013 är början på ett trendbrott eller om det är en tillfällig avvikelse från en i övrigt stabil nivå. Den fråga om sexualbrott som ställs i undersökningen innefattar ett brett spektrum av brott, och de personer som uppger att de har blivit utsatta för sexualbrott får också svara på tre frågor om brottets allvarlighetsgrad. Svaren på dessa uppföljningsfrågor tyder på att närmare hälften (47 procent) av sexualbrotten i NTU var så pass allvarliga att de skulle kunna klassas som försök till eller fullbordat sexuellt tvång eller våldtäkt, vilket enligt Brå:s beräkningar motsvarar 201 000 händelser av den här allvarlighetsgraden under 2013.

När det gäller relation till gärningspersonen är antalet sexualbrott mot män så litet att relationen till gärningspersonen inte särredovisas i förhållande till kön. Totalantalet handlar alltså i de allra flesta fall om sexualbrott mot kvinnor (figur 22).

Figur 22 Relation till gärningspersonen vid utsatthet för sexualbrott. Andel händelser av totalt antal händelser 2005–2013, procent

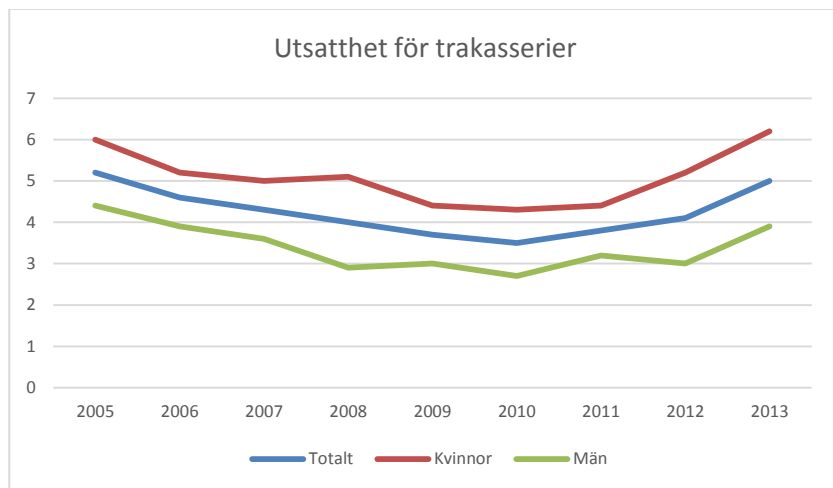
Källa: Brå (2014e).

Trakasserier

I NTU ställs också en fråga om utsatthet för trakasserier, som formuleras på följande sätt: ”Trakasserier kan vara att vid upprepade tillfällen t.ex. bli förföljd eller få oönskade besök, telefonsamtal, meddelanden och liknande. Blev du trakasserad vid flera tillfällen under förra året (2013)?” (Brå 2015e). Sedan den första trygghetsundersökningen har kvinnor genomgående rapporterat utsatthet för trakasserier i högre utsträckning än män. I studien av 2013 var det 6,2 av kvinnorna som svarade att de varit utsatta, jämfört med 3,9 av männen (figur 23).

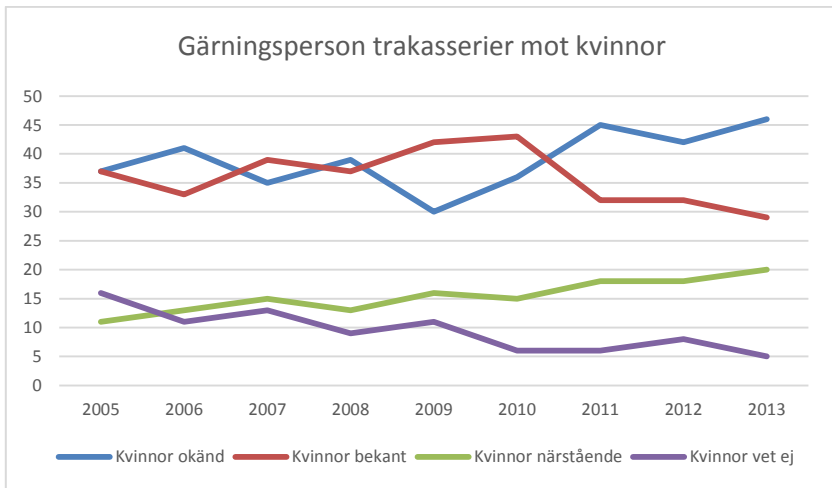
Figur 23 Totala andelen utsatta för trakasserier och andelen kvinnor respektive män utsatta för trakasserier, år 2005–2013, procent

Källa: Brå (2014e).

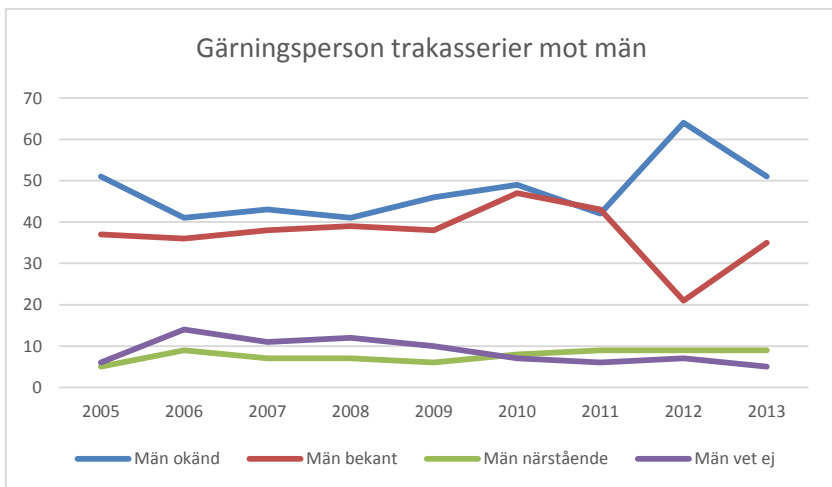
Även här uppger kvinnor betydligt oftare än män att gärningspersonen är en närstående person, och sett över tid har andelen närstående utövare av trakasserier ökat och den utvecklingen tycks framför allt gälla trakasserier mot kvinnor, enligt Brå (figur 24 och figur 25).

Figur 24 Relation till gärningspersonen vid kvinnors utsatthet för trakasserier. Andel händelser av totalt antal händelser 2005–2013, procent

Källa: Brå (2014e).

Figur 25 Relation till gärningspersonen vid mäns utsatthet för trakasserier. Andel händelser av totalt antal händelser 2005–2013, procent

Källa: Brå (2014e).

Våld i nära relationer

På uppdrag av regeringen har Brå också nyligen genomfört en särskild kartläggning av våld i nära relationer (Brå 2014b). Syftet var att få bättre kunskap om dessa brott i Sverige, både när det gäller omfattning och karaktär. Studien genomfördes med hjälp av ett nytt frågeavsnitt i Nationella trygghetsundersökningen (NTU), samt genom jämförelser mellan resultaten från NTU och andra datakällor. Det nya frågeavsnittet utvecklades för att fånga upp fler brott i nära relationer än tidigare undersökningar, och tanken är att studien ska kunna upprepas så att resultaten kan jämföras över tid (undersökningsår var 2012). Brå påpekar att de nivåer av utsatthet i befolkningen som framkommer i kartläggningen bör beaktas som miniminivåer, eftersom mörkertalet troligtvis är stort.

I studien uppgav totalt 6,8 procent av deltagarna att de utsattes för brott i en nära relation under 2012 (tabell 3). Andelarna utsatta kvinnor respektive utsatta män var mer eller mindre jämnstora då 7,0 procent av kvinnorna och 6,7 procent av männen svarade att de hade utsatts för våld i en nära relation. I begreppet våld ingår då systematiska kränkningar och förödmjukelser, försök till inskränkning i friheten, hot, trakasserier, misshandel eller sexualbrott av en nuvarande eller tidigare partner.

Tabell 3 Andel av befolkningen (procent) som utsattes för brott i en nära relation under 2012. Särredovisning för kön

	Totalt	Kvinnor	Män
Utsatta för någon av brottstyperna nedan	6,8	7,0	6,7
Utsatta för psykiskt våld	6,5	6,8	6,2
Kränkningar	5,0	5,4	4,7
Försök att inskränka friheten	2,4	2,4	2,4
Hot	1,3	1,8	0,7
Trakasserier	1,2	1,5	1,0
Utsatta för fysiskt våld	2,1	2,2	2,0
Misshandel	1,9	1,9	1,8
Grov misshandel	0,5	0,5	0,5
Sexualbrott	0,4	0,6	0,2
Grovt sexualbrott	0,2	0,3	0,1

Källa: Brå (2014b).

Även när fysiskt våld och psykiskt våld analyseras separat var utsattheten jämnt fördelad mellan könen: 2,2 procent av kvinnorna och 2,0 procent av männen rapporterade fysiskt våld, samt 6,8 procent av kvinnorna och 6,2 procent av männen rapporterade psykiskt våld. Det finns dock även tydliga könsskillnader i utsatthet, och dessa handlar bland annat om hot och sexuellt våld. Bland kvinnorna uppgav 1,8 procent att de hade blivit utsatta för hot, jämfört med 0,7 procent bland männen, och 0,6 procent att de hade blivit utsatta för sexualbrott, jämfört med 0,2 procent bland männen. När det gäller trakasserier rapporterade 1,5 procent av kvinnorna utsatthet, jämfört med 1,0 procent av männen (tabell 3).

De skillnader mellan könen som resultaten pekar på gäller också våldets allvarlighetsgrad och konsekvenser. Det var vanligare att kvinnor hade utsatts för grövre våld och de hade större behov av hjälp och stödinsatser, framför allt sjukvård. Kartläggningen visar att av de personer som blev utsatta för grov misshandel var det 29,1 procent av kvinnorna och 2,4 procent av männen som svarade att de uppsökte, eller hade behövt uppsöka, en läkare, sjuksköterska eller tandläkare.

En annan skillnad mellan kvinnor och män som framkommer är att det är vanligare med återkommande utsatthet bland kvinnor (drygt 26 procent av de utsatta kvinnorna och 20 procent av de utsatta männen blev utsatta för återkommande fysiskt våld). Studiens resultat tyder på att 0,6 procent av kvinnorna och 0,4 procent av männen i befolkningen som helhet utsätts för upprepat fysiskt våld under ett år. (Tabell 4). Även när det gäller återkommande psykiskt våld rapporterar kvinnorna oftare utsatthet för detta än männen (56 procent av de utsatta kvinnorna jämfört med 40 procent av de utsatta männen) (tabell 4).

Tabell 4 Andel av dem som blev utsatta för brott i en nära relation under 2012, som blivit utsatta för återkommande psykiskt respektive fysiskt våld. Särredovisning för kön

Utsatta någon gång i månaden eller oftare för...	Totalt	Kvinnor	Män
Psykiskt våld	48,6	56,0	40,8
Fysiskt våld	23,4	26,1	20,5

Källa: Brå (2014b).

Enligt Brå betyder de här resultaten att 3,8 procent av kvinnorna och 2,5 procent av männen i Sverige har blivit utsatta för återkommande psykiskt våld under ett år.

Enligt den här studien är trakasserier den form av psykiskt våld som oftast sker så gott som dagligen och så är fallet bland både utsatta kvinnor och utsatta män (drygt 13 procent av både kvinnor och män). Det är vanligare för kvinnor än för män att utsättas för trakasserier någon gång i veckan (drygt 32 procent jämfört med 11 procent), medan utsatthet för dagliga hot av en tidigare eller nuvarande partner är ungefär lika vanligt bland både kvinnor och män (4,3 procent av kvinnorna och 3,2 procent av männen).

När det gäller utsatthet i ett livstidsperspektiv visar studien att drygt var fjärde kvinna (25,5 procent) och var sjätte man (16,8 procent) har utsatts för våld i en nära relation någon gång i sitt liv. Totalt har drygt var femte person i Sverige blivit utsatt för denna form av våld. Bryter man ner dessa siffror i olika våldsformer rapporterade 13,1 procent av kvinnorna (och 7,5 procent av männen) utsatthet för misshandel, 6,2 procent av kvinnorna (och 3,2 procent av männen) grov misshandel, 5,1 procent av kvinnorna (och 0,5 procent av männen) utsatthet för sexualbrott, och 3,6 procent av kvinnorna (och 0,3 procent av männen) grovt sexualbrott (tabell 5).

Tabell 5 Andel av befolkningen (procent) som utsattes för brott i en nära relation någon gång i sitt liv. Särredovisning för kön

	Totalt	Kvinnor	Män
Utsatta för någon av brottstyperna nedan	21,1	25,5	16,8
Utsatta för psykiskt våld	18,9	23,5	14,5
Kränkningar	14,8	19,1	10,6
Försök att inskränka friheten	8,8	11,1	6,7
Hot	7,4	12,2	2,6
Trakasserier	5,6	7,8	3,3
Utsatta för fysiskt våld	11,5	15,0	8,1
Misshandel	10,3	13,1	7,5
Grov misshandel	4,7	6,2	3,2
Sexualbrott	2,8	5,1	0,5
Grovt sexualbrott	2,0	3,6	0,3

Källa: Brå (2014b).

Vidare rapporterade 23,5 procent av kvinnorna (och 14,5 procent av männen) utsatthet för psykiskt våld. Bryter man ner de siffrorna i olika våldsformer blir de följande: 19,1 procent av kvinnorna (och 10,6 procent av männen) har utsatts för kränkningar, 11,1 procent av kvinnorna (6,7 procent av männen) för försök att inskränka friheten, 12,2 procent av kvinnorna (och 2,6 procent av männen) har varit utsatta för hot, och 7,8 procent av kvinnorna (och 3,3 procent av männen) har utsatta för trakasserier (tabell 5).

I den rapporterade utsattheten under livstiden finns med andra ord tydliga skillnader mellan kvinnor och män, och för samtliga våldsformer gäller att en större andel kvinnor rapporterar att de blivit utsatta.

Förhöjd risk för våld och regionala skillnader

Brå:s studier pekar på att i vissa grupper är utsattheten för våld högre än i befolkningen i stort. När man diskuterar riskfaktorer bör man enligt Brå ha i åtanke att riskfaktorerna kan se olika ut när det gäller till exempel att utsättas för mindre allvarligt våld, att utsättas för allvarligt våld eller att bli dödad av sin partner. Man bör också vara medveten om att dessa faktorer indikerar förhöjda risker, utan att de behöver vara själva orsaken till den ökade risken, påpekar Brå (Brå 2014b).

Några riskfaktorer har redan berörts ovan: kön och ålder. Både den nationella trygghetsundersökningen och andra studier visar att det är vanligare att kvinnor utsätts av en person som de har en nära relation till, medan män oftare utsätts för våld av en okänd person. Yngre personer återkommer också i olika studier som en grupp som rapporterar högre utsatthet för våld. Enligt Brå:s kartläggning av våld i nära relation finns det statistiskt säkerställda skillnader i utsatthet i olika åldersgrupper. Den grupp som rapporterar den högsta nivån av utsatthet är personer i åldern 20–24 år (närmare 12 procent) följt av personer i åldern 25–34 år (nästan 10 procent) (Brå 2014b). När det gäller kvinnor kvarstår den här skillnaden när man könsuppdelar statistiken, vilket enligt Brå pekar ut kvinnor i åldern 20–24 år som en tydlig riskgrupp. Bland män är utsattheten däremot relativt jämnt fördelad i åldrarna 20–44 år (9,0–9,6 procent). Högre risk för våld handlar också om upprepad utsatthet. Enligt Brå rappor-

terar yngre personer generellt mer återkommande utsatthet än äldre, och den högsta andelen personer som utsatts för återkommande psykiskt våld återfinns i åldersgruppen 20–24 år (Brå 2014b).

I Brå:s kartläggning finns inga statistiskt säkerställda skillnader i utsatthet bland män för exempelvis våld i nära relationer beroende på vilken familjerelation de lever i, men det gör det bland kvinnor. Detta trots att ensamstående män med barn uppger att de blivit utsatta för våld i nära relationer i betydligt högre grad än män som lever i andra typer av familjer (10,6 procent jämfört med 5,9–7,3 procent). Enligt Brå är det troligtvis för att gruppen ensamstående män med barn var mycket liten i kartläggningen som det inte gick att få statistiskt säkerställda resultat. Bland kvinnor som blivit utsatta för något brott under 2012 var dock ensamstående kvinnor med barn den mest utsatta gruppen (närmare 15 procent), följt av ensamstående kvinnor utan barn. Det är skillnader som är statistiskt säkerställda. Också i tidigare studier både från Sverige och i andra länder återkommer ensamstående kvinnor med barn som en utsatt grupp (se t.ex. Estrada och Nilsson 2004, Walby och Allen 2004). Forskarna ansvariga för en av dessa studier (the British Crime Survey), menar att ett skäl till det här mönstret troligen är att kvinnor som nyss lämnat en våldsutövande man ingår i kategorin ensamstående kvinnor med barn. Vidare att det antagligen är av samma skäl som även högre nivåer av sexualbrott och stalkning rapporteras av ensamstående kvinnor med barn (Walby och Allen 2004). En annan studie som exemplifierar mönstret är en studie av kvinnors våldsutsatthet i samtliga EU länder (se avsnitt 1.2.3) vilken visar att 70 procent av ensamstående mödrar har blivit utsatta för psykiskt våld, samt att 34 procent har varit utsatta för stalking efter att de fyllde 15 år, jämfört med ett genomsnitt bland kvinnor på 18 procent (FRA 2014). De svenska forskare som intresserat sig för det här mönstret pekar också på att det är socioekonomisk utsatthet som bidrar till ensamstående mammors utsatthet (Estrada och Nilsson 2004).

Vad som däremot inte framkommer som en riskfaktor i Brå:s studie av våld i nära relation är födelseland. Analysen av utsattheten under 2012 för personer med svensk respektive utländsk bakgrund ger inga statistiskt säkerställda skillnader och det gäller även när kvinnor och män studeras separat. Det finns heller inga statistiskt säkerställda skillnader i återkommande utsatthet relaterat till om den utsatta personen är född i Sverige eller i ett annat land. Enligt

en relativt färsk avhandling löper utlandsfödda kvinnor betydligt större risk att utsättas för våld i en nära relation eller bli dödade av en nuvarande eller tidigare partner jämfört med kvinnor födda i Sverige (Fernbrant 2013). Enligt den här studien är det bland utlandsfödda kvinnor en riskfaktor att komma från ett land med lägre jämställdhet än Sverige. Dessa resultat kan dock problematiseras bland annat för att författaren inte diskuterar kopplingen mellan kultur och jämställdhet när de gäller de svenskfödda män som utsätter utlandsfödda kvinnor för våld (Bruno, kommande).

Forskning om barn som upplevt pappas våld mot mamma visar att barn som upplever våld i sin familj löper en ökad risk för att också uppleva våld i en vuxenrelation (Näsman m.fl. 2015). Det är enligt ett antal studier vanligare att män som utövar våld i nära relationer har vuxit upp i ett hem där det förekommit våld (Ibid.). Barn som själva blivit fysiskt misshandlade löper också högre risk att som vuxna bli utsatta för våld än de som bevittnat våld. Särskilt för pojkar finns en förhöjd risk att bli våldsutövare som vuxen, och även en viss förhöjd risk för flickor att som vuxna bli utsatta för våld. När forskningsresultat om samband mellan upplevelser av våld som barn och våld i vuxenlivet diskuteras bör man dock ha i åtanke att de flesta barn som upplevt våld i sin familj slipper uppleva våld i sina vuxna relationer (Jaffe m.fl. 1990; Stith m.fl. 2000). En positiv attityd till våld eller traditionella könsattityder innebär också en ännu större risk för våld i vuxenlivet, jämfört med att ha vuxit upp i ett hem där det förekommer våld (Stith m.fl. 2000). Sambandet mellan att som flicka respektive pojke uppleva våld i familjen som barn och att som vuxen utsättas för (som kvinna) eller utöva det (som man) i en heterosexuell parrelation är alltså relativt svagt, om än starkare för pojkar än för flickor (Näsman m.fl. 2015). Det finns många faktorer som påverkar risken för att utsättas för eller utöva våld som vuxen.

Som framgått ovan är den starkaste riskfaktorn för att utöva våld att personen är man. Utöver det finns även andra riskfaktorer, exempelvis när det gäller dödligt våld mot kvinnor. Brå:s studier av dödligt våld pekar på att tydliga riskfaktorer för att kvinnan ska bli dödad av sin nuvarande eller tidigare partner är psykisk sjukdom hos gärningspersonen, problem att hantera en separation som kvinnan tar initiativ till, svartsjuka och tidigare kriminalitet (Brå 2007). Liknande resultat rapporteras i en studie av Stiftelsen Tryggare

Sverige, som visar att det funnits tydliga riskfaktorer hos förövaren, som upprepat våldsutövande, psykiska problem, svartsjuka och svårigheter att acceptera att kvinnan velat separera (Strandell 2013).

Slutligen kan nämnas att resultaten från den nationella trygghetsundersökningen på regional nivå tyder på att storstäder har en större andel brottsutsatta och otrygga personer och att storstädernas invånare samtidigt har ett lägre förtroende för rättsväsendet jämfört med hela landet (Brå 2014f). De tre storstads länen Stockholm, Skåne och Västra Götaland återkommer som län med högst andel otrygga och brottsutsatta personer och lägst förtroende för rättsväsendet.

1.2.3 Våld mot kvinnor i samtliga EU-länder

Förekomsten av våld mot kvinnor i Sverige har nyligen också studerats inom ramen för en studie av samtliga 28 medlemsländer i EU (FRA 2014). 42 000 kvinnor från samtliga medlemsländer intervjuades. Studien undersökte utsatthet efter 15 års ålder, för fysiskt, sexuellt och psykiskt våld, inklusive våld i nära relationer, systematisk förföljelse (stalking), sexuella trakasserier, samt den roll nya teknologier spelar för kvinnors utsatthet. Studien är intressant inte minst för att den ger möjligheter till relativt väl grundade jämförelser av förekomsten av våld mot kvinnor i Sverige med andra EU-länder.⁵

Enligt denna studie hade 7 procent av kvinnorna i Sverige som vid tidpunkten för intervjun hade en sexuell partner utsatts för fysiskt eller sexuellt våld av partnern och 29 procent av kvinnorna som tidigare haft en partner hade utsatts för våld. Slår man ihop dessa grupper blir den totala andelen kvinnor som utsatts för våld i en nära relation 28 procent (av kvinnorna som någon gång haft en partner). Vidare hade 34 procent av samtliga kvinnor i studien utsatts för våld av en annan förövare, och den totala andelen utsatta kvinnor i Sverige var 46 procent (se tabell 6).

Jämför man de nivåer av utsatthet i Sverige som rapporterades i studien med andra EU-länder framträder en bild av Sverige som ett

---

⁵ Resultaten kan problematiseras utifrån bland annat svarsfrekvenser, men i förhållande till jämförelser av nivåer av utsatthet baserade på olika studier med olika metodologi ger FRA:s studie ett betydligt säkrare underlag.

land med relativt hög andel kvinnor utsatta för våld. När det gäller fysiskt och sexuellt våld av en nuvarande eller tidigare partner hamnar Sverige i en mellangrupp med rapporterad utsatthet mellan 20 och 29 procent, tillsammans med länder som Belgien, Nederländerna, Storbritannien och Tyskland. De högsta nivåerna, mellan 30 och 39 procent, rapporterades i Danmark, Finland och Lettland (se tabell 6 och FRA 2014). Vid utsatthet från någon som inte är eller varit partner ingår Sverige i gruppen länder på plats tre av fyra, med rapporterad utsatthet mellan 30 och 39 procent. Dessa nivåer av utsatthet rapporterades också i Finland, Frankrike, Nederländerna och Storbritannien. Den högsta nivån, mellan 40 och 50 procent, rapporterades i Danmark (se tabell 6 och FRA 2014).

Tabell 6 Kvinnors utsatthet för fysiskt och/eller sexuellt våld sedan 15-årsdagen, av partner (av de kvinnor som vid intervjun hade partner), före detta partner (av de kvinnor som någon gång haft en partner), eller annan (av samtliga) i ett urval av EU länder, procent

Land	Partner	Fd partner	Partner/ Fd partner	Annan	Partner/Fd partner/Annan
Belgien	8	29	24	25	36
Danmark	12	31	32	40	52
Finland	11	31	30	33	47
Frankrike	11	31	26	33	44
Nederländerna	9	27	25	35	45
Sverige	7	29	28	34	46
Storbritannien	5	34	29	30	44
Tyskland	7	24	22	24	35

Källa: FRA (2014, Tabell 2.1).

I studien tenderade de högsta nivåerna av utsatthet för våld att rapporteras av kvinnor i länder i nordvästra EU, medan de lägre nivåerna rapporterades i EU:s östra delar samt i medelhavsländerna. I rapporteringen av studiens resultat diskuteras huruvida detta mönster speglar graden av tolerans för våld mot kvinnor, det vill säga om höga nivåer ska tolkas som uttryck för att våld mot kvinnor uppfattas som socialt oacceptabelt och alltså rapporteras i en studie som denna. På motsvarande sätt kan låga nivåer av rapporterat våld tolkas som att våld mot kvinnor är relativt accepterat. Här kan man

också notera att i exempelvis Danmark, Finland, Frankrike, Sverige, Storbritannien och Tyskland har det tidigare genomförts en eller flera liknande omfångsundersökningar om våld mot kvinnor, medan studier som denna är en ny företeelse i en del andra EU-länder (se FRA 2014).

Oavsett diskussionen om skillnader mellan olika regioner inom EU kan man konstatera att de nivåer som rapporteras i Sverige ligger i paritet med andra länder i den nordvästra regionen. Det gäller både länder med jämförelsevis lika välfärdssystem och jämställdhetspolitik, som Danmark och Finland, och länder med såväl andra typer av välfärdssystem som jämställdhetspolitiska traditioner, exempelvis Frankrike, Storbritannien och Tyskland. Det finns inget i den här undersökningen som pekar radikalt lägre nivåer av mäns våld mot kvinnor i Sverige, jämfört med våra nordiska och övriga nordväst-europeiska grannar.

1.3 Hedersrelaterat våld och tvångsäktenskap

På uppdrag av regeringen har dåvarande Ungdomsstyrelsen kartlagt förekomst i Sverige av arrangerade äktenskap mot ena partens vilja (Ungdomsstyrelsen 2009). Utifrån en enkät till 6 000 unga mellan 16 och 25 år uppskattas att ungefär 6,6 procent av unga kvinnor och 3,8 procent av unga män lever med begränsningar i förhållande till äktenskap och/ eller att familjen ställer upp villkor för val av partner. Av de totalt 70 000 unga som det utifrån beräkningarna är fråga om uppgav cirka 8 500 att de är oroliga över att inte själva få välja vem de ska gifta sig med. Utifrån ytterligare en studie bland 2 000 unga mellan 16 och 25 år konstateras vidare att unga som bor i de socialt utsatta områdena Hjällbo, Araby, Rosengård och Husby i högre grad än unga i landet som helhet uppger att de har begränsningar eller villkor i förhållande till äktenskap och val av partner. Nationellt uppger totalt 95 procent av de unga att det stämmer mycket bra att de själva får välja vem de ska gifta sig med, i de fyra områdena är motsvarande andel totalt 73 procent, enligt Ungdomsstyrelsens undersökning.

Inom ramen för uppdraget gjorde Ungdomsstyrelsen också en kompletterande analys av Socialstyrelsens enkät *Frihet och ansvar* (år 2 i gymnasiet). På uppdrag av Ungdomsstyrelsen genomförde

också Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet, en särskild analys av Stockholm stads enkät *Ung 08* som riktar sig till elever i årskurs 9. Dessa båda analyser visar bland annat att det är betydligt vanligare att unga som inte själva får välja framtida partner utsätts för hot, våld och kränkningar av närstående. De som i störst utsträckning uppger att de utsätts för hot och våld i familjen är pojkar med utländsk bakgrund.

Även organisationers och myndigheters erfarenhet av hedersrelaterat våld och arrangerade äktenskap mot någons vilja kartlades. Utifrån den kartläggningen uppskattade Ungdomsstyrelsen att frivilligorganisationer och myndigheter hade kännedom om runt 300 personer som var utsatta för eller riskerade att utsättas för äktenskap mot den egna viljan under år 2008. Det var främst flickor och unga kvinnor som tog kontakt med verksamheterna på grund av ett arrangerat äktenskap mot den ungas vilja.

Utifrån såväl Ungdomsstyrelsens uppgifter som senare underlag, exempelvis en studie av Statistiska centralbyrån (SCB), uppskattade *Utredningen om stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap* att minst 250–300 personer under år 2011 upplevde en akut eller ganska akut risk att bli gifta mot sin vilja (SOU 2012:35). Vidare att myndigheter och frivilligorganisationer därutöver under år 2011 hade kontakt med minst 80–100 personer som hade blivit gifta mot sin vilja.

För närvarande finns inte underlag för att närmare undersöka utvecklingen över tid när det gäller omfattningen av hedersrelaterat våld och tvångsäktenskap.

1.4 Slutsatser

Undersökningar av utsatthet för brott är mycket viktiga för att få en uppfattning om omfattningen av mäns våld mot kvinnor och dess utveckling över tid. Olika studier ger dock olika resultat. Det beror bland annat på att frågor om utsatthet för våld ställts i olika sammanhang, exempelvis i specifika studier av våld som NCK:s undersökning om våld och hälsa, respektive som en del av större studier av utsatthet för brott, som i Brå:s nationella trygghetsundersökning. Det är också olika populationer som undersökts (t.ex. utsatthet före och efter 15 respektive 18 års ålder i NCK:s studie,

efter 16 år i Nationella trygghetsundersökningen). Vidare skiljer sig definitionerna av våld och metoden åt, det är olika perioder som undersökts, och de ansvariga forskarna har genomfört olika typer av analyser.

Med detta sagt kan man ändå se att nyare studier indikerar att närmare var tredje kvinna i Sverige har utsatts för allvarligt fysiskt eller sexuellt våld som vuxen, och att var femte någon gång i sitt liv har utsatts för fysiskt våld, för sexuellt våld där fysiskt våld eller hot om våld ingått, eller för upprepat och systematiskt psykiskt våld av en nuvarande eller tidigare partner. Närmare 40 procent har utsatts för trakasserier, inklusive sexuella trakasserier. När det gäller fysiskt våld i nära relationer ligger andelen på mellan 7 och 28 procent, beroende på studie. I synnerhet sexuellt våld och våld i nära relationer framträder som tydligt könade fenomen vilka drabbar kvinnor.

Brå:s återkommande trygghetsundersökningar ger möjligheter till jämförelse över tid, och dessa studier tyder på att nivån på kvinnors utsatthet för våld har varit konstant eller möjligen ökande under den senaste tioårsperioden. Det gäller såväl våld inom som utom parrelationer. Visserligen har andelen kvinnor i befolkningen som varit utsatta för fysiskt våld under ett år varierat något, men både i början och slutet av perioden låg den på knappt 2 procent. Andelen kvinnor som uppger att de blivit hotade under det senaste året har ökat, från 4,6 procent år 2005 till 5,3 procent år 2013. I slutet av perioden kom också en högre andel av hoten från en närstående person. Det som har ökat mest är andelen kvinnor utsatta för sexualbrott, totalt sett från 1,6 procent år 2005 till 2,4 procent 2013. Ser man till perioden som helhet har kvinnors utsatthet för sexualbrott varierat mellan åren, men det har varit en uppgång de senaste åren och Brå menar att det återstår att se om den högre utsattheten är början på ett trendbrott eller om det är en tillfällig avvikelse från en i övrigt stabil nivå. Sedan den första trygghetsundersökningen 2006 har kvinnor genomgående rapporterat utsatthet för trakasserier i högre utsträckning än män, och både i början och slutet av perioden låg andelen på drygt 6 procent. Sett över tid har andelen närstående utövare av trakasserier ökat och den utvecklingen tycks framför allt gälla trakasserier mot kvinnor.

När det gäller jämförelser över tid kan man också konstatera att i *Slagen Dam*, den första nationella omfångsundersökningen i Sverige,

som publicerades år 2001 rapporterade nästan varannan kvinna utsatthet för någon form av våld efter sin 15 årsdag (46 procent), drygt var tionde (11 procent) våld från en nuvarande make eller sambo, och var tredje (35 procent) våld från en tidigare make eller sambo (Lundgren m.fl. 2001). Det är siffror som ligger något över eller i nivå med resultaten i EU-studien av våld mot kvinnor i samtliga EU länder, den studie på senare år som kanske är mest näraliggande *Slagen Dam* när det gäller upplägget (se FRA 2014). I EU-studien var andelarna kvinnor som utsatts efter sin 15-årsdag 46 procent av alla kvinnor, 7 procent nuvarande partner och 29 procent före detta partner.

Tittar man på kriminalstatistiken har anmälningarna om både misshandel och våldtäkt ökat påtagligt under perioden, men inte anmälningar om grov kvinnofridskränkning, ett av de redskap som skapats specifikt för att hantera mäns våld mot kvinnor. Brå har i olika sammanhang argumenterat för att de ökande anmälningarna av misshandel och våldtäkt inte behöver spegla en ökad nivå av utsatthet, utan att de snarare beror på en ökad anmälningsbenägenhet, eller på förändringar i lagstiftningens definition av olika sexualbrott. De ökande anmälningarna väcker dock frågan om i vilken grad rättsväsendet förmår att hantera mäns våld mot kvinnor, med tanke på att gapet mellan antal anmälningar och antal lagföringsbeslut inte varit konstant utan i stället har tenderat att öka. Ett liknande gap kan ses mellan antal ansökningar om kontaktförbud och antal beviljade sådana. Sett mot bakgrund av den bild av en konstant eller möjligen ökande nivå av våld i nära relationer som brottsofferundersökningarna ger framstår det även som problematiskt att anmälningarna om grov kvinnofridskränkning inte följer mönstret för anmälningarna om misshandel och våldtäkt. Det väcker frågan i vilken grad exempelvis polis och rättsväsendet förbättrat sin förmåga att upptäcka, utreda, åtgärda och förebygga mäns våld mot kvinnor. Huruvida olika instanser beredskap och förmåga att hantera våldet förändrats till det bättre eller sämre är något som diskuteras i följande avsnitt.

2 Politiken

Sedan flera decennier har internationella åtaganden varit centrala för arbetet med att motverka mäns våld mot kvinnor. I synnerhet FN:s deklaration om avskaffande av våld mot kvinnor har haft stor betydelse⁶. Under perioden har ytterligare åtaganden tillkommit i och med att Sverige 2014 tillträdde Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet⁷, vilken antogs 2011 (se prop. 2013/14:208). Genom dessa internationella åtaganden har Sverige förbundit sig att genomföra en effektiv, omfattande och samordnad nationell politik för att förebygga och bekämpa alla former av våld mot kvinnor och våld i hemmet. På nationell nivå kan man se olika lagstiftningsreformer med syfte att effektivisera kampen mot våld, och under det senaste decenniet har det även genomförts en rad andra insatser av betydelse för bekämpandet av mäns våld mot kvinnor och för att främja lika rätt och möjlighet till kroppslig integritet. Det handlar framför allt om regeringens *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, bedersrelaterat våld och förtryck och våld i samkönade relationer* (skr. 2007/08:39, med 56 uppdrag till 13 myndigheter) och regeringens *Handlingsplan för att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja* (skr. 2009/2010:229, med ytterligare 15 åtgärder), *Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål* (skr. 2007/08:167) som antogs 2008 (36 åtgärder), samt ytterligare ett antal kvinnofridsuppdrag under perioden 2010–2014 (se SOU 2014:71, bilaga 3). Framställningen nedan är delvis en sammanfattning av den genomgång av utvecklingen som nyligen lämnats av den särskilda utredning som ska utarbeta en samlad nationell strategi för att nå det jämställd-

⁶ United Nations, A/RES/48/104, Declaration on the Elimination of Violence against Women.

⁷ Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och våld i hemmet (Europarådets fördragsserie nr 210).

hetspolitiska målet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra (Dir 2014:25; SOU 2014:71; SOU 2015:55). En mer utförlig redogörelse återfinns i utredningens betänkanden.

2.1 Lagstiftningen

Relevanta lagstiftningsreformer sedan 2005 innefattar bland annat en skärpning av lagen om grov kvinnofridskränkning så att skadegörelse och överträdelse av kontaktförbud numera inkluderas (se prop. 2012/13:108). Minimistraffet har också höjts från sex till nio månaders fängelse. Förändringarna trädde i kraft den 1 juli 2013. Sexualbrottslagstiftningen har också skärpts med syfte att förstärka skyddet för den sexuella integriteten och den sexuella självbestämmanderätten (prop. 2012/13:111).⁸ Genom reformen utvidgades bestämmelsen om våldtäkt och fler fall av sexuella utnyttjanden har kriminaliserats som våldtäkt genom att begreppet ”hjälplost tillstånd” har ersatts av det vidare begreppet ”särskilt utsatt situation”. Tanken är att det därmed ska vara tydligt att även sådana situationer där ett offer möter övergreppet med passivitet omfattas av våldtäktsbrottet. Lagändringarna trädde i kraft den 1 juli 2013.

Flera olika reformer ingår i försöken att förbättra skyddet mot stalking, det vill säga systematisk förföljelse. En ny straffbestämmelse om olaga förföljelse infördes den 1 oktober 2011, med syfte att fånga upp de fall av upprepad brottslighet som inte uppfyller kriterierna för grov kvinnofridskränkning (eller fridskränkning) (prop. 2010/11:45). Bestämmelsen riktar både in sig på upprepade trakasserier från en person som den utsatta inte har eller har haft en nära relation med och på trakasserier i nära relationer som inte är så allvarliga att de lever upp till kraven för grov kvinnofridskränkning (eller fridskränkning). Brottet olaga förföljelse är av samma typ av konstruktion som kvinnofridsbrottet i och med att det består av flera olika typer av underbrott (misshandel, olaga tvång, olaga hot, hemfridsbrott eller olaga intrång, kränkande fotografering, ofred-

---

⁸ Reformen innebär också förändringar i förhållande till barns utsatthet i och med att domstolarna fått ett större utrymme att bedöma allvarliga sexuella övergrepp mot barn som grova brott och straffminimum för samma brott höjts från fängelse i sex månader till fängelse i ett år. Reformen innebär också lagstiftning som krävs för att Sverige ska uppfylla åtagandena enligt Europarådets konvention om skydd för barn mot sexuell exploatering och sexuella övergrepp.

ande, sexuellt ofredande, skadegörelse, åverkan samt överträdelse av kontaktförbud).

En annan reform gällde den dåvarande lagen om besöksförbud som den 1 oktober 2011 bytte namn till lagen om kontaktförbud och förändrades på flera punkter. Dels förtydligades att åklagaren i sin riskbedömning särskilt ska beakta om förbudspersonen har begått brott mot någon annan persons liv, hälsa, frihet eller frid, dels fördubblades giltighets- och förlängningstiden för kontaktförbud vid gemensam bostad. Dessutom infördes en möjlighet att övervaka särskilt utvidgade kontaktförbud elektroniskt.

Ytterligare ett område handlar om skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap, där lagändringar trädde i kraft den 1 juli 2014 (se prop. 2013/14:208; SOU 2012:35). Förändringarna innebär bland annat att barn inte längre kan få dispens att gifta sig. Vidare har möjligheten att erkänna utländska barnäktenskap och tvångsäktenskap begränsats ytterligare, liksom möjligheten att erkänna äktenskap som har ingåtts utan att båda parterna har varit närvarande (fullmaktsäktenskap). Även kraven på trossamfunden och deras vigselförrättare har skärpts och tillsynen över vigselverksamheten har utökats. Dessutom infördes ett nytt brott, äktenskaps-tvång (BrB 4 kap 10§), med straffet fängelse i högst fyra år, vilket består i att någon genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att gifta sig eller ingå en äktenskapsliknande förbindelse. Även försök och förberedelse till äktenskaps-tvång är numera straffbart samt genom det nya brottet vilseledande till tvångsäktenskapsresa.

Under perioden har även lagstiftningen rörande prostitution och människohandel för sexuella ändamål förändrats. Bestämmelsen om människohandelsbrott fick sin nuvarande utformning den 1 juli 2010 och syftet med de ändringar som genomfördes var att ge straffbestämmelsen en tydligare och mer ändamålsenlig brottsbeskrivning för att effektivisera brottsbekämpningen (prop. 2009/10:152). Straffmaximum för köp av sexuell tjänst höjdes den 1 juli 2011 från fängelse i sex månader till fängelse i ett år (prop. 2010/11:77). Bakgrunden var att en utvärdering av tillämpningen av förbudet mot köp av sexuell tjänst visade det fanns en stor likformighet när det gäller bedömning av straffvärde och påföljdsval och att det endast var i ett fåtal fall som försvårande omständigheter redovisats och beaktats samt annan påföljd än böter dömts ut (SOU 2010:49).

Syftet med höjningen av straffmaximum var att skapa ytterligare utrymme för en mer nyanserad bedömning av straffvärdet vid allvarliga fall av köp av sexuell tjänst.

När det gäller kriminalisering av våld mot kvinnor är det också relevant att det är under den här perioden som barns utsatthet för mäns våld mot kvinnor erkänns på ett nytt sätt i och med att barn som bevittnat våld mot närstående sedan den 15 november 2006 har möjlighet att få brottsskadeersättning från staten (4 a § Brottsskadelagen, Lag 2006:933, se prop. 2005/06:166). Den nya brottsskadelag som trädde i kraft den 1 juli 2014 (Lag 2014:322) innebär ytterligare förstärkningar, bland annat har det blivit enklare för barn som har drabbats av brott begånget av en vårdnadshavare att ansöka om brottsskadeersättning.

Flera reformer berör socialtjänstens arbete. Den översyn av socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor som initierades 2005 resulterade bland annat i en skärpning av socialtjänstlagen (5 kap. 11 § SoL 2001:453) som har tydliggjort socialnämndens ansvar för att ge stöd och hjälp till våldsutsatta kvinnor och andra brottsoffer (prop. 2006/07:38; SOU 2006:65). Den aktuella paragrafen har dessutom förändrats genom att barn som bevittnat våld sedan även här sedan 2006 definieras som brottsoffer (prop. 2005/06:166), och förändringar som trädde i kraft 1 januari 2013 understryker ytterligare ansvaret för att ge såväl barnen som deras anhöriga stöd och hjälp (se prop. 2012/13:10). Även betänkandet från 2002 års vårdnadskommitté (SOU 2005:43) och 2006 års reformer när det gäller tvister om vårdnad, boende eller umgänge innebar en ökad uppmärksamhet på våld (se prop. 2005/06:99). Barn som upplever våld sattes i fokus på ett nytt sätt och såväl betänkande som lagändring tydliggjorde att domstolarna i sin bedömning av barnens bästa inte endast ska beakta risken att barnet självt utsätts för våld, utan även risken att någon annan i familjen gör det.

För närvarande pågår arbete med bland annat ytterligare en översyn av våldtäktsbrottet (dir. 2014:123; dir. 2014:144; dir. 2015:5).⁹ I översynen ingår bland annat att överväga om det bör införas en

---

⁹ En särskild utredare utsågs i augusti 2014. Genom tilläggsdirektiv den 13 november 2014 ombildades utredningen till en parlamentarisk kommitté (dir. 2014:144). Kommittén har antagit namnet 2014 års sexualbrottskommitté. Genom tilläggsdirektiv i januari 2015 utvidgades uppdraget ytterligare och utredningstiden förlängdes från till 1 februari 2016 till 1 oktober 2016.

samtyckesbaserad regleringsmodell för våldtäkt och om det bör införas ett särskilt straffansvar för oaktsamhetsbrott avseende våldtäkt. Utredningen ska också granska och analysera hur rättsväsendet hanterar våldtäktsärenden. Uppdraget ska redovisas senast den 1 oktober 2016.

Vidare har en särskilt utredare fått i uppdrag att undersöka om det finns behov av åtgärder för att säkra straffrättsligt skydd mot människohandel, köp av sexuell tjänst och köp av sexuell handling av barn (dir. 2014:128; dir. 2015:6). I uppdraget ingår även att utvärdera om den tidigare höjningen av straffmaximum för köp av sexuell tjänst från 2011 har fått det genomslag som avsågs. Även om den nuvarande straffskalan för köp av sexuell tjänst har varit i kraft en relativt begränsad tid tyder statistikuppgifter från Brå från åren 2011–2013 på att straffskärpningen inte har fått det genomslag som var avsett. Uppdraget ska redovisas senast den 9 mars 2016.

En utredning med uppdrag att se över problematiken med kvinnor som utsätts för våld efter att ha beviljats uppehållstillstånd i Sverige på grund av anknytning lämnade sitt betänkande 2012 och förslagen bereds för närvarande inom Regeringskansliet (SOU 2012:45).

Ytterligare en särskild utredare har till uppdrag att utvärdera 2006 års vårdnadsreform (dir. 2014:84). I uppdraget ingår bland annat att ta ställning till vilka åtgärder som kan behöva vidtas för att förbättra och effektivisera hanteringen av frågor om överflyttning av vårdnad när det förekommit allvarligt våld i familjen, samt om det behöver införas särskilda forumregler för situationer när barn och föräldrar har skyddade personuppgifter. Uppdraget ska redovisas senast den 28 oktober 2016.

2.2 Regeringens handlingsplaner, ytterligare kvinnofridsuppdrag samt pågående insatser

Regeringens *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, bedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer* innehöll 56 åtgärder inriktade på sex insatsområden: ökat skydd och stöd till våldsutsatta, stärkt förebyggande arbete, stärkt kvalitet och effektivitet i rättsväsendet, utveckling av insatser riktade till våldsutövare, ökad samverkan samt ökade kunskaper. Tyngdpunk-

ten låg på ökat skydd och stöd till våldsutsatta (22 åtgärder) och stärkt kvalitet och effektivitet i rättsväsendet (15 åtgärder). En av åtgärderna var ett uppdrag till Ungdomsstyrelsen att kartlägga arrangerade äktenskap mot en persons vilja och göra en översyn av berörda myndigheters kännedom och kompetens i frågan. Utifrån det kunskapsunderlag som Ungdomsstyrelsen och andra myndigheter redovisade, beslutade regeringen senare (2010) att anta en *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*. Denna innehöll i sin tur 15 åtgärder som kompletterade dem som redan pågick. Dessutom var detta ett sätt fördjupa insatserna för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. Den tredje handlingsplanen med fokus på prostitution och människohandel, *Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål*, innehöll 36 åtgärder med syfte att stärka skydd och stöd till de utsatta, stärka det förebyggande arbetet, höja kvaliteten och effektiviteten i rättsväsendet, öka samverkan samt öka kunskapen.

Under mandatperioden 2007–2010 var mäns våld mot kvinnor det område inom jämställdhetspolitiken som prioriterades främst, sett till både resurser och uppdrag (SOU 2014:71). Under mandatperioden 2011–2014 minskade de satsade medlen på området något till ungefär 220 miljoner kronor per år (inklusive utvecklingsmedlen), i jämförelse med cirka 250 miljoner kronor per år under mandatperioden 2007–2010 (SOU 2014:71). Även denna period genomfördes dock en stor mängd uppdrag inom området. Som redan nämnts har dessa utvärderats inom ramen för utredningen om en nationell strategi (SOU 2014:71, se nedan).

En annan insats av betydelse för området är den nationella samordnaren mot våld i nära relationer som regeringen tillsatte 2012. Syftet var att åstadkomma en kraftsamling i arbetet med att motverka våld i nära relationer. Den nationella samordnaren lämnade sitt slutbetänkande i juni 2014 (SOU 2014:49) och de 50-tal förslag som lämnades behandlas för närvarande.

I början av juni i år lämnade utredningen som ska utarbeta en samlad nationell strategi för att nå det jämställdhetspolitiska målet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra sitt slutbetänkande (dir. 2014:25; dir. 2014:114, SOU 2015:55). Uppdraget omfattade både våld mot kvinnor i nära relationer och våld som utövas mot kvinnor av bekanta eller helt okända män. Som uppdraget var formulerat

ska den nationella strategin syfta till att öka effektiviteten, kvaliteten och långsiktigheten i de framtida insatserna på området och utgöra en grund för uppföljning och utvärdering av regeringens insatser för att nå detta mål. Den ska också bidra till ett strategiskt arbete för att nå målet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra och fungera som ett redskap för att genomföra ett resultatstyrt och kunskapsbaserat arbete på området. Det ingick också i utredningens uppdrag att föreslå en utvecklad målstruktur som bidrar till ett långsiktigt arbete där nya insatser bättre kan följas upp och att analysera och bedöma behovet av en samlad struktur för kunskapsutveckling, kunskapsöverföring och kunskapsstöd för aktörer på området inom ramen för den befintliga myndighetsstrukturen. De förslag som lämnades behandlas för närvarande.

2.2.1 Utvärderingen av Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer

Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer har utvärderats av Brå (Brå 2010). Brå:s övergripande slutsats är att regeringen genom handlingsplanen på ett kraftfullt sätt har satt fokus på mäns våld mot kvinnor och på hedersrelaterat våld och förtryck och att handlingsplanen har resulterat i en imponerande mängd aktiviteter. Brå menar att planen inom de flesta berörda professioner har bidragit till en ökad medvetenhet om hur viktigt det är att arbeta med dessa frågor och en förhöjd kunskapsnivå, och att den också har lett till en bättre struktur för arbetet både inom och mellan myndigheter. Flera nya verksamheter har startat och att befintliga har utvecklats och kunskaper om bra arbetsmetoder har förmedlats och prövats i många olika sammanhang. När det gäller effekter för målgrupperna, i form av mindre utsatthet för våld, är resultaten dock mer osäkra, vilket delvis har med den korta uppföljningsperioden att göra. Brå konstaterar å ena sidan att handlingsplanen har inneburit en mycket omfattande utbildningssatsning, samtidigt som stora delar var engångsinsatser. Den verksamhetsutveckling som har åstadkommit med hjälp av handlingsplanen är främst ett resultat av de utvecklingsmedel som länsstyrelserna har delat ut till kommunala och ideella projekt, och i likhet med

utbildningsinsatserna är det osäkert i vad mån de olika verksamheter som prövats och utvecklats med hjälp av utvecklingsmedlen kommer att överleva när de statliga medlen tar slut.

När det gäller frågan i vilken mån handlingsplanen generellt sett lett till att det praktiska arbetet har förbättrats när det gäller kvinnor som har utsatts för våld av män, hedersrelaterat våld och förtryck, våld i samkönade relationer och barn som har bevittnat våld är underlaget för att dra slutsatser tunt, eftersom nationella uppföljningar i stort sett saknas. I analysen av effekter för målgrupperna ligger fokus främst på våldsutsatta kvinnor, eftersom det till stor del saknas uppgifter som kan användas för uppföljning när det gäller de övriga målgrupperna, konstaterar Brå. I utvärderingen drar också Brå samma slutsats som i avsnittet ovan om våldets omfattning, att kvinnors självdeklarerade utsatthet i stort sett varit oförändrad under 2000-talet (även om polisanmälningarna ökat).

Handlingsplanen har inneburit ett viktigt kunskapsstillskott genom nationella och lokala kartläggningar samt utvärderingar. Alla uppdrag var dock inte slutredovisade när Brå gjorde sin utvärdering, och de som var klara visade inte så tydliga resultat att de kan ligga till grund för policyutveckling. När det gäller kunskapsutveckling är annars en generell bild bland de myndigheter som på olika sätt har arbetat med handlingsplanens åtgärder är att de har bidragit till en högre kunskapsnivå inom alla samhällssektorer som möter kvinnor som utsatts för våld eller hedersrelaterat våld och förtryck. Satsningen har också bidragit till en större medvetenhet och ett ökat engagemang för frågorna. Att medvetenheten har ökat, lyfts särskilt fram när det gäller hedersrelaterat våld och förtryck. Ett annat tydligt resultat av handlingsplanen är att det i dag finns ett större utbud av lättillgänglig kunskap för dem som behöver lära sig mer om hur de utsatta bör bemötas, hur man kan hjälpa och stödja dem och hur man bör arbeta för att bättre beivra brott.

Brå lyfter fram att Handlingsplanen inte bara avser våldsutsatta kvinnor och personer som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck, utan även barn som har bevittnat våld och våldsutsatta i samkönade relationer. Brå menar att det är positivt att regeringen lyfter fram även dessa grupper, eftersom deras utsatthet har varit relativt osynlig fram till de senaste åren, men påpekar de båda gruppernas problem och behov tenderar att bli relativt osynliga även i handlingsplanen.

Brå pekar också på utmaningar inför framtiden, närmare bestämt att säkerställa att kunskapen, arbetssätten och verksamheterna överlever och utvecklas. Det handlar om mer långsiktighet, bättre samordning, starkare tillsyn av socialtjänstens arbete samt förstärkt vetenskaplig grund för det fortsatta arbetet. Brå lyfter också fram att handlingsplanen har haft ett visst fokus på insatser då våldet redan är ett faktum, och att det inför framtiden krävs såväl en bredare syn på det preventiva arbetet än i dag, som insatser på fler områden och från fler aktörer än de som har haft uppdrag i planen.

2.2.2 Utvärderingen av kvinnofridsuppdrag 2011–2014

På uppdrag av utredningen om en nationell strategi har Brå även utvärderat kvinnofridsuppdrag under perioden 2011 till 2014 (Brå 2014g, se SOU 2014:71). En del av insatserna i *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja* omfattas av den senare utvärderingen. Brå:s genomgång av insatser på området efter 2010 har fokus på hur myndigheterna uppfattat uppdragen (om de varit tydliga, avgränsade med mera) och hur man arbetat och genomfört dem. I uppdraget från utredningen om en nationell strategi ingick varken att bedöma kvaliteten på framtagna produkter, exempelvis utbildningsmaterial eller informationsmaterial, eller att undersöka direkta effekter av uppdragen (om utsattheten för våld har minskat eller i vilken grad de professionellas praktik har förbättrats genom att man exempelvis blivit bättre på att upptäcka våld, mer systematisk i sin bedömning av hjälpbehov, bättre på uppföljning av insatser, eller liknande). Utvärderingen gäller uppdrag till 15 olika myndigheter¹⁰ och av varierande omfattning och karaktär: det handlar om nationell mobilisering och samordning av arbete, åtgärder mot sexuellt våld, förebyggande arbete samt skydd och stöd till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnar våld, förebyggande och bekämpande av hedersrelaterat våld och förtryck, inklusive äktenskap mot en parts vilja och förebyggande insatser. Även i denna utvärdering lyfter Brå fram att det är en imponerande mängd aktiviteter på nationell, region och lokal nivå som har ägt rum och som i många fall fortfarande pågår.

---

¹⁰ Samtliga 21 länsstyrelser räknas här som en myndighet.

Utvärderingen pekar dock på en del problematiska tendenser. I arbetet med utvärderingen har Brå ibland haft svårt att bena ut uppdragen och förstå hur de hänger ihop och menar att det finns exempel på uppdrag som är snarlika och som ibland flyter samman. Samordningen har inte alltid varit optimal. Ett skäl kan vara de berörda departementen inte alltid är helt samordnade kring denna fråga och att området är splittrat på flera olika politikområden, menar Brå. Man pekar på att samordnade funktioner har tillkommit – exempelvis Länsstyrelsen i Östergötland som har ett nationellt samordningsansvar i vissa frågor och länsstyrelsernas uppdrag att samordna arbetet i respektive län – och att det av allt att döma har fört arbetet framåt. Brå lyfter fram sådana samordnande roller som lovande, även om det kan bli vissa problem när det gäller länsstyrelsernas mandat över varandra. När det gäller myndigheter som haft en större mängd uppdrag finns olika exempel på hur man har samordnat arbetet internt, men det finns även exempel på myndigheter där samordningen inte varit optimal.

En annan kritisk synpunkt är att det nu finns en stor mängd material, som vägledningar, utbildningsmaterial, föreskrifter, meddelandeblad, handböcker och liknande, vilka har tagits fram av olika aktörer och som många gånger vänder sig till samma målgrupper. Detta material är inte enhetligt, budskapen är inte alltid desamma, vilket innebär svårigheter för praktikerna – målgrupperna – att veta hur man ska förhålla sig till de olika materialen. Det är ett omfattande material som alltså inte nödvändigtvis fungerar bra som metodstöd.

Brå konstaterar också att det fortfarande är fråga om många kortsiktiga insatser och lösningar. I den första utvärderingen lyfte Brå fram att det finns en projekttrötthet ute i kommunerna, särskilt i de mindre, och liknande röster hörs i denna utvärdering. Kommunerna önskade arbetsro och en mer långsiktig finansiering. En bekymmersam slutsats är att de utvecklingsmedel som fördelas (tidigare av länsstyrelserna, sedan 2012 av Socialstyrelsen) kan befästa en redan bekymmersam ojämlikhet mellan kommunerna i och med att det är de större kommunerna med väl utvecklad verksamhet som har kraft och resurser att söka medel, medan de mindre kommunerna inte har någon person avsatt för att driva kvinnofridsverksamhet, och inte heller någon med ansvar och utrymme för att söka utvecklingsmedel. Det finns därför en risk för en utveckling där resurser inte

hamnar där de behövs som bäst. Den här synpunkten har också lämnats från de båda riksorganisationerna för kvinnojourerna. I utvärderingen har Brå sett exempel på både kortare och längre utbildningsinsatser och liksom NCK (se avsnittet nedan) pekar Brå på riskerna med korta utbildningsinsatser.

I utvärderingen för Brå ett resonemang om att det brister i integreringen av kvinnofridsarbetet i verksamheternas ordinarie arbete, vilket också har påtalats tidigare. Om området bedrivs som ett parallellt spår på de centrala myndigheterna kan detta komma att genomsyra hela arbetet, från myndighet till kommunnivå, med kortsiktiga projekt och lösningar som följd, menar man. Det som lyfts fram som en positiv utveckling gäller Rikspolisstyrelsens och länsstyrelsernas verksamhet där kvinnofridsområdet i allt högre grad integreras i annat arbete.

Övriga slutsatser handlar bland annat om behovet av kunskapsutveckling och liksom i den förra utvärderingen konstateras att det i hög utsträckning fortfarande saknas utvärderingar och uppföljning av det arbete som görs (se vidare avsnitt 3 nedan om hanteringen av våldet). Vidare behöver arbetet med implementering och förvaltning förbättras.

2.2.3 Utvärderingen av utbildningsinsatserna på området

Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK) har också haft i uppdrag att utvärdera regeringens utbildningsinsatser inom ramen för regeringens *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och våld i samkönade relationer* och regeringens *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja* (NCK 2013). I utvärderingen konstaterar NCK att de utbildningsuppdrag som har genomförts inom regeringens handlingsplaner är ett viktigt steg framåt i arbetet med att motverka våld mot kvinnor och att de har bidragit till att öka kompetensen inom myndigheter och hos enskilda medarbetare (NCK 2013). Utvärderingen pekar dock även på problem som bristande samordning, otydliga mål och kortsiktiga uppdrag. NCK lyfter också fram att förståelsen av våldet har betydelse för hur problemet mäns våld mot kvinnor respektive hedersrelaterat våld och förtryck och våld i samkönade relationer uppfattas, samt att det synsätt man

utgår från är styrande för hur problemsituationen definieras och vilka insatser som framstår som relevanta. I regeringens handlingsplaner för att motverka våld var det den våldsförståelse som blev officiell genom undertecknandet av FN:s deklaration från 1993 som var styrande, men att denna grundförståelse skulle utgöra utgångspunkten för alla åtgärder tydliggjordes inte i de enskilda uppdragen, menar NCK. Enligt utvärderingen blev detta särskilt tydligt i de utbildningar som behandlade hedersrelaterat våld och förtryck där olika synsätt florerade och kunde upplevas som förvirrande.

2.2.4 Utvärderingen av Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål

Även *Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål* har utvärderats av Brå (Brå 2011b). Utvärderingen bygger inte enbart på myndigheternas avrapporteringar, utan även på egna studier. Det gäller främst en genomgång av samtliga polisanmälningar om människohandel och grovt koppleri under åren 2008–2010. Den redovisas i en separat rapport (Brå 2011c) och i en intervjustudie rörande prostitutionsgruppernas arbete i Stockholm, Göteborg och Malmö. I utvärderingen lämnar Brå också en rad förslag om hur arbetet på området kan utvecklas i framtiden.

Brå:s slutsats är att handlingsplanen har varit viktig, inte minst genom att den både nationellt och internationellt har fungerat som en betydelsefull symbol för regeringens engagemang i frågorna prostitution och människohandel för sexuella ändamål. En närmare analys av i vilken grad de specifika syftena uppnåtts visar att skyddet och stödet till personer i prostitution eller med tidigare sådana erfarenheter, inte tycks ha förändrats märkbart under de tre år då handlingsplanen har varit i kraft. Vissa initiativ har dock tagits, vilka på sikt kan leda till att insatserna för dem som är utsatta för människohandel för sexuella ändamål blir bättre. En tydligare effekt går att se i förhållande till arbetet med att förebygga att unga dras in i sexhandel, som säljare eller som köpare, vilket förstärktes tydligt under de år handlingsplanen var i kraft. Det handlar då bland annat om utbildningar till olika personalgrupper om att uppmärksamma och förebygga att ungdomar tar sexuella risker på internet. Även när det gäller rättsväsendet ökade tydligt insatserna mot prostitution och människohandel och fler brott har anmälts och

lagförts. Brå påpekar dock att det är en mer öppen fråga om denna förbättring bäst förklaras av att polisen fick utökade resurser för att arbeta med frågorna, eller om kvaliteten och effektiviteten i arbetet också har ökat. Samverkan kring frågorna på nationell och internationell (främst europeisk) nivå har ökat tydligt när det gäller människohandel för sexuella ändamål, men inte kring prostitution på den europeiska nivån, vilket kan förklaras av att synen på prostitution varierar mellan länderna, menar Brå. Även om en del ny kunskap i form av nya kartläggningar har producerats med medel från handlingsplanen hade flera omfattande studier dock inte redovisats då utvärderingen genomfördes.

I rapporten påpekar Brå bland annat att åtgärderna i handlingsplanen i ganska stor utsträckning kommit att handla om människohandel, vilket är en prioritering som kan diskuteras eftersom människohandel är ett brott som myndigheterna sällan kommer i kontakt med. Brå:s egen studie visar att ett trettiotal fall totalt blir anmälda per år, och att kanske hälften av dem tydligt uppfyller de juridiska kriterierna för människohandel. Studien visar också att den människohandel som kommer till polisens kännedom framför allt berör storstadsområdena. Brå menar vidare att även gatuprostitution är ett relativt begränsat fenomen, medan prostitution i den vidare bemärkelsen sexhandel däremot är något som berör en mycket större grupp människor, både heterosexuella och hbt-personer och såväl vuxna som ungdomar. Inte minst en växande marknad på internet, som inte bara avser fysiska kontakter utan även ”virtuella” tjänster, är en central fråga för det fortsatta arbetet (se vidare Jonsson och Svedin 2012, Kjellgren m.fl. 2012, Kjellgren och Svedin 2012, Socialstyrelsen 2015, Ungdomsstyrelsen 2009b).

2.3 Institutionalisering av stödet till kunskaps- och verksamhetsutveckling

Förutom lagstiftning och ett antal konkreta och tidsmässigt avgränsade åtgärder inom ramen för handlingsplaner och andra uppdrag har det under det senaste decenniet skapats nya former för stöd till utveckling av kunskap och praktik när det gäller mäns våld mot kvinnor. 2006 ombildades det dåvarande Rikskvinnocentrum i Uppsala till Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), med Uppsala

universitet som huvudman (se SOU 2004:117). I NCK:s uppdrag ingår att arbeta med metodutveckling, information, utbildning, kunskapssammanställning och forskning. Sedan 2008 ingår det också i uppdraget att arbeta med våld i samkönade relationer samt hedersrelaterat våld och förtryck. NCK ansvarar även för den nationella stödtelefonen Kvinnofridslinjen som startades 2007.

Vidare har Länsstyrelsen i Stockholms och Länsstyrelsen i Östergötlands län fått samordningsuppdrag på nationell nivå, och även andra myndigheter som Brottsoffermyndigheten, Brå, Myndigheten för ungdoms- och civilsambällesfrågor (Mucf, tidigare Ungdomsstyrelsen), Rikspolisstyrelsen och Socialstyrelsen har uppdrag att arbeta med kunskaps- och/eller metodutveckling inom området (se SOU 2014:49).

Man kan alltså å ena sidan se att stödet till kunskaps- och metodutveckling institutionaliserats, samtidigt som det framstår som splittrat. Även exempelvis den nationella samordnaren efterlyser en långsiktig utvecklingsstrategi för den fortsatta metodutvecklingen kring våld i nära relationer. Det är därför på sin plats att det ingick i uppdraget till utredningen om en nationell strategi att analysera och bedöma behovet av ett mer samlat kunskaps- och metodstöd.

2.4 Slutsatser

För drygt tio år sedan lämnade Utredningen om kvinnofridsuppdragen sitt betänkande *Slag i luften* (SOU 2004:121). Utredningens slutsats var att arbetet mot mäns våld mot kvinnor måste institutionaliseras, systematiseras och tillföras tillräckliga resurser. Detta är synpunkter som åtminstone delvis kan lämnas även i dag. En genomgång av den politiska utvecklingen under det senaste decenniet synliggör å ena sidan ökade resurser, en omfattande aktivitet och ett betydande antal insatser för att motverka mäns våld mot kvinnor, och å andra sidan stora svårigheter att få uttalade politiska ambitioner att omsättas i praktik. De utvärderingar av handlingsplaner och uppdrag som har genomförts har upprepade gånger kommit till slutsatsen att det finns brister både i hur uppdrag på området formuleras och samordnas, och hur de genomförs, utvärderas och följs upp. Kortsiktighet samt brist på samsyn och samordning, är återkommande problembeskrivningar. Likaså framstår institutionaliserings-

seringen av området och integreringen av våldsfrågan i den ordinarie verksamheten som fortsatt stora utmaningar, både på nationell, regional och – vilket även diskuteras i följande avsnitt – lokal nivå.

3 Hanteringen av våldet

I sin genomgång av utvecklingen på området mäns våld mot kvinnor fram till 2004 lyfter den Jämställdhetspolitiska utredningen från 2005 fram att effekterna av regeringens politik, det vill säga i vilken grad den bidragit till minskat våld och ökade möjligheter till kroppslig integritet, kan operationaliseras dels genom undersökningar av i vad mån kvinnors utsatthet för mäns våld har ökat eller minskat, dels studier av i vilken omfattning ansvariga samhällsaktörer tar sitt ansvar och fullföljer sina uppdrag på området (SOU 2005:66, 371). Utvärderingarna av regeringens handlingsplaner och andra uppdrag ger viss kunskap om politikens effekter på olika aktörers praktik, och i detta avsnitt fördjupas bilden av i vilken grad statliga myndigheter, kommuner, landsting och regioner har förbättrat sitt arbete mot mäns våld mot kvinnor. Det har inom ramarna för uppdraget inte varit möjligt att genomföra någon systematisk genomgång vare sig av forskningen eller av dessa verksamheters praktik, utan framställningen nedan bygger framförallt på tillgängliga översikter och kartläggningar, i första hand från myndigheterna själva.

3.1 Polis och rättsväsende

I genomgången ovan av utvecklingen när det gäller våldsutsatthet väcks frågan i vilken grad polis och rättsväsendet förmår att hantera mäns våld mot kvinnor, och om beredskapen och förmågan har förändrats till det bättre eller sämre under det senaste decenniet. Några nedslag i de studier som har genomförts under senare delen av undersökningsperioden ger vid handen att det finns tendenser

till en utveckling i positiv riktning, samtidigt som det knappast varit fråga om några radikala förbättringar.

Många av handlingsplanens insatser tog sikte på rättsväsendet, och även andra reformer är av relevans för arbetet mot mäns våld mot kvinnor. Under 2000-talet har exempelvis förändringar som syftat till att effektivisera handläggningen av brottsärenden genomförts inom rättsväsendet. En studie av handläggningstider vid brottmål för misshandel, våldtäkt, stöld, och rån tyder på att reformerna haft önskad effekt, menar Brå (Brå 2013a). Samtidigt kan man bland annat konstatera att även om den genomsnittliga totala handläggningstiden, från brottsanmälan till tingsrättsdom, har minskat med 17 procent mellan åren 2008 och 2010 varierar handläggningstiden beroende på vilken brottskategori det är fråga om, och den *minsta* procentuella minskningen gäller misstankar om våldtäkt (-9 procent) (den största, -21 procent, rör misstankar om rån).

När det gäller rättsväsendets hantering har redan konstaterats att utvecklingen för grov kvinnofridskränkning inte följer mönstret för misshandelsbrotten med ett ökat antal anmälningar, och att statistiken för 2014 redovisar minskade anmälningar om grov kvinnofridskränkning ytterligare (till 1 997 anmälda brott), så att antalet nu ligger under 2004 års nivå. Relativt nyligen (2011) infördes ytterligare en liknande typ av brott, straffbestämmelsen om olaga förföljelse. Syftet är att fånga upp de fall av upprepad brottslighet av en person mot en annan, som inte uppfyller kriterierna för grov kvinnofridskränkning (eller fridskränkning). Brå har undersökt tillämpningen av den nya bestämmelsen (Brå 2015f). Uppföljningen gjordes en kort tid efter det att straffbestämmelsen om olaga förföljelse hade vunnit laga kraft (drygt två år), och Brå konstaterar att det hittills inte har varit någon större volym av anmälningar och domar. Det är rimligt att förvänta sig att anmälningarna om olaga förföljelse kommer att bli fler när den nya bestämmelsen blir mer känd hos både polis och åklagare och hos allmänheten, resonerar utredarna. Samtidigt påpekas att om brottet olaga förföljelse följer samma utveckling som brottet grov kvinnofridskränkning ska man inte ha allt för höga förhoppningar om någon större ökning av andelen brott som leder till fällande dom. För grov kvinnofridskränkning är det nu liksom för tio år sedan mellan 10 och 15 procent som leder till fällande dom. Brå pekar också på att det kan finnas särskilt stora svårigheter att styrka olaga förföljelse eftersom

de enskilda brottstyper som ingår är sådana som ofta läggs ned direkt efter anmälan, eftersom de bedöms som bagatellartade och svåra att klara upp. Eftersom det inte alltid är en och samma person som tar upp en målsägandes alla brottsanmälningar, framkommer det inte säkert att det rör sig om upprepade anmälningar, menar Brå bland annat. Mot den bakgrunden är det en rimlig förväntan att olaga förföljelse skulle leda till åtal och dom i mindre utsträckning än grov kvinnofridskränkning, men så verkar inte vara fallet, konstateras i utredningen. Den slutsatsen understryker att de politiska ambitionerna när det gäller brottet grov kvinnofridskränkning inte uppfylls i praktiken.

Utvärderingen från Brå pekar också på frågor för fortsatt utvecklingsarbete. Olaga förföljelse är ett åklagarlett brott, men flera av de underbrott som ingår i olaga förföljelse är polisledda, oavsett vem brottet har riktats mot. Brå menar att det kan finnas skäl att diskutera om brottet ofredande i ärenden som rör brott mellan närstående i stället bör utredas av åklagare även om sådana brott, vart och ett för sig, är lindriga. Flera av åklagarna och poliserna som har intervjuats i studien uppfattar att den nedre gränsen för vad som ska betraktas som olaga förföljelse inte är tillräckligt tydlig. Osäkerheten kan bero på att det inte finns mycket praxis på området än, men några av åklagarna tar i det sammanhanget självkritiskt upp att de kanske är lite för försiktiga med att våga åtala för brottet och istället åtalar för de enskilda underbrotten.

Ytterligare en bild av fortsatta utvecklingsbehov ges i Brås utvärdering av hur bestämmelserna om kontaktförbud tillämpas i praktiken (Brå 2015b). Bakgrunden är de förändringar från 2011 som genomfördes som ett led i försöken att förbättra skyddet mot systematisk förföljelse eller stalkning (se avsnitt 2.1 om lagstiftningen ovan). I utvärderingen ett par år efter att förändringarna trädde i kraft konstaterar Brå att tillämpningen av lagen efter 2011 till stor del är oförändrad och att syftet med lagändringen inte tycks ha uppnåtts. Som redan diskuterats har antalet ansökningar om besöks- och kontaktförbud ökat kraftigt under de senaste tio åren, och i takt med att ansökningarna har ökat, har andelen som beviljats minskat. År 2003 beviljades nästan hälften av ansökningarna, och tio år senare har andelen beviljade ansökningar sjunkit till en tredjedel, och det mönstret har hållit i sig även efter reformen, menar Brå. Enligt intervjuade poliser och åklagare beror de

många avslagen framförallt på att många ansökningar inte når upp till villkoren för ett beviljande, vilket är samma skäl som framkom i en tidigare utvärdering (Brå 2007). I synnerhet när ansökningarna förmedlas via polisens kontaktcenter (PKC) är bristfälliga ansökningar ett problem, enligt studien. Brå konstaterar också att det fortfarande råder stora regionala skillnader i landet, det vill säga skillnader mellan olika åklagarkammare, vad gäller andelen beviljade ansökningar om kontaktförbud. Att det föreligger stora skillnader i andelen beviljade kontaktförbud har konstaterats tidigare bland annat i Brå:s utvärdering från 2007, och år 2013 varierade andelen beviljade kontaktförbud mellan 20 och 48 procent, från en åklagarkammare till en annan. I studien förs flera möjliga förklaringar fram, och förutom brister i kvalitet på ansökningarna är en möjlig förklaring att förhållningssättet till kontaktförbud skiljer sig åt mellan olika åklagare, enligt Brå.

I förhållande till frågan om mäns våld mot kvinnor är slutsatserna rörande kontaktförbud vid gemensam bostad intressanta. Lagändringen 2011 innebar att giltighets- och förlängningstiden för kontaktförbud vid gemensam bostad fördubblades och det uttalade syftet var att användningen av förbudet skulle öka. Brås undersökning visar att till skillnad från 2010 rör några av besluten från 2013 flera skyddspersoner i samma familj, däribland barn, och antalet beslut om kontaktförbud vid gemensam bostad har ökat procentuellt sett relativt mycket, 32 procent under perioden 2010–2013. Samtidigt handlar det om få fall (ökningen handlar om 101 fall 2010 och 133 fall 2013), och denna typ av kontaktförbud står fortfarande för en mycket liten del av samtliga kontaktförbud, bara tre procent av alla beviljade. De åklagare som Brå intervjuat pekar på att det ofta är ett bättre alternativ att anhålla och häkta personen i situationer där en ansökan om kontaktförbudet är aktuell, det vill säga när det har finns en ”påtaglig risk” för brottslighet. Samma synpunkt framkom i en tidigare rapport från Brå (2005). I och med att rekvisitet om påtaglig risk togs bort den 1 januari 2014 (se prop. 2012/13:186) är kriterierna för kontaktförbud i gemensam bostad nu mindre restriktiva än kriterierna för anhållande, vilket skulle kunna tala för en ökad användning. Vilka effekter den här senaste reformen eventuellt kan få har dock inte varit möjligt att följa upp i utvärderingen.

I reformarbetet lyftes möjligheten till elektronisk övervakning av särskilt utvidgade kontaktförbud fram som en viktig del av lagändringen 2011 (prop. 2010/11:45). När det gäller genomslaget av denna lagändring påpekar Brå på att det för det första är fråga om få beslut om särskilt utvidgat kontaktförbud även efter lagändringen – som mest två om året – och för det andra att tekniken inte har funnits tillgänglig under långa perioder. Därför är det kanske inte så konstigt att under perioden fram till oktober 2014 har foto-böja endast använts en gång, menar utredarna.

Ett annat resultat från den här utvärderingen är att det fortfarande är en stor andel av kontaktförbuden som överträds (se Brå 2007; Brå 2015b).

Det sista nedslaget i praktiken när det gäller polis och den straffrättsliga hanteringen av våldet är det utvecklingsarbete och utvärdering som har genomförts inom polisen när det gäller hedersrelaterat våld. Rikspolisstyrelsen har tagit fram ett metodstöd och en interaktiv utbildning, och Brå har genomfört en studie av hur polisen arbetar med hedersrelaterade ärenden och vad i polisens arbete som skulle kunna förbättras (Brå 2012c). Studien tyder på att det är relativt ovanligt att hedersrelaterad brottslighet kommer till polisens kännedom, vilket gör det svårt för polisen att bygga upp den kunskap och erfarenhet som krävs för att kunna utreda brottsligheten på ett bra sätt, och detta är särskilt fallet på mindre orter. Polisen har försökt att kompensera för det genom att ha en kontaktperson inom varje polismyndighet med särskilt ansvar för hedersrelaterad brottslighet. Även dessa personer har dock olika stor kunskap och erfarenhet av hedersrelaterade frågor, enligt rapporten.

Brå:s genomgång av polisutredningar visar att polisen i stor utsträckning är fokuserad på att ställa frågor om den anmälda brottsligheten men ofta missar att skapa en helhetsbild av det förtryck som den utsatta lever under. Att polisen inte ger en helhetsbild av kvinnans utsatthet kan göra att de helt missar att definiera brottsligheten som hedersrelaterad, menar Brå. Om polisen inte uppmärksammar att ärendet är hedersrelaterat är risken att de inte använder rätt utredningsstrategier, menar Brå. Det kan vidare betyda att de utsatta kvinnorna inte får rätt skydd och stöd, vilket i sin tur kan leda till att de inte vill eller orkar delta i polisutredningen. Ett så entydigt utredningsfokus kan därmed undergräva polisens möjligheter att utreda brottsligheten. Brå noterar att även det metodstöd

som finns för hedersrelaterad brottslighet är helt koncentrerat på utredningsstrategier och tar i princip inte upp bemötandefrågor. Enligt Brå kan fokuseringen på att utreda brotten göra att frågan om hur polisen bäst bemöter och stödjer de utsatta kvinnorna hamnar i skymundan, och Brå lyfter fram att ur den utsatta kvinnans perspektiv är polisen bara en aktör av flera, och ofta inte den viktigaste. Hennes behov är omfattande och komplexa, och för att kunna tillgodose dem krävs både samverkan mellan olika myndigheter och verksamheter och att polisen tar hänsyn till andra aspekter än det fysiska skyddet och utredningen av det enskilda anmälda brottet, menar Brå. Vidare att det är väsentligt kvinnan blir bra bemött och får rätt stöd, för att polisen ska kunna utreda brottet: polisen behöver den våldsutsatta kvinnans berättelse.

När det gäller nästa led i kedjan, domstolarna, har studier under det senaste decenniet pekat på problem med domstolarnas förhållningssätt till kön, makt och våld såväl vid specifika brott som exempelvis våldtäkt (t.ex. Andersson 2004) som mäns våld mot kvinnor mer generellt (t.ex. Burman 2007, Diesen och Diesen 2009). Man kan också notera studier som exemplifierar domstolarnas bristande hantering av mäns våld mot kvinnor i migrationsmål (t.ex. Burman 2012; SOU 2012:45), vid förvaltningsrättsliga mål som överklaganden av avslag på ansökningar om ekonomiskt bistånd (t.ex. Näsman och Fernqvist 2015) samt domstolars återkommande underlåtenhet att ta hänsyn till risk för våld i civilrättsliga mål som tvister om vårdnad, boende eller umgänge (t.ex. Bruno 2015; Söderberg 2013). Dessa studier pekar på att lagstiftarens intentioner om förbättrade insatser för att upptäcka, bedöma och hantera mäns våld mot kvinnor inte fått ett tillräckligt genomslag i domstolarnas praktik. Det är med andra ord även fortsättningsvis ett angeläget utvecklingsområde.

3.1.1 Kriminalvården

En tydlig utvecklingstendens sedan början av 2000-talet är ett intensifierat arbete med att förmå män som utövar våld mot kvinnor att upphöra med det. Detta märks inte minst inom kriminalvården. Olika typer av insatser riktade till våldsutövande män fanns redan innan undersökningsperioden, men 2004 markerar en ny fas

eftersom man då introducerade påverkansprogrammet IDAP (Integrated Domestic Abuse Programme), vilket hämtades från den brittiska Prison and Probation Service (se Tobiasson och Eriksson 2010). Programmet tillhör den kategori som kan kallas konventionella insatser riktade till våldsutövande män, och finns i skrivande stund i 38 verksamheter (6 anstalt och 32 frivård) spridda i olika delar av landet. Vidare finns ett program riktat till män dömda för alla typer av sexualbrott, ROS (Relation och Samlevnad), också det i 38 verksamheter (5 anstalt, 33 frivård).¹¹

En utvärdering av IDAP som bygger på en uppföljning av de män som genomgick programmet under de första fyra åren (uppföljningstid på i genomsnitt 4,6 år) redovisar försiktigt lovande resultat när det gäller programmets effekt på minskat återfall i brott (Kriminalvården 2012). Resultaten från en motsvarande utvärdering av ROS (vilken bygger på uppföljning av de män som genomgick programmet 2002–2009) är mer osäkra när det handlar om att förhindra upprepade sexualbrott (Kriminalvården 2013). Även en första utvärdering av den säkerhetsinriktade insatsen inom IDAP till den våldsutsatta kvinnan, så kallad partnerkontakt, är positiv (Kriminalvården 2010).

3.2 Socialtjänsten

I politiken ges polis och den straffrättsliga hanteringen av våldet fortfarande stort utrymme, sett till antal åtgärder i handlingsplaner och liknande. I förhållande till den förra genomlysningen av området 2005 har dock socialtjänsten ägnats större uppmärksamhet under det senaste decenniet, och ansträngningarna för att förbättra det sociala arbetet har trappats upp. Parallellt med ett tydligare fokus på hälso- och välfärdsområdet i den nationella politiken går det också se ett ökande intresse från kommuner, landsting och regioner själva. Så har exempelvis Sveriges kommuner och landsting (SKL) tagit fram information och stöd till utvecklingsarbete på

---

¹¹ Se <http://www.kriminalvarden.se> [2015-04-13]. Man kan också notera att kriminalvården sedan 2012 arbetar med programmet PULS (Problemlösning, Umgänge, Livsmål, Självkontroll) riktat till män med en annan våldsproblematik än uteslutande våld i nära relation, och sedan 2009 med ett våldsförebyggande program riktat till dem som är dömda för våldsbrott och mord, men där det inte finns ett uttalat våldsmönster.

lokal nivå (se SKL 2006; SKL 2009; SKL 2011). SKL har även ställt sig bakom och rekommenderat kommuner, landsting och regioner att underteckna den europeiska deklARATIONEN om jämställdhet mellan kvinnor och män som har tagits fram av samarbetsorganisationen Council of European Municipalities and Regions (CEMR), vars 22:a artikel handlar om könsrelaterat våld. Mönstret med å ena sidan ökade antal och mer ingripande insatser och åtgärder och å andra sidan tydliga svårigheter att få uttalade ambitioner att omsättas i praktik återkommer dock även när det gäller socialtjänsten.

Flera utvärderingar av socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som upplever våld har genomförts som deluppdrag inom ramen för regeringens handlingsplaner och efterföljande uppdrag. Dessa ger framför allt kunskap om vissa specifika verksamheter eller insatser (t.ex. Broberg m.fl. 2011; Broberg m.fl. 2015, Scheffer Lindgren m.fl. 2011, Strantz m.fl. 2015). En mer övergripande bild av i vilken grad socialtjänsten tar ansvar för att motverka våld och lindra våldets konsekvenser går att få genom den nationella tillsynen på området. Under 2008 och 2009 genomförde länsstyrelserna den första nationella tillsynen av kommunernas arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld (Socialstyrelsen 2009). Länsstyrelsernas bedömning var att alla granskade kommuner och nämnder hade brister inom ett eller flera ansvarsområden och därmed inte levde upp till lagens krav. Under åren 2012 och 2013 genomfördes den nationella tillsynen av Socialstyrelsen och sedan den 1 juni 2013 ansvarar Inspektionen för vård och omsorg (IVO) för tillsynen av kommunernas, hälso- och sjukvårdens samt kvinnojourernas arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld (se IVO 2014). Den senaste tillsynen omfattade 60 kommuner/stadsdelsnämnder (varav 22 ingick i den tidigare nationella tillsynen 2008–2009). I rapporten konstaterar IVO att det har skett framsteg och förbättringar inom området i vissa kommuner men att det i 50 av 60 kommuner har funnits brister. IVO har ställt krav på åtgärder och dessa har följts upp under 2013 och 2014.

Den sammanfattande slutsatsen utifrån denna senaste tillsyn är att kommunernas arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld inte förefaller ha förbättrats nämnvärt sedan den första nationella tillsynen. IVO påpekar att trots att lagstiftningen är tydlig om kommunernas ansvar för området och att det dessutom

sedan den förra nationella tillsynen har utkommit allmänna råd, utbildningsmaterial och vägledning från Socialstyrelsen i syfte att ge stöd till personal som arbetar inom området så brister många kommuner i att ta sitt ansvar. IVO lyfter fram att det finns bra kommuner som lever upp till lagstiftningens krav och som bedriver verksamhet av god kvalitet men att de fortfarande är få. I dessa kommuner finns ofta särskilda verksamheter eller särskilt ansvariga personer som arbetar med målgruppen.

De problem som IVO pekar på handlar om att utredning och dokumentation av våldsutsatta kvinnor saknas eller brister, att barn inte uppmärksammas eller inte utreds, och att kommunerna hänvisar till serviceinsatser istället för att utreda och fatta beslut om bistånd. Riskbedömning eller strukturerade bedömningsmetoder används sällan. Vidare finns brister när det gäller rutiner, kompetens, långsiktigt stöd och uppföljning och i många kommuner saknas det handlingsplaner eller så är de bristfälliga, enligt IVO.¹² I många kommuner finns en bristande styrning och ledning från ansvariga nämnder och chefer och det är en stor omsättning av personal, särskilt inom socialtjänstens myndighetsutövning. Området våld i nära relation har inte varit prioriterat trots att detta enligt lagstiftningen är socialtjänstens ansvar, konstaterar IVO.

3.2.1 Särskild sårbarhet

Som tidigare har diskuterats utsätts vissa grupper av kvinnor för våld i högre utsträckning än andra (se avsnitt 1.2). Särskild sårbarhet kan också handla om att hjälpinstanser, vare sig det är fråga om myndigheter eller frivilligorganisationer, kan ha dålig beredskap för att möta vissa utsatta kvinnor och deras behov av stöd och hjälp. Också när det handlar om kommunernas arbete med särskilt sårbara grupper, som våldsutsatta äldre kvinnor, våldsutsatta kvinnor med funktionsnedsättning, våldsutsatta kvinnor med missbruk/berende, samt våldsutsatta hbtq-personer måste det utvecklas i ett flertal kommuner. Detsamma gäller arbetet mot hedersrelaterat våld. IVO påpekar att även inom äldreomsorgen och omsorgen om per-

---

¹² Liknande problem dokumenteras även i Socialstyrelsens öppna jämförelse av kommunernas arbete med brottsoffer (Socialstyrelsen 2014).

soner med funktionsnedsättningar behöver kunskapen och arbetet inom området förbättras i majoriteten av kommunerna. Även Socialstyrelsens årliga öppna jämförelse av kommunernas stöd till brottsoffer visar att det i de flesta fall saknas rutiner om stöd till våldsutsatta i verksamheter för äldre och personer med funktionsnedsättning (Socialstyrelsen 2014). Ett positivt resultat från den öppna jämförelsen är dock att drygt 70 procent av kommunerna erbjuder skyddat boende till våldsutsatta kvinnor med missbruks- och beroendeproblem, vilket är en ökning sedan tidigare jämförelser.

3.2.2 Förbättringsområden

Utöver diskussionen om vissa framgångsrika kommuner är det framför allt två områden som IVO lyfter fram när det gäller tendenser till förbättringar, och det första är arbetet med våldsutövare som har utvecklats i många kommuner, och fler kommuner arbetar med mer riktade stödinsatser och särskilda metoder. Även om det finns en tendens till förbättring bör man dock hålla i minnet att i vissa kommuner saknas det helt arbete med våldsutövare. När det gäller våldsutövande män har intresset ökat stadigt under perioden. Det finns flera olika skäl till utbyggnaden av arbetet med våldsutövande män i socialtjänstens egen regi. Ett är det intensifierade arbetet med kvalitetssäkring inom Kriminalvården (se avsnitt 3.1.1). I och med införandet av IDAP upphörde kriminalvårdens medverkan i de former för myndighetssamverkan som började växa fram i Sverige i mitten av 1990-talet, och man upphörde att i programverksamheten ta emot män som sökt hjälp frivilligt. På vissa håll gav dessa förändringar impulser till att starta egen programverksamhet (se Eriksson m.fl. 2006).

Utifrån IVO:s rapport går det inte att bedöma vad för slags metod det är fråga om vid insatser till våldsutövare eller i vilken utsträckning insatserna till männen är kopplade till säkerhetsarbete kring den utsatta kvinnan. I en enkät som Socialstyrelsen skickade ut för ett par år sedan till 63 verksamheter som vänder sig till våldsutövande män svarade 27 av de 63 verksamheterna att de använde sig av något slags säkerhetsinriktad insats till partnern/den utsatta kvinnan (Socialstyrelsen 2011). Det kan då handla om allt mellan ett och 22 samtal, och det är inte alla verksamheter som har en tydligt

strukturerad partnerkontakt. Av enkätstudien framgår att den vanligaste insatsen är individuella samtal och att Alternativ til vold i Oslo (ATV) är den tydligaste metodmässiga inspirationskällan i det arbete som pågår i svensk socialtjänst. Därmed kan man konstatera att arbetet med våldsutövande män utanför kriminalvården fortfarande i hög utsträckning sker med metoder som än så länge inte visats vara effektiva. Det pågår för närvarande en utvärdering av ATV:s arbete i Norge, i ett samarbete mellan *Nasjonalt kunnskaps-senter om vold og traumatisk stress* (NKVTS) och Alternativ til Vold (ATV). Studietiden är 2009–2020 och än så länge har endast resultat om vilka män som kommer till behandling publicerats.¹³ I utvärderingen studeras män som kommer till fem olika ATV-kontor och de jämförs med varandra. Det är dock inte fråga om någon experimentell studie, och den kommer endast att ge underlag för försiktiga slutsatser om eventuella effekter. Även om situationen har förbättrats något tycks alltså utvecklingen av systematiska, evidensbaserade och säkerhetsinriktade insatser för våldsutövare gå ganska långsamt, sett i förhållande till situationen vid den första nationella kartläggningen av arbete med våldsutövande män år 2006 (Eriksson m.fl. 2006).

IVO menar också att det har skett vissa förbättringar inom familjerättens arbete med vårdnad, boende och umgänge sedan den förra nationella tillsynen, vilket är ett positivt tecken mot bakgrund av den skarpa kritik som tidigare har riktats mot hanteringen av familjerättsliga tvister då det förekommer våld från den enda föräldern mot den andra (se SOU 2005:43). Inte minst för våldsut-satta kvinnor som också är mödrar kan brister i socialtjänstens arbete med såväl barnavårdsutredningar som familjerättsliga tvister förvärra situationen och försvåra deras och barnens möjligheter att få skydd och stöd (se Eriksson m.fl. 2015).

---

¹³ Se <http://www.nkvts.no/fu/Sider/ProsjektInfo.aspx?prosjektid=1281> och <http://atv-stiftelsen.no/forskning> [2015-04-13].

3.3 Hälsa- och sjukvården

En del av åtgärderna inom regeringens handlingsplaner och övriga uppdrag inriktade sig på hälso- och sjukvården, och bland annat NCK har tagit fram olika typer av informations- och utbildningsmaterial samt handledningar till stöd för utvecklingsarbetet, exempelvis stöd till att fråga om våld som en del i anamnesen (NCK 2010a) och i att möta patienter som uttrycker oro kring oskuld och heder (NCK 2011). Som framgått av diskussionen om utvärderingarna av politiken är det dock osäkert vilken effekt insatserna har haft på verksamheternas arbete.

I den senaste nationella tillsynen ingick även alla landsting och sjukvårdsregioner. 90 olika verksamheter har granskats (IVO 2014). Till skillnad från socialtjänstområdet så finns det ingen särskild reglering i lagstiftningen för hälso- och sjukvården, men tillsynen har medfört att det inom hälso- och sjukvårdens olika landsting och sjukvårdsregioner har påbörjats ett utvecklingsarbete, enligt IVO. Tillsynen visar att landsting och sjukvårdsregioner har tagit fram olika riktlinjer, rutiner och planer inom området. Dessa är dock i olika omfattning kända eller används i olika grad i verksamheterna som har granskats, påpekar IVO, och mål, statistik och kartläggning inom området saknas ofta.

Vidare pekar IVO på att det finns skillnader mellan de granskade verksamheterna, och medan våldsutsatta kvinnor och barn som har bevittnat våld är en viktig målgrupp för vissa verksamheter anser andra att detta inte berör dem eller är inte hälso- och sjukvårdens ansvarsområde.

IVO lyfter fram att det systematiska kvalitetsarbetet behöver utvecklas och att vårdgivaren i liten omfattning verkar följa upp verksamheternas arbete inom området. IVO konstaterar också att det finns stora skillnader mellan olika verksamheter och i deras kunskap om anmälningsskyldigheten vid misstankar om att ett barn kan fara illa samt när det gäller antalet anmälningar som har gjorts till socialtjänsten. IVO har konstaterat brister i 28 av de 90 granskade verksamheterna och dessa har i huvudsak rört just anmälningsskyldigheten samt det systematiska kvalitetsarbetet och samverkan.

Internationella studier pekar på att hälso- och sjukvården kan ha en central roll i upptäckt och hantering av mäns våld mot kvinnor. Exempelvis visar ett par brittiska studier av mäns hjälpsökande,

bland annat innan de varit i kontakt med polis och program för våldsutövare, att bland annat husläkare eller motsvarande kan göra viktiga insatser för att tidigt upptäcka problem (Hester m.fl. 2006, Morgan m.fl. 2014). Det framgår dock inte av IVO:s rapport i vilken utsträckning olika verksamheter inom hälso- och sjukvården uppmärksammar våldsutövande män. Inte heller i vilken grad arbetet tar upp hedersrelaterat våld. Det framgår inte heller huruvida arbetet är anpassat till olika grupper våldsutsatta kvinnor eller tar hänsyn till särskild sårbarhet för våld.

När det gäller hälso- och sjukvården pekar några av de utvärderingar och studier som genomförts inom ramen för regeringens handlingsplaner och efterföljande uppdrag också på utvecklingsbehov. Studierna har bland annat dokumenterat stora svårigheter att inom ramen för barn- och ungdomspsykiatrien införa rutinmässig kartläggning av förekomst av våld mot kvinnor, och på brist på insatser för våldsutsatta mammor som utvecklat symptom på posttraumatisk stress (Broberg m.fl. 2011, Broberg m.fl. 2015). Andra studier av hälso- och sjukvården pekar också de på problem som att personal kan ha en otydlig uppfattning om den egna rollen i förhållande till frågan om våld, att det kan saknas rutiner inom olika verksamheter, att det kan finnas problem i bemötande av våldsutsatta kvinnor (se t.ex. Hakimnia 2010, Wendt och Enander 2013).

3.4 Frivilligorganisationer

Även om både kommuner, landsting och regioner har utvecklat sitt arbete med frågan mäns våld mot kvinnor under det senaste decenniet så står fortfarande frivilligorganisationer, och då särskilt kvinnojourer och brottsofferjourer, för en betydande andel av arbetet när det gäller våld, hälsa och välfärd. I Sverige finns det i dag runt 140 kvinnojourer, ungefär 60 tjej- och ungdomsjourer och 93 brottsofferjourer, och de är i de flesta fall anslutna till Riksorganisationen för Kvinno- och Tjejjourer i Sverige (Roks) eller Unizon (tidigare Sveriges Kvinno- och Tjejjourers Riksförbund SKR) respektive Brottsofferjourernas Riksförbund (BOJ) (se SOU 2014:49). Till exempel svarade organisationer som är anslutna till Roks eller Unizon på omkring 100 000 telefonsamtal och de tar emot mer än 30 000 besök per år, enligt statistik från Roks och Unizon (SKR)

från 2012 (SOU 2014:71). Enligt den kartläggning av skyddade boenden som Socialstyrelsen genomförde under 2012 bedrivs också flest skyddade boenden i ideell regi (71 procent, Socialstyrelsen 2013).

En förändring i kvinnojourernas arbete under det senaste decenniet handlar om en ökad integrering av verksamheten med socialtjänstens arbete, till följd bland annat av Överenskommelsen mellan regeringen, idéburna organisationer på det sociala området och SKL år 2008. Från regeringens håll fanns bland annat en önskan om att stödja framväxten av en betydligt större mångfald av utförare och leverantörer inom hälso- och sjukvården och omsorgen, och de idéburna organisationerna uttryckte en önskan om en bättre situation för det egna arbetet, och om ökande möjligheter att ställa krav att de politiska beslutsfattarna i stat och kommun ska bidra till att underlätta och uppmuntra idéburet engagemang, gärna i samverkan med den offentliga sektorn.

De intentioner som uttrycktes i Överenskommelsen tycks ha fått ett visst genomslag i praktiken, exempelvis genom avtal mellan frivilligorganisationer och kommuner om insatser på våldsområdet, och i november 2014 presenterades det första exemplet på ett idéburet offentligt partnerskap som har ingåtts mellan en kommun och en kvinnojour.¹⁴ Ett annat uttryck för den här utvecklingen mot ökad integrering i offentliga verksamheter är att den senaste nationella tillsynen också omfattade 30 kvinnojourer. Det var första gången kvinnojourer har ingått i tillsynen. De granskade kvinnojourerna valdes i första hand ut för att de genomför uppdrag åt några av de 60 kommuner som omfattades av den nationella tillsynen av kommunerna. De aktuella kvinnojourerna har haft avtal med en eller flera kommuner eller har utfört uppdrag åt socialtjänsten enligt socialtjänstlagen (SoL). När kvinnojourer utför insatser enligt SoL gäller lagen i tillämpliga delar för verksamheten, och det är alltså dessa delar som omfattas av tillsynsansvaret.¹⁵ Samtliga har varit medlemmar i antingen ROKS eller Unizon. Åtta kvinnojourer bedömdes uppfylla lagstiftningens krav medan övriga 22 har fått krav på åtgärder inom ett eller flera områden.

¹⁴ Se <http://www.socialforum.se/article/vi-vill-uppmunna-regeringen-att-folja-exemplet-i-sigtunavaga-stotta-ideburet-offentligt-partnerskap/> [2015-04-13].

¹⁵ Tillsynsansvaret omfattar däremot inte andra delar av jourernas verksamhet, som stöd till kvinnor som kommer till juren på andra vägar än genom socialtjänsten, eller opinionsbildning och kunskapsutveckling.

IVO betonar att kvinnojourerna ofta gör ett bra arbete när det gäller stöd, hjälp och skydd för våldsutsatta kvinnor och barn, att de har mycket erfarenhet och kunskap inom området och arbetar med att utveckla verksamheterna.¹⁶ Samtidigt finns det skillnader mellan kvinnojourerna, vilket delvis beror på skillnader i kommunernas sätt att arbeta och hur samverkan med olika kommuner fungerar. De identifierade bristerna handlar om att kvalitetsarbetet är bristfälligt i enlighet med ansvaret som utförare av socialtjänst, att rutiner för rapportering enligt lex Sarah saknas, och att dokumentationen för enskilda personer saknas eller är bristfällig. IVO konstaterar också att tillsynen har medfört att kvinnojourerna har påbörjat ett utvecklingsarbete när det gäller att tillgodose de krav som finns enligt SoL när kvinnojouren utför socialtjänst på uppdrag av kommunen.

När det gäller våldsutövande män ingick fristående organisationer i den utvärdering av insatser riktade till männen som Socialstyrelsen genomförde som en del av handlingsplanen från 2007. Som tidigare diskuterats är resultaten osäkra och studien gav inte något tydligt underlag för policy när det gäller arbete med våldsutövande män.

3.5 Kunskapsutveckling och evidensbaserad praktik

En av de slutsatser som återkommer i de utvärderingar som Brå gjort på området är att det krävs en starkare vetenskaplig grund för en stor del av arbetet och att det är angeläget att satsa på utvärdering för att föra arbetet framåt (Brå 2010, Brå 2014g). Det mesta som görs ute i praktiken följs inte upp och utvärderas inte på något systematiskt sätt, påpekar Brå. Vidare att de få utvärderingar som har gjorts oftast varit små och/eller hade osäkra resultat. Det finns med andra ord ett bristande kunskapsunderlag om vilka arbetssätt som fungerar. Det gäller våldsområdet generellt men kunskapsluckorna är större på vissa delområden, som hedersrelaterat våld exempelvis.

---

¹⁶ Kvinnojourernas arbete har också utvärderats inom ramen för regeringens handlingsplan från 2007, i form av en kartläggning av 101 kvinnojourer och utvärdering av stödinsatser av 20 kvinnojourer (se Hermansson m.fl. 2011).

Utifrån hur handlingsplanerna har formulerats har en målsättning varit att det ska finnas vetenskapliga utvärderingar, kunskaps-sammanställningar och bedömningsinstrument som vägledning för det praktiska arbetet, när handlingsplanen är genomförd. Brå menar att det tyvärr uppnåddes i ganska liten utsträckning. Brå påpekar att den här typen av uppdrag i handlingsplanen i stor utsträckning inte hade avrapporterats när Brå skrev sin första rapport, men att det berodde också på att de verksamheter ute i kommunerna som hade startat med hjälp av utvecklingsmedel till stor del inte hade utvärderats. Brå lyfter också fram att de studier av verksamheter som hade genomförts inte gav så tydliga resultat om effektiva arbetsätt som man skulle önska, och det av flera olika orsaker, som stora bortfall, dåliga utfallsmått, osäkra effekter eller avsaknad av lokala studier som man kan grunda en kunskapssammanställning på. I den senaste utvärderingen från Brå betonas att nästa steg måste vara att göra vederhäftiga utvärderingar av de arbetsmetoder som tillämpas. Vidare att även om en hel del utvärderingar har gjorts och pågår talar mycket för att det finns ett fortsatt behov av utvärderingar. Här kan man också se att Mucf (tidigare Ungdomsstyrelsen) pekar på att det saknas utvärderingar och uppföljningar av metoder som har används i det förebyggande arbetet kring tvångsgifte (se även avsnitt 4). Som redan har diskuterats saknas också i många fall uppföljning av hur exempelvis utbildningsinsatser har verkat på lite längre sikt, och kunskapen om hur man utifrån de förutsättningar som finns inom olika typer av verksamheter i Sverige utbildar för förändrad praktik i förhållande till våld saknas i dag. Det är dock en angelägen fråga för fortsatt kunskaps- och metodutveckling. Forskning om lärande pekar på att det kan vara en mycket utmanade uppgift för personal på hälsa- och välfärdsområdet att inom ramen för sin yrkesverksamhet tillägna sig nya kunskaper om mäns våld mot kvinnor och utveckla sin professionella praktik (t.ex. Dahlkild-Öhman 2011). Detta bland annat för att de nya kunskaperna många gånger kräver utveckling av ett kritiskt förhållningssätt till kön och makt, vilket kan påverka såväl det professionella som privata livet. Att utveckla kunskap och implementera nya metoder mot mäns våld mot kvinnor är alltså ett annat slags process än införande av ett

nytt ekonomisystem, eller andra implementeringsprocesser som inte rör så ideologiskt laddade frågor.¹⁷

Här kan man lägga till att utvecklingen av metoder med forskningsstöd, vilka kan ligga till grund för evidensbaserad praktik, är en lång process samt att forskningen i Sverige fortfarande är relativt outvecklad när det gäller evidensbaserad praktik på våldsområdet, i alla fall jämfört med forskningen internationellt (se t.ex. Anttilla m.fl. 2006, Broberg m.fl. 2015; SKL 2011). Det går dock att se en positiv utveckling under undersökningsperioden. Som redan har framgått innehöll regeringens handlingsplaner vissa specifika utvärderingsuppdrag, och under perioden har även särskilda medel avsatts för att stödja forskningsinsatser för att hantera mäns våld mot kvinnor. Brottsoffermyndigheten har haft i uppdrag att fördela sammanlagt 42 miljoner kronor under perioden 2011–2014. Det är ännu för tidigt att bedöma vilka resultat den särskilda satsningen kommer att ge.

Den ökade uppmärksamheten riktad mot behovet av kunskaps- och metodutveckling tycks ha fått vissa positiva effekter i praktiken. Införandet av internationellt utvecklade och prövade program, samt ackrediteringen och utvärderingen av dessa inom kriminalvården, är ett exempel en trend med ökad betoning av evidensbaserad praktik. Ett annat exempel kan hämtas från den senaste öppna jämförelsen av kommunernas stöd till brottsoffer från 2014, som omfattar 57 indikatorer varav några handlar om evidensbaserad praktik i stödet till våldsutsatta kvinnor och barn som har bevittnat våld (Socialstyrelsen 2014). Jämförelsen visar bland annat att 49 procent av kommunerna använder standardiserade bedömningsmetoder för att kartlägga våldsutsattheten och bedöma risker vid utredning av behov hos våldsutsatta vuxna, vilket är en ökning med 12 procentenheter jämfört med 2013. Samtidigt bör man hålla i minnet att endast 6 procent av kommunerna gör systematiska uppföljningar av sina insatser till våldsutsatta och barn som bevittnat våld. Det bör också uppmärksammas att enligt rapporten är det färre kommuner än tidigare som använder enskildas synpunkter för att utveckla verksamheten (13 procent av kommunerna, vilket är en

---

¹⁷ Liknande slutsatser har dragits när det gäller organisationsförändring och implementering av andra ideologiskt laddade frågor, exempelvis rättigheter för personer med funktionsnedsättning och implementering av LSS-lagstiftningen, Bengtsson (1998).

minskning med 4 procentenheter jämfört med 2013). Med tanke på att det är få kommuner som överhuvudtaget använder sig av brukarsynpunkter i verksamhetsutveckling kring våld, och att traditionen med brukarsynpunkter generellt förefaller vara svagare på området mäns våld mot kvinnor än på vissa andra områden (t.ex. funktionsnedsättningar och funktionshinder, se Eriksson och Berg 2010) är det nu angeläget att intensifiera försöken att i arbetet med evidensbaserad praktik både utveckla metoder med forskningsstöd, stödja professionell utveckling, och ta tillvara våldsutsatta kvinnors och barns expertkunskap, exempelvis om hur det är att vara klient/brukare.

3.6 Slutsatser

När nedslagen i praktiken inom polis och rättsväsende, socialtjänst och hälso- och sjukvård betraktas mot bakgrund av utvecklingen i politiken under samma period framträder ett tydligt mönster av politiska ansträngningar att förstärka arbetet mot mäns våld mot kvinnor, och stora svårigheter att omsätta dessa ambitioner i vardagspraktik. Pendlingen mellan åtgärder och uppdrag, uppföljningar och utvärderingar med nedslående eller blygsamma resultat, och förnyade åtgärder är påtaglig. Det finns dock positiva tendenser, och bara det faktum att handlingsplaner och andra uppdrag har utvärderats, samt att en nationell tillsyn liksom öppna jämförelser har genomförts i flera omgångar ger ett helt annat kunskapsunderlag för att bedöma utvecklingen inom olika verksamhetsområden än vad som har funnits tidigare.

4 Det förebyggande arbetet

De insatser mot våld som diskuteras i det föregående avsnittet handlar om indikerade våldsförebyggande insatser, det vill säga insatser för att motverka ytterligare våld eller lindra våldets konsekvenser när det redan är ett faktum. Ett område som framstår som underutvecklat och där myndigheter inte har tagit särskilt stort ansvar under perioden är det förebyggande arbetet i meningen universellt arbete riktat till en hel grupp eller befolkningen, eller insatser riktade till specifika riskgrupper (se SOU 2015:55). I en kunskapsöversikt från SKL (2011) om våldsförebyggande arbete med män påpekas att universellt våldspreventivt arbete är ett relativt ungt fält. Tidigare har insatserna framför allt handlat om kampanjer och enstaka föreläsningssatsningar om mäns våld mot kvinnor och barn. Men forskningen visar att enstaka satsningar inte har någon större förebyggande effekt (Flood 2009, WHO 2009, WHO 2010) och de senaste fem åren har de universella satsningarna internationellt kommit att präglats av längre interventioner. Det har dock funnits få exempel på utvärderade universella program i Sverige. I synnerhet under senare delen av undersökningsperioden har det våldsförebyggande arbetet kommit upp på agendan både i politiken och i praktiken (se SOU 2015:55).

När det gäller universella satsningar i Sverige för att förebygga våld i nära relationer har arbetet tidigare främst bedrivits av frivilligorganisationer som kvinno- och tjejjourer vilka har varit ute i skolor och föreläst om vuxna mäns våld mot kvinnor och barn (Berg m.fl. 2010). Under undersökningsperioden har det emellertid pågått ett utvecklingsarbete för att ta fram universella insatser som bygger på den internationella preventionsforskningens slutsatser om vad som anses fungera. Även när det gäller detta är det frivilligsektorn som har legat långt framme, exempelvis organisationen Män

för Jämställdhet genom arbetet med våldspreventionsprogrammet *Frihet från våld* (2010–2013) och fortsättningsprojektet *En kommun fri från våld* (2015–2017), båda finansierade av Arvsfonden.¹⁸

När det gäller arbete inom myndigheter har inte minst Mucf uppmärksammat frågan i flera rapporter som behandlar maskulinitet, våld och förebyggande arbetet riktat mot unga (se Mucf 2014, Mucf 2015, Ungdomsstyrelsen 2013). Ungdomsstyrelsen (nuvarande Mucf) har också haft i uppdrag av regeringen att genomföra insatser som kan förebygga och förhindra att unga mellan 13 och 25 år blir gifta mot sin vilja (IJ 2010/750/UF). En del i detta uppdrag var att kartlägga förutsättningarna för långsiktigt förebyggande arbete och behov av metodutveckling. Ungdomsstyrelsen konstaterar också att ideella organisationer bedriver ett stort arbete med frågan om att förebygga äktenskap mot den enskildes vilja. Vidare lyfts länsstyrelsernas arbete fram som i många fall avgörande för att ett lokalt arbete kring unga som gifts mot sin vilja ska kunna bedrivas på ett effektivt sätt. Utifrån kartläggningen ser Ungdomsstyrelsen ett behov av att socialtjänst, polis, ungdomsmottagningar, barn- och ungdomspsykiatri, fritidsverksamhet och ideella organisationer samarbetar för att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja. De konstaterar att det finns ett behov av ett samlat grepp kring vilka insatser som görs runt om i landet kopplat till hur väl det fungerar, samt att systematiskt följa upp och utvärdera arbetet (Ungdomsstyrelsen 2010). Behovet av kunskap om våldsprevention har också uppmärksamats av Brottsofferfonden, och den senaste utlysningen av särskilda medel på våldsområdet från hösten 2014 har därför en inriktning på våldsförebyggande arbete.¹⁹

---

¹⁸ Se <http://www.mfj.se> [2015-04-13].

¹⁹ Se <http://www.brottsoffermyndigheten.se> [2015-03-05].

5 Slutsatser

En rad lagstiftningsreformer med syfte att effektivisera kampen mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck har genomförts under de senaste tio åren, och under decenniet har det även genomförts en imponerande mängd andra insatser för att bekämpa mäns våld mot kvinnor och främja lika rätt och möjlighet till kroppslig integritet. Detta inte minst under mandatperioden 2007–2010 då mäns våld mot kvinnor var det område inom jämställdhetspolitiken som prioriterades främst, sett till både resurser och uppdrag (SOU 2014:71). Samtidigt tyder Brå:s återkommande trygghetsundersökningar på att nivån på kvinnors utsatthet för våld varit konstant eller möjligen ökande under den senaste tioårsperioden, och enligt nya studier har närmare var tredje kvinna i Sverige utsatts för allvarligt fysiskt eller sexuellt våld som vuxen, och var femte någon har gång i sitt liv utsatts för fysiskt våld, för sexuellt våld där fysiskt våld eller hot om våld ingått, eller för upprepat och systematiskt psykiskt våld av en nuvarande eller tidigare partner. Närmare 40 procent har utsatts för trakasserier, inklusive sexuella trakasserier. När det gäller fysiskt våld i nära relationer ligger andelen på mellan 7 och 28 procent, beroende på studie. I synnerhet sexuellt våld och våld i nära relationer framträder som tydligt könade fenomen vilka drabbar kvinnor. Slutsatsen blir att i alla fall än så länge har de politiska ansträngningarna inte resulterat i minskade nivåer av våld.

Som den jämställdhetspolitiska utredningen påpekade 2005 kan effekterna av regeringens politik, det vill säga i vilken grad den bidragit till minskat våld och ökade möjligheter till kroppslig integritet, operationaliseras dels genom undersökningar av i vad mån kvinnors utsatthet för mäns våld har ökat eller minskat, dels studier av i vilken omfattning ansvariga samhällsaktörer tar sitt ansvar och

fullföljer sina uppdrag på området (SOU 2005:66, 371). Man kan dock konstatera att de indikatorer för jämställdhetspolitiken som listas i den promemoria för jämställdhetspolitikens uppföljning som har utarbetats inom Regeringskansliet (Ds 2013:37) är präglade av politikens tidigare fokus på straffrättsliga aspekter. Indikatorerna handlar endast om kvinnors utsatthet samt den straffrättsliga hanteringen, medan de inte alls berör frågan om övriga samhällsaktörers arbete och ansvar. Det finns därmed ett betydande utrymme att utveckla indikatorer som kan säga något om förändring över tid när det handlar om exempelvis tillgång till olika stöd- och hjälpinsatser (inklusive utjämning av lokala och regionala skillnader), insatser riktade till våldsutsatta kvinnor med särskild sårbarhet, samt om kvalitén på de insatser som görs. I sitt slutbetänkande drar utredningen som ska föreslå en nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor liknande slutsatser om behov av indikatorer för uppföljning av olika samhällsaktörers insatser (SOU 2015:55).

När det handlar om i vilken omfattning ansvariga samhällsaktörer tar sitt ansvar i kampen mot mäns våld mot kvinnor pekar några nedslag i de kartläggningar och utvärderingar som har genomförts under senare delen av undersökningsperioden på att det finns tendenser till en utveckling i positiv riktning, samtidigt som det knappast varit fråga om några radikala förbättringar. När studierna av arbetet mot våld i vardagspraktiken sätts i relation till politiken framträder ett mönster av å ena sidan ökade antal och mer ingripande insatser och åtgärder från politiskt håll, och å andra sidan tydliga svårigheter att få uttalade ambitioner att omsättas i praktik såväl när det handlar om polis och rättsväsende som socialtjänst och hälso- och sjukvård.

Dessa nedslående slutsatser till trots går det att se positiva utvecklingstendenser på området. I såväl politiken som i myndigheters och andra organisationers verksamhet har fokus gradvis förskjutits mot ett systematiskt och sammanhållet arbete och effektiva metoder, uppföljning och utvärdering betonas alltmer. Resurser har tillförts både till specifika studier och till forskning generellt, och stödet till kunskapsutveckling på området har institutionaliserats. I förhållande till den föregående tioårsperioden går det också att se en förskjutning mot det sociala området, vilket är angeläget mot bakgrund av det faktum att även om mäns våld mot kvinnor är ett brott och en jämställdhetspolitisk fråga så har våldet

konsekvenser för utsatta kvinnors (och drabbade barns) hälsa och välfärd, vilket betyder att såväl hälso- och sjukvården som socialtjänsten och andra välfärdsinstitutioner måste ta sitt ansvar i arbetet mot våld.

Det har också skett en förskjutning av fokus mot arbete med våldsutövande män, även om utvecklingen har kommit längre inom kriminalvården, jämfört med socialtjänsten och andra verksamheter.

Förutom att nivåerna av våld förefaller vara relativt konstanta och att det finns uppenbara svårigheter att implementera lagstiftarens intentioner i praktik såväl inom polis och rättsväsende som socialtjänst och hälso- och sjukvård går det att se några problematiska tendenser som bör uppmärksammas framöver. Det handlar dels om att det inte går att se lika tydligt positiva tendenser när det gäller insatser riktade till riskgrupper av våldsutövande män respektive särskilt sårbara grupper våldsutsatta kvinnor. Vidare är det förebyggande arbetet och arbetet med tidig upptäckt starkt underutvecklat.

Man kan konstatera att det fortfarande pågår en kamp om perspektiv och tolkningsföreträde när det gäller kunskap och praktik kring mäns våld mot kvinnor, även om den framstår som mer lågmäld än den var för tio år sedan. När den jämställdhetspolitiska utredningen lämnade sitt betänkande i augusti 2005 gick den delvis i polemik mot Utredningen av kvinnofridsuppdragen, vilken i *Slag i luften* (SOU 2004:12) hade argumenterat för betydelsen av ett perspektiv som sätter könsrelaterad ojämlikhet i fokus, och hävdade att bristande samsyn och samarbete myndigheter emellan är ett stort problem vid hantering av frågor som rör mäns våld mot kvinnor.²⁰ Den jämställdhetspolitiska utredningen lyfte i stället fram mer intersektionella perspektiv, där olika former av ojämlikhet relateras till varandra, exempelvis för att förstå olika former av särskild sårbarhet (SOU 2005:66). En kärnfråga i debatten då handlade om olika perspektiv på makt och kön, och viss mån även om hur förklaringar av våldets orsaker och uppkomst ska omsättas i insatser

---

²⁰ En av förutsättningarna för det offentliga samtalet om feministiska förklaringar till mäns våld mot kvinnor var vid den tiden dokumentären "Könskriget" som sändes i maj 2005 och som pekade ut både delar av kvinnojourströrelsen och specifika forskare förknippade med en feministisk våldförståelse som oerhört problematiska. Att programmet fick konsekvenser för debatten på området framgår bl.a. av en studie av kvinnojoursorganisationen SKR (numera Unizon), se Enander m.fl. (2013).

mot våld riktade till individuella kvinnor och män. En annan fråga som det i dag också pågår kamp om är huruvida fokus ska ligga på de olika former av våld som kvinnor utsätts för av män – oavsett om förövaren är okänd, bekant eller partner - eller på nära relationer. I sin avhandling om hur våld mot kvinnor hanterats politiskt under 1900-talet, som publicerades strax efter millennieskiftet, menade Maria Wendt Höjer att då frågan om mäns våld mot kvinnor etablerades som ett politiskt problem under 1980-talet fanns det först en spänning mellan ett specifikt fokus på kvinnor med talet om våld som kvinnomisshandel, och en familjecentrering med tal om våld i familjen och familjevåld, men att tyngdpunkten kom att förskjutas mot våld mot kvinnor under 1990-talet (Wendt Höjer 2002). Frågan är vilken slutsats en motsvarande studie skulle resultera i i dag. Som påpekas av utredningen som ska föreslå en nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck används i dag en mängd olika termer för att beskriva det arbete som bedrivs på området (SOU 2015:55). En snabb blick på exempelvis kommunala verksamheter som arbetar med frågan om våld ger också vid handen att vissa föredrar en terminologi som inte pekar ut kön, exempelvis genom att tala om våld i nära relationer respektive relationsvåld, eller om familjefrid i stället för kvinnofrid.²¹

Att frågan om hur olika perspektiv på våld ska relateras till varandra inte är löst framgår också av kunskapsöversikten som tagits fram på uppdrag av SKL (2011) om våldsförebyggande arbete med män. Kunskapsöversikten synliggör ett ganska fragmenterat kunskaps- och praktikområde i Sverige, och pekar på de delvis olika traditioner som har vuxit fram i Sverige när det gäller arbete mot mäns sexuella våld, våld i hederns namn och unga mäns våld mot kvinnor. Så är bland annat frågor om makt och kön inte lika tydliga i arbetet med mäns sexuella våld mot kvinnor som vid mäns våld mot kvinnor i nära relationer (jfr NCK 2010b). Det tycks också vara mer kontroversiellt att synliggöra kulturella föreställningar om manlighet och peka ut män som grupp när det handlar om män från den svenska majoriteten, än vad det är att använda kulturella förklaringar till våld som utövas i hederns namn. Vidare går det att se att heterosexualitet som kulturellt fenomen liksom heteronorma-

---

²¹ Se t.ex. <http://www.stockholm.se>, <http://www.familjefridkronoberg.se/>, <http://www.familjefridmora.se/> [2015-06-01].

tivitet problematiseras i högre grad när det gäller unga män, än när det gäller vuxna män (SKL 2011:28). NCK:s utvärdering av utbildningsinsatser under perioden visade också att även om handlingsplanerna utgick från den våldsförståelse som blev officiell genom undertecknandet av FN:s deklaration från 1993 var det inte tydligt i de enskilda uppdragen att denna grundförståelse skulle utgöra utgångspunkten för alla åtgärder. Enligt NCK blev detta särskilt tydligt i de utbildningar som behandlade hedersrelaterat våld och förtryck där olika synsätt kunde vara förvirrande.

Slutsatsen blir att trots ökade resurser, en omfattande aktivitet och ett betydande antal insatser för att motverka mäns våld mot kvinnor har det funnits stora svårigheter att få uttalade politiska ambitioner att omsättas i praktik. Även institutionaliseringen av området mäns våld mot kvinnor och integreringen av våldsfrågan i den ordinarie verksamheten framstår som fortsatt stora utmaningar, både på nationell, regional och lokal nivå. I vad mån kampen om perspektiv och tolkningsföreträde, och olika förhållningssätt till frågan om kön, makt och våld, har bidragit till de stora svårigheterna att omsätta politik på det här området i praktik är något som återstår att undersöka.

Referenser

- Andersson, U (2004) *Hans (ord) eller hennes? En könsteoretisk analys av straffrättsligt skydd mot sexuella övergrepp*. Lund: Bokbox förlag.
- Anttila, S., Ericson, C., Glad, J., Fredriksson, M., Olofsson, H., Smedslund, G., Klingspor, K., Hydén, M. (2006) *Utfall och effekter av sociala metoder för kvinnor som utsatta för våld i nära relationer. En systematisk översikt*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Bengtsson, H. (red.) (1998). *Politik, lag och praktik. Implementeringen av 1994 års handikappreform*. Lund: Studentlitteratur.
- Berg, L. Sjögren, M. Söderström, P. (2010) *Prata bort mansvåld. Våldspreventivt arbete riktat till unga män*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Broberg, A, Almqvist, L, Axberg, U, Grip, K, Almqvist, K, Sharifi, U, Cater, Å K., Forssell, A, Eriksson, M, Iversen, C (2011). *Stöd till barn som upplevt våld mot mamma. Resultat från en nationell utvärdering*. Göteborg: Göteborgs universitet, Psykologiska institutionen.
- Broberg, A, Almqvist, K, Appell, P, Axberg, U, Cater, Å, Draxler, H, Eriksson, M, Grip, K, Hjärthag, F, Hultmann, O, Iversen, C, Röbäck de Souza, K (2015) *iRISK – Utveckling av bedömningsinstrument och stödinsatser för våldsutsatta barn*. Göteborg: Göteborgs universitet, Psykologiska institutionen.
- Bruno, L (2015) Contact and Evaluations of Violence: An Intersectional Analysis of Swedish Court Orders, *International Journal of Law, Policy and The Family*, early view, doi: 10.1093/lawfam/ebv002.
- Bruno, L (kommande) *Ofridstid. Fäders våld, staten, och den separerade familjen*. Doktorsavhandling. Uppsala: Uppsala universitet, Sociologiska institutionen.

- Brå (2005) *Nya regler i lagen om besöksförbud. Delrapport*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet/Brå.
- Brå (2007) *Besöksförbud. De berörda och deras erfarenheter*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet/Brå.
- Brå (2010) *Mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. Slutredovisning av ett regeringsuppdrag* Stockholm: Brottsförebyggande rådet/Brå, Rapport 2010:18.
- Brå (2011a) *Det dödliga våldets utveckling. Fullbordat och försökt till dödligt våld i Sverige under 1990- och 00-talen*. BRÅ-rapport 2011:5.
- Brå (2011b) *Prostitution och människohandel för sexuella ändamål. Slutredovisning av regeringens handlingsplan*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet/Brå.
- Brå (2011c) *Polisanmälningar rörande människohandel för sexuella ändamål åren 2008–2010*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet/Brå.
- Brå (2012a) *Brottsutvecklingen i Sverige 2008–2011*. Brottsförebyggande rådet/Brå BRÅ-rapport 2012:13.
- Brå (2012b) *Konstaterade fall av dödligt våld. Statistik för 2011*. Brottsförebyggande rådet/Brå.
- Brå (2012c) *Polisens utredningar av hedersrelaterat våld*. Brottsförebyggande rådet/Brå.
- Brå (2013a) *Handläggningstider i rättskedjan. Utvecklingen sedan 2008*. Brottsförebyggande rådet/Brå.
- Brå (2014a) *Anmälda brott. Slutlig statistik för 2013*. Brottsförebyggande rådet/Brå.
- Brå (2014b) *Brott i nära relationer. En nationell kartläggning*. Brottsförebyggande rådet/Brå, Brå -rapport 2014:8.
- Brå (2014c) *Konstaterade fall av dödligt våld. Statistik för 2013*. Brottsförebyggande rådet/Brå.
- Brå (2014d) *Personer lagförda för brott. Slutlig statistik för 2013*. Brottsförebyggande rådet/Brå.
- Brå (2014e) *Utsatthet för brott 2013. Resultat från Nationella trygghetsundersökningen (NTU) 2014*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet/Brå.

- Brå (2014f) *Nationella trygghetsundersökningen 2006–2013 Regionala resultat*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet/Brå, Brårapport 2014:3.
- Brå (2014g) *Kvinnofridsuppdrag. Utvärdering av uppdrag beslutade 2011–2014*. Brottsförebyggande rådet/Brå.
- Brå (2015a) *Anmälda brott. Slutlig statistik för 2014*. Brottsförebyggande rådet/Brå.
- Brå (2015b) *Kontaktförbud. En utvärdering av ändringarna i lagen 2011* Stockholm: Brottsförebyggande rådet/Brå, Rapport 2015:3.
- Brå (2015c) *Konstaterade fall av dödligt våld. Statistik för 2014*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet/Brå.
- Brå (2015d) *Personer lagförda för brott. Slutlig statistik för 2014*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet/Brå.
- Brå (2015e) *Nationella trygghetsundersökningen 2014. Om utsatthet, otrygghet och förtroende*. Brottsförebyggande rådet/Brå, Brårapport 2015:1.
- Brå (2015f) *Olaga förföljelse. Tillämpningen av den nya straffbestämmelsen* Stockholm: Brottsförebyggande rådet/Brå, Rapport 2015:2.
- Burman, M. (2007). *Straffrätt och mäns våld mot kvinnor. Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet*. Uppsala: Iustus förlag.
- Burman, M. (2012) Immigrant women facing male partner violence – gender, race and power in Swedish alien and criminal law, *Feminists@law*, 2(1), 1–26.
- CDC (Centers for Disease Control and prevention) (2010) *National Intimate Partner and Sexual Violence Survey. 2010 Findings of Victimization by Sexual Orientation*, Washington: CDC's National Center for Injury Prevention and Control, Division of Violence Prevention.
- Dahlkild-Öhman, G. (2011) *Att börja tala med barn om pappas våld mot mamma. Radikalt lärande i arbetet med vårdnad, boende och umgänge*. Uppsala: Uppsala universitet, Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Sociologica Upsaliensia Nr 58.
- Debonnaire, T. och Newman, C. (2011) Evaluation of the Respect Young People's Tool Kit Pilot. Presentation vid *The Respect conference: You just don't get it! Young People's Violence in Close*

- Relationships*, London 17 februari 2011 [www.respect.uk.net 2011-06-03].
- Diesen, Christian & Diesen, Eva F. (2009) *Övergriper mot kvinnor och barn: den rättsliga hanteringen*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Dir. [Kommittédirektiv] 2014:25 *Nationell strategi för att nå målet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra*.
- Dir. 2014:84 *En utvärdering av 2006 års vårdnadsreform*.
- Dir. 2014:114 *Tilläggsdirektiv till utredningen om en nationell strategi för att nå målet om att mäns våld mot kvinnor ska upphöra (U 2014:03)*.
- Dir. 2014:123 *Översyn av våldtäktsbrottet*.
- Dir. 2014:128 *Ett starkt straffrättsligt skydd vid människohandel och köp av sexuell handling av barn*.
- Dir. 2014:144 *Tilläggsdirektiv till 2014 års sexualbrottsutredning (Ju 2014:21)*.
- Dir. 2015:5 *Tilläggsdirektiv till 2014 års sexualbrottskommitté (Ju 2014:21)*.
- Dir. 2015:6 *Tilläggsdirektiv till Utredningen om ett starkt straffrättsligt skydd vid människohandel och köp av sexuell handling av barn (Ju 2014:22)*.
- Ds 2013:37 *Ett uppföljningssystem för jämställdhetspolitiken*. Utbildningsdepartementet
- Enander, V, Holmberg, C., Lindgren, A (2013). *Att följa med samtiden. Kvinnojoursrörelse i förändring*. Stockholm: Atlas.
- Eriksson, M. och Berg, L. (2010). *Kunskap och praktik i utveckling. Utvärdering av Allmänna Arvsfondens stöd till projekt om mäns våld mot kvinnor och barn*. Stockholm: Allmänna Arvsfonden.
- Eriksson, M., med Biller, H. och Balkmar, D. (2006). *Mäns våld mot kvinnor och barns upplevelser: interventioner, kunskaper och utvecklingsbehov*. Stockholm: Näringsdepartementet/Fritzes.
- Eriksson, M., Cater, Å. K., Näsman, E. (2015) (red). *Barns röster om våld – att lyssna, tolka och förstå*. 2a omarbetade upplagan. Malmö: Gleerups.
- Estrada, F. och Nilsson, A. (2004) *Exposure to threatening and violent behavior among single mothers – the significance of*

- lifestyle, neighbourhood and welfare situation, *British Journal of Criminology*, 44 (2), 168–187.
- Fernbrant, C. (2013) *Violence Against Foreign-Born Women in Sweden*. Lund: Lunds universitet.
- Flood, M. (2009) *Advancing the field: best practice in schools-based violence prevention*. Domestic Violence Resource Centre, Partners in Prevention, Australien [www.dvrcv.org.au/pip/ 2011-06-03].
- FRA (2014) *Violence against women: an EU wide survey. Main results*. Wien: FRA – European Union Agency for Fundamental Rights.
- Hakimnia, R. (2010) *Hinder och möjligheter vid primärprevention av våld i nära relationer En intervjustudie med barnmorskor på MVC, personal på ungdomsmottagning och mödrhälsovårdsöverläkare*. Göteborg: Västra Götalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relation (VKV), rapport 2010: 1.
- Hermansson, K., Scheffer Lingdren, M., Tengström, A. (2011) *Beskrivning och utvärdering av ideella kvinnojourer*. Stockholm: Karolinska institutet, Forum/Forskningscentrum för psykosocial hälsa.
- Hester, M (2011) The Three Planet Model: Towards an Understanding of Contradictions in Approaches to Women and Children's Safety in Contexts of Domestic Violence, *British Journal of Social Work* 41, 837–853.
- Hester, M, Westmarland, N, Gangoli, G, Wilkinson, M, O'Kelly, C, Kent, A, Diamond, A (2006) *Domestic Violence Perpetrators: Identifying Needs to Inform Early Intervention*. Bristol och London: University of Bristol och Home Office.
- IVO (2014) *Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Slutrapport från en nationell tillsyn 2012–2013*. Stockholm: Inspektionen för vård och omsorg.
- Jaffe, P. G., Wolfe, D. A. och Wilson, S. K. (1990) *Children of Battered Women*. Newbury Park, London och New Delhi: Sage Publications.

- Jonsson, L och Svedin, C-G. (2012) ”Online är jag någon annan ... ” *Unga kvinnor med erfarenhet av att sälja sexuella tjänster online: Delrapport 8 ur Prostitution i Sverige – Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen*. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Kjellgren, C., Priebe, G. och Svedin, C-G (2012). *Utvärdering av samtalsbehandling med säljare av sexuella tjänster (FAST)*. Delrapport 5 ur Prostitution i Sverige – Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Kjellgren, C., och Svedin, C-G (2012). *Utvärdering av samtalsbehandling med köpare av sexuella tjänster (KAST)*. Delrapport 6 ur Prostitution i Sverige – Kartläggning och utvärdering av prostitutionsgruppernas insatser samt erfarenheter och attityder i befolkningen. Linköping: Linköping University Electronic Press.
- Kriminalvården (2010) *Utvärdering av partnerkontakt kopplat till IDAP*. Norrköping: Kriminalvårdens Utvecklingsenhet.
- Kriminalvården (2012) *Behandlingsprogrammet IDAP i Kriminalvården. Utvärdering av återfall i brott för programdeltagare 2004–2007*. Norrköping: Kriminalvården, Utvecklingsenheten.
- Kriminalvården (2013) *Behandlingsprogrammet ROS i Kriminalvården. Utvärdering av återfall i brott för programdeltagare 2002–2009*. Norrköping: Kriminalvården, Utvecklingsenheten.
- Lundgren, E., Heimer, G., Westerstrand, J., Kalliokoski, A–M. (2001) *Slagen Dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning*. Umeå och Uppsala: Brottsoffermyndigheten och Uppsala universitet.
- Morgan, K, Williamson, E, Hester, M, Jones, S, Feder, G (2014) Asking men about domestic violence and abuse in a family medicine context: Help seeking and views on the general practitioner role, *Aggression and Violent Behavior* 19, 637–642.
- Mucf (2014) *Inget att vänta på. Handbok för våldsförebyggande arbete med barn och unga*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.

- Mucf (2015) *Unga, maskulinitet och våld*. Stockholm: Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor.
- National Probation Service for England and Wales (2003) *Integrated Domestic Abuse Program (IDAP). Theory Manual*. London: National Probation Service for England and Wales.
- NCK (2010a) *Att fråga om våldsutsatthet som en del av anamnesen*. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK-rapport 2010:4.
- NCK (2010b) *Antologi. Sju perspektiv på våldtäkt*. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK-rapport 2010:2.
- NCK (2011) *Att möta patienter som söker för oro kring oskuld och beder*. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK-rapport 2011:2.
- NCK (2013) *Redovisning av regeringsuppdraget "Utvärdering av utbildningar"* (U2011/5671/JÄM) Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid.
- NCK (2014) *Våld och hälsa. En befolkningsundersökning om kvinnors och möns utsatthet samt kopplingen till hälsa*. Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid/NCK, NCK-rapport 2014:1.
- Näsman, E och Fernqvist, S (2015) Ekonomiskt våld, i Eriksson, M, Cater, Å. K, Näsman, E (red) *Barns röster om våld. Att lyssna, tolka och förstå*, 2a omarbetade upplagan. Malmö: Gleerups.
- Proposition 2002/03:70 *Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer*.
- Proposition 2005/06:166 *Barn som bevittnat våld*.
- Proposition 2006/07:38 *Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor*.
- Proposition 2009/10:152 *Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel*.
- Proposition 2010/11:45. *Förbättrat skydd mot stalking*.
- Proposition 2010/11:77 *Skärpt straff för köp av sexuell tjänst*.
- Proposition 2012/13:10 *Stärkt stöd och skydd för barn och unga*.
- Proposition 2012/13:108 *Förstärkt straffrättsligt skydd vid grov fridskränkning och grov kvinnofridskränkning*.
- Proposition 2012/13:111 *En skärpt sexualbrottslagstiftning*.
- Proposition 2012/13:186 *Ökade möjligheter att förebygga våld i nära relationer*.

- Proposition 2013/14:208 *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor.*
- Scheffer Lingdgren, M., Bergkvist, J., Dufort, M., Tengström, A. (2011) *Inventering av vårdbehov och utvärdering av Socialtjänstens insatser för våldsutsatta kvinnor.* Stockholm: Karolinska institutet, Forum/Forskningscentrum för psykosocial hälsa.
- SKL (2006) *Mäns våld mot kvinnor – en kunskapsöversikt.* Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting/SKL.
- SKL (2009). *Utveckling pågår. En kartläggning av kvinnofridsarbetet i kommuner, landsting och regioner.* Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting/SKL.
- SKL (2011) *Våldsförebyggande arbete med män. En kunskapsöversikt.* Stockholm: Sveriges kommuner och landsting/SKL.
- Skr.[Regeringens skrivelse] 2007/08:39 *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och våld i samkönade relationer.*
- Skr. 2007/08:167 *Handlingsplan mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål.*
- Skr. 2009/2010:229 *Handlingsplan för att förebygga att unga blir gifta mot sin vilja.*
- Socialstyrelsen (2009) *Socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och deras barn, Utveckling och prövning av standardiserade bedömningsinstrument. Slutrapport till regeringen 1 december 2009.* Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2010) *Behandling av män som utövar våld i nära relationer – en utvärdering.* Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2011). *Metoder i arbetet med våldsutövare. En förstudie.* Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2014) *Öppna jämförelser 2014. Stöd till brottsoffer. Nationella resultat, metod och indikatorer.* Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2015a) *Sex mot ersättning Utbildningsmaterial om skydd och stöd till barn och unga.* Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2015b) *Från enskilt ärende till nationell statistik. Barn behov i centrum (BBIC).* Stockholm: Socialstyrelsen.

- SOU 2004:117 *Nytt nationellt kunskapscentrum Ombildning av RKC*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2004:121 *Slag i luften. En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*. Betänkande av Utredningen om kvinnofridsuppdragen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2005:43 *Vårdnad – Boende – Umgänge. Barnets bästa, föräldrars ansvar*. Betänkande av 2002 års vårdnadskommitté. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2005:66 *Makt att forma samhället och sitt eget liv – jämställdhetspolitiken mot nya mål*. Slutbetänkande av Jämställdhetspolitiska utredningen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:65 *Att ta ansvar för sina insatser. Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor*. Betänkande av utredningen om Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2008:81 *Stalking – ett allvarligt brott*. Betänkande av Stalkningsutredningen. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2010:49 *Förbud mot köp av sexuell tjänst. En utvärdering 1999–2008*. Betänkande av Utredningen om utvärdering av förbudet mot köp av sexuell tjänst. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2012:35 *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap*. Betänkande av Utredningen om stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2012:45 *Kvinnor och barn i rättens gränsland*. Betänkande av Utredningen om kvinnor som utsätts för våld efter att ha beviljats uppehållstillstånd i Sverige på grund av anknytning. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2014:49 *Våld i nära relationer – en folkhälsofråga. Förslag för ett effektivare arbete*. Betänkande av Nationella samordnaren mot våld i nära relationer. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2014:71 *Ett jämställt samhälle fritt från våld – Utvärdering av regeringens satsningar 2010–2014*. Delbetänkande av Utredningen som ska föreslå en nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2015:55 *Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck*. Slutbetänkande av Utredningen som ska föreslå en nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor. Stockholm: Fritzes.

- Stith, S. M., Rosen, K. H., McCollum, E. E., & Thomsen, C. J. (2004). Treating intimate partner violence within intact couple relationships: Outcomes of multi-couple versus individual couple therapy. *Journal of Marital and Family Therapy*, 30(3), 305–318.
- Strantz, H., Vogel, M. A., Wiklund, S. (2015) *Utvärdering av FREDA-bedömningsmetoder i arbetet med våldsutsatta*. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Söderberg, H (2013) *Vårdnadstvister i praktiken : En studie av tingsrätternas rättstillämpning efter 2006 års reform av vårdnadsreglerna*. Uppsala: Uppsala universitet, Juridiska institutionen.
- Tobiasson, M-A. och Eriksson, M. (2010). IDAP-behandlingsprogram för män som misshandlar, i A. H. Berman och C. Å. Farbring (red.) *Kriminalvården i praktiken: Strategier för att minska återfall i brott och missbruk*. Lund: Studentlitteratur.
- Ungdomsstyrelsen (2009a) *Gift mot sin vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen, Ungdomsstyrelsen skrifter 2009:5
- Ungdomsstyrelsen (2009b) *Se mig – om unga, sex och internet*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2010). *Av egen vilja – en kartläggning av förebyggande arbete och metoder för att förhindra och förebygga att unga blir gifta mot sin vilja*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2013). *Unga och våld – en analys av maskulinitet och förebyggande verksamheter*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Walby, S., och J. Allen (2004) *Domestic Violence, Sexual Assault and Stalking: Findings from the British Crime Survey* (London: Home Office Research Study).
- Walby, S. och Myhill, A. (2001) ‘Comparing the methodology of the new national surveys of violence against women’, *British Journal of Criminology*, 41, 3, 502–22.
- Walby, S., Towers, J., & Francis, B. (2014). *The decline in the rate of domestic violence has stopped: removing the cap on repeat victimisation reveals more violence*. Lancaster: Lancaster University.

Wendt, E. och Enander, V. (2013). *Övergiven eller stöttad? Våldsutsatta kvinnors erfarenheter av bemötanden inom hälso- och sjukvården*. Göteborg: Västra Götalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relation (VKV).

WHO (2002) *World Report on Violence and Health*. Genève: World Health Organization/WHO.

WHO (2009) *Violence prevention: the evidence: Changing cultural and social norms that support violence*. Genève: World Health Organization/WHO.

WHO (2010) *Preventing intimate partner and sexual violence against women. Taking action and generating evidence*. Genève: World Health Organization/WHO.

Underlag till
Jämställdhetsutredningen U 2014:06

Media, inklusive sociala medier

*Madeleine Kleberg, docent
Stockholms universitet*

Innehåll

Inledning	341
Uppdraget	341
Avgränsningar.....	341
Jämställdhetsforskning/genusvetenskaplig forskning	342
Journalistkåren	343
Beslutsfattande positioner	345
Kultureliten.....	347
Anställningsförhållanden	348
Utbudsstudier – journalistik	348
Sveriges Television – företag med uttalat jämställdhetsansvar.....	350
Behandlas kvinnor och män olika?	352
Populärkulturellt medieutbud.....	354
Realityprogram	355
Chockbilder av kvinnokroppar.....	356
Användning av traditionella medier.....	357
Internet – traditionella och sociala medier.....	359
Bruket av sociala medier.....	360
Innehåll	363
Slutord	367
Referenser.....	369

Inledning

Uppdraget

Denna text, skriven på uppdrag av Jämställdhetsutredningen (U2014:06), är en sammanställning, slutförd i mars 2015, av aktuell statistik och forskning om press, radio och tv, internetbaserade och sociala medier utifrån jämställdhetsperspektiv.

Exempel på frågor som anges i uppdraget är

- Framställning av kön i medier (hur skildras kvinnor och män inom medier? hur konstrueras kön/genus? vem syns och hörs?)
- Internetbaserade och sociala medier (för vad och hur används sociala medier av kvinnor respektive män, förekomst av hot och trakasserier, m m)
- Inflytande över medieområdet (könsordningar; vem sitter med i beslutsfattande positioner inom medieområdet, i tillämpliga fall jämförelser med andra verksamheter inom kulturområdet)

I uppdraget ingår inte att genomföra ny forskning utan sammanställningen bygger på publicerade data och jag använder mig i huvudsak av aktuella data. Min utgångspunkt är förhållandena i dag, men vissa jämförelser görs, när så är möjligt, bakåt i tiden i syfte att identifiera områden där bristande jämställdhet råder och ur jämställdhetsperspektiv förlegade könsmaktordningar inte har förändrats under senare år.

Sammanställningen bygger på empiriska resultat som jämför likheter och skillnader mellan kvinnor och män inom det svenska medieområdet. Tolkande förklaringar utifrån olika medie- eller genusvetenskapliga teorier återges i den mån sådana explicit relaterar till de empiriska resultaten.

Avgränsningar

Min utgångspunkt är att redovisa statistik och forskningsresultat utifrån källor vars metoder jag bedömer pålitliga, det vill säga har acceptabel reliabilitet. När det gäller frågor om kvinnors och mäns användning/bruk av medier så är det i första hand kvantitativa data som används. Detta gäller också nyhetsmaterialets representation av

kvinnor och män. Avseende frågor kring hur konstruktion av femininitet och maskulinitet sker i olika medietypers innehåll är det oftast kvalitativa undersökningar som utgör underlag.

Jag har också haft ambitionen att inkludera forskning som har intersektionellt perspektiv och som utöver kön inkluderar sociala kategorier som klass, ålder, etnicitet och sexualitet. Jag kan redan inledningsvis konstatera att detta är inom den typ av data som ligger till grund för denna text, och i övrigt, sällsynt inom medieforskningen i stort. I den mån det finns material som problematiserar eller ifrågasätter heteronormativiteten lyfter jag fram detta men också här är det mycket sparsamt med forskning. Detsamma gäller frågor om medier och HBQT.

Texten disponerar jag genom att redovisa uppgifter rörande press, radio och tv för sig samt internetbaserat medieutbud och sociala medier för sig. I princip följer jag en uppläggning som först tar upp frågor kring den journalistiska produktionen och hur fördelningen kvinnor och män ser ut när det gäller beslutsfattande positioner liksom i journalistkåren i stort. Därefter tar jag upp frågor kring själva innehållet ur jämställdhetsperspektiv samt kring användningen av traditionella medier och bruket av sociala medier. Vad avser medieutbudet finns det skäl att behandla journalistiken och det populärkulturella var för sig.

Jämställdhetsforskning/genusvetenskaplig forskning

När frågor kring kön och medier tog fart i mitten av 1970-talet var det två inriktningar som dominerade. Den ena kan benämnas ideologikritisk och var forskningens svar på den kritik som riktades mot populärpressens nedvärderande och stereotypa kvinnobilder eller "könsroller" som var dåtidens begrepp. Veckopressens hemmafruideal och reklamens utseendefixering sågs som ett sätt att motverka kvinnors frigörelse och hålla dem kvar i beroendet av mannens pengar och männens gunst.

Ideologikritiken syftade till att avslöja de politiska, kulturella och sociala föreställningar om kön som låg till grund för konstruktioner av kvinnlighet/femininitet och manlighet/maskulinitet. I dessa studier lades grunden till det framväxande genusvetenskapliga fältet inom medieforskningen.

Den andra inriktningen tog sin utgångspunkt i ett högst välbehövligt ”räknande” av antalet kvinnor och män på redaktionerna och i utbudet. Det var ett ihärdigt kartläggnings- och beskrivningsarbete för att lyfta fram de för kvinnorna nedvärderande förhållanden, såväl i utbudet som i arbetsvillkoren, som hade negligerats och inte synliggjorts. Det handlade om att slå håll på myten om att jämställdhet i medierna redan rådde. Diskussionen kretsade i huvudsak kring radions och tv:s utbud. Medieföretagens försvar för mäns överrepresentation var ofta i linje med att detta berodde på ”verkligheten”, som det var mediernas uppgift att spegla. Mycket har hänt sedan dess även om vissa argument återkommer då och då, till exempel i uttalanden om mediernas krav på objektivitet och opartiskhet som ett försvar för bristande jämställdhet i utbudet. (För en utförligare beskrivning av genusrelaterad medieforskning se till exempel Kleberg 2006.)

Studierna av relationen kvinnor och män inom redaktioner och i utbudet, det som kan rubriceras jämställdhetsforskning, är inriktad på att synliggöra orättvisor mellan könen vad gäller arbetsvillkor, inflytande/makt över beslut samt representation av kön inom i synnerhet nyhetsmaterial. Det är framför allt inom detta forskningsområde som denna text befinner sig.

I de fall jag funnit forskningsmaterial som behandlar konstruktioner av femininitet och maskulinitet och som jag bedömt som intressanta och relevanta ur ett jämställdhetsperspektiv är det inkluderat.

Journalistkåren

Den svenska journalistkåren består i dag till hälften av kvinnor och till hälften av män och så var det också i den undersökning som genomfördes 1999. Tjugo år tidigare, 1989, var emellertid fördelningen en annan. Då utgjorde kvinnor en tredjedel av journalisterna (Djerf-Pierre 2012).

När det gäller journalisternas klassbakgrund är personer med arbetarbakgrund tydligt underrepresenterade i förhållande till befolkningen i stort. Journalistik är ett yrke för medelklassen och akademikernas barn. Djerf-Pierre konstaterar att så var det 1989 och så är det två decennier senare (a.a. s. 19). Även när det gäller etnisk bak-

grund finns tydliga skillnader i jämförelse med befolkningen i stort. Endast fem procent av journalistkåren är födda i ett annat land än Sverige, mot 19 procent av allmänheten i åldersgruppen 19–67 år.

På den fjärde kvinnovärldskonferensen i Peking 1995 enades FN:s medlemsländer om att ”Women and the Media” var ett av tolv områden som krävde att framsteg gjordes.¹ De två punkterna som togs upp i deklARATIONEN från konferensen var

- Increase the participation and access of women to expression and decision-making in and through the media and new technologies of communication.
- Promote a balanced and non-stereotyped portrayal of women in the media.

EU antog år 2013 för första gången indikatorer för jämställdhet i medierna.²

- Indicator 1: Proportion of women and men in decision-making posts in media organisations in the EU.
- Indicator 2: Proportion of women and men on the boards of media organisations in the EU.
- Indicator 3: Policies to promote gender equality in media organisations.³

Samma år, 2013, rekommenderade Europarådet sina medlemsländer att arbeta fram nationella indikatorer, främja goda insatser och stödja forskning.⁴ Rekommendationen betonar att frågan om jämställdhet

---

¹ *Beijing Declaration and Platform for Action from the Fourth World Conference on Women in 1995.*

² *Review of the implementations of the Beijing Platform for Action in the EU Member States: Women and the Media – Advancing gender equality in decision-making in media organisations. Report (2013).* Luxembourg: EIGE European Institute for Gender Equality).

³ Inom ramen för detta arbete har jag inte haft möjlighet att undersöka i vilken utsträckning olika medieföretag har interna policydokument avseende jämställdhetsperspektiv i likhet med det som enligt sändningstillståndet råder för public service-företagen Sveriges Television och Sveriges Radio.

⁴ *Recommendation CM/Rec (2013)1 of the committee of Ministers to member States on gender equality and media.*

i medier är knuten till mediekunnighet (media literacy) och aktivt medborgarskap.⁵

En skillnad mellan FN-deklarationens åtgärder och de indikatorer som EU har antagit är att i Peking-dokumentet görs en explicit referens till själva medieinnehållet, nämligen att FN:s medlemsländer ska verka för balanserade och icke-stereotypiska framställningar av kvinnor. Däremot är EU-indikatorerna mer eller mindre uteslutande inriktade på att öka kvinnors betydelse som beslutsfattare inom medier. Den tredje indikatorn om att det ska finnas riktlinjer som gynnar jämställdhet i medieorganisationer kan möjligen bedömas att indirekt ha med innehållet att göra. I vilket fall belyser detta den ständigt aktuella frågan huruvida statliga eller internationella organ ska utfärda rekommendationer vad gäller mediernas innehåll och därmed hota eller punktera mediernas oberoende.

Beslutsfattande positioner

I den nyligen publicerade *Making Change. Nordic Examples of Working Towards Gender Equality in the Media* (Edström & Mølster 2014) finns sammanställningar avseende fördelningen av kvinnor och män på olika nivåer inom svenska medieorganisationer och med möjlighet till internationella jämförelser.⁶

När det gäller beslutsfattande ställningar inom större svenska medieorganisationer 2012 återfanns den jämnaste könsfördelningen inom radioverksamheten.⁷ Sveriges Radio var det radioföretag som ingick i studien och av totalt cirka 40 personer i beslutsfattande ställning utgjorde kvinnorna hälften. Inom tv-företagen (i studien ingick SVT och TV4) utgjorde kvinnor 43 procent av samtliga i beslutsfattande ställning och i absoluta tal cirka 85 kvinnor. Inom dagspressen (här ingick endast Dagens Nyheter) utgjorde kvinnorna 39 procent av personer i beslutsfattande positioner och i absoluta tal 13 personer (*Making Change* tabell 18, s. 192). Studien är snarast

⁵ Unesco presenterade 2011 *Media and Information Literacy Curriculum*, ett ramverk för lärare och lärarutbildningar, som syftar till att öka kunskapen om medier i dagens kommunikationssamhälle och därigenom främja yttrandefrihet och demokrati (Carlsson 2014).

⁶ Sammanställningarna bygger på undersökningar utförda av olika organisationer och för en redovisning av dessa hänvisas till *Making Change*.

⁷ Som beslutande positioner anges vd, styrelseordförande, budgetansvarig, ansvarig utgivare, redaktionsansvar för olika utbudsområden, personalchefer (*Advancing gender equality in decision-making in media organisations. Main findings*, European Union, 2013).

att betrakta som en pilotstudie på grund av det begränsade antalet medieorganisationer som ingår. Vid en jämförelse med EU-länderna sammantaget kan man konstatera att de svenska resultaten ligger över genomsnittet.

I styrelser för de svenska medieföretag som ingick i studien var andelen kvinnliga ledamöter något högre än manliga ledamöter. Om man jämför public service-företagen med de privata utgjorde andelen kvinnliga styrelseledamöter 62 procent i public service och i de privata 38 procent. Ser man till medlemsländerna sammantaget i EU utgör kvinnorna en fjärdedel av styrelseledamöterna (a.a. tabell 17, s. 191). Ser man enbart till dagspressens styrelser utgjorde kvinnor en fjärdedel av ledamöterna (a.a. figur 10, s. 195).⁸

I Statistiska centralbyråns *På tal om kvinnor och män 2013* redovisas chefspositioner inom dagspressen fördelat på storstads- och landsortstidningar (s. 104). Verkställande direktörer på storstadstidningar är till 78 procent män och på landsortstidningar till 85 procent män. Chefredaktörerna är till 70 procent män på storstadstidningar och till 57 procent på landsortstidningar. När det gäller chef för ledarredaktion/politisk chefredaktör är kvinnorna i majoritet på storstadspresen, 56 procent, och i klar minoritet på landsortstidningarna motsvarande en fjärdedel. Det är med andra ord tydligt att inom dagspressen dominerar män på beslutsfattande positioner i högre grad än inom public service-företagen SVT och SR.

I *Maktens kön* (2006) bidrar Monika Djerf-Pierre med en studie av representationen av kvinnor i den svenska medieeliten under 1900-talet och hur medieeliten har förändrats med nya strukturella villkor för medierna. De mediesektorer där kvinnor erhållit maktpositioner är främst inom Sveriges Television och Sveriges Radio och inom delar av populärpressen. Det handlar med andra ord dels om den sektor där den politiska jämställdhetsdiskursen fått störst inflytande, nämligen public service-företagen, dels om den del av populärpressen som har kvinnor som målgrupp.

Kvinnor finns framför allt på de redaktionella maktpositionerna medan mansdominansen är massiv på de ekonomiska och administrativa toppositionerna. Männerna på vd-positionerna inom medieeliten liknar i många avseenden näringslivseliten när det gäller åsikter, livsstil och livsvillkor. ”De har därmed sannolikt minst lika mycket

---

⁸ Uppgifterna grundar sig på 43 företag som publicerar 93 dagliga tidningar.

gemensamt med näringslivets män än med de personer – både män och kvinnor – som innehar de redaktionella toppositionerna” (a.a. s. 434).

Medieeliten är en svensk elit, påpekar Monika Djerf-Pierre. Om gruppen invandrare definieras till att omfatta personer som antingen invandrat själva eller har en förälder som invandrat så är (eller snarare var eftersom data bygger på en enkät som besvarades 2001) det 13 procent i medieeliten som har invandrarbakgrund att jämföra med 10 procent i eliten som helhet (a.a. s. 431). Det är framför allt invandring från de nordiska länder som dominerar men några personer har även anknytning till andra länder i Europa. Utomeuropeisk invandring saknades helt bland dem som deltog i undersökningen. Djerf-Pierre kan också konstatera att andelen invandrare skiljer sig inte åt mellan kvinnor och män.

Kultureliten

I *Maktens kön* ingår också ett kapitel om Kultureliten (Jordansson 2006) och bygger också på den enkät som besvarades 2001. Jag har inte funnit någon senare mer heltäckande undersökning. De grupper i beslutsfattande ställning som ingår i undersökningen är verkställande chefer, styrelseordförande, ledamöter i de centrala kulturorganen och i centrala priskommittéer samt konstnärliga ledare.

En tredjedel inom kultureliten var kvinnor och två tredjedelar män. De verkställande cheferna, vilka utgjorde ungefär hälften av dem som ingick i kultureliten, hade i hög grad fått sina befattningar huvudsakligen utifrån administrativa meriter. Könsfördelningen överensstämde med den totala mängden, det vill säga en tredjedel kvinnor och två tredjedelar män. Balansen mellan kvinnor och män var jämnast för ledamöter och konstnärliga ledare. Det var också bland dessa som positionerna innehade främst tack vare konstnärliga meriter.

Sedan 1989 års maktutredning kunde man för kultureliten notera att andelen kvinnor på ledande positioner hade ökat ganska påtagligt, från 24 till 33 procent. Men Jordansson menar att detta inte medfört någon förändring och att fältet alltjämt präglades av den genusordning som innebär att det kvinnliga underordnas. ”Den besjälade konstnären är en man, och han tycks vara så både i de kvinn-

liga och i de manliga ansvarigas ögon” (a.a. s. 453). Likheter mellan de kvinnor och män som befann sig på toppositioner var betydligt större än skillnaderna. ”Koopteringen tycks förutsätta assimilering till fältets värderingar”.

Även när det gäller kultureliten är det ett fåtal som har ett etniskt ursprung utanför den västerländska kultursfären (a.a. s. 445).

Anställningsförhållanden

I data som bygger på 32 nordiska nyhetsorganisationer framgår att anställningsförhållandena varierar mellan kvinnor och män. Av dem som har en tillsvidare heltidsanställning utgör kvinnorna cirka 40 procent. Av dem som har en tillsvidare deltidsanställning utgör kvinnorna 70 procent. Kvinnorna utgör två tredjedelar av dem som är kontraktsanställda på heltid. (*Making Change* a.a. tabell 15, s. 188). Med andra ord har kvinnorna mer osäkra arbetsförhållanden samt arbetar i större utsträckning deltid än männen, ett mönster som känns igen från andra yrkesområden.

Man kan givetvis diskutera om en hög andel kvinnor i beslutsfattande position också indikerar ett jämställt utbud. Det är förhållandevis enkelt och oproblemiskt att visa hur en sådan fördelning ser ut i Sverige och i andra länder. Avsevärt svårare och mer problematiskt är det att studera själva medieinnehållet ur ett jämställdhetsperspektiv.

Utbudsstudier – journalistik

Global Media Monitoring Project (GMMP) är ett internationellt forskningsprojekt som studerar över tid kvinnors representation i nyhetsmedierna. Den första studien genomfördes 1995 i vilken ett 70-tal länder deltog. Rapporten *Who makes the news?* blev klar till FN:s fjärde kvinnokonferens samma år i Peking. Undersökningen har genomförts på ungefär samma sätt vid fyra tillfällen sedan dess. En gemensam dag väljs ut och sedan kodas denna dags nyheter i press, radio och tv enligt manual och kodböcker som skickas ut till nationella koordinatörer i medverkande länder. I den senaste undersökningen, som genomfördes 2010, deltog 108 länder (www.who.makethenews.org). Under 2015 genomförs en ny undersökning.

Det mest slående vad gäller resultaten för samtliga medverkande länder är likheten avseende bristande jämställdhet i de olika ländernas nyheter. I den undersökning som presenterades i Peking 1995 utgjorde kvinnorna 17 procent i nyhetsmaterialet. Globalt sett har representationen av kvinnor ökat sedan undersökningen 1995 till 24 procent år 2010.

Under de tre gånger Sverige deltagit i GMMP (2000, 2005 och 2010) har för Sveriges del kvinnornas andel som nyhetssubjekt⁹ legat på ungefär samma nivå kring 30 procent.¹⁰ Trots att andelen kvinnliga nyhetsreportrar har ökat under de här åren har det inte resulterat i att fler kvinnor kommer till tals i nyheterna eller att nyheterna belyser händelser där kvinnor är i centrum.

Den svenska bearbetningen av GMMP 2010 visar att i svenska nyhetsmedier den aktuella undersökningdagen var könsfördelningen förhållandevis jämn när det gäller reportrar – kvinnorna utgjorde lite drygt 50 procent vilket kan jämföras med det globala medelvärdet som var 37 procent (*Making Change* tabell 20, s. 194). Däremot utgjorde kvinnor som fick komma till tals i nyhetsmedierna genom intervjuer cirka en tredjedel av samtliga intervjuade den aktuella dagen vilket kan jämföras med det globala medelvärdet på 24 procent. Med andra ord var under den aktuella dagen drygt två tredjedelar av dem som intervjuades män.

I *Räkna med kvinnor* (Edström m fl 2010) sammanfattas resultaten vad gäller svenska nyhetsmedier

- Svenska nyheter domineras till 68 procent av män. För tio år sedan, år 2000, var det 70 procent män som kom till tals.
- Tv-nyheter i Sverige har flest kvinnor i sina nyheter, 34 procent.
- Andelen kvinnor och män som reportrar och presentatörer var exakt jämn i Sverige, 50/50. Däremot varierade det mellan medierna. 42 procent av reportrarna i dagspress var kvinnor, 74 procent av tv-reportrarna och 67 procent av radioreportrarna var kvinnor.

---

⁹ Kvinnor som nyhetssubjekt omfattar de som intervjuas och eller/att nyheterna handlar om kvinnor.

¹⁰ Den svenska rapporten *Räkna med kvinnor* finns tillgänglig på Allt är möjligt's hemsida www.alltarmojligt.se

Även om det kan finnas invändningar mot resultaten eftersom materialet i GMMP är begränsat och det endast är en nyhetsdag som undersöks påpekar författarna till *Räkna med kvinnor* att förhållandet två tredjedelar män och en tredjedel kvinnor som nyhetssubjekt förefaller vara stabilt i Sverige sedan åtminstone 15 år. Mönstret upprepas i olika undersökningar som till exempel Publicistiskt bokslut (JMG, Göteborgs universitet) och interna redaktionella mätningar. ”Vem som än räknar eller hur det görs tycks inte spela stor roll – gång på gång återskapas mönstret. Därför kan man tala om strukturell underrepresentation av kvinnor i nyhetsutbudet” (*Räkna med kvinnor* s. 12).

Sveriges Television – företag med uttalat jämställdhetsansvar

I public service-företagens, Sveriges Television och Sveriges Radio, sändningstillstånd för perioden 2014–2019 stipulerar paragraf 6 att programverksamheten som helhet ska bedrivas utifrån ett jämställdhets- och mångfaldsperspektiv. Det finns därmed speciella skäl att studera hur dessa medieföretag klarar av att hantera jämställdhetsfrågor (och givetvis mångfaldsfrågor men det senare ligger utanför denna texts uppgift).

I en longitudinell undersökning av könsordningar på SVT:s nyhetsredaktioner diskuteras bland annat den vertikala segregation som finns på organisatorisk nivå när det gäller jämställdhetsfrågor (Löfgren Nilsson 2015). Löfgren Nilsson menar att den dominerande nyhetskulturen ofta ansetts harmoniera bättre med maskulinitet och dess värderingar medan kvinnors föreställningar om en tänkbar annorlunda nyhetskultur beskrivits som en motkultur. Detta kan identifieras som den symboliska könsordningen, vilken i sin tur hänger samman med arbetsfördelning och löner och hur nyhetsredaktioner kännetecknas av hierarkier och segregering baserade på kön.

Dessa strukturella uppdelningar leder till könsmärkning som innebär att bevakning av olika nyhetsområden baseras på kön och föreställningar om kvinnligt och manligt. I studien analyseras hur journalisterna uppfattade och förhandlade den rådande könsordningen under olika perioder identifierade med talande benämningar som

- Segregering och hierarki (1958–1965)
- Kamp och konflikt (1965–1985)
- Nästan jämställda? (1985–1995)
- Backlash?

När det gäller situationen i början av 2000-talet konstateras att trots en jämn könsfördelning bland de högsta positionerna på SVT-nyheter liksom bland redaktörerna och reportrarna ökade könsmärkningen genom att män rapporterade om politik, näringsliv och arbetsmarknad och att särskilt området sociala frågor åter blev kvinnornas domän.

Kvinnornas nyhetsproduktion utgjorde fortsatt en tredjedel av innehållet i sändningarna. Dessutom minskade andelen kvinnliga källor i nyheterna till cirka en fjärdedel av samtliga intervjuade från att i mitten av 1990-talet utgjort litet drygt 30 procent. Särskilt kvinnliga politiker och kvinnliga experter blev mer sällsynta. Dock resulterade minskningen i en förnyad uppmärksamhet kring valet av källor och några år senare in på 2000-talet hade andelen kvinnliga källor ökat något.

Monica Löfgren Nilssons slutsatser är att oavsett vilken könsordning som varit rådande på nyhetsredaktionerna har kvinnliga reportrar och kvinnliga intervjupersoner alltid varit kraftigt underrepresenterade i nyhetssändningarna. Fram till 2003 hade kvinnliga reportrar aldrig producerat mer än en tredjedel av nyhetsinslagen och andelen kvinnliga intervjupersoner aldrig överstigit en tredjedel.

Även denna studie visar relationen 30–70 när det kommer till representationen kvinnor och män i nyhetsmaterialet.

I *Making Change* ges några exempel på nyttan av att på redaktionell nivå ha kontroll över fördelningen kvinnor och män i materialet. I det regionala nyhetsprogrammet *Västerbottensnytt* (SVT) utgjorde i slutet av 1990-talet andelen kvinnor de ”traditionella” 30 procent. Här har ”räknandet” av deltagande kvinnor och män i nyheterna resulterat i att sedan 2007 har andelen kvinnor aldrig understigit 43 procent och 2013 var andelen kvinnor 50 procent.

Go'kväll är ett magasinprogram från Umeå och som har cirka 800 000 tittare dagligen, varav flertalet är kvinnor. Man strävar efter ett jämställt utbud men som är svår att uppnå när det gäller medverkande artister. Den manliga dominansen i musikindustrin gör

sig här påmind: av de medverkande artisterna våren 2014 utgjorde de manliga artisterna 60 procent, de kvinnliga cirka 30 procent och grupper med både kvinnliga och manliga cirka 10 procent.

Även ett exempel från dagspressen ingår i *Making Change*. På *Västerbottens-Kuriren* inleddes för drygt tio år sedan rutinen att var fjärde vecka kartlägga antal kvinnor och män i artiklarna och på fotografier. När projektet inleddes utgjorde kvinnor i detta material cirka en fjärdedel. Nu är motsvarande andel cirka 50 procent. Inom sportmaterialet har en motsvarande förändring skett – andelen kvinnor har ökat från 18 procent till 41 procent.

Behandlas kvinnor och män olika?

I avhandlingen *Politiska skandaler. Behandlas kvinnor och män olika i massmedia?* analyseras ett omfattande pressmaterial för att söka svar på den fråga som ofta ställs, nämligen om medierna hanterar kvinnor och män som hamnar i så kallade politiska skandaler på skilda vis (Bromander 2012).

Avhandlingens empiriska del bygger på tidningsartiklar som under åren 1997–2010 behandlar drygt 90 politiska skandaler. 34 av dem har en kvinna som huvudperson och 58 en man som huvudperson och analysen omfattar drygt 4 300 tidningsartiklar.

Den situation som är upphovet till den politiska skandalen kan antingen vara i den privata rollen, det vill säga den förmodade överträdelsen sker utanför personens yrkesutövning eller i offentlig roll då överträdelsen sker inom ramen för yrkesutövningen. När det gällde kvinnorna var det oftare överträdelse i den privata rollen som utlöste den politiska skandalen. Om det är så att kvinnor är mer oaksamma än män i den privata rollen och män mer oaksamma i yrkesrollen ”är svårt att undersöka eftersom det är svårt att ha vetskap om alla de händelser som inte blir till skandaler utan förblir lik i garderoben” (a.a. s. 142). En slutsats som dras är att föreställningen om en manlig värld som offentlig och politisk samt en kvinnlig värld som privat och icke politisk synliggörs genom vilka skandaler medierna skriver om.

Resultaten visar att på många sätt är mediebevakningen av politiska skandaler neutral. Men där finns också skillnader som måste bedömas som problematiska utifrån ett demokratiskt perspektiv.

En slutsats författaren drar är att kön är en viktig faktor för att förstå hur politiska skandaler startar, utvecklas och avslutas. Medier tenderar att bevaka politiska skandaler där kvinnor är inblandade mer utförligt än dem som involverar män. Mediebevakningen av de senare är mer förlåtande än av dem som involverar en kvinna. Det finns en risk att kvinnliga och manliga politiker inte har samma chans att överleva en politisk skandal (a.a. s. 200). Dessutom skriver medierna mer utförligt om de skandaler där en kvinnlig politiker är huvudperson. I den genomsnittliga skandalen med en man som huvudperson publiceras 35 artiklar och med en kvinna som huvudperson nästan det dubbla, 68 artiklar (a.a. s. 132). Inte minst mot bakgrund av att medierna skriver mer om män än om kvinnor i den normala politiska rapporteringen konstaterar Bromander att ytterligare ett viktigt resultat av studien är att när det gäller politiska skandaler skriver medierna mer om kvinnor än om män.

I *Politik som spektakel* (2012) konstaterar Maria Wendt att det är sällan som en manlig politiker tillfrågas om vad det betyder för honom att han är en man i politiken och vad han ska bidra med i den egenskapen eller varför män ska behövas i politiken. Detta är däremot frågor som ställs till kvinnor och med en underliggande undran om vilken förändring kvinnliga politiker i egenskap av just kvinnor ska bidra med. Kvinnliga politiker associeras med frågor om kön och könstillhörighet.

Som underlag för sin studie om hur kön kodas i en tid då politiken alltmer intimiseras har Wendt analyserat ett antal artikelserier med intervjuer och porträtt av partiledare under valrörelserna 2006 och 2010. Hon drar slutsatsen att männen i högre grad än kvinnorna beskrivs som aktörer medan kvinnorna mer framställs som karaktärer (a.a. s. 80). Bildmaterialet gestaltar ofta männen i en aktiv position medan kvinnorna som mer passiva, exempelvis sittandes på en bänk eller liggandes i gräset. I och med mediernas mer allmänna intimisering av politiken visas även intresse för människans kroppar och utseende. Om detta intresse utgör ett problem för kvinnliga politiker så menar Wendt att det inte är fallet när det gäller männen. Manlighet, och den manliga kroppen signalerar traditionellt maskulina dygder som handlingskraft, virilitet, styrka, stabilitet. Kvinnokroppen associeras lättare till natur, sexualitet, det okontrollerbara, det känslolösa och till det privata än till det allmänna, det förnuftiga och det kontrollerbara (a.a. s. 83). För män handlar det

inte om kropp eller auktoritet utan snarare om kropp som auktoritet.

Populärkulturellt medieutbud

Det populärkulturella medieutbudet är avsevärt svårare att analysera och beskriva utifrån jämställdhetsperspektiv än nyhetsutbudet. Genrer inom underhållningsutbudet är många och låter sig inte enkelt sammanfattas. Konstruktioner av femininitet och maskulinitet bygger ofta på traditionella och stereotypa föreställningar kring könen. I min egen skrift *Genusvetenskap på medie- och kommunikationsvetenskap* (2006) ingår ett avsnitt om olika populärkulturella genrer ur ett genusperspektiv och jag återger här vissa delar. Någon kan invända att det där skrevs för nästan 10 år sedan. Förvisso, men jag har inte anledning att tro att det i stort skett några märkbara förändringar vad gäller könskonstruktioner under dessa år. Snarare finns det anledning befara att traditionella stereotypa könskonstruktioner har tilltagit i ett slags postfeministiskt tillstånd.

Mediernas populärkulturella utbud har varit ett viktigt forskningsområde under den feministiska medieforskningens framväxt. Till delar kan detta förklaras av det manliga kritikeretablissemangets nedvärdering av såväl utbudet som dess användare, inte sällan en majoritet av kvinnor.

Det finns i huvudsak två olika utgångspunkter i feministisk medieforskning kring såväl veckopress som det populärkulturella medieutbudet mer allmänt. Den ena utgår från den kritik som riktades mot veckopressen under 1960- och 70-talen och faller inom det som kan benämnas förtryckande realitet, det vill säga att i utbudet förmedlas stereotypa kvinnobilder och myten om att kvinnor endast blir "kvinnliga" genom att vara sexuellt passiva, ge kärleksfull service åt makar och barn och förlita sig på en man för alla beslut utanför hemmet (Hirdman 2002). Utbudet ger så att säga "realistiska" bilder av hur en riktig kvinna bör vara och tjänar därmed såväl patriarkatet som den kommersiella marknaden genom att ge ett antal "konsumenttips" om hur kvinnor bör se ut och vilka varor den perfekta kvinnan ska inhandla till det perfekta hemmet.

En annan syn på det populärkulturella medieutbudet är den som bygger på de kvinnliga medieanvändarnas uppfattning om inne-

hållet och hur de använder det i sina liv. Här ses inte de kvinnliga läsarna eller tittarna som passiva mottagare utan som aktiva uttolkare eller förhandlare av innehållet. Man kan säga att forskningsresultaten med denna utgångspunkt är ett slags rehabilitering av den tidigare nedvärderade kvinnliga publiken och som dessutom erkänner det legitima i underhållning som förströelse och njutning (se t.ex. Ang 1985, Radway 1984, Larsson 1989).

Bedömningen av vad som ska anses vara finkultur respektive dess motsats är subjektiv i den bemärkelsen att några givna kvalitetskriterier inte är enkla att formulera. De sedan efterkrigstiden framväxande dam- och herrtidningarna ses oftast som en del av populärkulturen, oavsett om man talar om fiktionsutbudet eller det journalistiska materialet. Däremot, när det gäller televisionen och radion görs en distinktion mellan å ena sidan ett underhållande programutbud som ska skänka förströelse och å andra sidan det journalistiska utbudet. Det är dock många som menar att detta är en konstruerad uppdelning, framför allt vad gäller televisionen, och att nyhetsjournalistiken i sin dramatiska uppläggning har stora likheter med det mer underhållande utbudet.

Realityprogram

De så kallade realityprogrammen är tydliga exempel på den hybridisering av tv-kulturen som gör gränsdragningen mellan fakta och fiktion svår att upprätthålla. Den utmanar också gränsdragningen mellan privatsfären och offentlighetssfären. När dessa gränser inte respekteras bidrar det till privatisering och trivialisering och att händelser och människors upplevelser inte sätts in ett socialt och politiskt sammanhang. Realityprogrammen kan karaktäriseras som extremt konservativa när det gäller genusordningen präglad av hegemonisk maskulinitet och traditionell femininitet med beställsamma, sociala, unga och vackra kvinnor som accepterar den maskulina makten. Dock verkar det vara så att publiken ofta avläser stereotyperna just som stereotyper och finner programmets könsroller otroligt konservativa, förlöjligande och utmanande (se t.ex. Edin 2005). Till detta kan man lägga heteronormativiteten som lyfts fram som ideal liksom äktenskapets lovsång (när detta skrivs sänder SVT realityserien *Äktenskap vid första ögonkastet*).

I talang-realities som *Idol*, *The Voice*, *True Talent*, *X-Factor*, *Fame Factory*, skapas inte bara artister i allmänhet utan även ”manliga” och ”kvinnlige” sådana.¹¹ I sin studie av *Fame Factory* kunde Ganetz iaktta att ett sätt att skapa maskulinitet är att de unga männen individualitet betonas i motsats till de deltagande unga kvinnorna (Ganetz 2015). Det var slående hur lika de 201 kvinnliga deltagarna var varandra. De hade ungefär samma längd, kläder, vikt, frisyrer och sceniska framträdanden. Ingen spelade ut, överdrev det sexuella utspelet, uppträdde maskulint, gjorde stora gester eller med en performance som kunde tolkas som avvikande eller subversivt som butchen, pojk-flickan eller slampan. Det var i stället en respektabel och kontrollerad femininitet som framställdes bakom och på scenen (a.a. s. 144).

De manliga artisterna var däremot påfallande olika varandra som inkluderade ”den bredbente rockaren som avslutade låten med ett hopp nerför scentrappan, den charmige, snälla svärmorsdrömmen, den seriöse singer/songwritern, lastbilschauffören med trivselvikt”. Fenomenet förklaras med att maskuliniteten i sin privilegierade norm har större spelrum för variation, medan ”femininiteten är låst till i stort sett två positioner, den aktivt sexuella lesbiska (maskulina) kvinnan och den passivt sexuella heterosexuella (feminina) kvinnan”. Det större spelutrymmet för män medför att en man alltid blir sedd som en man, så länge det finns ett manligt kännetecken, medan en kvinna inte blir sedd som en kvinna om hon uppvisar ett manligt kännetecken. Män kan till en viss gräns leka med femininitet så länge det framgår att han är man medan en kvinnas gräns för lek med maskulinitet är mycket snävare (a.a. s. 145).

Chockbilder av kvinnokroppar

Världen över säljs medier och medieinnehåll med hjälp av bilder på kvinnor som kroppar att betrakta, diskutera, värdera, njuta av eller förskräckas inför och genom historien har idéer om kvinnors kroppar antingen utmanat eller befast maktrelationer mellan könen (Hirdman 2015). Så kallade chockbilder är bilder som de avbildade

---

¹¹ Fram till i dag har talang-reality mest fokuserat på musikalisk talang men nya former är under stark uppsegling, speciellt där matlagning spelar en central roll (till exempel *Sveriges mästarkock*, *Grillmästarna*, *Kockarnas kamp*, *Dessertmästarna*).

kvinnorna inte vill ha publicerade vilket framgår tydligt av deras snapshot form. Bilderna är tagna utan personernas medgivande och ibland utan deras vetskap.

Anja Hirdman menar i sitt bidrag till *Mediers känsla för kön* att femininitet som visuellt spektakel är en ideologisk konstruktion som är kroppsligt grundad. De affekter dessa bilder ska väcka är upplevelser av avsmak, äckel, fascination och som korsas med oro. Dessa bildfenomen visar hur idéer om avsmak blivit en central del av populärkulturella representationer av kvinnors kroppar. Bilder av ärrade, rynkiga, hängande eller alltför utspända huddelar är en direkt kontrast till det traditionella mediala kvinnoidealet. Chockbilderna tydliggör avsmakens kulturella, mediala betydelse för hur det feminina kan förstås, upplevas och kännas som en potentiellt motbjudande yta.

Användning av traditionella medier

Undersökningar om hur vi tar del av olika medier har en lång historia och undersökningarna har olika syften beroende på vem som använder dem. Dels kan de fungera som planeringsunderlag för att ta reda på om man når de grupper man vill eller bör nå, dels kan de användas för att sälja reklamutrymme i medierna. De tidiga tvåloperorna i ljudradion handlade inte bara om ett tvålmärke utan också om att locka en kvinnlig publik för att sälja den till dem som köpte reklamtid.

Men undersökningar kunde också användas för att dra långtgående slutsatser om publiken. I en av de första sammanställningarna om radio- och tv-publiken kunde man läsa att

Männen satte till mer tid för valprogrammen än kvinnorna;/.../ Kvinnorna var på det hela taget mindre intresserade av politik men mer intresserade av TV än männen (Boalt 1965:97).

Påståendet om kvinnors mindre intresse för politik jämfört med män grundade sig inte på någon direkt fråga kring detta utan slutsatsen drogs utifrån att kvinnor i genomsnitt inte tittade lika ofta som män på valprogrammen inför 1960 års riksdagsval. Kvinnor (som så ofta en homogen grupp) tittade dessutom rent allmänt mer på tv än män. Tio år efter den svenska tv-starten, 1956, associerades ett bredare tv-tittande till något mindre respektabelt jämfört med att titta

på valprogram som automatiskt gjorde männen mer intresserade av politik och till värdiga (kanske värdigare) samhällsmedborgare.

Då liksom nu är skillnaderna mellan kvinnors och mäns genomsnittliga användning av de traditionella medierna press, radio och tv inte speciellt iögonfallande. En genomsnittlig dag 2013 ägnar vi medierna drygt fyra timmar.¹² Då ingår i beräkningen allt från radio, musik, tv, morgon- och kvällstidningar, vecko- och månadstidningar, bokläsning samt internet avseende sociala medier liksom webbaserade traditionella medier (*Nordicom-Sveriges Mediebarometer 2013*).

De stora posterna är radiolyssnande, en timme och en kvart, tv-tittande, en timme och trekvart, och internetanvändning, två timmar.¹³ Siffrorna i sig säger kanske inte så mycket men blir mer intressanta om man ser dem i ett längre perspektiv. *Mediebarometern* utkom med sin första redovisning 1979 och då svarade radiolyssnandet för två timmar, tv-tittandet för nästan två timmar och läsning av morgontidning för nästan en halvtimme (2013 var motsvarande tid en kvart). Kvällstidningarna ägnade vi en genomsnittlig dag 1979 litet drygt tio minuter och 2013 tre minuter. Å andra sidan tog vi 2013 del av traditionella medier på internet 18 minuter¹⁴ och ägnade sociala medier 40 minuter.

Om jag då ser till hur kvinnor och män fördelar sin ”bruttotid” när det gäller mediekonsumtion är likheterna påfallande. På det stora hela ägnar kvinnor och män en genomsnittlig dag lika mycket tid åt de så kallade traditionella medierna radio, tv, läsning av dagstidning och tidskrifter på papper.

Däremot finns det skillnader mellan kvinnor och män när det gäller internetanvändning. En genomsnittlig dag använder män internet litet drygt två timmar och kvinnor något mindre än två timmar. Ett annat sätt att ge uttryck för skillnaderna är att en genomsnittlig dag 2013 tar 36 procent av männen och 28 procent av kvinnorna del av webbaserade traditionella medier på internet. Av kvinnor är det 50 procent som använder sociala medier och 45 procent av män en genomsnittlig dag. Kvinnor ägnar vidare längre tid åt sociala medier jämfört med män.

---

¹² Avser befolkningen 9–79 år.

¹³ Siffrorna för radio och tv avser ”vanlig” radio och tv och inte användning via internet.

¹⁴ Siffran avser genomsnittlig tid för morgontidning, kvällstidning, tidskrift, tv eller radio på internet.

En annan skillnad mellan könen gäller bokläsning. Cirka 40 procent av kvinnor läser bok en genomsnittlig dag medan motsvarande andel för män är cirka 30 procent. Läsning av e-böcker är inte särskilt omfattande, men lika vanligt (eller ovanligt) bland män som kvinnor till skillnad från traditionell bokläsning

Efter denna sifferexercis kan det vara dags att begrunda hur medieforskare kommenterar siffrorna i *Nordicom-Sveriges Mediebarometern* 2013. Den reflektion som görs utifrån ett genusperspektiv tar upp det faktum att där kvinnor skiljer ut sig och har en högre mediekonsumtion än män är bokläsning samt användning av sociala medier på internet (Jarlbros s. 163–164 i *Mediebarometern*). Jarlbros förvånar sig över att kvinnors bokläsning inte får större utrymme i kommentarerna till *Mediebarometerns* årliga rapportering. ”Är det för att bokläsning är en kvinnlig sysselsättning eller är det för att det verkar ålderdomligt i det nya digitala landskapet?”

Och vad kan dölja sig bakom att kvinnor använder sociala medier i högre grad än män? Ett skäl, enligt Jarlbros, kan vara att innehållet i traditionella medier ”är gjort av och för män, och då företrädesvis vita medelålders förmodade heterosexuella män. Det kan med andra ord vara så att kvinnors användande av sociala medier är ett uttryck för kritik av medieinnehållet och dess brist på att skildra kvinnors eget liv och vardag.”

Internet – traditionella och sociala medier

Internet är en arena som erbjuder fora för kommunikation, information, kunskap, konsumtion, shopping, underhållning, spel, opinionsbildning med mera. Våra vanliga massmedier, tv, film, radio och dagspress, återfinns på nätet, delvis i ny form med inslag av interaktivitet.

Det som benämns som sociala medier är något annat. Det omfattar aktiviteter som kombinerar social interaktion och skapande av medier, till exempel olika typer av diskussionsrum/communities, bloggar, twitter, sociala nätverk som Facebook, Instagram och online-dataspel.

I dag är, som tidigare redovisats, användningen av sociala medier vanligare än användningen av traditionella medier på nätet. Män

använder traditionella medier på nätet i större utsträckning än kvinnor och kvinnor väljer sociala medier oftare än män.

Jag har bett Olle Findahl att ur ett jämställdhetsperspektiv kommentera användningen av traditionella medier på internet och sociala medier. Findahl har under ett antal år skrivit rapporterna om svenskarna och internet varav den senaste är *Svenskarna och internet 2014*, Stiftelsen för internetinfrastruktur (www.soi2014.se).

Findahl påpekar att när det gäller internet var till en början skillnaderna i användningen stora mellan män och kvinnor. Fortfarande finns det en tydlig skillnad i användningstid mellan män och kvinnor totalt sett. Internet var och fortfarande är till en viss del kopplad till teknik. Men framför allt unga kvinnor har övervunnit det motstånd som kan ligga i användning av ny teknik. De har varit med att skapa ett eget innehåll på internet och är i vissa avseenden de mest aktiva.

Findahl menar emellertid också att det är oroande med äldre kvinnors utanförskap. Digitala klyftor kvarstår därmed till viss del. (Olle Findahl, e-post till MK, november 2014, se också Findahl 2012, Findahl 2014)

I *Global Media Monitoring Project 2010* genomfördes en mindre undersökning vad gäller nyheter på webben. Genomsnittet för samtliga medverkande länder i undersökningen visade att 23 procent av nyhetssubjekten på de undersökta webbplatserna var kvinnor. Könsmärkningen tycks med andra ord fortplantas till webbnyheterna.

På sju svenska nyhetswebbar som ingick i undersökningen utgjorde kvinnor en tredjedel av nyhetssubjekten och 36 procent av reportrarna var kvinnor. (Räkna med kvinnor 2010:7).

Bruket av sociala medier

När det gäller sociala nätverk som Facebook är skillnaderna totalt sett inte så stora men i åldrarna från 16 till 45 år är kvinnorna mer aktiva och bakom detta ligger den grupp som är där mest hela tiden, flera gånger om dagen, konstaterar Findahl. Denna grupp av mycket frekventa besökare är nästan dubbelt så stor bland unga kvinnor som bland unga män.

Kvinnor ägnar sig också mer än män åt sin smarta mobil och en inkörsport till internet för många har varit att texta och skicka bilder. Det återspeglar sig i deras användning av Instagram.

Många pojkar och unga män ägnar sig i stället åt att spela. Men de besöker naturligtvis också de sociala nätverken men inte lika frekvent som de unga kvinnorna. När det gäller andra sociala nätverk som Google+ och Twitter är skillnaderna små. Däremot är det vanligare bland män att delta i nätverk (communities) som baserar sig på en intressegemenskap. Här är majoriteten män. De postar också mer inlägg i olika diskussionsfora, medan kvinnor postar mer på sociala nätverk. Det är också stora skillnader när det kommer in mer av teknik, såsom fildelning. Där är männen mer aktiva. När det gäller bloggandet, som totalt sett inte är så omfattande, är det en viktig erfarenhet hos en hel generation av unga kvinnor, medan de unga männen är där sporadiskt (jfr Findahl 2012; Findahl 2014).

Barn och ungas bruk

Internetstatistiken visar att det finns tydliga skillnader i vad flickor och pojkar i åldersgruppen 12–15 år gör på internet. Drygt 80 procent av pojkarna spelar spel dagligen medan motsvarande andel för flickorna är 50 procent. Vidare gör flickorna (68 procent) oftare än pojkarna (50 procent) dagliga besök på FaceBook. Pojkarna (53 procent) tittar på YouTube dagligen i större utsträckning än flickorna (38 procent). Andelen pojkar som uppger att de läser bloggar är noll procent medan 37 procent av flickorna säger sig läsa bloggar dagligen (Findahl 2013:42).

Statens medieråd fick 2012 regeringsuppdraget att ur jämställdhetsperspektiv göra en studie av barns och ungas användning av sociala mötesplatser på internet. I rapporten *Duckface/Stoneface. Sociala medier, onlinespel och bildkommunikation bland killar och tjejer i års kurs 4 och 7* (Forsman 2014) görs några övergripande iakttagelser. Resultaten tolkas utifrån Yvonne Hirdmans begrepp genus-system, vilket styrs av två grundläggande principer: isärhållandet av

könen och det manligas överordning och som i sin tur kan knytas till begreppen homosocialitet och hegemonisk maskulinitet¹⁵.

En avgörande iakttagelse är det starka isärhållandet av könen online och som innebär att killar och tjejer i trettonårsåldern gör vad de kan för att inte vara på samma arenor online. Killar berättar att de inte vet mycket om tjejer, träffar dem sällan. Tjejer spelar andra spel, eller spelar inte spel alls, utan håller på med sociala medier. Och ibland står tjejerna för konstiga bilder som killarna tar starkt avstånd från, även om de kan locka. I intervjuerna sade tjejerna att killar är avlägsna, försjunkna i sina grupper och spel. Kontakten med dem är begränsad.

Den andra dimensionen i denna grundläggande maktordning är det manligas överordning. ”Både killar och tjejer tog avstånd från sådant som tjejer gör online, exempelvis genom sina egobilder. Både killar och tjejer ser på tjejer med en bedömande och bitvis fördömande utifrånblick.” (a.a. s. 11) De enkönade gemenskaperna förstärks både online och av det som sker online.

Bloggar

En genomsnittlig dag 2013 läste ungefär 20 procent av kvinnor i åldrarna 9–79 år en eller flera bloggar och 5 procent skrev en egen blogg eller kommenterade blogginlägg. Motsvarande tal för män var 8 procent respektive 2 procent. Skillnaderna mellan könen ökar om man ser till åldersgruppen 9–17 där drygt en tredjedel av flickorna besökte en eller flera bloggar och 14 procent skrev i en egen eller kommenterade andra blogginlägg. Av pojkarna var det 10 procent som besökte blogg och 3 procent som gjorde inlägg eller skrev en egen (*Mediebarometern* 2013:123).

I rapporten *Svenskarna och internet 2013* (www.soi2013.se) skriver Olle Findahl att möjligheten att blogga, att publicera egna tankar och skriva om händelser man varit med om på en särskild webbsida, har funnits så länge internet funnits. Några få procent av internetanvändarna utnyttjade till att börja med denna möjlighet. Sedan

---

¹⁵ Den första principen, isärhållandet, innebär att kvinnligt och manligt ses som varandras motsatser. Med homosocialitet avses miljöer, grupper, sammanhang där endast det ena könet är representerat, eller kraftigt överrepresenterat. Den andra innebär att könen definieras i relation till varandra med maskulinitet i en överordnad position (Forsman 2014:29).

dess har det skett en viss spridning men den har varit svag. Undantaget är vad som hänt bland de unga flickorna från tolvårsåldern och uppåt. Där är både det egna skrivandet och framför allt läsandet av bloggar mycket utbrett.

Dataspel

Lite drygt 20 procent av befolkningen spelar en genomsnittlig dag något dataspel på internet. Om det tidigare var framför allt män, barn och unga som spelade är det numera lika vanligt bland kvinnor som män att spela dataspel. (*Mediebarometern* 2013:124).

Män spelar strategi-, action och sportspel i klart större utsträckning än kvinnor, vilka oftare spelar frågesport-/ordpusselspel, plattformsspel och kortspel än män. (a.a. s. 127)

Även om kvinnliga spelare utgör nästan hälften av alla som spelar dataspel framstår (straight) kvinnlighet som helt inkompatibel med de sätt som spel och spelande vanemässigt – för att inte säga tvångsmässigt – kodal maskulint (Sundén 2015). Detta innebär att en kvinna som har ett passionerat förhållande till spelteknologier riskerar att framstå som okvinnlig.

Enligt Vetenskapsrådets webbtidning *Curie* (2015-03-24) är cirka 85 procent av dataspelutvecklarna män och därmed endast cirka 15 procent kvinnor. Vinnova gav hösten 2014 stöd till en förstudie av hur normer och makt diskriminerar innovationsprocessen i spelutveckling och i förlängningen spelkulturen. Målet är att introducera normkritiska metoder utifrån de förhållanden att det är den manliga heteronormen som är utgångspunkten i hur dataspel skapas och att de flesta karaktärer i dataspel är män samt att könen framställs som binära.

Innehåll

Antidemokratiska budskap

Statens medieråd har haft regeringens uppdrag att genomföra en studie av antidemokratiska budskap på internet och sociala medier riktade till unga och som uppmanar till våld för en politisk eller ideologisk sak. I rapporten *Våldsbejakande och antidemokratiska budskap*

på internet (Statens medieråd 2013) sammanfattas det som definieras som en rasideologisk ramberättelse i vilken ingår utöver rasism och antisemitism också antifeminism/hypermaskulinitet (Ekman s. 58). Till hypermaskuliniteten, en överdriven, ofta våldsorienterad, manlig identitet, kopplas också en tydlig viktisering i vilken den vita kvinnan (och indirekt den vita mannen) anses vara under attack av det mångkulturella samhället. Den högerextrema webbmiljön omfattar ”en betydande mängd material som både visuellt och textuellt gestaltar manlig gemenskap, och ett manligt våldsbejakande/.../ och erbjuder en (våldslatent) manlig gemenskap, i vilken oförätter och utsatthet inte bara kan undvikas, utan även aktivt stävjas” (a.a. s. 114). I den högerextrema webbmiljön är våldet och den manliga homosocialiteten centrala incitament för en enskild individs närmande till den rasideologiska miljön.

Medierådets rapport visar att det vid undersökningens genomförande (våren 2013) fanns, utöver sju högerextremistiska webbplatser, två vänsterextrema svenska webbplatser och två jihadistiska. Dessa webbplatser hade avsevärt färre besökare än de högerextrema (*Våldsbejakande och antidemokratiska budskap på internet* 2013:11). Men gemensamt för de tre extremistiska webbmiljöerna var att de innehåller skarpa dikotomier, en tydlig självförsvarsretorik, att världen förklaras genom konspiratoriska ramberättelser och en idealisering av direkt handling parat med förakt för diskussion och konsensuslösningar.

Nätbat

När det gäller så kallade nätbat eller internettrakasserier har jag endast funnit en undersökning som studerar skillnader mellan kvinnor och män. I mars 2013 rapporterades en undersökning, utförd av Cision¹⁶. Av 515 tillfrågade journalister uppgav 44 procent att de fått nedsättande kommentarer, hot eller blivit påhoppade på nätet och bland dessa var kvinnorna något fler. Vanligast var nedsättande personliga kommentarer och personangrepp, vilket drabbat en fjärdedel av de tillfrågade journalisterna. 16 procent av de kvinnliga journalisterna uppgav att de fått sexistiska kommentarer. Motsvarande andel för

---

¹⁶ Cision är ett IR och PR-företag.

männen var 3 procent. Det finns inga uppgifter om hur valet av de tillfrågade journalisterna gått till.¹⁷

Det är också i första hand kvinnliga journalister som offentligt trätt fram och berättat om vilka slag av aggressiva trakasserier de utsätts för på internet.

När det gäller diskussionsforum på internet som till exempel Flashback, Avpixlat, Exponerat, är inläggen anonymiserade, vilket i sin tur innebär påtagliga begränsningar när det gäller att mer systematiskt analysera vilka som står bakom sexistiska och rasistiska inlägg som riktar sig mot enskilda personer eller olika sociala grupper. Jag har inte heller funnit studier som på ett övergripande plan mer systematiskt analyserar vilka grupper som utsätts för näthat.

I ett pågående forskningsprojekt "Näthat, emotioner och mediekonvergens", finansierat av Vetenskapsrådet, är syftet bland annat att undersöka de känslor som kommer till uttryck i aggressiva samtal som förs i diskussionsforum på internet och kommentarfält på tidningarnas hemsidor, hur de kommer till uttryck och i relation till vem och vilka (Vetenskapsrådet diariernr 2013-326).

Med andra ord saknas för närvarande underlag för en mer generell beskrivning av hur näthatet drabbar olika sociala grupper och dess samhälleliga konsekvenser, bland annat för yttrandefriheten.

Mobbning på nätet

Avhandlingen *Traditional Bullying and Cyberbullying among Swedish Adolescents. Gender differences and associations with mental health* (Beckman 2013) visar att det i åldersgruppen 13–15 år finns könsskillnader med avseende på traditionell mobbning, det vill säga i "verkligheten", och nätmobbning.¹⁸ När det gäller traditionell mobbning fanns det nästan inga könsskillnader bland de som mobbades medan sannolikheten att nätmobbas är större för flickor än för pojkar. Det var vidare större sannolikhet att pojkar var traditionella mobbare jämfört med flickor. När det gällde nätmobbning var det ingen skillnad mellan könen.

---

¹⁷ Journalistförbundet har cirka 17 000 medlemmar. Cirka 90 procent av yrkesverksamma journalister är medlemmar i förbundet (Edström 2012: 21)

¹⁸ Nätmobbning avser mobbning via till exempel mobiltelefon, telefon- eller textmeddelande, foto/videoklipp, e-post, chatt, webbsidor, MSN.

Sexuell exponering

I *Pornografi och sexuell exponering bland unga män och kvinnor* (Nigård 2012) ingår en sammanfattande redogörelse av de studier som publicerades i Ungdomsstyrelsens skriftserie, *Se mig – unga om sex och internet* (2009). Även om det gått några år och det är svårt att veta hur exponeringen tett sig under senare år är resultaten ändå värda att återges. För det första konstateras att det är en förhållandevis liten del bland ungdomarna som publicerat sexuella bilder (definitionsproblemet vad som ska inrymmas i denna kategori är givetvis avsevärt). Ungdomsstyrelsens egen undersökning visade att i åldersgruppen 16–25 år var det åtta procent som över huvud taget publicerat en sexuell bild någon gång och att detta var något vanligare bland de unga kvinnorna än bland männen. En annan studie visade att bland tredjeårsgymnasister hade drygt fyra procent publicerat bilder det senaste året och här fanns ingen skillnad mellan kvinnor och män. Ytterligare en studie, också den publicerad 2009, visade på ett motsatt förhållande. I denna undersökning, som omfattade åldersgruppen 18–24, var det dubbelt så vanligt bland männen som bland kvinnorna att publicera sexuella bilder eller filmer av sig själv på internet – tolv respektive sex procent (Nigård s. 37).

Utifrån ett EU-projekt vars syfte är att göra internetanvändningen säkrare för barn, har ett antal olika faktorer identifierats som påverkar och ökar risken för internetrelaterad sexuell utsatthet.¹⁹ Bland annat visar forskningen att pojkar är i större utsträckning än flickor inbegripna i vad som kan anses vara ett sexuellt riskfyllt beteende på nätet. Flickor får generellt sett fler sexuella erbjudanden och uppmaningar men är mer medvetna om riskerna än vad pojkar är. Dessutom visar sammanfattningen att för varje pojke som utsätts sexuellt via nätet genom till exempel grooming eller sexuella trakasserier går det två till fyra flickor. Samma förhållanden gäller utanför nätet (ibid).

---

¹⁹ www.childcentre.info/robert/

Slutord

Det är givetvis mycket som inte kommer fram i statistiska ”genomsnitt” avseende kvinnor och män. Statistiken låter sig inte brytas ned när det gäller exempelvis etnisk tillhörighet, religion, trosuppfattningar, sexuell läggning, könsöverskridande identitet, funktionshinder. Det vore dessutom säkert oerhört stötande för många om detta slag av ”bakgrundsinformation” samlades in i samband med omfattande kartläggningar av vare sig det handlar om medievanor eller andra företeelser. Det visar på svagheter med det här slaget av större kvantitativa undersökningar som oftast inte tillåter andra kategoriseringar än dem utifrån ålder och utbildning.

I artikeln ”The Difference Engine” menar Monica Djerf-Pierre (2011) att ”simply counting” varken är enkelt eller ateoretiskt utan i stället en teoretisk och empirisk utmaning. Det behövs för att avslöja strukturell horisontell och vertikal segregering men Djerf-Pierre medger att det ännu så länge saknas analyser av de bakomliggande krafter som åstadkommer den segregering som blir synliggjord i ”räknandet”. Hon hävdar dock att om denna typ av forskning genomförs internationellt och på så sätt kartlägger skillnader som finns inom och mellan regioner ger detta möjligheter att analysera faktorer som kan förklara skillnaderna.

Låt mig avsluta med några reflektioner kring det problematiska nyhetsutbudet med dess bristande jämställdhet vad gäller kvinnor som nyhetssubjekt och den tilltro som ställs till att en jämnare könsfördelning bland dem som har makt över nyhetsutbudet skulle medföra förändringar av innehållet (för ett utförligare resonemang se Kleberg 2006).

Studier av jämförelser mellan kvinnliga och manliga journalisters villkor och position rättfärdigas i sig av det faktum att ingen ska diskrimineras på arbetsmarknaden på grund av kön (eller av de andra diskrimineringsgrunderna). Tillträde till olika befattningar inom medieområdet ska inte vara ”könat”.

Men där finns också föreställningen att om fler kvinnor får inflytande över journalistiken skulle det medföra förändringar av innehållet. Förvisso har förändringar skett under årens lopp men fortfarande utmärks nyhetsmaterialet av bristande jämställdhet. Man kan givetvis diskutera den förväntan som finns om att just kvinnor ska ”göra skillnad” i journalistiken. Krav ställs inte på att manliga

journalisters arbete ska medföra en normativ förändring. Den ”manliga” journalistiken utgör i stället normen och därmed innebär förväntningarna på att kvinnor ska göra något annorlunda just för att de definieras som de ”andra” med uppenbar risk för marginalisering. Det är inte lätt att göra skillnad i en arbetskultur där nyhetsvärderingen ofta anses sitta i väggarna alternativt i ryggmärgen. Det är lättare att tala om fördelningen kvinnor och män i olika yrkesgrupper inom medier än att diskutera en nyhetsvärdering som tenderar att misskreditera kvinnors erfarenheter.

Referenser

- Ang, Ien (1985) *Watching Dallas: Soap Opera and the Melodramatic Imagination*. London Methuen.
- Beckman, Linda (2013) *Traditional Bullying and Cyberbullying among Swedish Adolescents – Gender differences and associations with mental health*, Karlstad University Studies 201331, Karlstad: Universitetstryckeriet.
- Beijing Declaration and Platform for Action from the Fourth World Conference on Women in 1995*.
- Boalt, Gunnar (1965) *Masskommunikation*. Lund: Bokförlaget Aldus/Bonniers.
- Bromander, Tobias (2012) *Politiska Skandaler! Behandlas kvinnor och män olika i massmedia?*, Linneaus University Press.
- Carlsson, Ulla (red) (2014) *Medie- och informationskunnighet i Norden. En nyckel till demokrati och yttrandefrihet*. Nordicom Göteborgs Universitet.
- Djerf-Pierre, Monika (2006) ”Medieeliten” i Göransson, Anita (red) *Maktens kön. Kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Djerf-Pierre, Monika (2011) ”The Difference Engine. Gender equality, journalism and the good society” in *Feminist Media Studies*, 11:01, 43–51.
- Djerf-Pierre, Monika (2012) ”Journalisternas sociala bakgrund“ i Asp, Kent (2012) (red) *Svenska journalister 1989–2011*. Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG), Göteborgs universitet, s. 15–19.
- Edin, Anna (2005) *Verklig underhållning: dokusåpor, publik, kritik*. Stockholm: Stiftelsen Institutet för mediestudier i samarbete med Sellin&Partner.
- Edström, Maria (2012) ”Arbete och utbildning” i Asp, Kent (2012) (red) *Svenska journalister 1989–2011*. Institutionen för journalistik, medier och kommunikation (JMG), Göteborgs universitet.

- Edström, Maria och Ragnhild Molster (eds) (2014) *Making Change. Nordic Examples of Working Towards Gender Equality in the Media*, NORDICOM, University of Gothenburg.
- Ekman, Mattias (2013) "Våldsbejakande och antidemokratiska högerextrema budskap på internet" i *Våldsbejakande och antidemokratiska budskap på internet*. Statens medieråd 2013.
- Findahl, Olle (2012) *Barn och ungas medieanvändning i Internetvärlden*, Göteborg: NORDICOM.
- Findahl, Olle (2013) *Svenskarna och internet 2013*, Stiftelsen för internetinfrastruktur (www soi2013.se).
- Findahl, Olle (2014) *Svenskarna och internet 2014*, Stiftelsen för internetinfrastruktur (www soi2014.se).
- Forsman, Michael (2014) *Duckface/Stoneface. Sociala medier, online-spel och bildkommunikation bland killar och tjejer i årskurs 4 och 7*, Stockholm: Statens medieråd.
- Ganetz, Hillevi (2015) Musik, maskulinitet och rädslan för flickor: om talang-realities i svensk television i Hirdman, Anja & Kleberg, Madeleine (red) *Mediers känsla för kön. Feministisk medieforskning*, Göteborg: NORDICOM.
- Global Report on the Status of Women in the News* IWWMF, International Women's Media Foundation.
- Hirdman, Anja (2002) *Tilltalande bilder: genus, sexualitet och publik-syn i Veckorevyn och Fib aktuellt*. Stockholm: Atlas förlag.
- Hirdman, Anja (2015) "Femininitet som spektakel. Avsmak, affekt och kvinnliga kroppar" i Hirdman, Anja & Kleberg, Madeleine (red) *Mediers känsla för kön. Feministisk medieforskning*. Göteborg: NORDICOM.
- Jarlbros, Gunilla (2014) "Medieanvändning ur ett genusperspektiv" i *Nordicom-Sveriges Mediebarometer 2013*. NORDICOM-Sverige, Göteborgs universitet, s. 163–164.
- Jordansson, Birgitta (2006) "Kultureliten" i Göransson, Anita (red) *Maktens kön. Kvinnor och män i den svenska makteliten på 2000-talet*. Nora: Bokförlaget Nya Doxa.
- Kleberg, Madeleine (2006) *Genusperspektiv på medie- och kommunikationsvetenskap*. Högskoleverket i samarbete med Nationella sekretariatet för genusforskning.

- Larsson, Lisbeth (1989) *En annan historia: om kvinnors läsning och svensk veckopress*, Stockholm: Symposion.
- Löfgren Nilsson, Monica (2015) "En lång och slingrande väg. Könsordningar på SVTs nyhetsredaktioner" i Hirdman, Anja & Kleberg, Madeleine (red) *Mediers känsla för kön. Feministisk medieforskning*, Göteborg: NORDICOM.
- Nigård, Pernilla (2012) *Pornografi och sexuell exponering bland unga män och kvinnor*, FOU-rapport 2012:4, Malmö högskola: Hälsa och Samhälle.
- Nordicom-Sveriges mediebarometer 2012*. Göteborg: NORDICOM-Sverige 2013.
- Nordicom-Sveriges mediebarometer 2013*. Göteborg: NORDICOM-Sverige 2014.
- På tal om kvinnor och män 2013*, Statistiska centralbyrån.
- Radway, Janice (1991) *Reading the romance: women, patriarchy, and popular literature*, Chapel Hill: Univ. of North Carolina Press.
- Recommendation CM/Rec(2013)1 of the committee of Ministers to member States on gender equality and media*.
- Review of the implementations of the Beijing Platform for Action in the EU Member States: Women and the Media – Advancing gender equality in decision-making in media organisations. Report (2013)*. Luxembourg: EIGE European Institute for Gender Equality.
- Räkna med kvinnor. Sverige, Global Media Monitoring Project 2010, Nationell rapport* Edström, Maria, Jacobson Maria och Simone Lindsten (elektronisk resurs: www.alltarmojligt.se).
- Se mig! Unga om sex och internet* (2009) Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:9.
- Sundén, Jenny (2015) "Spelförälskelser: Om närhet och queera begär i feministisk forskning på onlinespel" i Hirdman, Anja & Kleberg, Madeleine (red) *Mediers känsla för kön. Feministisk medieforskning*. Göteborg: NORDICOM.
- Wendt, Maria (2012) *Politik som spektakel. Almedalen, mediemakten och den svenska demokratin*, Stockholm: Atlas Akademi.

Who Makes the news? Toronto WACC (World Association for Christian Communication) (www.whomakesthenews.org).

Våldsbejakande och antidemokratiska budskap på internet, Statens medieråd 2013.

Underlag till Jämställdhetsutredningen U 2014:06

Kultur

*Vanja Hermele, Doktorand i genusvetenskap
Stockholms universitet*

Innehåll

Inledning	376
Rapportens disposition	377
Statistiska uppgifter på kulturens område	378
Analys: Jämställdhetsutvecklingen på kulturens område.....	379
En bakgrund.....	379
Utvecklingen på kulturens område	381
Har jämställdhetspolitiken genomförts på ett effektivt sätt med rätt stöd till berörda aktörer?	384
Är målen och indikatorerna för uppföljning av politiken relevanta eller bör de revideras?.....	386
Filmområdets tio år	387
Satsningar	389
Positiva effekter av jämställdhetspolitiken på filmområdet.....	390
Utmaningar för jämställdhetspolitiken på filmområdet	390
Teaterområdets tio år	391
Dansen	393
Satsningar	394
Positiva effekter av jämställdhetspolitiken på scenkonstområdet	395
Utmaningar för jämställdhetspolitiken på scenkonstområdet	396
Musikområdets tio år.....	397
Satsningar	399
Positiva effekter av jämställdhetspolitiken på musikområdet	399

Utmaningar för jämställdhetspolitiken på musikområdet.....	400
Bildkonstområdet.....	400
Satsningar	403
Positiva resultat av jämställdhetsarbete på bild och formområdet	403
Utmaningar för jämställdhetsarbete på bild och formområdet	403
Musei-området	404
Satsningar	405
Positiva effekter av jämställdhetsarbete i museisektorn.....	406
Utmaningar för jämställdhetsarbete i museisektorn	406
Sammanfattning och förslag på förbättringar.....	407
Har jämställdhetspolitiken genomförts på ett effektivt sätt med rätt stöd till berörda aktörer?.....	407
Är målen och indikatorerna för uppföljning av politiken relevanta eller bör de revideras?	408
Källor.....	410

Inledning

Kulturen är en av de arenor som kvinnor och män använder för att utöva sina demokratiska rättigheter. De jämställdhetspolitiska målen är särskilt angelägna på kulturområdet och har varit vägledande för innehållet i den här rapporten.

I uppdragsbeskrivningen föreslås att uppgifter om vem som konsumerar och vem som producerar kulturen ska ingå i analysen. Av dessa två frågor har störst fokus ägnats kulturproducenterna eftersom det är där maktfrågan är belägen, vilket märks i analysen genom att störst vikt lagts vid frågan om kvinnors och mäns möjlighet till deltagande i och inflytande över kulturlivet.

Analysen har organiserats utifrån två tematiska huvudspår: de jämställdhetspolitiska målen tillämpning och de statliga jämställdhets-satsningarnas genomförande. Dessutom beskrivs jämställdhetsutvecklingen på kulturområdet, positiva resultat, utmaningar och målens utformande har analyserats samt förslag till förbättringar formulerats.

På grund av uppdragets omfattning har ett antal avgränsningar varit nödvändiga. Rapporten avgränsar sig till att behandla film, teater, inklusive dans och musik, bild och form samt museer eftersom ett antal större jämställdhetspolitiska satsningar genomförts på dessa områden. Teater och musik är delvis överlappande kategorier, liksom bild och form och museiområdet. Här redovisas de dock separat. Det finns områden inom kulturen som inte alls kommer behandlas här, bland annat spelområdet som troligen är ett fält präglat av stor mansdominans eller konsthantverket som utmärks av kvinnodominans. Framtida analyser om kvinnors och mäns möjlighet till makt och inflytande inom dessa områden välkomnas.

Av uppdragsbeskrivningen framgår att en särskild analys ska avse utvecklingen för utrikes födda kvinnor och män och att statistik, i den mån det är möjligt, bör brytas ner och analyseras utifrån könsöverskridande identitet, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning och ålder. Dessa aspekter har utgjort en utgångspunkt för rapporten, men är dessvärre variabler som till stor del saknas i den officiella statistiken på området, vilket menligt påverkat omfattningen de kunnat närvara i belysningen. Vikten av att ett framtida jämställdhetsarbete omfattar fler maktaspekter än kön är en av slutsatserna i rapporten,

eftersom detta skulle leda till förbättrade analyser och strategier och de efterfrågade kunskaperna.

Underlaget till rapporten utgörs av offentliga uppgifter från Konstnärsnämnden, Myndigheten för kulturanalys, Statens historiska museer, Statens konstråd, Statens kulturråd, Svenska Filminstitutet samt ett stort antal rapporter, utredningar, propositioner samt andra initiativ till datainsamling som gjorts på kulturområdet under tioårsperioden som i huvudsak sträcker sig från 2003/04 till 2013/14.

På grund av uppdragets omfattning och tidsbegränsningar har årsredovisningar, med några få undantag, inte begärts fram och analyserats. I sådana publikationer kan ytterligare statistiska uppgifter förekomma. Kompletterande uppgifter har när det bedömts nödvändigt samlats in från tjänstemän på Myndigheten för kulturanalys, Statens konstråd, Statens kulturråd och Statistiska centralbyrån. Rapportförfattaren tackar för den utbredda samarbetsvilligheten visad av dessa myndigheter.

Rapportens disposition

Ovanstående avsnitt har ägnats åt en beskrivning av uppdraget, dess genomförande och dess avgränsningar. Därefter följer ett stycke som beskriver några av de svårigheter som möter den som vill samla statistik på kulturens område. Därefter följer det analytiska huvudkapitlet om jämställdhetsutvecklingen på kulturens område. I detta kapitel analyseras uppdragets fråga huruvida jämställdhetspolitiken har genomförts på ett effektivt sätt med rätt stöd till berörda aktörer. Här diskuteras också vad rapporten kommer fram till är jämställdhetspolitikens centrala utmaningar; långsiktighet, kunskapsinsamling, uppföljning och samordning.

I uppdraget efterfrågas också en analys av huruvida målen och indikatorerna fortfarande är relevanta. Till utmaningarna hör hur det intersektionella perspektivet ska omfattas av målformuleringarna, hur fördjupad kunskap om fler maktaspekter skall komma till samt bristen på tydlighet i målens formuleringar. Dessa aspekter diskuteras i också detta analytiska kapitel.

Därefter följer fem kapitel som behandlar respektive kulturområde, varje kapitel avslutas med positiva effekter av jämställd-

hetspolitiken och utmaningar för densamma. Rapporten avslutas med en sammanfattning av rapportens slutsatser tillsammans med förslag på förbättringar.

Statistiska uppgifter på kulturens område

Statistiska uppgifter är en utmaning för varje rapport som rör kulturområdet, oavsett jämställdhetsperspektiv eller inte. Organiseringen av kulturområdet är troligen ett av de mer invecklade politikområdena. Här finns verksamheter som står under statens, kommunernas och landstingens ledning samt ett stort antal verksamheter som bedrivs med offentligt stöd genom bidrag. Ungefär 60 myndigheter, stiftelser och bolag lyder i dag under Kulturdepartementet.

Den statistikreform som genomfördes 1994 innebar att vissa statistikuppdrag flyttades från Statistiska centralbyrån till berörda myndigheter vilka bedömdes inneha den kompetens som krävdes för att bättre avgöra vad som var efterfrågad och relevant statistik. Statens kulturråd blev ansvarig myndighet på kulturområdet. Kulturrådet har genomfört sitt uppdrag genom att i första hand producera skriftserien *Kulturen i siffror*, som samlat uppgifter för dans, teater, musik, bild och form samt museer. Kulturrådets ansvar för den officiella statistiken på kulturområdet kom att flyttas till Myndigheten för kulturanalys som sedan 2012 ansvarar för fyra statistikområden: museer, samhällets utgifter för kultur, studieförbund och kulturmiljövård. Myndigheten för kulturanalys har också i uppdrag att utveckla den officiella statistiken så att den innefattar kulturvanor, bild och form- samt scenkonstområdet. Detta arbete uppges vara under utveckling (Myndigheten för kulturanalys, 2015).

Sedan 1998 har Konstnärsnämnden redovisat offentlig statistisk över bidrag och stipendier uppdelat på kön. Det har gjorts löpande i årsredovisningar men också i rapporter som *Konstnärernas inkomster – en statistisk undersökning av SCB inom alla konstområden 2004–2005* (2009), *Konstnärernas inkomster ur ett jämställdhetsperspektiv*, (2010) och *Konstnärernas inkomster, arbetsmarknad och försörjningsmönster* (2011).

Efter mer än 20 år av decentraliserat ansvar för kulturstatistiken finns det anledning att diskutera hur systemet fungerar. Att kulturens statistikförsörjning är underutvecklad påverkar möjligheten

till kunskapsöversikt generellt och särskilt i frågor om jämställdhet, mångfald och andra diskrimineringsgrunder. Könsvariabeln går exempelvis inte att följa regelbundet över tid på ett stort antal kulturområden, vilket gör att längre tidsserier inte går att observera, vilket menligt begränsat möjligheten att dra slutsatser om utveckling över tid.

Just nu befinner sig kulturens kunskapsförsörjning i ett kritiskt skede eftersom framtiden för Myndigheten för Kulturanalys är ovisst. Ansvarsförskjutning mellan myndigheter har hittills haft negativa konsekvenser för kunskapsöverblicken, fördjupningen och möjligheten till strategiskt arbete för jämställdhet på kulturområdet.

Analys: Jämställdhetsutvecklingen på kulturens område

En bakgrund

Frågan om kvinnors och mäns lika makt är central för den svenska jämställdhetspolitiken. Betänkandet *Kön, makt och statistisk* (SOU 2007:108) skiljer på tre sorters maktbegrepp; beslutsmakten, dagordningsmakten och den diskursiva makten. Den som har beslutsmakt står i position att fatta beslut, den som har dagordningsmakt har möjligheten att påverka agendan och det politiska samtalet och den diskursiva makten innebär makt att påverka de tankeätt, världsbilder och kunskapsuppfattning som råder i samhället. Kulturen som befolkas av både beslutsfattare, agendasättare och kulturproducenter omfattas av alla tre maktbegrepp.

Alltsedan 1974 års kulturpolitik har formuleringar om delaktighet och demokrati varit övergripande mål för kulturpolitiken, särskilt riktat till de med offentligt finansierade verksamheter. 1996 års kulturpolitiska mål syftade bland annat till allas möjligheter till kulturupplevelser och eget skapande, att kulturen skulle vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft i samhället samt att kulturell mångfald, konstnärlig förnyelse och kvalitet skulle främjas liksom internationellt kulturutbyte mellan olika kulturer inom landet (1996/97:KrU1).

I de senaste kulturpolitiska övergripande målen, som antogs 2009, formulerades strävan efter brett deltagande på detta sätt: *Kulturen ska vara en dynamisk, utmanande och obunden kraft med yttrande-*

friheten som grund. Alla ska ha möjlighet att delta i kulturlivet. Kreativitet, mångfald och konstnärlig kvalitet ska präglade samhällets utveckling (Prop. 2009/10:3).

Målen är nationella och ska styra den statliga kulturpolitiken samt vägleda politiken i kommuner och landsting. Målen kräver allas deltagande på lika villkor. Jämställdhet och mångfald är således en förutsättning för att målen ska kunna nås.

Vid sidan av att kulturpolitiken utvecklades under 1970-talet blev jämställdhet en del av den etablerade politiken. Till en början berörde jämställdheten främst arbetsmarknadspolitik, men utökades så småningom till att ha inverkan på fler politikområden. Av anledningar som kan härröras från idéer om armlängds avstånd och kulturens särställning kom kulturområdet tyvärr att ligga vid sidan om de nationella jämställdhetspolitiska målen när de formulerades.

I den jämställdhetspolitiska utredningen *Makt att forma samhället och sitt eget liv* (Prop. 2005/06:155) skriver utredarna att kopplingen är svag mellan de jämställdhetspolitiska målen och de mål och återrapporteringskrav som formulerades inom andra politikområden. Utredningen noterar att övriga politikområden förefaller utveckla ett eget jämställdhetspolitiskt förhållningssätt. Detta är ett förhållande som gäller också på kulturområdet.

I *Makt att forma samhället och sitt eget liv* (Prop. 2005/06:155) var kulturområdet inte särskilt högt prioriterat, men i och med att jämställdhetsintegrering fastslogs som strategi för alla politikområden kom kulturområdet ändå också att ingå i målsättningen. Sedan 2006 tilldelas alla statliga myndigheter och institutioner på kulturområdet regleringsbrev med uppdraget att integrera jämställdhets- och mångfaldsperspektiv i verksamheten. Valet av jämställdhets- och mångfaldsintegrering ska säkerställa att perspektiven ingår i de övergripande verksamhetsmålen och inte blir uppdrag vid sidan om ordinarie verksamhet (Prop. 2005/06:155). År 2009 infördes en rad lättnader i den statliga styrningen som gav myndigheterna större flexibilitet i fråga om genomförande och återrapportering (Ds 2013:37). Det innebar en större frihet för myndigheter och institutioner som inte behövde fokusera på återrapportering av måluppfyllelser i samma utsträckning, men också att regleringsbrevet blev det viktigaste kommunikationsmedlet mellan kulturdepartementet och mottagarna av de offentliga medlen.

Metoden jämställdhetsintegreringen har fått ytterligare stöd med tiden. Inom ramen för *Jämställdhetsintegrering i myndigheter* tilldelades 18 myndigheter ett särskilt regeringsuppdrag att arbeta aktivt med jämställdhetsintegrering under 2014 och 2015. Syftet var att verksamheterna skulle utvecklas för att ännu bättre bidra till det jämställdhetspolitiska målet att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Under 2015–2018 har uppdraget utökats till att nu omfatta sammantaget 41 statliga myndigheter. Av dessa lyder sex under Kulturdepartementet; Diskrimineringsombudsmannen, Konstnärsnämnden, Riksutställningar, Statens konstråd, Statens kulturråd och Statens musikverk. Myndigheterna ska ta fram en plan för jämställdhetsintegrering för perioden 2015–2018, vilket är en förstärkning av det redan befintliga uppdraget med ett tydligare krav på återrapportering. Ett liknande initiativ för mångfaldsintegrering har inte initierats, men det skulle otvivelaktigt bidra till en utveckling i positiv riktning för detta uppdrag som annars riskerar att försummas.

Från att jämställdhet setts som något som inte ska, bör eller kan beröra kulturen har insatserna ökat för att integrera jämställdhet och mångfald i kulturpolitikens utformning och myndigheternas utövning. Det är en positiv utveckling eftersom frågan om kvinnors och mäns tillgång till makt och möjlighet att forma samhället och sina liv i allra högsta grad är en maktfråga som också gäller kulturområdet.

Utvecklingen på kulturens område

Det generella mönstret på kulturområdet under den undersökta tioårsperioden liknar utvecklingen i samhället i stort. En horisontell och vertikal könssegregering går att iaktta också på kulturområdet. Horisontell segregering innebär att kvinnor och män arbetar i olika sektorer, branscher, har olika yrken eller återfinns på olika arbetsplatser. Vertikal könssegregering innebär att kvinnor oftare återfinns på lägre positioner i hierarkin medan män agerar högre upp i hierarkin (Holgersson, Wahl, Höök och Linghag, 2011).

Enskilda förbättringar har skett på området under tidsperioden, men utvecklingen utmärks också av en oroande brist på framsteg.

Villkoren på kulturområdet har visat sig vara svårföränderliga. En undersökning av tidsperioden ger följande nedslag:

Upphovspersoner

- Filmen har gått från en lång period av oförändrad representation av kvinnliga upphovspersoner på runt 30 procent till något mer jämställda siffror framförallt under det nya filmavtalets första år, 2013. De högsta noterade siffrorna för kvinnor uppnåddes detta år då 38 procent kvinnor regisserade, 46 procent skrev manus och 60 procent producerade långfilmer som tilldelades stöd av Svenska Filminstitutet.
- Inom teatern är män i högre grad representerade som teaterregissörer och dramatiker i de resursstarka formaten, det vill säga vuxenproduktioner på stora scener. Uppgifter visar att manliga regissörer är benägna att i högre utsträckning regissera manliga dramatiker och endast i sällsynta fall regissera kvinnliga dramatiker. Kvinnor gör likadant.
- Givet kvinnodominansen inom dansen har en anmärkningsvärd stor andel av de prestigefyllda institutionsuppdragen gått till manliga koreografer.
- Musiken utmärks av en bristande jämställdhet. På landets orkesterhus pågår ett musikaliskt samtal som kvinnor i princip inte tillåts delta i. Trots att det går att observera en ökning av kvinnliga tonsättare över tid uppgick kvinnors verk till sju procent under spelåret 2013–2014. En manlig tonsättare, Beethoven, uppnådde ensam den siffran samma år.
- På bild- och formområdet har kvinnor sedan 1970-talet utgjort en majoritet på utbildningarna, men återfinns inte samma utsträckning representerade på landets konstmuseer. Konstnärsnämndens stipendiefördelning märks av en relativ jämställdhet, men i Konstakademiens stipendiefördelning skedde ett trendbrott för första gången år 2006 då fler kvinnor än män tilldelades stipendier, men också 2006 fick män betydligt högre stipendiesummor än sina kvinnliga kollegor. Antagning av elever med utländsk eller arbetarbakgrund är låg på de svenska konstnärliga högskolorna.

- Museer: Det generella och samlade kunskapsläget om könsrepresentationen i utställningar på de svenska museerna är oerhört lågt. Ingen systematiserad utställningsstatistik över tid med könsperspektiv har hittats, endast sporadiska uppgiften finns att tillgå och då sällan från officiellt håll.

Personal

- Samtliga kulturinstitutioner med offentligt stöd. Enligt uppgifter från 2005 uppgick personal med bakgrund i västvärlden till 93 till 98 procent. I de sällsynta fall då personer med utländsk bakgrund var anställda på institutioner återfanns de oftast på befattningar längst ner i organisationen, som butikspersonal, lokalvårdare, receptionister eller tekniker.
- Teatern har gått från en betydande mansdominans bland chefer till en jämn könsfördelning under tioårsperioden.
- Dansen präglas av internationella samarbeten och en hög andel verksamma med utländsk bakgrund. Ungefär en tredjedel av de personer som erhöll ett stipendium eller bidrag från Konstnärsnämnden inom dans hade utländsk bakgrund.
- Musikens anställningar visade en tydlig mansdominans på chefspositionerna, vilket kommit att förändras något över tid.
- Anställningarna inom museisektorn visar att de exekutiva toppositionerna som museichef och VD besattes av ungefär hälften kvinnor, medan det på läns museerna fanns många fler manliga läns museichefer än kvinnor under 2007. Av personalen dominerade kvinnor stort i kategorier som utställning, förmedling, pedagogisk verksamhet och kommunikation medan män dominerade störst i kategorierna IT och teknik, enligt en rapport från 2012.

Publik

- Kvinnor är de största kulturkonsumenterna på alla områden (förutom i kategorin eget musikaliskt skapande), alldeles oavsett mansdominans i repertoar, utställning- och orkesterprogram.
- Personer med rörelsenedsättning är avsevärt mindre kulturaktiva än personer med full rörelseförmåga.

Har jämställdhetspolitiken genomförts på ett effektivt sätt med rätt stöd till berörda aktörer?

Det statliga jämställdhetspolitiska arbetet på kulturområdet har genomförts utifrån framförallt två strategier; särskilda satsningar och förstärkning av befintliga regelverk. Fördelen med särskilda satsningar är att synligheten och kunskapen ökar, att opinion bildas och att projekt blir gjorda. En del av jämställdhetsutvecklingen är beroende av en förändring av attityder och inställningar och till detta kan särskilda satsningar bidra. Men det behövs också att ett längre perspektiv kommer till för jämställdhetspolitiken på kulturområdet.

Enligt Myndigheten för kulturanalys, som analyserade statliga jämställdhetsinsatser på kulturområdet 2011–2014, är de generella utmaningarna för jämställdhetspolitiken genomförande och effektivitet; *långsiktighet, kunskapsinsamling, uppföljning och samordning*. Dessa utmaningar möts bäst i både förstärkning och förändring av det befintliga regelverket. Denna analys är giltig också för det genomförda jämställdhetsarbetet under hela tioårsperioden. Den här rapporten visar att följande utmaningar som bör mötas:

Långsiktighet – på politisk nivå. Det måste till ett längre perspektiv i politiken. Under tioårsperioden har ett antal initiativ kommit att avslutas i förtid i och med regeringsskifte, myndigheters nedläggning eller omorganisering av uppdrag. Jämställdhet och mångfald är perspektiv som behöver säkra strategier för att överbrygga sådana eventualiteter. Det gäller den samlade jämställdhetspolitiken, enskilda jämställdhetsprojekt liksom ansvaret för statistiskförsörjningen på kulturområdet.

Långsiktighet – på myndighetsnivå. Svårigheten med att hitta samordnade statistiska uppgifter tyder på att insatserna på jämställdhet och mångfald på kulturområdet hittills varit otillräckligt systema-

tiskt organiserade. En långsiktighet måste till också i myndigheternas arbete. Satsningar på jämställdhet och mångfald bör vara strukturinriktade för att uppnå en systematisk förändring. En tydlig struktur för hur detta arbete ska genomföras saknas i dag.

Kunskapsinsamling. Myndigheters samordning och kunskapsöverlämning kan i framtiden förbättras. Myndigheten för Kulturanalys påpekar dock i *Bland förebilder och föreställningar* att enbart ökade kunskaper inte räcker. En ensidig betoning på kunskapshöjande jämställdhetsåtgärder skymmer ett maktperspektiv, eftersom jämställdhet inte enbart är en kunskapsfråga utan lika mycket en fråga om maktrelationer och politisk vilja till förändring (Myndigheten för Kulturanalys, 2014). Statistikansvariga myndigheter skulle vara behjälpta av ett samordnat uppdrag att fördjupa, utvärdera och analysera hur de nationella jämställdhetspolitiska målen uppnås på kulturområdet.

Uppföljning. Ett fungerande uppföljningssystem är avgörande för jämställdhetspolitikens genomförande, så också på kulturområdet. Utredningen *Makt att forma samhället och sitt eget liv* (SOU 2005:66:155) konstaterade för tio år sedan att uppföljningen av jämställdheten var bristfällig, vilket gjorde det svårt att bedöma i vilken mån de jämställdhetspolitiska målen faktiskt uppnåddes. Denna svårighet bedöms fortfarande vara en realitet på kulturområdet. I *Ett uppföljningssystem för jämställdhetspolitiken* konstateras dessutom att de uppföljningar som hittills gjorts har lagt betoning på utvärdering av särskilda satsningar, snarare än på effekterna i relation till den övergripande samhällsordningen (Ds 2013:37). Uppföljning behöver utvecklas för att säkra långsiktighet och det strategiska arbetet. Uppföljning och utvärdering bör systematiseras, fördjupas och förbättras för bättre genomförande och effektivitet.

Samordning. Förslag om en samordnande part för jämställdhet på kulturområdet har presenterats av flera aktörer under tioårsperioden på kulturområdet. *Genus på museer* (Ds 2003:61) föreslog ett ansvarigt resurscentrum på museiområdet, Historiska museets satsning *Jämus* rekommenderade en koordinerande part för jämställdhet inom museisektorn (Statens Historiska museer, 2013) och *Plats på scen* (SOU 2006:42) förordade att Statens Kulturråd skulle bli sektorsansvarig för jämställdhetsintegrering på scenkonstområdet. Dessa förslag, framlagda vid olika tillfällen under tio år, visar på behovet av samordning och systematisering av arbetet. Att in-

rätta en särskild myndighet kan leda till att några av de utmaningar som rör långsiktighet, kunskapsinsamling, samordning och uppföljning faktiskt möts. En sådan myndighet bör i sådana fall också få uppdrag som innefattar mångfaldsintegreringsuppdraget och låta det intersektionella perspektivet vara vägledande för verksamheten.

Är målen och indikatorerna för uppföljning av politiken relevanta eller bör de revideras?

Denna rapport visar med tydlighet att kulturen är ett politikområde i stort behov av att belysa och ta fram kunskap om de jämställdhetspolitiska målen som syftar till lika makt och inflytande, ekonomisk jämställdhet, jämställt ansvar för det obetalda arbetet och respekt för den kroppsliga integriteten. Kulturen har otvivelaktigt skäl att arbeta för att uppnå dessa mål. Det är därför av vikt att kulturområdet tydligare bör inbegripas i de nationella jämställdhetspolitiska målen. Jämställdhetsmålen behöver dock utvecklas och fördjupas för att vara relevanta i framtiden. Till utmaningarna hör hur det intersektionella perspektivet ska omfattas av målformuleringarna, hur fördjupad kunskap om fler maktaspekter skall komma till samt bristen på tydlighet i målens formuleringar.

Målen speglar inte den intersektionella verkligheten. Om jämställdhetsarbetet hittills präglats av en bristande övergripande struktur, är situationen än allvarligare för frågor som rör det intersektionella perspektivet. De jämställdhetspolitiska målen i dag synliggör inte hur olika maktordningar interagerar. Det finns ett tydligt samband mellan målformuleringarnas utformning och avsaknaden av både kvantitativ och kvalitativ kunskap om hur och andra maktordningar samspelar. Statistik som härstammar från de jämställdhetspolitiska målen saknar generellt uppgifter om andra diskrimineringsgrunder än kön. Det generella förhållningssättet förefaller vara antingen jämställdhetsstatistik eller mångfaldsstatistik. I det avseendet skulle en utvecklad och mer inkluderande jämställdhetspolitik kunna bidra till att fler diskrimineringsgrunder uppmärksammas och jobbas med *tillsammans* med jämställdheten. När jämställdhetspolitikens mål och indikatorer omfattar fler maktaspekter blir kunskapen mer beskrivande och användbar till fördjupade analyser och strategier.

Saknad kunskap och fördjupad maktanalys. Kunskapen om hur jämställdhets- och mångfaldsintegrering verkar tillsammans är gene-

rellt låg på kulturområdet. Medan den generella tolkningen av jämställdhetsmålet är relativt överensstämmande för de flesta aktörer utmärks uppdraget om mångfald av en osäkerhet kring både tolkning och användning. Det har gjort att ett praktiskt genomförande generellt inte formulerats utifrån detta uppdrag. En ökad kunskap om mångfaldsbegreppet och det intersektionella perspektivets behövs i utvecklandet av en framtida jämställdhetspolitik på området.

Otydlighet i målen. Rapporten *Tid för mångfald* visade något anmärkningsvärt, att otydliga mål gav en högre känsla av måluppfyllelse – särskilt gällande uppdraget om mångfaldsperspektiv. Majoriteten av respondenterna i studien upplevde att deras institutioner uppfyllde såväl de nationella kulturpolitiska målen som de övriga mål som finns i regleringsbrevet när det gäller mångfaldsarbete (Pripp, Plisch och Printz Werner, 2005). Otydligheten i målen om jämställdhets- och mångfaldsintegrering leder till ett ökat intryck av måluppfyllelse, vilket underminerar den politiska vilja som krävs för att ett förändringsarbete ska kunna genomföras. Tydligare målbeskrivning och utvärderingskrav skulle stärka och rikta arbetet med dessa uppdrag.

Filmområdets tio år

Sedan år 2000 har ett av de övergripande målen för statens filmstöd varit att förbättra kvinnliga filmskapares villkor. I oktober 2004 presenterade filmavtalets arbetsgrupp en avsiktsförklaring angående den filmpolitik som skulle komma att gälla i och med att det nya filmavtalet trädde i kraft 1 januari 2006. Ett av målen för 2006 års filmavtal var att förbättra kvinnliga filmskapares villkor och att avtalet skulle genomsyras av ett tydligt genusperspektiv, vilket skulle ge Svenska Filminstitutet både tydligare riktlinjer för fördelningen av de olika stöden och övergripande målformuleringar (Prop. 2005/06:3).

Det var ett klagande jämfört med tidigare filmavtal som begränsat jämställdheten till en isolerad paragraf gällande rekrytering av konsulenter: vid tillsättande av konsulenter skall styrelsen sträva efter en jämn könsfördelning (Svenska Filminstitutet, 2002).

I rapporten *Hur svårt kan det vara? Filmbranschen, jämställdheten och demokratin* (Svenska Filminstitutet, 2004) konstaterades att filmbranschen var könssegregerad och att det rådde en mans-

dominans i fördelningen av majoriteten av stöd som Filminstitutet fördelade, framförallt i genren långfilm för vuxna vilket är den branschdominerande filmkategorin med störst produktionsresurser, publikandelar och kommersiella intäkter.

Rapporten visade att även i de kategorier där kvinnor var mer jämställt representerade, såsom kort- och novellfilm, dokumentärfilm, barn- och ungdomsfilm, gynnades män ändå ekonomiskt. Kvinnor beviljades lägre andelar av medlen än sina manliga kollegor (Svenska Filminstitutet, 2004).

Rapporten rekommenderade tydligare riktlinjer till konsulenterna samt könskvotering av medlen; minst 40 procent till ettdera könet i kategorierna manus, regi och producent. Detta förslag kom att överensstämma med inriktning för filmpolitiken formulerad i propositionen *Fokus på film – en ny svensk filmpolitik* som fastslog att stödet till filmproduktion, räknat i antalet projekt som får stöd, senast ett år före avtalsperiodens slut *borde* fördelas så att ettdera könet var representerat till minst 40 procent inom kategorierna manusförfattare, producent och regissör (Prop. 2005/06:3).

Att målet i avtalet formulerades som en rekommendation, *borde fördelas*, medförde att resultaten uteblev. Svenska Filminstitutets uppgifter om andelen kvinnliga mottagare av konsulentstöd för långa spelfilmer 2000 till 2012 visar att stödet till kvinnliga filmare ökat succesivt under perioden, men utan att nå målsättningen på 40 procent. Under perioden 2000 till 2005 tilldelades 19 procent kvinnliga regissörer, 26 procent kvinnliga manusförfattare och 28 procent kvinnliga producenter stöd för lång spelfilm. Under perioden 2006 till 2012 tilldelades 26 procent kvinnliga regissörer, 37 procent kvinnliga manusförfattare och 35 procent kvinnliga producenter filmstöd till lång spelfilm (Svenska Filminstitutet, 2014a).

En betydande uppgång märks för första gången år 2013 då 38 procent kvinnor regisserade, 46 procent kvinnor skrev manus och 60 procent kvinnor producerade (Svenska Filminstitutet, 2014b). Det är det direkta resultatet av det nya filmavtal som trädde i kraft 1 januari 2013 hade skärpta jämställdhetsmål. Produktionsstöden *ska* nu fördelas jämnt mellan kvinnor och män och vid utgången av 2015 *ska* summan av de utdelade stöden under avtalsperioden ha gått till 50 procent kvinnor och 50 procent män inom var och en av de tre yrkeskategorierna regissör, manusförfattare och producent (Kulturdepartementet, 2012).

Det kan också noteras att Svenska Filminstitutet 2014 intensifierat sitt arbete med mångfald bland upphovsmän. Under rubriken *Black is the New Black* anordnades ett heldagsseminarium och en manustävling med det uttalade syftet att stödja filmer och konstnärskap som bröt med stereotyper om Afrika. Vinnaren tilldelades 150 000 kronor i utvecklingsstöd och prissumman gick till en film med tre manliga upphovsmän (Svenska Filminstitutet, 2015a).

Satsningar

År 2010 publicerade Filminstitutet rapporten *00-talets kvinnliga debutanter och jämställdheten* vars huvudsakliga slutsats var att den sneda könsfördelningen inom filmregiyrket börjar redan i unga år och att det är nödvändigt med satsningar på unga kvinnliga filmare för att underrepresentationen ska brytas (Svenska Filminstitutet, 2010).

Mot bakgrund av denna slutsats, samt insikten att jämställdhetsrekommendationen i filmavtalet inte såg ut att nås före avtalets slut, satsade regeringen 1,1 miljoner kronor till unga kvinnliga filmare i växthusprojekt under hösten 2010 och 2011. Skälet till beslutet angavs vara att utvecklingen inte gick lika fort överallt och det är fortfarande långt kvar till en jämställd svensk filmproduktion, i synnerhet när det gäller regi av lång spelfilm (Kulturdepartementet, 2010).

2011 följdes satsningen upp med 6,5 miljoner kronor under perioden 2011–2014. I september 2011 fick Filminstitutet ytterligare 750 000 kronor för projektet vilket gjorde att satsningen totalt bestod av drygt 8,3 miljoner kronor under åren 2010–2014 (Myndigheten för Kulturanalys, 2014). Det långsiktiga målet var att bidra till en ökad balans mellan kvinnor och män i fördelningen av stöd till svensk filmproduktion.

Större delen av de inledande två årens växthusstöd kom att satsas på unga kvinnliga filmare via 19 regionala resurscentrum för film och video, detta för att använda ordinarie kanaler och för att nå ut till en så stor målgrupp som möjligt för att få ett genomslag för satsningen. Satsningen ledde till växthusstöd, talangutveckling och forskning.

Fokus låg på åldersspannet 15–26, med särskild inriktning på åldrarna 15–20 år. Valet att ställa dessa åldersgrupper i centrum var en strategi tänkt för att bryta mönster som sattes i unga år. Detta kom med tiden att kritiserars av de som tilldelades medel, eftersom de menade att ålderskategorin motverkade syftet att stödja kvinnliga filmare. Under satsningens andra år hade betoningen på de särskilda ålderskraven minskat.

Positiva effekter av jämställdhetspolitiken på filmområdet

Kortsiktiga effekter. Filminstitutet menar att de särskilda satsningar har gett en mängd kortsiktiga effekter som har påverkat kvinnors möjligheter för filmskapande märkbart, framförallt i fråga om ökat antal nätverk och kontakter, tillgång till att göra film och att fler unga kvinnor får stödet att fortsätta att arbeta med film.

Stöd i filmavtalet. Det bedöms som helt avgörande att Filminstitutet har ett starkt och tydligt stöd i filmavtalet för att kunna bedriva det jämställdhetsarbete de gjort. De framsteg som kan skönjas på filmens område märktes först i och med filmavtalets skärpta formuleringar. Det tydliga uppdraget i filmavtalet är avgörande för att jämställdheten når resultat.

Ökad kunskap. Kunskapen om villkoren för unga kvinnor att göra film, liksom om vilken betydelse kön och genus har i filmbranschen ökade i och med satsningen och de rapporter som Filminstitutet lät göra och publicera. Att Filminstitutet på senare tid påbörjat ett arbete för att öka mångfalden bakom och framför kameran är också mycket positivt. Kunskapen om hur jämställdhets- och mångfaldsperspektivet samverkan tycks dock kunna ökas ytterligare.

Utmaningar för jämställdhetspolitiken på filmområdet

Långsiktigheten. Konkreta projekt som har fått medel och den ökade belysningen på frågan är god. Särskilda satsningar kommer dock inte på egen hand bidra till en ökad balans mellan kvinnor och män i fördelningen av stöd till svensk filmproduktion på lång sikt. Där bedöms filmavtalets tvingande kvoter vara det mer effektiva alternativet.

Bristande samordning i målen. Vid sidan om jämställdhetsmålet i det senaste filmavtalet infördes det automatiska förhandsstödet. Till skillnad från produktionsstöd som baseras på filmkonsulenternas kvalitativa bedömningar, tillfaller automatstödet automatiskt filmer med stark publikpotential (Svenska Filminstitutet, 2015b). Automatstödet kan endast tillfalla filmer med en budget på minst 14 miljoner kronor och med en beräknad publik på minst 250 000 besökare på biograf i Sverige och med en etablerad producent knuten till projektet.

Automatstödet diskriminerar inte direkt kvinnliga filmare, men könsmaktsordningen på filmområdet, som gör det svårt för kvinnor att vinna tillgång till de stora formaten, gör att kvinnor sällan återfinns bland de som kan komma i fråga för automatstöd. Automatstödet är ett stöd som direkt motverkar målen om ökad jämställdhet på filmområdet.

Stigmatiserande satsningar. Satsningarna på jämställdhet har kommit att i stor utsträckning handla om utbildning, nätverk och mentorprogram för kvinnor. Det kan upplevas som resursslöseri för de kvinnliga filmare som har gedigna filmutbildningar bakom sig. Även om dessa insatser kan vara betydelsefulla för kvinnliga filmares konstnärskap, kan de bidra till en stigmatisering av kvinnliga filmare som varandes i särskilt i behov av utbildning och vägledning.

Kroppslig integritet. En tredjedel av kvinnorna som deltog i Teaterförbundets undersökning *Filmbranschen och jämställdheten* har varit med om att det förekommit tafsande eller annan ovälkommen beröring alternativt ovälkomna förslag på sexuellt umgänge. Nästan hälften av kvinnorna har upplevt en sexistisk eller könskränkande jargong på arbetsplatsen, medan väldigt få av arbetsgivarna hade upprättat en handlingsplan mot sexuella trakasserier (Teaterförbundet, 2005). Kunskapen om handlingsplaner och hantering av dessa frågor var låg bland filmområdets många små produktionsbolag.

Teaterområdets tio år

Ett stort arbete, utfört av många aktörer, har genomdrivits de senaste tio åren för att förändra värderingar, normer och strukturer inom scenkonsten. Anställningar och årsverken var på ett ungefär jämnt fördelade mellan könen bland scenkonstens organisationer

(Kulturrådet 2004, 2007, 2008a, 2010) men liksom samhället i övrigt präglas scenkonsten av en horisontellt och vertikalt könssegregerad arbetsmarknad, där kvinnor och män arbetar i olika yrken och att män återfinns i högre positioner. Genom medvetna och riktade satsningar har dock detta förhållande kommit att förändras något, framförallt gällande chefsposterna under tioårsperioden.

Den fördjupade analysen *På väg mot en jämställd scenkonst* visar att cheferna på stadsteatrarna bestod av noll procent kvinnor 2005 och 2006, 25 procent kvinnor 2007 och 37 procent kvinnor år 2008 (Statens Kulturråd, 2009). Kvinnor återfanns i stället inom administrationen som sköttes av 71 procent under perioden 2007–2009 (Svensk teaterunion, 2010). Betänkandet *Kön, makt och statistisk* (SOU 2007:108) visade på en överraskande manlig slagsida av teaterchefer på regional nivå, 90 procent av länsteatrarna leddes av män år 2006.

Den ledarskapsutbildning för kvinnor i scenkonsten, som arrangerades av Teaterförbundet och Svensk scenkonst, ledde till att detta förhållande kom att förändras. Från en lång tradition av manlig dominans till exakt jämställdhet år 2009: 16 kvinnliga chefer, 16 manliga, sex delade ledarskap, varav tre män och tre kvinnor (Svensk teaterunion, 2010).

Inom organisationerna återfinns män som upphovsmän inom de större formaten. *Plats på scens* sammanställning över spelperioden 2004/2005 och 2005/2006 visade att andelen regissörer totalt hamnade inom jämställdhetens gränser, runt 45 procent kvinnor, men uppdelat på de stora scenerna på stadsteatrarna och på nationalscenen var mansdominansen 79 procent och 68 procent för respektive år (SOU 2006:42).

I övrigt uppgick maskörer och perukmakare till drygt 80 procent kvinnor mellan år 2007 och 2009. Kostym gjordes av 75 procent kvinnor under samma period. År 2009 var 73 procent av regiassistenterna kvinnor, men bara 39 procent av regissörerna, vilket var en nedgång av kvinnliga regissörer jämfört med 2007 och 2008 (Svensk teaterunion, 2010).

Ljus och ljud har varit en manlig angelägenhet. 77 procent män gjorde ljuset av scenkonstens produktioner 2009, en siffra som legat oförändrad sedan 2007. 88 procent män ljuddesignade scenkonstproduktionerna år 2007, 84 procent män 2008 och 90 procent män år 2009. (Svensk teaterunion, 2010)

Män är i högre grad representerade som regissörer och dramatiker i de resursstarka formaten, såsom i vuxenproduktioner och på stora scener, jämfört med barnproduktioner och mindre scener (Kulturrådet, 2009). Här väljer manliga regissörer dessutom i stor utsträckning att sätta upp manlig dramatik. Det hör till ovanligheterna att en manlig regissör regisserar en kvinnlig dramatiker inom vuxendramatiken, medan kvinnor regisserade manliga dramatiker i 41 procent respektive 49 procent, enligt *Plats på scens* undersökning av spelperioden 2004/2005 och 2005/2006 (SOU 2006:42).

I studien *Tid för mångfald* fastställs att de offentligt finansierade kulturinstitutionerna inte avspeglar samhällets sammansättning. Mellan 93 till 98 procent av de anställda på svenska kulturinstitutioner har sin bakgrund i västvärlden. I de fall då personer med utländsk bakgrund var anställda på institutioner återfanns de oftast på befattningar längst ner i organisationen, som butikspersonal, lokalvårdare, receptionister eller tekniker. Representationen av personer med utländsk bakgrund var lägst inom museer, teater, kultur- och konstsektorn, konsthantverk och hemslöjd, högre inom bildkonst och dans och musik. (Pripp, Plisch och Printz Werner, 2005).

Oavsett jämställdheten besöker kvinnor teatrarna i högre utsträckning än män. En viss ökning har ägt rum bland människor med arbetarbakgrund, men fortfarande råder stora skillnader mellan grupperna (Kulturrådet, 2008c).

Dansen

Inom dansen är kvinnodominansen utbredd. De sökande hos Konstnärsnämnden ligger runt 70 procent kvinnor, både som dansare och koreografer (Statens kulturråd och Konstnärsnämnden, 2015). Kvinnodominansen till trots har de skapande befattningarna koreograf och scenograf till andelen män varit mycket större på repertoarscenerna, medan de kvinnliga koreograferna återfinns på gästspelsscenerna (SOU 2006:42).

Kvinnliga koreografer med urpremiärer, premiärer och nypremiärer på de svenska dansscenerna låg på 52 procent år 2010, 52 procent 2011, 59 procent 2012 och 54 procent 2013. Kulturrådet och Konstnärsnämnden menar att utifrån ett kvantitativt 50/50 procentmål kan könsfördelningen uppfattas som positiv, men eftersom

koreografgruppen utgörs till 70 procent av kvinnor betyder det att det är betydligt svårare för kvinnliga koreografer än för manliga att få uppdrag (Statens kulturråd och Konstnärsnämnden, 2015).

Rapporten anmärker att en förvånande stor andel av de prestigefyllda institutionsuppdragen verkar ha gått till manliga koreografer. Av institutionernas största satsningar under 2013 gick många av de mest ansedda uppdragen till manliga koreografer medan verk som skapas för barn oftare gjordes av kvinnor (Statens kulturråd och Konstnärsnämnden, 2015).

Dansen präglas av internationella samarbeten, det finns en hög andel verksamma som har utländsk bakgrund. Ungefär en tredjedel av de personer som erhöll ett stipendium eller bidrag inom dans hade utländsk bakgrund 2001, 2006 och 2011, men antalet ansökningar från sökande med utländsk bakgrund har nästan tredubblats under åren 2001 till 2011 (Statens kulturråd och Konstnärsnämnden, 2015).

Familjesituationen för dansare skiljer sig från befolkningen som helhet. Av de kvinnliga danskonstnärer hade nästan hälften inga barn och av de manliga dansarna hade så många som 64 procent inga barn år 2008. Bland de som har barn har danskonstnärerna färre barn än befolkningen som helhet (Statens kulturråd och Konstnärsnämnden, 2015).

Den årliga medianinkomsten låg på 51 800 kr mer för manliga dansare än för kvinnliga dansare under perioden 2004–2005 (Konstnärsnämnden, 2009). År 2007 hade detta glapp minskat, kvinnliga danskonstnärers medianinkomst var 25 000 kr lägre än deras manliga kollegors. Dessa siffror gällde för både dansare och koreografer (Statens kulturråd och Konstnärsnämnden, 2015).

Något fler kvinnor än män har angett att de besökt en dansföreställning en gång det senaste året (Statens kulturråd 2008c).

Satsningar

Efter betänkandet *Plats på scen* avsattes sammanlagt sex miljoner kronor under 2007 till 2009 för att stödja jämställdhetsprojekt på kulturområdet. Tre miljoner tilldelades Kulturrådet och tre miljoner anslogs *Delegationen för fördelning av statsbidrag för kvinnors organisering och jämställdhetsprojekt*. Delegationen valde att foku-

sera bidragen till scenkonstområdet. Statens kulturråd fick också i uppdrag att i samråd med Konstnärsnämnden och Jämställdhetsombudsmannen redovisa en fördjupad analys av jämställdheten inom scenkonstområdet (Kulturdepartementet, 2007). Till en början formulerades detta uppdrag som en återkommande insats som skulle genomföras var tredje år (Adelsohn Liljeroth och Sabuni, 2007). Den första rapporten presenterades under rubriken *På väg mot en jämställd scenkonst* (Kulturrådet, 2009), efter det har ingen sådan fördjupning presenterats.

I januari 2014 utsågs Kulturrådet till strategisk myndighet för lika rättigheter och möjligheter oavsett sexuell läggning, könsidentitet eller könsuttryck på kulturområdet. Ambitionen med regeringens strategi är att få en samlad och långsiktig insats för HBTQ-personer. Kulturrådet tolkar uppdraget som liggandes i linje med det kulturpolitiska målet om att mångfald ska prägla samhällets utveckling (Kulturrådet och Konstnärsnämnden, 2015). Denna tolkning bedöms som positiv. Kulturrådet har också ett särskilt sektorsansvar för att målsättningarna inom den nationella funktionsnedsättningspolitiken ska uppnås.

Konstnärsnämnden och Kulturrådet ingår i den statliga satsningen *Jämställdhetsintegrering i myndigheter*. I och med 2015 års regleringsbrev ska Konstnärsnämnden och Kulturrådet ta fram planer för jämställdhetsintegrering under 2015 till 2018 i syfte att nå både de jämställdhetspolitiska målen och de nationella kulturpolitiska målen i verksamheterna. Detta är en förstärkning av de redan befintliga uppdragen till samtliga myndigheterna på kulturområdet och fortsättningen på satsningen *Jämställdhetsintegrering i myndigheter* i vilken Konstnärsnämnden deltog som en av 18 pilotmyndigheter under perioden 2013 till 2015.

Positiva effekter av jämställdhetspolitiken på scenkonstområdet

Pågående arbete ger resultat. Kulturrådets och Konstnärsnämndens verksamheter präglas av en hög medvetenhet om jämställdhet och mångfald i kärnverksamheten, som till störst del utgörs av fördelning av medel. Särskilda insatser, så som fördjupade analyser, ger otvivelaktigt en ökad synlighet och kunskap som bidrar till att utmana befintliga maktstrukturer på scenkonstområdet. Att dessa

fördjupningar blir återkommande och systematiserade skulle bidra stort till det förändringsarbetet.

Samordnade och riktade insatser ger resultat. Samordnade insatser har haft effekt, det visar inte minst jämställdhetsutvecklingen av chefstillsättningen inom scenkonsten. I och med utbildningen som arrangerades av Teaterförbundet och Svensk scenkonst förändrades en rådande struktur förvånansvärt snabbt till det bättre.

Utmaningar för jämställdhetspolitiken på scenkonstområdet

Långsiktighet. Kulturrådets uppdrag att fördjupa analysen av jämställdheten på scenkonsten var till en början formulerat som en återkommande insats (Adelsohn Liljeroth och Sabuni, 2007). Endast en sådan rapport har kommit att publiceras. Ett initiativ som hade målsättningen att vara långsiktigt fastnade på vägen. Att fördjupningar blir långsiktiga och systematiserade skulle bidra stort till det nödvändiga förändringsarbetet på området.

Kunskapsinsamlingen. Sedan 2012 är Myndigheten för kulturanalys statistikansvarig för kulturområdet och myndigheten meddelar att scenkonstens statistik är under uppbyggnad. Under tiden bedrivs ingen strukturerad kunskapsinsamling om jämställdhet på scenkonstområdet. Statistik är en tids- och personalkrävande uppgift. Det är i dag oklart vilken myndighet som på lång sikt kommer ansvara för frågan. Detta bedöms som mycket negativt för kulturens kunskapsförsörjning.

Struktur för arbetet. En tydlig och utbredd struktur för hur jämställdhetsarbetet ska genomföras saknas i dag. Kvinnors positioner inom organisationer syns inte i de systematiskt framtagna uppgifterna hittills, en långsiktighet i arbetet måste till så att tidsserier kan observeras. Frågor om det intersektionella perspektivet och om organisationernas maktförhållanden skulle också kunna ytterligare utvecklas.

Kroppslig integritet. *Plats på scen* skriver att uppgifter de tagit del av tyder på att sexuella trakasserier är ett betydande problem i scenkonsten. Det normkritiska projektet på scen- och musikhögskolornas *Att gestalta kön* visade att studenternas kroppsliga integritet inte kunde säkerställas när de mötte branschen under praktikperioden (Edemo och Engvoll, 2009).

Sveriges radios granskning av förekomsten av sexuella trakasserier i scenkonsten visade att var tredje tillfrågad scenkonstbetande kvinna svarade att hon hade blivit sexuellt trakasserad när hon hade utfört sitt arbete. Bland kvinnliga skådespelare svarade varannan att de hade blivit sexuellt trakasserade, bland männen var tionde (Sveriges radio, 2010). Rapporteringen resulterade i både ett ökat engagemang från bland annat Svensk scenkonst och Teaterförbundet, men också i ifrågasättande av uppgifterna vilket visar på scenkonstens relativa ofärdighet att både tala om och hantera förekomsten av sexuella trakasserier.

Musikområdets tio år

Musikområdet är ett område som präglas av stor ojämställdhet. Kulturrådets *På väg mot en jämställd scenkonst* noterar att könsfördelningen inom musikområdet är synnerligen avvikande från ambitionen om jämställdhet. Detta gällde såväl institutioner som fria grupper (Kulturrådet, 2009).

År 2004 arrangerades seminariet *Vems röst, vilken musik?* på Musikmuseet i Stockholm där forskare, musiker och politiker samlades för att diskutera ökad jämställdhet i musiklivet. Seminariet ledde till att konstmusikområdet kom att ingå i Kommittén för jämställd scenkonsts uppdrag. Kommittén kom att konstatera att mansdominansen var större inom konstmusiken än på dans- och teaterområdet och beskrev motståndet mot förändring som kompakt. Endast ett fåtal synbara tecken på en förändring av situationen kunde noteras.

Orkesterverksamheten. På chefspositionerna märktes en tydlig mansdominans under perioden 2004/2005 och 2005/2006. Även solisterna var till andelen fler män. Programråden för vuxenrepertoaren var mer mansdominerad än vad orkestrarna generellt var, programråden för barnrepertoaren var kvinnodominerad. Orkestrarna bestod av 33 procent kvinnor och 67 procent män under perioden. Trots att betänkandet noterade en ökning kvinnor utgjorde kvinnliga tonsättares verk runt tre procent av repertoaren (SOU 2006:42).

Föreningen KVAST (Kvinnlig Anhopning av Kvinnliga Tonsättare) visade efter en genomgång av orkestrarnas generalprogram för säsongen 2008/09 att 1,2 procent verk var komponerade av

kvinnor, 10 av 823 verk totalt. Deltagandet kom att ökas marginellt med tiden. Under spelåret 2013/2014 var 7 procent av musiken komponerad av kvinnor, Beethoven ensam uppgick till samma andel. Sex orkestrar hade noll procent verk av kvinnliga tonsättare under den undersökta spelperioden. KVASt drog slutsatsen att på landets konsertscener för orkestermusik pågår ett musikaliskt samtal där kvinnor uteslutits (KVASt, 2014).

Musikteatern präglades av en stor dominans män bland cheferna 2004/2005 och 2005/2006, endast 20 procent kvinnor var chefer. Anställda dirigenter hade en förvånansvärt hög representation kvinnor, två kvinnor och tre män, vilket avvek markant från de gästande dirigenter som på sin höjd utgjordes av fem procent kvinnor. Två kvinnliga librettister återfanns i materialet, en under respektive spelår, bland det totala antalet både tonsättare och librettister (SOU 2006:42), vilket var väldigt lågt.

Varje år produceras drygt hundra musikteaterproduktioner. Under 2007 komponerats de av 10 procent kvinnor och dirigerades av 8 procent av kvinnor. 2008 komponerades de av 4 procent kvinnor och dirigerades av 4 procent kvinnor. 2009 komponerades musikteaterproduktionerna av 17 procent kvinnor, men dirigerades inte av någon kvinna (Svensk teaterunion, 2010).

Musikområdet i stort. 2012 behandlade Konstnärsnämnden 1 700 ansökningar inom musikområdet. 34 procent av ansökningarna kom från kvinnor. Kvinnornas andel av antalet beviljade stipendier och bidrag var 40 procent och i medel erhöll kvinnorna 42 procent. Det betyder att kvinnor tilldelades medel i större utsträckning att de sökte. I en jämförelse med 2011 ökade kvinnornas andel med 4 procent. Kulturrådet noterar en långsam, men pågående trend att kvinnornas andel ökar (Statens kulturråd, 2013). I Konstnärsnämndens uppgifter har dock inte sökande antalet män och kvinnor förändrats det senaste decenniet (Konstnärsnämnden, 2011).

Stödet till fria grupper och institutioner inom scenkonsten för samarbete med tonsättare fördelades till cirka tre fjärdedelar män och en fjärdedel kvinnor 2007 och 2008. Andelen kvinnor som sökte medel ökade under 2007 och 2008 men inte i andelen kvinnor som fick stöd (Kulturrådet, 2008b).

Arrangörstödet inom musikområdet 2011 gick till 29 procent kvinnor och 71 procent män som medverkade vid de konserter som arrangörerna presenterade, även andra bidrag som Kulturrådet för-

delar visade på liknande mönster. Av de som beviljades stöd 2011 innehöll 15 procent av de konserter som presenterades helt eller delvis internationella gäststartister (Statens kulturråd, 2013).

Särskilt inom scenkonstområdena förefaller könsskillnaden vara omfattande vad gäller familjesituationen, var femte man och var tionde kvinna inom kategorin musik och teater har tre barn eller fler (Konstnärsnämnden, 2010).

Ett konstnärligt arbete märks av otrygga inkomster och arbetsmarknadssituationer, obekväma arbetstider och krav på omfattande tidsinvesteringar (Konstnärsnämnden, 2011). Med tanke på att konstnärligt yrkesverksamma män skaffar fler barn än sina kvinnliga kollegor, verkar det som att dessa villkor slår hårdare mot kvinnor.

Vad gäller kulturvanor är eget musicerande en av få kategorier där män dominerar (Statens kulturråd 2008c).

Satsningar

2007 fördelades sex miljoner till jämställdhet inom scenkonsten, via *Delegationen för fördelning av statsbidrag för kvinnors organisering och jämställdhetsprojekt* och Statens kulturråd (denna insats beskrivs utförligare under rubrik Satsningar i kapitlet Teaterområdets tio år).

I maj 2011 fick Statens musikverk regeringsuppdrag att, i samverkan med Statens kulturråd och Konstnärsnämnden samt andra parter inom musikområdet, stödja projekt för ökad jämställdhet inom musiklivet. Uppdraget löpte under perioden 2011 till 2014 och omfattade totalt åtta miljoner kronor med det långsiktiga målet att bidra till att män och kvinnor blir mer jämställt representerade i musiklivet inom de musikgenrer där behovet var som störst (Kulturanalys, 2014).

Sedan 2013 ingår Musikverket i *Jämställdhetsintegrering av myndigheter* som från och med 2015 har utökats till att till att beröra 41 myndigheter. Det nya uppdragets ska slutrapporteras 2018.

Positiva effekter av jämställdhetspolitiken på musikområdet

Ökat fokus. Vid tiden då musikområdet kom att ingå i Kommittén för jämställd scenkonsts uppdrag betraktades den bristande jämställdheten på musikområdet som en närmast irrelevant fråga. Utred-

ningen ledde till ett välbehövligt fokus på jämställdhetsfrågan inom det svenska musiklivet. Musikverkets särskilda jämställdhetsuppdrag har bidragit till att sprida information, skapa kunskap och en ökad medvetenhet. Ett stort antal nya kontaktytor för kunskaps- och erfarenhetsutbyte skapats under arbetets gång, liksom att ett antal jämställdhetsprojekt har tilldelats medel.

Samordning ger kunskapsutbyte. Musikverket har samarbetat med Statens kulturråd, Konstnärsnämnden och Myndigheten för kulturanalys vilket har tillvaratagit kompetens och utgjort grunden för kunskapsutbyte. Detta bedöms som mycket positivt.

Förstärkning av befintliga strukturer. Förutsättningarna för ett fortsatt jämställdhetsarbete från Musikverkets sida är goda med tanke på att Musikverket ingår i *Jämställdhetsintegrering i myndigheter*.

Utmaningar för jämställdhetspolitiken på musikområdet

Musiksektorn är i stort behov av jämställdhetsarbete. Musikområdet är det område som har störst utmaningar framför sig på vägen mot jämställdhet. Musikområdet är i stort behov av ett fortsatt aktivt och långsiktigt hållbart jämställdhetsarbete. Jämställdhetsarbetet försvåras av avsaknaden av en övergripande struktur för det fria musiklivet. Det uppdrag som Myndigheten för kulturanalys har fått för att utveckla statistik på scenkonstområdet skulle på sikt leda till bättre kunskap om jämställdheten på musikområdet. Dock är myndighetens framtid osäker vilket gör att den framtida kunskapsförsörjningen för detta område befinner sig i ett kritiskt skede.

Bildkonstområdet

På bildområdet är kvinnodominansen utbredd bland de utövande konstnärerna. Från 1970-talet och framåt har kvinnor utgjort majoriteten på de bildkonstnärliga utbildningarna. Att fler kvinnor verkar i konstvärlden betyder dock inte att den blivit mer jämställd. Ett tydligt mönster är att ju mer prestigefull position på konstfältet, desto färre kvinnor. I Kulturrådets rapport *Regionalitet och representation* analyseras kvinnors och mäns utställningsdeltagande vid fyra svenska museer under 1900-talet; Göteborgs konstmuseum, Malmö Konstmuseum, Moderna Museet i Stockholm och Norrköpings

Konstmuseum. I rapporten framkommer att kvinnor är under-representerade i såväl museernas utställningar som i samlingarna och att kvinnors närvaro på fältet står inte i relation till representationen på de stora museerna (Kulturrådet, 2011a).

Rapporten visar också att kvinnors representation varit låg under hela 1900-talet samt en del paradoxer, som att representationen sjönk under det (köns)politiska 1970-talet framförallt på Moderna museet, från 16 procent av utställningarna till anmärkningsvärda två procent. Räknat på hela perioden 1958–1999 utgör separatutställningarna med kvinnor på Moderna Museet fjorton procent. Nästan 84 procent av separatutställningarna på Malmö Konstmuseum har ägnats män under 1900-talet. 94 procent av separatutställningarna på Göteborgs konstmuseum har beretts män. På Norrköpings Konstmuseum var tio procent av utställningarna kvinnliga konstnärer mellan 1913 och 1938 och sjönk ytterligare efter kriget, för att vänta uppåt under 70-talet (Kulturrådet, 2011).

Rapporten konstaterar att museerna har misslyckats med att fånga ett av den moderna tidens främsta kännetecken: kvinnors ökade deltagande i skapandet av den moderna världen.

Detta förhållande förändras visserligen något över tid. En genomgång av Statens konstråds årsredovisningar 2003 till 2013 visar att inköp och skissuppdrag gått från en manlig dominans till en kvinnlig dominans över tid (Statens konstråd, 2003–2013). I Konstakademins stipendiefördelning skedde ett trendbrott för första gången år 2006 då fler kvinnor än män tilldelades stipendium. Men män fick också 2006 betydligt högre stipendiesummor än sina kvinnliga kollegor. Män hade också varit mer framgångsrika än kvinnor att få stipendier vid upprepade tillfällen (Mikael Börjeson, m flera, 2008).

Konstnärsnämnden undersökning av konstnärers inkomster visade att inkomstskillnaden mellan könen var lägre bland konstnärer än den i befolkningen. I konstnärgruppen var kvinnornas medianinkomst 88 procent av männens år 2004, vilket kan jämföras med hela befolkningen där kvinnornas medianinkomst låg på 79 procent av männens (Konstnärsnämnden 2009). Det kan ses som positivt, samtidigt visar rapporten i sin helhet att kvinnors villkor på konstens område är betydligt sämre än mäns.

En undersökning av inköpen av Stockholms läns landstings konstinköp visade att kvinnor fick sin konst såld för lägre summor än vad män fick sin konst såld för, räknat i samma material och genre.

Genomsnittspriset för kvinnors oljemålningar uppgick till 85 procent av genomsnittspriset för oljemålningar gjorda av män (Stockholms läns landsting, 2005), vilket är jämförbart med den generella löneskillnaden inom svenskt arbetsliv. Fler kvinnor än män uppger att de mottagit stöd från anhöriga för att kunna bedriva sin konstnärliga verksamhet 2008 (Konstnärsnämnden, 2011).

2009 presenterade Konstnärernas Riksorganisation och Sveriges Konsthantverkare och Industriformgivare rapporten *Konsten, så funkar det (inte)* där bland annat enkätsvar från organisationernas medlemmar presenterades. Nästan hälften av kvinnorna som svarade enkäten angav att de upplevde att deras konst bedömdes på ett särskilt sätt på grund av deras kön. Endast 23 procent av männen svarade ja på samma fråga (Konstnärernas Riksorganisation och Sveriges Konsthantverkare och Industriformgivare, 2009).

Personer med utländsk bakgrund hade under åren 2001, 2006 och 2011 stått för knappt 20 procent av ansökningarna till Konstnärsnämnden. När det gäller andelen bifall var det 2001 något större andel av dem med svensk bakgrund som fick bifall än av dem med utländsk bakgrund. Åren 2006 och 2011 däremot var andelen bifall nästan lika stor för båda grupperna (Konstnärsnämnden, 2014).

Högskoleverkets rapport *Snäv rekrytering till de konstnärliga högskolorna* (Högskoleverket, 2005) visar att antagning av elever med utländsk eller arbetarbakgrund varit låg till dessa skolor. Av Konstfack, Kungliga konsthögskolan, Teaterhögskolan i Stockholm och Beckmans designskola var det ingen som antog högre andel än 15 procent med utländsk bakgrund och 16 procent med arbetarbakgrund. Sämst mångfald hade Beckmans designskola som antog 9 procent med arbetarbakgrund och 7 procent med utländsk bakgrund.

2004 publicerades rapporten *Varför blir det så snett II* där intervjuer med makthavare och beslutsfattare gav den samlande bilden att mångfaldsarbete inte var en statusfråga (Furumark, 2004). Det som gav status på bild- och formfältet var snarare sektorns interna kriterier – och där ingick inte mångfalden.

Satsningar

Få statliga särskilda satsningar har genomförts på bild- och formområdet under tioårsperioden och bildkonsten har generellt fått stå tillbaka i statistiskförsörjningen jämfört med andra kulturområdet (Beckman och Månsson (red.) 2008). Konstnärsnämndens kartläggningar över ekonomisk jämställd inom konstområdet har därför varit lyckade i fråga om kunskapshöjning och synliggörande.

2013 fick Konstnärsnämnden uppdrag att ingå i *Jämställdhetsintegrering av myndigheter*. 2015 tilldelades Konstnärsnämnden tillsammans med ett antal andra myndigheter under Kulturdepartementet ett förtydligt uppdrag att ta fram en handlingsplan för jämställdhetsintegrering. Det var en förstärkning av det redan påbörjade arbetet *Jämställdhetsintegrering i myndigheter*. Det nya uppdragets ska slutrapporteras 2018.

Positiva resultat av jämställdhetsarbete på bild och formområdet

Långsiktighet ger resultat. Kulturrådet och Konstnärsnämndens arbete visar att ett pågående arbete under lång tid ger resultat. En tydlig ansvarsfördelning för frågan under en lång tid bidrar till ett konsekvent arbete.

Särskilda insatser. De särskilda ansträngningarna om kartläggningen av kvinnor och mäns inkomster ur ett jämställdhetsperspektiv har ytterligare ökat synlighet, fokus och opinion. Sådana fördjupningar behövs kontinuerligt som förstärkning av de redan befintliga uppdragen.

Utmaningar för jämställdhetsarbete på bild och formområdet

Det fria konstlivet. Bild- och formområdet består till stor del av makt-sfärer dit den statliga styrningen inte når. Det behövs ett strukturerat gemensamt initiativ, där både det fria konstlivet och de statligt understödda verksamheterna samverkar, för att den långsiktiga lösningen ska nås.

Kunskapsläget lågt. Till skillnad från många andra områden inom kulturen har inte någon statlig utredning genomförts som kartlägger hur jämställdhet kan ökas på bild och formområdet. Det

finns ett behov av en sådan utredning, där både jämställdhets- och mångfaldsperspektiven inkluderats i utredningsdirektiven.

Framtidens kunskapsinsamling oviss. Kunskap om jämställdhets- och mångfaldsnivån behövs eftersom det är förutsättningen för fördjupad analys, förändrade strukturer och en genusmedveten representation. För närvarande ligger ansvaret hos Konstnärsnämnden men anges också vara under utveckling på Myndigheten för Kulturanalys, där framtiden är oviss.

Musei-området

Under 2002 och 2003 utredde arbetsgruppen *Genus på museer* hur genusperspektiv kunde få större genomslagskraft i museers verksamhet. Utredningen konstaterar att det manliga kulturarvet och mäns konst varit normen på museerna, medan kvinnornas, ungdomarnas och barnens historia varit underrepresenterad. En resursenhet med kompetens inom det genusvetenskapliga fältet bedömdes vara en nödvändighet för att de förslag som arbetsgruppen la fram skulle kunna genomföras. Resursenheten skulle vara permanent och långsiktig och ha status och legitimitet i museivärlden (Ds 2003:61). En sådan enhet skapades aldrig.

Det generella och samlade kunskapsläget om utställningar på de svenska museerna är i dag lågt. Ingen systematiserad utställningsstatistik med könsperspektiv har hittats, endast sporadiska uppgifter om antal deltagande konstnärer med skriftliga avtal utifrån könsperspektiv. Under perioden 1994–2011 var Statens kulturråd ansvarig myndighet för statistiken, vilket fokuserat personal snarare än deltagande i utställningar. Från 1 januari 2012 har Myndigheten för kulturanalys övertagit ansvaret.

Vad gäller anställningarna inom museisektorn är det generella mönstret att kvinnor dominerar stort i kategorier som utställning, förmedling, pedagogisk verksamhet och kommunikation medan män dominerar i kategorierna IT och teknik (Myndigheten för Kulturanalys, 2012).

2007 visade betänkandet *Kön, makt och statistisk* att det finns en kvinnlig dominans, 57 procent, av kvinnor som chefer inom museisektorn. De exekutiva toppositionerna som museichef och VD besattes av 47 procent kvinnor, medan det på läns museerna över-

raskande fanns många fler manliga länsmuseumchefer än kvinnor, 67 procent män (SOU 2007:108).

Besöksutveckling och tillgänglighet för museer visar att det museum som besöks av störst andel män är Armémuseum med 69 procent män. Därutöver har endast fyra av de 22 museerna som deltagit i undersökningen haft mer än hälften manliga besökare under 2011. Störst andel kvinnliga besökare hade Prins Eugens Waldemarsudde där kvinnor utgjorde 71 procent av besökarna. Ytterligare sex museer under 2011 haft mer än 60 procent kvinnliga besökare enligt publikundersökningen (Statens kulturråd, 2011b).

Satsningar

Nästan tio år efter *Genus i museer* (Ds 2003:61) tilldelades Statens historiska museer tre miljoner kronor för att under 2011 och 2012 ta fram underlag och utveckla metoder för en mer jämställd representation i samlingar och utställningar och för att utarbeta nya sätt för jämställdhetsaspekter att få större genomslagskraft i museernas verksamhet.

Projektet har haft namnet *Jämus* och utgått från en jämställd representation som innefattar jämställdhet mellan könen men också HBTQ-fältet. *Jämus* har fokuserat på samlingar, utställningar och kunskapslyft. Inom området utställningar har bland annat delprojektet *Genusintegrering i befintliga utställningar* genomförts med syfte att utveckla metoder för att med små medel göra en befintlig utställning mer genusmedveten. För att öka kunskapen arrangerades bland annat *Leda mångfalt*, en ledarskapsutbildning för museumchefer. Också ett normkritiskt perspektiv på samlingar undersöktes.

De framtida utvecklingsbehov för jämställda museer är enligt *Jämus* fler handfasta arbetsmetoder för att tillämpa genusperspektiv som integrerad del i museiverksamheten. I likhet med *Genus på museer* ser *Jämus* behovet av en samordnande part för museisektorn för att säkerställa långsiktigheten.

I januari 2014 fattades beslut om att tillsätta en särskild utredare att genomföra en översyn av den statliga museipolitiken. Jämställdhetsperspektivet är inte prioriterat i det nya uppdraget men däremot konstateras att museer ska vara en angelägenhet för alla och att

olika mångfaldsperspektiv därför behöver beaktas i museers verksamhet (Kulturdepartementet, 2104).

Positiva effekter av jämställdhetsarbete i museisektorn

Synlighet och kunskapslyft. Både *Genus i museer* och *Jämus* har lett till synlighet för frågan och ökad kunskap av behoven på området.

Internt arbete. Historiska museets val att arbeta med den befintliga personalens kunskap och kompetens har gett goda resultat form av integrerat jämställdhetsarbete, vilket kan leda till mer långsiktiga konsekvenser. Uppdraget har varit tydligt relaterat till den ordinarie verksamheten och utgångspunkten har varit i forskning och beprövad erfarenhet.

Intersektionellt perspektiv. I Historiska museets tolkning av uppdraget betonas vikten av att ett jämställdhetsarbete bör utgå från ett genusperspektiv som också omfattar HBTQ-frågor. Detta har gett goda resultat i arbetets utformning som blivit mer fördjupat och mer omfångsrikt.

Utmaningar för jämställdhetsarbete i museisektorn

Snäva tidsramar. Liksom många museer har Historiska museets verksamhet långa planeringsprocesser med projekt och utställningar förberedda flera år framåt. Satsningens korta tidsramar begränsade *Jämus* arbete, framför allt i kritiska faser som uppstart, utformning och inriktning.

Fortsatt arbete krävs. *Jämus* projekt har visat på betydelsen av att museerna bidrar till samhällsdiskussionen kring representation ur ett intersektionellt perspektiv. *Jämus* har bidragit till att genus på museer i lite högre utsträckning ses som en viktig samhällsfråga och diskuteras i ökad omfattning på något fler arenor. Långsiktigheten i detta arbete är dock ovisst. Myndigheten för Kulturanalys rekommenderar att den nytillsatta museiutredningen bör beakta denna insikt och att statligt stöd även i fortsättningen ska ges för att förbättra förutsättningarna till ett långsiktigt jämställdhetsarbete inom museisektorn (Myndigheten för Kulturanalys, 2014). Att jämställdhets- och mångfaldsperspektivet i framtiden också innefattar utställande konstnärer är en självklarhet.

Sammanfattning och förslag på förbättringar

Den här rapporten visar att kulturens arbetsmarknad generellt är könssegregerad både vertikalt och horisontellt. Enstaka förbättringar har skett på området, men utvecklingen märks också av en oroande brist på framsteg. Villkoren på kulturområdet har visat sig vara svårföränderliga.

Den statliga jämställdhetspolitiken har genomförts främst via två strategier; särskilda insatser och förstärkning av befintliga regelverk. Fördelen med de särskilda satsningarna är att synligheten och kunskapen ökar och att projekt blir gjorda. Nackdelen är att de strukturella frågorna har en tendens att förbli ohanterade i en politik som opererar genom fristående insatser.

Förtjänsten med den andra strategin – förstärkning av det befintliga regelverket – är att politiken vinner i långsiktighet. Å andra sidan är utmaningen är att de befintliga regelverken behöver uppdateras, utvecklas och förbättras.

Har jämställdhetspolitiken genomförts på ett effektivt sätt med rätt stöd till berörda aktörer?

Ett antal statliga initiativ har alltså genomförts för ökad jämställdhet på kulturområdet de senaste tio åren. Det har lett till att frågan tidvis fått ett välbehövligt fokus. En del av jämställdhetsutvecklingen är beroende av förändrade attityder och inställningar och till detta kan särskilda satsningar bidra. Men det behövs ett längre perspektiv för att jämställdhet ska kunna uppnås på kulturområdet. Till de generella utmaningarna hör *långsiktighet*, *kunskapsinsamling*, *samordning* och *uppföljning*. Att dessa aspekter fungerar bättre i framtiden är centralt för att en nödvändig kontinuitet skall uppnås i förändringsarbetet.

Långsiktighet. Svårigheten med att hitta samordnade statistiska uppgifter tyder på att insatserna på jämställdhet och mångfald på kulturområdet hittills varit otillräckligt systematiskt organiserade. En tydlig struktur för jämställdhetspolitikens långsiktiga arbete saknas i dag på kulturområdet. Det måste till ett längre perspektiv i politiken. Under tioårsperioden har ett antal initiativ kommit att avslutas i förtid i och med regeringsskifte, myndigheters nedläggning eller omorganisering av uppdrag. *Jämställdhet och mångfald är*

perspektiv som behöver säkra strategier för att överbrygga tillfälliga eventualiteter.

Kunskapsinsamling. Förskjutning av statistikansvaret mellan myndigheter har hittills haft mycket negativa konsekvenser för kunskapsförsörjningen på kulturområdet. Kulturens statistikförsörjning befinner sig dessutom i ett kritiskt skede i och med att framtiden för Myndigheten för Kulturanalys är oviss. Också på detta område måste en långsiktighet komma till. *Jämställdhet och mångfald kräver strategier för en långsiktig kunskapsinsamling.*

Samordning. Förslag om en samordnande part har presenterats av flera aktörer på kulturområdet under tioårsperioden. Förekomsten av sådana rekommendationer visar på ett identifierat behov av samordning och systematisering. Att inrätta en särskild myndighet kan leda till förbättringar för långsiktighet, kunskapsinsamling, samordning och uppföljning. En samordnande myndighet måste i så fall få i uppdrag att låta det intersektionella perspektivet bli vägledande för verksamheten. *Myndigheters kapacitet för samordnat jämställdhets- och mångfaldsarbete bör bättre tas till vara.*

Uppföljning. Ett fungerande uppföljningssystem är bestämmande för att jämställdhetsarbetets effekter på kulturområdet. Myndigheters och verksamheter med offentligt stöd behöver betydligt utveckla metoderna för uppföljning och återrapportering för att säkerställa långsiktigheten i förändringsarbetet. *Offentligt finansierade verksamheter bör tilldelas tydligare målformuleringar och återrapporteringskrav för relevanta utvärderingar och framgångsrikt framtida arbete.*

Är målen och indikatorerna för uppföljning av politiken relevanta eller bör de revideras?

När de nationella jämställdhetspolitiska målen formulerades för samhällsområdena exkluderades kulturområdet från målsättningarna. Detta kan ha härstammat från idéer armlängds avstånd och kulturens särställning. Kultursektorn förefaller med tiden ha utvecklat ett eget jämställdhetspolitiskt förhållningssätt som utmärks av brist på långsiktighet och svag, om någon, koppling till de nationella jämställdhetspolitiska målen. Den här rapporten visar att kulturens område är i stort behov av att belysa och ta fram kunskap om hur de jämställdhetspolitiska målen ska kunna uppnås. *Kulturområdet*

bör tydligare inbegripas i de nationella jämställdhetspolitiska målen, vilka behöver utvecklas och fördjupas så att målformuleringarna omfattas av det intersektionella perspektivet.

Tydligare målbeskrivning. Otydlighet i målen leder till ett falskt intryck av måluppfyllelse, vilket underminerar ambitionen och viljan som krävs för att ett förändringsarbete ska kunna genomföras. *Ett tydliggörande av målen behövs för att ett praktiskt, relevant och riktat arbete ska kunna formuleras.*

Tydligare återrapportering. Lättnades i den statliga styrningen innebar en större frihet för myndigheter och institutioner som inte behövde fokusera på återrapportering av måluppfyllelser. Denna förändring skedde på bekostnad av långsiktigheten i arbetet för jämställdhet och mångfald. *Tydligare krav på återrapportering av jämställdhets- och mångfaldsuppdragen behövs för att formulera relevanta strategier.*

Kunskapsinsamling. Ansvarsförskjutning mellan myndigheter har hittills haft mycket negativa konsekvenser för kunskapsöverblicken, fördjupningen och möjligheten till strategiskt arbete på kulturområdet. Just nu befinner sig kulturens kunskapsförsörjning i ett kritiskt skede eftersom framtiden för Myndigheten för Kulturanalys är osvis. *En långsiktig plan för framtida statistikförsörjning på kulturområdet bör formuleras per omgående.*

Samordning. Myndigheters kapacitet till samordning och kunskapsöverlämning kan bättre tas till vara. *Statistikansvariga myndigheter kan tilldelas samordnande uppdrag att utvärdera och analysera hur de nationella jämställdhetspolitiska målen ska uppnås.*

Förstärkning av mångfalds- och jämställdhetsintegrering. Att metoden jämställdhetsintegreringen har fått ytterligare stöd i och med *Jämställdhetsintegrering i myndigheter* bedöms som mycket positivt. Ett liknande initiativ för mångfaldsintegrering skulle otvivelaktigt bidra till en utveckling i positiv riktning för mångfaldsuppdraget. *Den förstärkning av myndigheters jämställdhetsintegrering som pågår fram till 2018 bör samordnas med en förstärkning av myndigheters arbete för mångfaldsintegrering.*

Kulturen är en arena för demokrati och deltagande. Det är därför särskilt viktigt att reformerna jämställdhet och mångfald genomförs här. Förslagen i den här rapporten syftar till att ta några steg i en riktning så att målet om allas lika möjlighet att delta i kulturlivet en dag ska kunna bli verklighet.

Källor

- Adelsohn Liljeroth, Lena och Sabuni, Nyamko. 2007. ”Vi ska bryta scenkonstens reaktionära könsmonster.”. *Dagens Nyheter*.
- Börjeson, Mikael med flera. 2008. ”Konsten att bli konstnär”, *Praktiske grunder*, nr 1.
- Ds 2003:61. 2004. *Genus på museer*. Kulturdepartementet.
- Ds 2013:37. *Ett uppföljningssystem för jämställdhetspolitiken*. Socialdepartementet.
- Edemo, Gunilla och Engvoll, Ida (red.). 2009. *Att gestalta kön. Berättelser om scenkonst, makt och medvetna val*. Teaterhögskolan i Stockholm.
- Furumark, Anna. 2004. *Varför blir det så snett II? En rapport om konst och makt år 2004*.
- Holgerson, Charlotte, Wahl, Anna, Höök, Pia & Linghag, Sophie (red.) (2011). *Det ordnar sig: teorier om organisation och kön*. 2., [uppdaterade] uppl. Lund: Studentlitteratur
- Högskoleverket. 2005. *Snäv rekrytering till de konstnärliga högskolorna*.
- Konstnärernas Riksorganisation och Sveriges Konsthantverkare och Industriformgivare. 2009. *Konsten så funkar det (inte)*. Hermele, Vanja. Laholm:2009.
- Konstnärsnämnden. 2009. *Konstnärernas inkomster – en statistisk undersökning av SCB inom alla konstområden 2004–2005*.
- Konstnärsnämnden. 2010. *Konstnärernas inkomster ur ett jämställdhetsperspektiv. Ekonomi, arbete och familjeliv*.
- Konstnärsnämnden. 2011. *Konstnärernas inkomster, arbetsmarknad och försörjningsmönster*.
- Konstnärsnämnden. 2014. *Årsredovisning 2013*.
- Konstnärsnämnden. 2015. ”Regeringsuppdrag 2013” och ”Regeringsuppdrag 2015”. www.konstnarsnamnden.se
- Kulturdepartementet. 2007. ”Tid för kultur. Kulturområdet förstärks med drygt 200 miljoner kronor.” Pressmeddelande 20 september 2007.
- Kulturdepartementet. 2010. ”Regeringen satsar på jämställdhet i svensk film.” Pressmeddelande 16 juni 2010.

- Kulturdepartementet. 2012. *2013 års filmavtal*.
- Kulturdepartementet. 2014. *Översyn över den statliga museipolitiken*. Dir. 2014:18.
- Kvinnlig anhopning av svenska tonsättare. 2014. www.kvast.org.
- Myndigheten för Kulturanalys. 2012. *Museer 2011*, Kulturfakta 2012:2.
- Myndigheten för Kulturanalys. 2014. *Bland förebilder och föreställningar. Jämställdhetsarbete på kulturområdet*.
- Myndigheten för kulturanalys, 2015. Hemsida: www.kulturanalys.se.
- Månsson, Sten och Beckman, Svante (red.). *KulturSverige. Problem-analys och statistik*. 2008. Linköpings universitet.
- Pripp, Oscar, Plisch, Emil och Printz Werner, Saara. 2005. *Tid för mångfald*. Mångkulturellt centrum och Kulturdepartementet.
- Prop. 1996/97:KrU1. *Kulturpolitik m.m.* Kulturutskottet.
- Prop. 2005/06:3. *Fokus på film – en ny svensk filmpolitik*. Utbildnings- och Kulturdepartementet.
- Prop. 2005/06:155. *Makt att forma samhället och sitt eget liv*. Socialdepartementet.
- Prop. 2009/10:3. *Tid för kultur*. Kulturdepartementet.
- SOU 2006:42. *Plats på scen. Betänkande av Kommittén för jämställdhet inom scenkonstområdet*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2007:108. *Kön, makt och statistisk*. Socialdepartementet.
- Statens Historiska museer. 2013. *Uppdrag jämställda museer. Jämusrapport*.
- Statens konstråd. 2003–2013. *Årsredovisningar 2003–2013*.
- Statens kulturråd. 2004. *Teater och dans 2003*. *Kulturen i siffror* 2004:4.
- Statens kulturråd. 2007. *Teater och dans 2004–2005*. *Kulturen i siffror* 2007:2.
- Statens kulturråd. 2008a. *Teater och dans 2006*. *Kulturen i siffror* 2008:1.
- Statens kulturråd. 2008b. *Jämställdhet inom scenkonstområdet. Delrapport*.
- Statens kulturråd. 2008c. *Nya kulturvanor. Svenska kulturvanor i ett 30-årsperspektiv: 1976–2006*. *Kulturen i siffror*. 2008:6.

- Statens kulturråd. 2009. *På väg mot en jämställd scenkonst*. 2009:1.
- Statens kulturråd. 2010. *Scenkonst och musik 2007–2008*. Kulturen i siffror 2010:2.
- Statens kulturråd. 2011a. *Representation och regionalitet. Genusstrukturer i fyra svenska konstmuseisamlingar*. Kulturpolitisk forskning, nr 3.
- Statens kulturråd. 2011b. *Besöksutveckling och tillgänglighet för museer*.
- Statens kulturråd och Konstnärsnämnden. 2013. Arrangörer på musikområdet.
- Statens kulturråd och Konstnärsnämnden. 2015. Översyn över statens nuvarande insatser inom dansen.
- Stockholms läns landsting. 2005. *Jämställda kulturbidrag*.
- Svenska Filminstitutet. 2002. *Män, män, män och en och annan kvinna*. (red.) Vanja Hermele.
- Svenska Filminstitutet och Filmkonst. 2004. *Hur svårt kan det vara? Filmbranschen, jämställdheten och demokratin*. (red) Vanja Hermele, Cecilia Edström och Camilla Larsson.
- Svenska Filminstitutet. 2010. *00-talets kvinnliga debutanter och jämställdheten*.
- Svenska Filminstitutet. 2014a. ”Långa filmer med biopremiär 2000–2012.” www.sfi.se.
- Svenska Filminstitutet. 2014b. *Årsredovisning 2013*.
- Svenska Filminstitutet. 2015. ”Vinnarna av Black is the New Black”. www.sfi.se
- Svenska Filminstitutet. 2015a. ”Filmavtalet”. www.sfi.se
- Svensk teaterunion. 2010. ”Ups and Downs in Swedish Theatre.” *News From Swedish Theatre*.
- Sveriges radio. 2010. ”Scenens sexuella trakasserier, Ekot granskar.
- Teaterförbundet. 2005. *Filmbranschen och jämställdheten*.

Underlag till Jämställdhetsutredningen U 2014:06

Hälsa

*Karin Schenck-Gustafsson, professor
Karolinska institutet*

*Sara Dahlin, utredare
Socialstyrelsen*

Disposition

Denna text är skriven på uppdrag av regeringens Jämställdhetsutredning (U 2014:06). Initialt beskriver vi det aktuella kunskapsläget om kön, hälsa och sjukdom, sedan gör vi en jämförelse med hur det var år 2004 med utgångspunkt från en rapport från Socialstyrelsen, samt hur det utvecklats fram till år 2014. Vi analyserar framsteg och utvecklingsområden under denna 10-årsperiod och ger ett antal förslag för att nå ökat genomslag i hälso- och sjukvården. Avslutningsvis redovisar vi slutsatser och rekommendationer för framtiden.

Innehåll

1. Bakgrund.....	416
2. Upplägg.....	416
3. Kön och genus i hälsa och sjukdom.....	417
4. Allmänna reflexioner om könsskillnader och forskningsläge ..	419
5. Fler nationella uppföljningar behövs men också en fortsatt utveckling	422
6. Huvudsakliga framsteg respektive utvecklingsområden under 10-årsperioden	428
7. Förslag för ökat genomslag av jämställdhet i hälso- och sjukvård.....	439
8. Slutsatser och rekommendationer för framtiden	441
9. Referenslitteratur	444

1. Bakgrund

Målsättningen i Hälso- och sjukvårdslagen är att ge en god vård på lika villkor och att alla människor har rätt till detta. Resurserna bör fördelas likvärdigt oavsett olika diskrimineringsgrunder där en persons kön alltid har stor betydelse. Diagnoser, vård och behandling ska utgå från patienternas faktiska behov utan att påverkas av felaktiga föreställningar och uppfattningar, till exempel om kvinnor och män. Det innebär att vården måste ta hänsyn till könsskillnader och könsspecifika behov. Detta kan innebära att lika inte alltid är rätt och att olika inte alltid är fel. Vården måste ha ett köns- och genusperspektiv för att bli jämställd.

Dessa frågor blir mer och mer aktuella. Världshälsoorganisationen (WHO) har i många sammanhang pekat på vikten av att integrera ett jämställdhetsperspektiv i forskning och vård. Under 2014 har myndigheter i Bryssel, EU, och i Washington, USA, kommit ut med krav om ökade köns- och genusaspekter speciellt vid preklinisk och klinisk forskning. I Sverige kom redan på 1990-talet en utredning *Jämställd vård – olika vård på lika villkor* (SOU 1996:133), som pekade på en rad områden där jämställdheten kunde förbättras. Likaså gavs ett flertal förslag på hur man skulle kunna minska skillnader i landstingen och i den medicinska forskningen samt öka medvetenheten om köns- och genusrelaterade faktorer. Sedan dess har flera rapporter publicerats inom området, bland annat från Socialstyrelsen 2004 och 2009. Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) genomförde dessutom under 2009–2014, på initiativ av regeringen, en stor satsning kallad Hållbar Jämställdhet (HÅJ).

2. Upplägg

Vi har i vår analys utgått från Socialstyrelsens rapport från 2004, "Könsperspektiv på hälso- och sjukvården" initierad av Olivia Wigzell, numera generaldirektör på Socialstyrelsen. I projektets styrgrupp ingick *Kjell Asplund* (ordförande), *Åsa Börjesson*, *Roger Holmberg*, *Gunilla Hulth-Backlund* och *Måns Rosén*. *Ingrid Schmidt* var projektledare och ett antal externa experter yttrade sig. (En av experterna var Karin Schenck-Gustafsson).

Några speciella indikatorer användes inte i denna rapport utan man beslutade att alla uppdrag och projekt så långt som möjligt

skulle ta hänsyn till könsperspektivet för att säkerställa en integrering på ett medvetet sätt i allt arbete.

Vi har i denna rapport undersökt vad som hänt sedan 2004 under en 10-årsperiod och bland annat granskat Socialstyrelsens utredning *Mot en mer jämställd sjukvård och socialtjänst*, 2009, Socialstyrelsens och SKL:s *Öppna Jämförelser Hälsa- och sjukvård* 2013, SKL:s utredning *Ojämställdhet i hälsa och vård*, 2014, Myndigheten för Vårdanalys rapport *En mer jämlik vård är möjlig. Analys av skillnader i vård, behandling och bemötande* 2014:7, samt Statistiska Centralbyråns (SCB) skrift *På tal om kvinnor och män*, 2014.

3. Kön och genus i hälsa och sjukdom

Med könsskillnader menar vi biologiska skillnader och med genus-skillnader menar vi skillnader som har med samhället att göra såsom kultur, etnicitet, socioekonomi, men även omedvetna attityder.¹ I den aktuella strävan efter individriktad behandling är det också viktigt att förstå vad X- och Y-kromosomen betyder för både genotyp och fenotyp; det vill säga på cellnivå, på organnivå, för sjukdomsmekanismer och sjukdomsuttryck, för patofysiologin och för det socio-psykologiska. Män och kvinnor upplever sjukdom och hälsa olika och blir bemötta i vården på olika sätt. De attityder som finns i samhället finns också på våra vårdinrättningar. Med genusmedicin menas köns- och genusaspekter inom medicinen innefattande både biologi och samhälle. Institute of Medicine i USA publicerade år 2001 en konsensusrapport från framstående forskare och kliniker som sammanfattade vad kön/genus betyder för sjukdom och hälsa ”*Exploring the Biological Contribution to Human Health – Does Sex Matter?*”. Sammanfattningen löd: ”Sex does matter. It matters in ways that we did not expect.” En uppdatering gavs ut 2012.² Där poängterades att viktiga könsskillnader finns inom alla medicinska områden från psykiatri/psykologi till genetik – inom cellbiologin påpekades att varje cell har ett kön, inte bara s.k. köns-celler.

---

¹ Karger 2012, Eds Schenck-Gustafsson K et al, *Handbook of Clinical Gendermedicine*.

² *Institute of Medicine of the National Academies, 2012, Ed: Wizemann TM. Sex-specific reporting of scientific research. A workshop summary.*

Det är numera välkänt att förekomsten av vissa sjukdomar skiljer sig mellan män och kvinnor även om man bortser från de sjukdomar som är relaterade till vårt reproduktiva system. Orsaker, ärftlighet, riskfaktorer, sjukdomsmekanismer, förekomst, diagnostik, behandlingssvar och prognos kan skilja sig mellan män och kvinnor. Hur man förebygger sjukdom kan också skilja sig åt, till exempel kan kvinnor och män ha speciella riskfaktorer oftast kopplade till det reproduktiva systemet. Vissa riskfaktorer, såsom missbruk av tobak och alkohol, har könsolika effekter biologiskt och i samhället. Sannolikt svarar kvinnor och män också olika på olika typer av förebyggande metoder.

Några exempel på sjukdomar som är vanligare hos kvinnor är benskörhet, lungsjukdomar, inflammatoriska sjukdomar (såsom SLE, reumatoid artrit, multipel skleros, sköldkörtelsjukdomar), gallsten, vissa hjärntumörer såsom meningom, irritabel tjocktarm, migrän, ätstörningar, depression/ångest, fibromyalgi, Raynauds sjukdom, whiplash, läckage och prolaps i mitralisklaffen, Takotsubos sjukdom, paroxysmal förmakstakykardi, spasm och dissektion i hjärtats kranskärl och hjärtinfarkt utan kranskärlsförträngning. Exempel där genusfaktorer kan spela stor roll, såsom krav och inställningar från samhället, är ätstörningar och depression.

Exempel på sjukdomar som är vanligare hos män är hjärtinfarkt med kranskärlsförträngning, infektioner, diabetes mellitus, matstrupscancer, tjocktarmscancer, magsår, schizofreni, autism, ADHD, alkoholism, obesitas, malaria och psoriasis. Samma sjukdom kan också skilja sig åt mekanistiskt och ge olika symptom (till exempel hjärtinfarkt, hjärtsvikt) och sjukdomsmanifestationer (till exempel borrelia, malaria) hos män och kvinnor.

Vissa sjukdomar förekommer lika mycket hos båda könen, men det är viktigt att ta hänsyn till aspekter som hur graviditet, klimakteriet och medicinering med p-piller/klimakteriehormoner/testosteron påverkar exempelvis läkemedelseffekter och sjukdomsmanifestationer.

Män och kvinnor kan reagera olika på läkemedel. Kvinnor är underrepresenterade i kliniska läkemedels- och i andra kliniska studier, till exempel hjärtkärlstudier. I basalforskningen ingår endast några procent djur eller celler inklusive stamceller av honkön. I många kliniska studier finns ingen köns- och genusanalys av resultat. I en del studier, till exempel övervikts- och depressionsstudier, är män

underrepresenterade eller underdiagnostiserade. Biverkningar och dosering kan skilja sig bland könen, vilket är viktigt att känna till, men detta är fortfarande dåligt dokumenterat och utrett. Ett pågående arbete med att bygga upp en kunskapsbank om köns- och genusaspekter på läkemedel pågår i Stockholms Läns Landsting och inom ramen för den nationella kunskapssiten Janusinfo³ i samarbete med Food and Drug Administration (FDA) i USA och Europeiska Läkemedelsmyndigheten genom svenska Läkemedelsverket. I en analys av de första 130 läkemedlen (alla rekommenderade av Läkemedelskommittén) fann vi att i cirka 25 procent behövdes separata könsspecifika rekommendationer som inte fanns med i FASS. År 2012 utkom en internationell lärobok i genusmedicin som täcker de vanligaste sjukdomsområdena samt farmakologiska aspekter.⁴ Detta område har även uppmärksammats under 2014, speciellt av världens största forskningsinstitut, National Institute of Health (NIH) och lika läkemedelsmyndighet, Food and Drug Administration FDA i USA. Skärpta krav utfärdades gällande prekliniska forskningsanslag respektive på kliniska läkemedelsstudier vilket innebär att dessa alltid måste ha ett köns- och genusperspektiv.⁵ Även inom EU görs nu liknande ansatser bland annat inom ramen för projektet "A Roadmap for Gender Medicine in Europe".⁶

4. Allmänna reflexioner om könsskillnader och forskningsläge

Det är klart att man måste ta hänsyn till könsskillnader i sjukdomsyttringar, olika riskfaktorer, olika prevalens av sjukdomen, olika behandlingssvar och olika prognos. Därför kanske lika resultat kan vara fel och olika resultat kan vara det rätta. Det är viktigt att i kliniska studier göra en så kallad prespecificerad statistisk styrkeberäkning innan studiestart för att veta hur många män och kvinnor som behöver inkluderas, liksom att alltid ha könssuppledd statistik och att alltid göra en köns- och genusanalys av resultatet.

³ www.janusinfo.se/genus

⁴ Karger 2012, Eds: Schenck-Gustafsson K, DeCola P, Pfaff D, Pisetsky D *Handbook of Clinical Gender Medicine*.

⁵ Clayton J, Collins FS *Nature* 15 MAY, 509,283,2014, www.FDA.gov website Nov 23, 2014.

⁶ EU *GenMed*, No 602050.

Ibland är den könsspecifika kliniska kunskapen bristfällig, och det är ofta svårt att avgöra vad ”ett likvärdigt sjukdomstillstånd” innebär. Även om vissa förbättringar har skett finns fortfarande områden med minimala evidensbaserade kunskaper om köns- och genuskillnader. Exempel på ett sådant område är psykiatri- och beroendevård där det fortfarande tas för lite hänsyn till genusmedicinska aspekter i motsats till hjärt-kärlområdet som är mera belyst. Extremt dåligt är det inom pre-klinisk forskning där majoriteten av försöksdjur är av honkön trots att målgruppen ibland är till övervägande del kvinnliga patienter. När det gäller cellforskning, inklusive stamcellsforskning, anges sällan om cellerna kommer från män eller kvinnor. Detta har forskning visat kan ha stor betydelse.⁷ Denna typ av studier ligger till grund för utvecklingen av läkemedel. Ett klassiskt exempel är smärtforskningen,⁸ där 97 procent av djurexperimentella studier utförs på handjur trots att målgruppen är äldre kvinnor med kronisk smärta.

Inom hjärt-kärlsjukvård har kunskapen om köns- och genus-specifika skillnader ökat betydligt, dock kvarstår mycket att göra.⁹ Könsskillnader inom omhändertagandet vid sjukdom har förbättrats, till exempel vad gäller fördröjningstider vid akut hjärtinfarkt och stroke, men det finns fortfarande kunskapsluckor inom detta område. I majoriteten av alla strokestudier ingår endast en tredjedel kvinnor, trots att det är lika vanligt eller till och med vanligare bland äldre kvinnor än män. Hjärt-kärlsjukdom är ju den vanligaste dödsorsaken för både kvinnor och män. Under perioden 2004–2014 har dödligheten i Sverige drastiskt minskats, upp till en halvering hos männen. Hos kvinnor är denna minskning dock inte lika uttalad. Anledningen till denna nedgång i mortaliteten har tillskrivits förbättrade levnadsförhållanden och livsstil liksom bättre läkemedel. Framför allt beror det på det förbättrade akuta omhändertagandet vid hjärtinfarkt (ballongvidgningsingrepp) framför allt hos män och vid stroke för båda könen genom införandet av så kallad trombolys (propplösande läkemedel).

Mer kunskap behövs av utforskade områden inom hjärt-kärlområdet såsom *hjärtsviket*. Här har kvinnor oftare än män en beva-

⁷ Beery AK, Zucker I (2011) Sex bias in neuroscience and biomedical research. *Neurosci Biobehav Rev* 35: 565–572.

⁸ Greenspan JD, A consensus report, *Pain* 132 (2007) s. 26–45.

⁹ *Kvinnohjärtan*, Red. Schenck-Gustafsson K. Studentlitteratur, 2011.

rad vänsterkammarfunktion, samt den sällsynta formen som kallas Takotsubo (Brustet hjärta-syndrom). Ett annat område är *hjärtinfarkt* där kvinnor oftare än män saknar signifikanta kranskärlsförträngningar och har annorlunda former av angina pectoris (kärlkramp i hjärtat). I båda fallen finns få studier om hur de kvinnliga formerna av sjukdomarna ska behandlas.

Vid *rytmrubbningar* är det mest kvinnor som får en viss läkemedelsutlöst livshotande rytmrubbning (torsade de pointe kammatakykardi) på grund av könsskillnader i hjärtats retledningssystem. Rytmrubbningar ter sig olika mellan könen, till exempel är förmaksflimmer vanligare hos män men farligare för kvinnor eftersom de vid förmaksflimmer oftare än männen drabbas av stroke. Trots denna kunskap får kvinnor med förmaksflimmer för lite strokeförebyggande blodförtunnande medicin sannolikt på grund av ovetenskapliga försiktighetsskäl eftersom de är äldre. Viktig är även att ta hänsyn till köns- och genusaspekter vad gäller riskfaktorer där de etablerade faktorerna kan ha en annan betydelse för kvinnor. Till dessa riskfaktorer räknas högt blodtryck, höga blodfetter, diabetes, stress, rökning, övervikt, fysisk inaktivitet, dålig mat. Dock är det viktigt att även ta hänsyn till speciellt kvinnliga riskfaktorer såsom graviditets- och förlossningskomplikationer, för tidigt klimakterium, polycystiskt ovariesyndrom (blåsor på äggstockarna tillsammans med riskfaktorer), att inte amma, och att vissa bröstcancerbehandlingar kan medföra framtida hjärt-kärlsjukdomar.

Könshormoners betydelse för hjärt-kärlsjukdom liksom sexuell dysfunktion är områden som behöver utredas bättre för både män och kvinnor. Trots att förekomsten av underliggande sjukdom är lika stor hos båda könen förekommer en underbehandling hos kvinnor till exempel vid insättning av implanterbar hjärtstimulerare tillsammans med hjärtsviktpacemaker. En anledning är just att aktuell kunskap om biologiska könsskillnader i hjärtat ännu inte fått spridning till de kliniska prövarna. Indikationen för hjärtsviktpacemakerbehandling kan skilja sig mellan män och kvinnor där QRS-bredden (längden på en del av EKG-komplexet) hos kvinnor kan vara kortare än männens för att indikation ska föreligga.¹⁰

De flesta hjärtsviktstudier som ligger till grund för riktlinjer har utförts på den manliga typen av hjärtsvikt (med nedsatt vänster-

---

¹⁰ Zusterzeel R et al, *JAMA Intern Med.* 2014;174(8):1340-1348.

kammarfunktion) och ännu finns ingen evidensbaserad behandling för den kvinnliga typen av hjärtsvikt (med bevarad vänsterkammarfunktion).

När det gäller den avancerade slutna somatiska sjukvården finns en del rapporter om att kvinnliga hjärtpatienter oftare placeras på vanlig medicinavdelning i motsats till män som hamnar på hjärtintensiven.¹¹ Även om kvinnor är äldre och multisjuka vet vi att de ändå har mycket goda effekter av den aggressiva invasiva behandling som erbjuds på de mer högspecialiserade hjärtavdelningarna.

När det gäller underbehandling med läkemedel för kvinnor inom hjärt-kärlområdet kvarstår fortfarande sådana såsom warfarin vid förmaksflimmer, ACE-hämmare vid hjärtsvikt och högt blodtryck, blodfettsänkare och acetylsalicylsyra efter hjärtinfarkt.¹² Att svenska kvinnor inte uppnådde rekommenderade målvärden vid högt blodtryckssjukdom visades 2014 i en avhandling från Göteborgs universitet.¹³

5. Fler nationella uppföljningar behövs men också en fortsatt utveckling

Olika myndigheters publicerade analyser från de senaste åren har på en del vårdområden kommit fram till olika resultat och bedömningar. Ett exempel är behandling av gråstarr där det i ett dokument från SKL hävdas att väntetiderna är längre för kvinnor men Socialstyrelsen anger att ingen skillnad längre existerar mellan könen.¹⁴ Detta kan i och för sig bero på att man redovisar olika mättillfällen, men de skilda resultaten är ändå förvirrande. Dessutom går det allmänt inte att finna några diskussioner om betydelsen av eventuella biologiska skillnader. En samordning och samstämmighet av utredningarna vore att föredra.

Öppna Jämförelser som tillkommit sedan Socialstyrelsen rapport 2004 är ett utmärkt instrument framförallt för egenjämförelse inom de olika landstingen i Sverige. Däremot saknas fortfarande kom-

¹¹ Herlitz J, Dellborg M, Karlsson T, et al. Treatment and outcome in acute myocardial infarction in a community in relation to gender. *Int J Cardiology*. 2009; 135:315-22.

¹² Johnston N et al, *Eur Heart J*. 2011 Jun;32(11):1331-6 .

¹³ Treatment of hypertension in women and men, *Avhandling, Sahlgrenska Akademien, Ljungman C*, sept 2014.

¹⁴ SKL 2014. Ojämställdhet i hälsa och vård, s. 7.

pletta köns- och genusanalyser av resultaten och insikten att lika inte alltid är rätt. Utvecklingen går mot att alltmer könsuppdelad statistik redovisas inom de olika sjukdomsområdena, men det är inte helt komplett inom alla områden. Att landstingsvisa jämförelser är huvudfokus och att skillnader *beskrivs*, snarare än *analyseras*, är begränsande för genomslaget av köns- och genusaspekter.

Sedan 2004 har ett flertal *kvalitetsregister* tillkommit eller förfinats som till exempel Läkemedelsregistret, Swedeheart (RiksHIA, Scaar, Sephia), Hjärtsviktregistret, Förmaksflimmerregistret, Riksstroke, Pacemaker och ICD-registret.

Dock kan det ibland vara svårt och ta lång tid att få tillgång till könsdifferentierade resultat i dessa register. Eftersom dessa inte alltid går att finna i registrens publikationer, krävs att man ansöker separat till registerhållarna om att få ut könsuppdelad statistik.

I primärvården förekommer för det mesta ingen speciell kvalitets- eller diagnosregistrering vilket framförallt drabbar forskning och rapportering om kvinnliga patienter som oftare lider av sjukdomar som i första hand tas omhand av primärvården. I ett jämställdhetsperspektiv verkar det angeläget att systematisk kvalitetsuppföljning och kvalitetsförbättring även kommer till stånd inom primärvården. Detta rekommenderades redan 2004 men är ännu inte genomfört. Socialstyrelsen har vid ett flertal tillfällen uppmärksammat regeringen på behovet av att inhämta primärvårdsdata.

I de nationella folkhälsomålen ställs krav på att hälso- och sjukvården ska arbeta mer hälsoinriktat, men i de Nationella riktlinjerna för sjukdomsförebyggande metoder från 2013, liksom i folkhälsorapporter¹⁵ har frågan om skillnader mellan kvinnor och män ingen särskild tyngd. Insatser som genomförs inom folkhälsoområdet riktas ofta brett till hela befolkningen och är i sin ansats generella. Det gäller till exempel åtgärder för förbättrade levnadsvanor, såsom förskrivning av Fysisk aktivitet på recept (FaR), eller hälsofrämjande insatser inom barn- och elevhälsa. Utfallen av insatser och åtgärder analyseras sällan utifrån ett köns- eller genusperspektiv, vilket ytterligare försvårar möjligheter till att förstå om skillnader finns och i förlängningen försvårar det även möjligheten att fånga orsakerna till varför skillnader i hälsa består.

---

¹⁵ Folkhälsan i Sverige, 2014. Folkhälsomyndigheten 2014.

2004 var det Socialstyrelsens förhoppning att sammanställningen om jämställd vård skulle bidra till ett ökat intresse för könsspecifika kunskaper, stimulera till fortsatt arbete med öppna redovisningar och analyser av vårdens resultat ur ett könsperspektiv, samt ge underlag för en saklig debatt som gynnar hälsoutvecklingen för både kvinnor och män. Mycket av detta har skett bland annat genom öppnandet av Centra för Genusmedicin eller motsvarande i Sverige och införandet av öppna jämförelser inom hälso- och sjukvård. Inom regeringens satsning på hållbar jämställdhet (HÅJ-projektet) mellan 2009–2013 har ytterligare ansatser gjorts för att öka förutsättningarna för att genomföra analyser av kvinnor och män inom hälsa, vård och omsorg.

Skillnader i livslängder

Fortfarande lever kvinnor i Sverige längre än män. År 2014 var medellivslängden hos kvinnor 84 år medan mäns medellivslängd var 80 år. Könsskillnaderna i medellivslängd har minskat, för några decennier levde kvinnor 10–15 år längre än män fram till 2014 då skillnaden bara var 4 år. Medellivslängden för kvinnor har varit tämligen oförändrad eller ökat mindre än för män under denna period. En förklaring till mäns ökade medellivslängd är att mäns dödlighet i hjärtkärlsjukdomar minskar. Minskad dödlighet i alkoholrelaterad sjukdom, självmord och olycksfall är andra förklaringar.

Även vid en jämförelse med EU-länder har svenska mäns livslängd ökat mest och mycket mer än kvinnors. Enligt Statistiska Centralbyrån har personer som är 100 år och äldre ökat från 105 till 1 770 personer mellan 1968 och 2011. Ökningstakten beräknas dessutom fortsätta framöver och ungefär hälften av alla som föds i Sverige i dag kommer att bli minst 100 år gamla. Livslängden ökar också tack vare de medicinska framsteg som har gjorts vad gäller hjärt-kärlsjukdomar. De skillnader som finns mellan könen i s.k. åtgärdbara dödsorsaker har minskat med hälften, dock något långsammare för kvinnor. Anledningen till att männen har ökat sin överlevnad kan vara bättre medicinsk behandling med nya mediciner och invasiva ingrepp av typ ballongvidgning vid hjärtinfarkt. Kvinnors avsaknad av ökad överlevnad beror fortfarande på större sjuklighet och dödlighet i lungcancer, men också ökad stress och

underbehandling i medicinering och invasiva ingrepp kan spela roll. Okända faktorer kan förstås även ha betydelse.

I patientenkäter uppger i högre grad kvinnor än män i alla åldersgrupper att de lider av långvarig sjukdom eller långvariga symptom. I åldersgruppen 45–64 år är det vanligast för kvinnor med sjukdomar eller symptom i skelettet och rörelseorganen och för män är det vanligast med sjukdomar i cirkulationsorganen. Från 65 år är högt blodtryck vanligast för både kvinnor och män med något högre prevalens hos kvinnor. När det gäller hälsopolitiskt åtgärdbara dödsfall minskar dödligheten, men fortfarande dör fler män än kvinnor i dessa diagnoser.

I samtliga åldersgrupper rapporterar kvinnor mer *ängslan, oro och ångest* än män. Två grupper vars psykiska välbefinnande är betydligt sämre än andras är kvinnor med utlandsfödda föräldrar samt ensamstående kvinnor med barn. Självrapporterad ångslan, oro och ångest innebär en ökad risk att avlida inom fem år efter intervju-tillfället. Detta gäller både män och kvinnor och både vid lätt som svår ångslan, men risken ökar mer för män. Män begår självmord ungefär dubbelt så ofta som kvinnor, medan fler kvinnor än män under 50 år oftare vårdas för självmordsförsök. Det har diskuterats framförallt i samband med lanseringen av de nya diagnoskriterierna inom psykiatri (DSM V) att diagnostiken framförallt av depression är mycket sämre för män och att detta är en orsak till underbehandling med antidepressiva, liksom att män tar livet av sig oftare än kvinnor. Det hävdas även att många män med depression återfinns bland gruppen alkoholister. Patienter med psykiatrisk diagnos får sämre vård och behandling vid hjärt-kärlsjukdom. Till exempel sker en underbehandling hos kvinnor med psykisk sjukdom som bör behandlas med PCI efter hjärtinfarkt.¹⁶

Kvinnors hjärtvård kostar mindre än mäns hjärtvård

I en ny analys av kostnad per patient (KPP)-data från SKL¹⁷ visar det sig att yngre kvinnor med hjärtinfarkt hade högre risk att dö på sjukhus jämfört med yngre män. Detta är samstämmigt med inter-

---

¹⁶ Vårdanalys 2014:7.

¹⁷ Mäntää S et al, Läkartidningen In press 2015.

nationella rapporter, liksom att yngre och mycket äldre kvinnor har högre risk än män att dö under sjukhusvistelsen. Medsjukligheten skiljde sig inte för kvinnor och män över 80 år, vilket motsäger tidigare uppfattningar om att kvinnor har en ökad dödlighet på grund av högre samsjuklighet och fler riskfaktorer. Analysen av KPP uppdelat på kön visade att även om effekten av faktorer som samsjuklighet och fler riskfaktorer räknades bort blir resultatet ändå en ökad risk för kvinnorna på omkring 20 procent. Den ökade dödligheten för kvinnor över 80 år skulle kunna förklaras av att de får mindre PCI-ingrepp än män, inte får optimal behandling med blodtrycks- och hjärtmediciner samt mindre antal andra invasiva ingrepp. Det är anmärkningsvärt att vården för kvinnor fortfarande tycks ha lägre prioritet. Därför poängteras behovet av fortsatt analys, men också genomförande av förbättringsarbeten för att höja vårdkvaliteten för kvinnor inom hjärtinfarktvården.

Utnyttjandet av avancerad vård och behandling kan försämrats för kvinnor av det faktum att äldre kvinnor i genomsnitt har en svagare socioekonomisk situation än män i motsvarande ålder. Äldre kvinnor lever oftare ensamma, utan stöd från make eller sambo, och har ofta avsevärt sämre pension än män i motsvarande ålder.

Kvinnor drabbas oftare av kvalitetsbrister och män kommer inte till screening och söker mindre vård

Kvinnor rapporterar oftare biverkningar och drabbas oftare av läkemedelsrelaterad sjuklighet än män. De ordineras i genomsnitt fler läkemedel än män, och löper därmed också risk att oftare få fler olämpliga kombinationer av läkemedel. I en studie på personer som vårdades i psykiatrisk heldygnsvård ordinerades kvinnor och män i snitt 7,4 respektive 6,2 läkemedel samtidigt. I samma undersökning hade kvinnor oftare än män ordinerats antipsykotiska läkemedel trots avsaknad av dokumenterad psykosdiagnos. De var också oftare än män ordinerade kontinuerlig användning av laxermedel och sömnmedel.¹⁸

I flera studier av äldres läkemedelsanvändning har man konstaterat att äldre kvinnor något oftare än äldre män ordineras läke-

---

¹⁸ Ett kvalitetsperspektiv på läkemedel i psykiatrisk slutenvård, Socialstyrelsen 2000.

medel som kan orsaka förvirring och fall. Äldre patienter inkluderas i allmänhet i mindre utsträckning i kliniska prövningar, samtidigt som äldre kvinnor är den grupp som ordineras flest läkemedel. Bristande kunskap om könsrelaterade effekter bidrar sannolikt till fler biverkningar hos kvinnor, men också bristande kunskaper om könsrelaterade faktorer i sjukdomsbilden kan bidra till detta.

Att kvinnor ordinerar fler läkemedel, samt kanske också att de berättar om symtom på misstänkta biverkningar på ett annat sätt än män, kan också förklara en del av skillnaden i antalet biverkningsrapporter. En annan orsak kan också vara att kvinnokroppen reagerar olika än manskroppen på en del läkemedel som till exempel blodtrycks- och hjärtviktsmedicinen enalapril där hosta som biverkan förekommer mest hos kvinnor.

Kvinnor inkluderas sedan 1990-talet i något ökad utsträckning i kliniska prövningar av läkemedel, men det är fortfarande ovanligt med specifika dosrekommendationer för kvinnor respektive män. Analyser av data från olika klagomålsinstanser – HSAN, Patientförsäkringen, Socialstyrelsen och huvudmännens patientnämnder – visar att cirka 60 procent av ärendena hos samtliga instanser handlar om vården av kvinnor och cirka 40 procent om män.

Som exempel noterades i en analys av 5 000 manliga och kvinnliga patienter, som hade lämnat in klagomål till Patientnämnden i SLL 2012,¹⁹ att kvinnor klagar på dåligt bemötande, medan män klagar på väntetider och tekniska problem. Ett annat fynd var att kvinnor klagar mer på kvinnliga läkare, medan män klagar mer på manliga läkare. En del svenska och internationella undersökningar visar dock att kvinnliga läkare följer behandlingsrekommendationer bättre än manliga läkare framför allt i öppenvården.

Samma mönster bland klagomålen har setts i tidigare undersökningar och har gällt åtminstone det senaste decenniet. Den ojämna könsfördelningen och den större andelen bemötandebemötanden bland kvinnliga patienter är således inga tillfälliga eller slumpmässiga fenomen. Detta kan delvis förklaras av att kvinnor utnyttjar vården mer och av att män och kvinnor har olika sätt att berätta om denna typ av problem. Det kan även förklaras av att kvinnor bemöts sämre i vården.

---

¹⁹ *Klagomål på vården ur ett genusperspektiv*, Humlekil, Schenck-Gustafsson, Patientnämndens Årsrapport, 2012.

Stora undersökningar som Vårdbarometern och Nationell Patientenkät pekar på att både kvinnor och män i stor utsträckning är nöjda med vården, men att män är nöjdare än kvinnor. Orsakerna till kvinnors större missnöje med vården, beror inte helt och hållet på deras större vårdutnyttjande.²⁰ Om vården har en jämn och bra kvalitetsnivå, borde ett större utnyttjande av sjukvårdstjänster snarare ge större tillfredsställelse med vården. När så inte är fallet, kan könsskillnader ha andra förklaringar. En kan vara att kvinnor, som allmänt är mer hälsomedvetna, ofta arbetar i vårdsektorn och har ett större vårdansvar i familjen, är mer vana att bedöma vårdens kvalitet och i högre grad agerar som medvetna vårdkonsumenter. En alternativ förklaring är att vården är sämre anpassad till kvinnors behov och förutsättningar och därmed fungerar sämre för kvinnor. I så fall kan det något större vårdutnyttjandet bland kvinnorna spegla en frustration över bristande omhändertagande och en mindre effektiv vård.

Män uppsöker inte vård lika mycket som kvinnor och kommer i sämre utsträckning till olika sorters screeningprogram såsom colon-cancer screening. Inom vissa sjukdomsområden är diagnostiken inte tillräckligt utvecklad till exempel vid depression och osteoporos.

6. Huvudsakliga framsteg respektive utvecklingsområden under 10-årsperioden

Nedan beskrivs utvecklingen inom folkhälsa, samt skillnader för stora vårdområden. Kvinnors sjukfrånvaro och våld i nära relationer diskuteras också. Avslutningsvis finns en sammanfattning av landstingens arbeten med förslag på åtgärder för att nå en långsiktig utveckling i positiv riktning.

Folkhälsans utveckling

Hälsan i Sverige fortsätter att utvecklas positivt för både kvinnor och män. Som tidigare beskrivits lever kvinnor fortfarande längre än män men könsskillnaderna minskar, vilket främst beror på att

---

²⁰ Jämställd vård. Socialstyrelsen 2004.

mäns medellivslängd ökar i en snabbare takt. Kvinnor har generellt sett hälsosammare levnadsvanor än män. De motionerar mer, har bättre matvanor och konsumerar tobak och alkohol i lägre utsträckning än män. Skillnaderna i hälsa mellan grupper med olika utbildningsbakgrund är fortfarande stora och har ökat över tid. Yngre har därtill en sämre hälsoutveckling än äldre.²¹ Det är framför allt den psykiska ohälsan som ökar kraftigt. I dag drabbas ungefär 20 procent av befolkningen någon gång av psykisk ohälsa.²² De bakomliggande faktorerna till att den psykiska ohälsan ökar bland unga är många. Tuffare arbetsmarknad och ökande krav på utbildning är en anledning. Utvecklingen har också gått mot ett minskat antal skolpsykologer och kuratorer inom skolan, och barn och unga vet i dag inte alltid vart de ska vända sig för att tala om sin ångest och oro.

Fler kvinnor än män vårdas för olika psykiatriska tillstånd. Sjukhusinläggningarna för självska debeteende minskar bland unga kvinnor, efter tidigare ökningarna.²³ Det är fortsatt mer vanligt med självmord bland män. Ett område där män i högre grad än kvinnor drabbas av kvalitetsbrister är depressioner. Som tidigare beskrivet utgår diagnoskriterierna främst från kvinnors symtom vilket leder till en underdiagnostik och underbehandling hos männen.²⁴ Mot bakgrund av att förekomsten av psykisk ohälsa ökar och att skillnader mellan kvinnor och män inte minskar över tid, är det fortsatt viktigt uppmärksamma kön- och genusrelaterade betydelser och konsekvenser av detta.

När det gäller utvecklingen av psykisk ohälsa bland unga i åldern 16–24 år rapporterar dubbelt så många kvinnor som män besvär av ångslan, oro eller ångest. Andelen kvinnor som upplever sådana besvär fortsätter att öka. Allt fler unga har kontakt med öppenvård på grund av psykisk ohälsa. Under 2000–2010 ökade gruppen med nästan en tredjedel.²⁵ Flickor tycks därtill må sämre än pojkar vid kontakt med barn- och ungdomspsykiatriska mottagning. Ångest, depression, bipolär sjukdom och ätstörningar är vanliga diagnoser bland de unga som vårdas inom psykiatrin.²⁶ Det är känt att tidiga

²¹ *Folkhälsan i Sverige 2014*. Folkhälsomyndigheten, 2014.

²² *Making mental health count*. OECD 2014.

²³ *Skador och förgiftningar behandlade i slutenvård 2013*. Socialstyrelsen 2014.

²⁴ *Ojämsställdhet i vård och behandling*, Socialstyrelsen 2014.

²⁵ *Barns och ungas hälsa, vård och omsorg*. Socialstyrelsen 2013.

²⁶ *Kartläggning av den psykiatriska heldygnsvården. Barn- och ungdomspsykiatri*. Sveriges Kommuner och Landsting 2011.

upplevelser av oro, ångest och ångslan medför förhöjda risker att vårdas på sjukhus, självmordsförsök och för tidig död.

De studier som har genomförts för att beskriva homo- och bisexuella ungdomars hälsa visar att dessa ungdomar rapporterar ett sämre allmänt tillstånd än den övriga befolkningen.²⁷ Bland personer i åldern 16–29 år och särskilt bland bisexuella kvinnor är detta ett problem som inte tycks minska över tid. Exempelvis uppger ungefär en fjärdedel av unga homo- och bisexuella kvinnor att de försökt ta livet av sig.²⁸

Dödligheten i hjärtsjukdom, stroke och cancer minskar i befolkningen för såväl kvinnor som män. Män avlider i större utsträckning än kvinnor i cancer och stroke, medan dödligheten i hjärtinfarkt är densamma för kvinnor och män. Inom de vanligaste cancersjukdomarna ökar överlevnaden för både kvinnor och män. Männens ökar sin överlevnad mer än kvinnors. Högst överlevnad har patienter med prostatacancer, följt av bröstcancer och malignt hudmelanom.

För lågutbildade kvinnor ses den sämsta utvecklingen. Alla vanliga dödsorsaker i befolkningen som hjärtsjukdom, stroke och cancer, men även olyckor, självmord och alkoholrelaterade diagnoser är vanligare bland framförallt kvinnor med kort utbildning.²⁹ Hos kvinnor är dödligheten i cancer 50 procent högre bland dem med grundskoleutbildning, jämfört med kvinnor med eftergymnasial utbildning. Dödligheten i hjärtsjukdom är ungefär fem gånger högre bland kvinnor som enbart har grundskoleutbildning, jämfört med högskoleutbildade kvinnor. Det är lågutbildade kvinnor i Sverige i åldern 35–64 år som har haft den sämsta hälsoutvecklingen de senaste tio åren.³⁰

---

²⁷ *Utvecklingen av hälsan och hälsans bestämmningsfaktorer bland homo- och bisexuella personer.* Folkhälsomyndigheten 2014.

²⁸ www.mucf.se/unga-hbtq-personers-halsa

²⁹ *Tillståndet och utvecklingen inom hälso- och sjukvård samt socialtjänst, lägesrapport.* Socialstyrelsen 2014.

³⁰ *Dödsorsaker 2013.* Socialstyrelsen 2014. *Tillståndet och utvecklingen inom hälso- och sjukvård,* Socialstyrelsen 2014.

Fortsatta könsskillnader i vård och behandling

Vid en genomgång av områden som exempelvis hjärtintensivvård och strokevård finner Socialstyrelsen att det inte finns några stora skillnader mellan män och kvinnor, om vårdens resultat mäts i termer av överlevnad, funktionsförmåga eller livskvalitet efter behandling.³¹ Som påpekats under allmänna reflektioner finns dock små skillnader, och dessa tycks vara bestående över tid, utan någon tydlig förklaring. Trots en förbättrad hjärtsjukvård ökar insjuknandet i hjärtinfarkt för kvinnor i åldersgruppen 45–65 år.³² Inom hjärtsjukvården kvarstår skillnader mellan män och kvinnor när det gäller vissa undersökningsmetoder och ingrepp. Orsakerna till skillnader i tillgång till undersökningsmetoder och ingrepp är antagligen flera.³³ Könrelaterade skillnader i hur säkra ingreppen är för kvinnor respektive män kan ha viss betydelse. Andra faktorer kan vara ofullständig kunskap om biologiska skillnader speciellt inom hjärtområdet. Det är också nödvändigt att analysera skillnader utifrån åldersindelade grupper för att kunna göra jämförelser på ett adekvat sätt.

Strokesjukvården fortsätter att förbättras, bland annat genom att fler får tillgång till blodproppslösande behandling.³⁴ Skillnaderna mellan kvinnor och män har i det avseendet minskat. Andelen patienter som får vård på strokeenhet ökar, men män har fortfarande större chans till sådan vård. Könsskillnaderna minskar inte över tid. En annan trend som består är att fler kvinnor är beroende av hjälp tre månader efter en stroke.

I Sverige är prostatacancer den vanligaste cancerformen bland män, och bland kvinnor är bröstcancer vanligast.³⁵ Tillsammans med lung-, tjocktarms- och ändtarmscancer står dessa fem cancersjukdomar för hälften av alla nya cancerfall hos kvinnor och män. Antalet personer som lever med en cancerdiagnos beräknas öka i framtiden och år 2030 kommer det att finnas 130 procent fler män med cancerdiagnos och 70 procent fler kvinnor med en cancerdiagnos jämfört med i dag. Utvecklingen inom cancervården har varit positiv men

³¹ *Mot en mer jämställd sjukvård och socialtjänst*. Socialstyrelsen 2008.

³² *Öppna jämförelser, Hälso- och sjukvård 2013*. Socialstyrelsen 2014.

³³ *Mot en mer jämställd sjukvård och socialtjänst*. Socialstyrelsen 2008.

³⁴ *Tillståndet och utvecklingen inom hälso- och sjukvård samt socialtjänst, lägesrapport 2014*. Socialstyrelsen 2014.

³⁵ *Cancer i siffror*. Socialstyrelsen 2013.

några av de könsskillnader som består är att fler kvinnor omopereras på grund av komplikation efter operation vid tjocktarmscancer. För bröstcancer och prostatacancer har utvecklingen förbättrats, medan utvecklingen inom andra områden, främst inom lungcancervården, inte varit lika positiv. Bland kvinnor fortsätter insjuknandet i lungcancer att öka, samtidigt som kvinnor med lungcancer har en något högre överlevnad än män.³⁶

Lågutbildade har sämre tillgång till diagnostik och behandling. Utvärderingar av ett flertal nationella riktlinjer har de senare åren visat på socioekonomiska skillnader i vård och behandling i stora sjukdomsgrupper. Utbildning och födelseland påverkar till viss del vilka insatser som ges exempelvis till patienter med Alzheimers sjukdom.³⁷ Socioekonomiska skillnader tycks förekomma även inom cancervården. Patienter med kort utbildning som behandlas inom tjocktarms- och ändtarmscancervården har ett sämre resultat än högutbildade³⁸. De får också mer sällan de åtgärder inom diagnostik och behandling som rekommenderas i nationella riktlinjer. Samma tendens ses inom bröst- och prostatacancervården.

Socialstyrelsen har i ett flertal uppföljningar och utvärderingar konstaterat att hälso- och sjukvården är ojämlik.³⁹ För att komma till rätta med skillnader i bemötande, vård och behandling av olika grupper i befolkningen föreslår myndigheten en rad åtgärder. Utbildningsinsatser, ett ökat fokus på att utveckla vården i utsatta områden, att identifiera och avveckla barriärer inom vården, samt att utveckla uppsökande verksamhet i områden med hög ohälsa är några exempel. Regeringen har därför tagit fram en strategi för en mer jämlik vård som gäller fram till 2016.⁴⁰ Myndigheten för Vårdanalys genomförde 2014 en analys som ytterligare fördjupar beskrivningen av skillnader och inom vilka områden det är särskilt angeläget med riktade insatser.⁴¹

---

³⁶ *Öppna jämförelser 2014 Cancervård*. Socialstyrelsen 2014.

³⁷ *Nationell utvärdering – Vård och omsorg vid demenssjukdom*. Socialstyrelsen 2014.

³⁸ *Nationell utvärdering – bröst-, prostata, tjocktarm, ändtarmscancer*. Socialstyrelsen 2013.

³⁹ *Ojämna villkor för hälsa och vård – jämlikhetsperspektiv på hälso- och sjukvården*. Socialstyrelsen 2011.

⁴⁰ *Strategi för en god och mer jämlik vård 2012-2016*. Regeringskansliet 2013.

⁴¹ *En mer jämlik vård är möjlig – Analys av omotiverade skillnader i vård, behandling och bemötande*. Vårdanalys 2014:7.

Fortsatta könsskillnader i läkemedelsförskrivning

De största skillnaderna när det gäller hur läkemedel förskrivs till kvinnor och män är läkemedel mot depression och annan psykisk ohälsa där män sannolikt undermedicineras. En anledning är förstås att 70 procent av de personer som diagnostiseras utgörs av kvinnor. Underdiagnostiken av depression hos män är känd sedan länge och har lyfts fram i flera uppföljningar av jämställd vård. Dock verkar skillnaderna i behandling mellan män och kvinnor med antidepressiva läkemedel minska något.

I takt med att den psykiska ohälsan ökar förskrivs mer psyko-farmaka till barn och unga. Det gäller till exempel antidepressiva läkemedel, lugnande och ångestdämpande läkemedel samt medel mot adhd.⁴² Förskrivningen av antidepressiva medel till barn och ungdomar ökar för både pojkar och flickor, och det är bland flickor i åldern 15–19 år som ökningen är som störst. Könsskillnader i läkemedelsbehandling mot depressioner kan till viss del förklaras av könsskillnader i upplevda besvär. Den ökande läkemedelsbehandlingen av depression och ångest hos barn och ungdomar är en viktig preventiv åtgärd, till exempel vid suicidtankar och ökningen sammanfaller även med ett minskat antal självmord i befolkningen.

Som tidigare har beskrivits förskrivs flera grupper av läkemedel mot hjärt- och kärlsjukdom fortfarande i något större utsträckning till män än till kvinnor. Någon förändring över tid går inte att se.

Kvinnor förskrivs mer lugnande medel och sömnmedel jämfört med män trots att sömnproblem anses förekomma ungefär i likadana utsträckning hos bägge könen.

Potensläkemedel, östrogenpreparat och preventivmedel är läkemedel som de senaste åren blivit billigare för patienten, bland annat på grund av att läkemedelsföretagens patent på produkten avslutas och därmed är det fritt fram för de billigare, generiska preparaten. Dessa läkemedel används främst av äldre män, äldre kvinnor och unga kvinnor. Östrogenpreparatet vaginalt östradiol har störst omsättning av läkemedel utanför förmånerna och priset har stigit med 30 procent sedan det lämnade förmånerna.

---

⁴² Öppna jämförelser 2014 Läkemedel. Socialstyrelsen 2014.

Lågutbildade kvinnor använder mer lugnande medel

Kvinnor och män med enbart grundskoleutbildning använder i högre grad smärtlindrande preparat, samt läkemedel mot magsår och halsbränna än vad personer med längre utbildning gör.⁴³ Kvinnor med lång utbildning använder östrogenpreparat i högre grad än kvinnor med kortare utbildning. Skillnaden i användning av lugnande medel utifrån utbildningsnivå är särskilt stor bland kvinnor. Kvinnor med kort utbildning använder betydligt mer beroendeframkallande lugnande medel än kvinnor med lång utbildning. De högutbildade förskrivs också mer warfarin, statiner efter infarkt, ACE-hämmare vid hjärtsvikt och hypertoni.⁴⁴

”Genus på Janus”, en kunskapsbas om köns och genusaspekter på läkemedel

Sedan 2014 byggs en nationell kunskapsbank upp inom [www.janusinfo](http://www.janusinfo.se), Stockholms Läns Landsting (www.janusinfo.se/genus och kön vid läkemedelsanvändning). Det är en webbtjänst för sjukvårdspersonal som skriver ut recept på läkemedel. ”Genus på Janus” startade som ett SLL-projekt inom regeringens SKLs satsning på hållbar jämställdhet och tjänsten permanentas nu. Hittills har mer än 150 läkemedel analyserats där man scannat alla tillgängliga databaser för att få information om eventuella könsskillnader i läkemedlets effekter inklusive biverkningar. Hittills har man i cirka 25 procent av fallen hittat könsskillnader varav 10 procent lett till förändring i förskrivningen.⁴⁵ År 2016 beräknas alla de rekommenderade läkemedlen inom SLL/Sverige vara genomgångna liksom några nyintroducerade mediciner. Då är det planerat att stödfunktionen byggs in i den ordinarie elektroniska patientjournalen att användas då doktorn skriver ut sitt elektroniska recept (numera 90 procent av alla recept). Tjänsten är numera även översatt till

---

⁴³ *Läkemedelsstatistik 2013*. Socialstyrelsen 2014.

⁴⁴ Loikas D et al, Differences in drug utilisation between men and women: a cross-sectional analysis of all dispensed drugs in Sweden. *BMJ Open*. 2013 May 3;3(5), Loikas D et al. *Läkartidningen* 2011 Okt 5-11;108(40):1957-62.

⁴⁵ Hultén E, Karlsson L, Schenck-Gustafsson K. Sex, Gender and Drugs - a tool for Gender-aware Drug Prescribing. *Stud Health Technol Inform*. 2014;205:1190.

engelska och har rönt internationell uppmärksamhet, främst i EU och USA.

Män är nöjdare med vården

Förtroendet för svensk hälso- och sjukvård är fortsatt högt.⁴⁶ Såväl kvinnor som män upplever att de får ett bra bemötande i vården. Könsskillnaderna är små, men ett genomgående mönster i befolknings- och patientundersökningar är att kvinnor är något mindre nöjda än män. De senaste åren har det inte heller skett några större förändringar. Kvinnor uppger i lägre grad än män att de får tillräcklig information. Det finns också skillnader sett till ålder, där äldre är mer nöjda än yngre. Socialstyrelsen har tidigare konstaterat att kvinnor och män bemöts olika i vården, men att det är oklart vilka konsekvenser det medför.⁴⁷

Patienterfarenheter är en viktig kvalitetsaspekt av hälso- och sjukvård. Den nationella patientenkäten (NPE) som mäter patienterfarenheter, är numera möjlig att följa per kön, däremot presenteras inte resultat åldersindelade eller ålders- och könsuppdelade. Inom vissa lands- ting, som till exempel i Stockholm, görs fördjupade studier av patientnöjdhet utifrån kön, åldersgrupp, utbildningsnivå och modersmål.⁴⁸ Inom de Nationella Kvalitetsregistren används patienterfarenheter i allt större utsträckning som ett kvalitetsmått 2014, jämfört med 2004.

Mot bakgrund av införandet av den nya patientlagen 1 januari 2015, där patienten ges en stärkt ställning, är det angeläget att faktorer som kön, ålder och etnicitet i högre grad vägs in i uppföljning för att se hur dessa inverkar på upplevelser av vård. Det är också viktigt att utveckla kunskap om vad som händer i vårdmötet och vilken betydelse normer och fördomar kan ha för behandlingsbeslut.⁴⁹

---

⁴⁶ *Vårdbarometern, Befolkningens attityder till, kunskaper om och förväntningar på hälso- och sjukvården*. Befolkningsundersökning 2013. Sveriges kommuner och landsting 2013.

⁴⁷ *Mot en mer jämställd sjukvård och socialtjänst*. Socialstyrelsen 2008.

⁴⁸ *Jämställd och jämlik vård*. Hälso- och sjukvårdsförvaltningen Stockholms läns landsting 2012.

⁴⁹ *En mer jämlik vård är möjlig – Analys av omotiverade skillnader i vård, behandling och bemötande*. Vårdanalys 2014:7.

Klagomålen minskar inte och könsskillnader består

Antalet patientklagomål och synpunkter på hälso- och sjukvården har under den senaste tioårsperioden ökat. Under 2014 utgjordes 58 procent av alla anmälningar till Patientnämnderna av kvinnor och 41 procent av anmälningarna av män.⁵⁰ Det är en oförändrad könsskillnad mellan kvinnor och män, men det finns könsskillnader i typen av klagomål. De flesta klagomålen rör vård och behandling och avser somatisk specialistvård. Det är allvarigare behandlingsärenden som tycks öka mest och det sker en viss ökning av ärenden som rör vård vid cancersjukdomar. Socialstyrelsen har tidigare konstaterat att kvinnors klagomålsärenden oftare leder till kritik.

Kvinnors sjukfrånvaro ökar igen

Under de senaste åren ses en kraftigt minskad sjukfrånvaro, men de stora skillnaderna mellan kvinnors och mäns sjukfrånvaro kvarstår. Kvinnors samlade sjukfrånvaro är 47 procent högre än mäns. Under perioden 2006–2011 minskade sjukfrånvaron, men från 2012 ökar sjukfrånvaron återigen. Det gäller särskilt psykiska diagnoser, där en övervägande majoritet är kvinnor. Kvinnors sjukfrånvaro ökar också i förhållande till mäns i samband med familjebildning.⁵¹

En förklaring till skillnader i ohälsa är kvinnor och mäns olika arbetsförhållanden. Tunga fysiska arbeten och hög mental stress inom kvinnodominerande yrken kan vara en orsak till kvinnors högre sjukfrånvaro. Att kvinnor fortfarande har huvudansvar för hem och familj utöver förvärvsarbete är en annan orsak som brukar lyftas fram i dessa sammanhang.⁵²

Ett antal åtgärder har vidtagits för att minska osakliga skillnader samt öka kunskaperna om varför skillnader finns. Regeringen och landstingen har sedan 2006 träffat överenskommelser med syfte att säkerställa att sjukskrivningsprocessen är jämställd. Ett exempel på hur landstingen har arbetat med villkoret om jämställda sjukskrivningar är Stockholms läns landsting där överenskommelsen bland

⁵⁰ Kön hade inte angetts i 1 procent av alla ärenden.

⁵¹ *Kvinnors och mäns sjukfrånvaro*, IFAU 2011:2.

⁵² *Kvinnors sjukfrånvaro. Redovisning av regeringsuppdrag 2013*. Försäkringskassan 2013. *Kvinnors större föräldraansvar och högre sjukfrånvaro*. Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering 2013. *På tal om kvinnor och män*. SCB 2014.

annat har lett till ett flertal fördjupade studier och uppföljningar⁵³, samt förstärkta utbildningsinsatser för AT- och ST-läkare.

Socialstyrelsen tar fram rekommendationer för sjukskrivning utifrån sjukdomar och tillstånd. Under 2013 analyserade Socialstyrelsen alla diagnoser och upptäckte omotiverade könsskillnader. Deltidssjukskrivning rekommenderas oftare vid kvinnosjukdomar och det finns könsskillnader i rekommendationerna för såväl cancer-sjukdomar som olika psykiatriska tillstånd. Informationen om våldsutsatthet, dess påverkan på hälsotillstånd och den ökade risk för långtidssjukskrivningar som det kan medföra, behöver också förtydligas i beslutsstödet för våld i nära relationer

Våld i nära relationer är ett stort samhällsproblem som framför allt drabbar kvinnor och förövaren är oftast en man. Att mäns våld mot kvinnor ska upphöra är ett jämställdhetspolitiskt delmål. För hälso- och sjukvården ses en positiv utveckling med framtagande av föreskrifter och allmänna råd till våld i nära relationer (SOF 2014:4) och allt mer kunskapsstödande material som till exempel vägledning för att öka förutsättningarna för att upptäcka dessa kvinnor.⁵⁴ Bedömningen är dock att vårdens förutsättningar för att upptäcka och agera vid mötet med våldsutsatta och våldsutövare fortfarande är under utveckling. Inom mödra- och barnhälsovård är möjligheten till upptäckt god eftersom dessa verksamheter i hög grad än andra verksamheter ställer frågor om våld.

Positiv utveckling av landstingens jämställdhetsarbete

Inom hälso- och sjukvård har jämställdhet ur ett medborgar-, patient- och brukarperspektiv de senaste tio åren kommit allt mer i fokus. Utvecklingen går mot att allt fler landsting erbjuder hälso- och sjukvårdspersonal utbildning med ett jämställdhets- eller könsperspektiv. Inom SKL:s särskilda satsning på hållbar jämställdhet (HÅJ) pågick en särskild satsning för att säkerställa en mer likvärdig service. Syftet med satsningen var bland annat att utveckla arbetsätt och

---

⁵³ Om ojämställdheten bland läkare – rapport från HOUPE-studien i Sverige. Schenk K, Fridner A, Pingel B, 2009. *Sjukskrivningsmönster – beskrivning av kvinnor och mäns sjukskrivning i Stockholms läns 2006–2009*. Stockholms läns landsting, 2009.

⁵⁴ Att vilja se, att vilja veta och att våga fråga - vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet. Socialstyrelsen 2014.

metoder inom vård och omsorg. Detta har påverkat utvecklingen positivt. En av slutsatserna från utvärderingen av satsningen är att det behövs en nationell samordning och styrning av jämställdhetsarbetet för att nå långsiktiga effekter.

Utifrån Socialstyrelsens uppföljning 2008 tycks utvecklingen ha gått i en särskilt positiv riktning för följande områden:

- Kvalitetsjämförelser och andra typer av utvärderingar baseras i något större utsträckning på statistik uppdelad på män och kvinnor. Dock kvarstår i de flesta fall behov av resursanalyser ur ett köns- och genusperspektiv.
- Analyserna av hälso- och sjukvårdens resultat för män och kvinnor inkluderar även socioekonomiska aspekter.
- Insatser för att förbättra hälso- och sjukvårdens omhändertagande av våldsutsatta kvinnor har utvecklats.

Det finns samtidigt flera områden där Socialstyrelsen både 2004 och 2008 bedömde att det fanns förbättringsmöjligheter och där behovet av utveckling kvarstår.

- Effekterna av olika typer av interventioner för att minska oönskade skillnader mellan män och kvinnor inom vård och omsorg bör studeras och åtgärdas.
- Förstärkta insatser när det gäller hälso- och sjukvårdens sjukdomsförebyggande och hälsofrämjande insatser är fortsatt angelägna för såväl kvinnor som män.
- Avsaknad av systematisk kvalitetsuppföljning inom en rad verksamheter, som primärvård, psykiatri och smärtrehabilitering, områden där kvinnors vårdbehov ofta dominerar.

Arbetet med Öppna jämförelser har förbättrat möjligheterna att följa utvecklingen av vårdens resultat ur ett jämställdhetsperspektiv. Förutsättningarna för att analysera jämställd vård och omsorg är i dag goda, tillgången på könsuppdelad statistik likaså. I dag presenteras indikatorer uppdelat efter kön och men resultat där det framkommer könsskillnader kommenteras inte alltid. Det finns dock utvecklingsmöjligheter. I takt med att allt mer statistik presenteras könsuppdelat växer behoven av att förstå och analysera dessa skill-

nader. Det har konstaterats att vissa skillnader är en förutsättning för jämställd och jämlik vård. Det är när skillnader inte kan förklaras av medicinska bedömningar eller skillnader i behov som vården kan sägas vara ojämförbar eller ojämförbar.⁵⁵ Som vi berört i tidigare avsnitt är det även viktigt att analysera resultaten, oavsett om de uppvisar skillnader eller inte. Hänsyn behöver tas till biologi, olika riskfaktorer, olika prevalens av sjukdomen, olika sjukdomsutvecklingar, olika behandlingsvar och olika prognos. Det finns fortfarande områden med minimala evidensbaserade kunskaper om köns- och genusskillnader, till exempel psykiatriområdet, medan hjärt-kärlområdet är bättre genomlyst.

7. Förslag för ökat genomslag av jämställdhet i hälso- och sjukvård

Trots en allmänt positiv trend finns det stort utrymme för fortsatt förbättringsarbete. Nedan presenteras tre förslag för att utveckla ett jämställdhetsperspektiv inom hälso- och sjukvården.

1. Utveckla uppföljningen av jämställd hälso- och sjukvård

SKL och Socialstyrelsens årliga jämförelser av hälso- och sjukvårdens kvalitet och effektivitet syftar till att stimulera landstingen att analysera sin verksamhet, förbättra kvaliteten och effektivisera verksamheten. Resultaten redovisas per kön, utbildningsnivå och mellan olika landsting. Från och med 2013 har Socialstyrelsen även ett uppdrag att årligen göra särskilda öppna jämförelser av jämlik vård. Det innebär framför allt att jämföra utvecklingen för olika utbildningsgrupper. *Det förefaller ibland att jämställdhetsperspektivet "drunknar" inom området jämlikhet.* Kön finns ju med inom alla områden, det vill säga att det alltid finns ett kön hos utlandsfödda, hbt-personer, personer med funktionsnedsättning, oavsett personens ålder och socioekonomiska situation.

För att stimulera till ytterligare förbättringar kan redovisningen av vården ur ett jämställdhetsperspektiv ske mer samlat än vad som

---

⁵⁵ *En mer jämlik vård är möjlig – Analys av omotiverade skillnader i vård, behandling och bemötande. Vårdanalys 2014:7.*

görs i dag. Det skulle bidra till ett större fokus på omotiverade skillnader som är möjliga för vården att åtgärda. I dag finns ingen entydig bild eller prioritering av vilka skillnader som bör åtgärdas. Sådana jämförelser kan utgöra grunden till en mer systematisk och långsiktig uppföljning av jämställd vård. I detta arbete är det viktigt att inkludera indikatorer som gäller bemötande och andra ”mjuka” faktorer.

2. Utveckla jämställdhetsperspektiv i nationella överenskommelser

Under de senaste åren har styrningen av vård och omsorg genom prestationsbaserad ersättning blivit allt vanligare. År 2013 fanns sex överenskommelser mellan staten och SKL med prestationsbaserad ersättning. Totalt omfattade de 5,3 miljarder kronor. En fördel med överenskommelserna är att de fungerar som ett styrmedel som kan användas för att sätta fokus på tillkortakommanden i vården.⁵⁶ Det varierar i vilken grad jämställdhetsperspektivet är integrerat i de olika överenskommelserna. Det varierar också i vilken grad det ställs särskilda jämställdhetskrav inom satsningarna. Sjukskrivningsmiljarden var ett gott exempel på en satsning med ett tydligt jämställdhetsperspektiv. Det finns utrymme att utveckla och förtydliga jämställdhetsperspektivet inom alla pågående och framtida nationella överenskommelser.

3. Utveckla ett nationellt delmål för ökad jämställdhet inom vård och omsorg

I takt med att allt fler landsting integrerar jämställdhet i sina styr- och ledningssystem framstår det som angeläget att mer långsiktigt följa utvecklingen mot en mer jämställd offentlig service. I dag har de jämställdhetspolitiska delmålen bara en svag koppling till hälso- och sjukvård. För att arbetet med jämställdhetsintegrering ska kunna ske mer intensifierat utifrån de jämställdhetspolitiska delmålen behöver ett nytt delmål utvecklas. På regional nivå har Länsstyrelserna redan genomfört detta. I de regionala jämställdhetsstrategierna

---

⁵⁶ www.riksrevisionen.se

som gäller under 2014–2018 följs den offentliga servicen till medborgarna genom delmålet *Jämställd offentlig service*.

Ett nationellt delmål skulle systematisera och effektivisera jämställdhetsarbetet i landstinget, främja jämställdhetsintegreringen, samt flytta fram positionerna ytterligare. Goda resultat har uppnåtts de senaste åren, men fortsatta åtgärder är nödvändiga.

I den årliga uppföljningen av jämställdhetspolitiken har indikatorer utvecklats under 2014. *Det är en brist att bara en av dessa indikatorer rör hälso- och sjukvård.* Indikatorn mäter antal personer som klarar sin försörjning genom ekonomiskt bistånd. Det finns goda möjligheter att utveckla fler indikatorer på nationell nivå utifrån vad som i dag presenteras inom Öppna jämförelser, data från Nationella Kvalitetsregister eller utifrån Socialstyrelsens officiella statistik. Det kan vara indikatorer som mäter könsskillnader inom hjärt-, stroke och cancersjukvård. Det kan också gälla könsskillnader vid rörelseorganens sjukdomar, exempelvis läkemedelsbehandling vid benskörhet. Mätning och uppföljning bör syfta till att visa på omotiverade eller oförklarade skillnader mellan kvinnor och män som ska förbättras och åtgärdas inom hälso- och sjukvården.

8. Slutsatser och rekommendationer för framtiden

Kvinnor drabbas mer av depression, ätstörningar, stress, ångest, kronisk smärta än män och de söker mer vård, får mer mediciner och är mer missnöjda med vården speciellt med bemötandeaspekter. Kvinnor gör fler självmordsförsök än män. Dock lever kvinnor något längre än män men genusgapet i medelöverlevnad har minskat betydligt. Underbehandling föreligger när det gäller operationer och invasiva ingrepp vid hjärtsjukdom och viss medicinering främst blodförtunnande vid förmaksflimmer och stroke, kärlvidgande (ACE-hämmare), blodfettssänkande (statiner) och aspirin efter hjärtinfarkt. Kvinnor uppnår inte de rekommenderade målvärden vid hypertoni behandling. Kvinnor är fortfarande underrepresenterade i många hjärt-kärl och cancerstudier.

Män drabbas sannolikt mer av depression än vad som diagnostiseras enligt tillgängliga kriterier. De drabbas mer av alkoholism än kvinnor och i denna grupp finns sannolikt underdiagnostiserade

män med depression. Män underbehandlas därför med antidepressiva läkemedel och begår fler självmord än kvinnor. Män kommer inte till olika screeningprogram och söker inte lika mycket vård som kvinnor. Dock är män mer nöjda med vården. De har en kortare medellivslängd än kvinnor, men har senaste åren ökat sin överlevnad betydligt och mer än kvinnor. Detta beror huvudsakligen på en halvering i hjärtinfarktdödlighet under senaste 10 åren på grund av bättre omhändertagande.

Våra slutsatser över **utvecklingen** på hälsoområdet de senaste tio åren kan sammanfattas i följande punkter:

- De senaste 10 åren har livslängden ökat, hjärt-kärlsjukdomarna har halverats och utvecklingen är särskilt god för män.
- Förekomsten av psykisk ohälsa ökar, särskilt bland unga kvinnor. Som en följd av det ökar också förskrivningen av antidepressiva läkemedel i denna grupp.
- Kvinnor drabbas fortfarande av fler kvalitetsbrister i vården; färre kvinnor vårdas på strokeenhet, fler kvinnor reopereras vid tjocktarmscancer, fler kvinnor klagar på vården. Dessa skillnader minskar inte över tid.
- De könsskillnader som sågs i läkemedelsförskrivning för tio år sedan kvarstår.
- Lågutbildade kvinnor har haft sämst hälsoutveckling och hälsoklyftorna mellan hög- och lågutbildade minskar inte.
- Omotiverade socioekonomiska skillnader i tillgång till behandling upptäcks vid olika former av cancervård samt demenssjukdomar.
- Mäns våld mot kvinnor är ett fortsatt stort samhällsproblem.
- HBTQ-personer har ett sämre hälsotillstånd och sämre psykisk ohälsa än övriga befolkningen.

Våra **rekommendationer** på hälsoområdet kan sammanfattas i följande punkter:

- Efterlyses ökat fokus på genusmedicin, det vill säga kunskap om köns- och genusskillnader i hälsa och sjukdom

- Efterlyses obligatorisk könsuppdelad statistik och köns- och genusanalys av resultat. Lika är inte alltid rätt. Ökat fokus på att inkludera adekvat antal kvinnor och män i förhållande till förekomsten av sjukdomen och att innan studiestart räkna ut hur många patienter av varje kön som behövs för att få statistisk styrka. Att även i Sverige rekommendera att preklinisk forskning även innefattar djur och celler av honkön och inte enbart av hankön.
- Efterlyses ökat politiskt uppmärksamhet på nödvändigheten av ett köns- och genusmedicinskt fokus inom medicinen. Detta inkluderar preklinisk och klinisk verksamhet, undervisning, forskning och en större medvetenhet inom medicinska universitet och forskningsråd. Detta för att hinna ikapp de internationella strömningarna där myndigheter som NIH och FDA liksom EU går i bräschen. I Sverige finns ett KI-Centrum för genusmedicin sedan 2001 men som nu är hotat.
- Efterlyses fler uppföljningar med särskilt fokus på män och kvinnor och utlandsfödda. Mer kunskap om effektiva åtgärder för att stärka hälsoutvecklingen bland HBTQ-personer är nödvändigt.
- Efterlyses fler utvärderingar som analyserar i vilken grad sjukdomsförebyggande och hälsofrämjande insatser når kvinnor och män och särskilt sårbara grupper.
- Efterlyses långsiktig styrning och samordning av jämställd hälso- och sjukvård.
- Efterlyses samordning av myndighetsanalyser av sjukdom och hälsa ur ett jämställdhetsperspektiv.
- Efterlyses ett köns- och genusperspektiv i nationella överenskommelser mellan regering och SKL.
- Efterlyses ett jämställdhetspolitiskt delmål för hälso- och sjukvård för att nå långsiktiga förbättringar.

9. Referenslitteratur

- Att vilja se, att vilja veta och att våga fråga – vägledning för att öka förutsättningarna att upptäcka våldsutsatthet. Socialstyrelsen 2014. ISBN 978-91-7555-224-8.
- Barns och ungas hälsa, vård och omsorg. Socialstyrelsen 2013. ISBN 978-91-75554-042-8.
- Cancer i siffror 2013. Socialstyrelsen och Cancerfonden 2013. ISBN 978-91-89446-64-9.
- Dödsorsaker 2013 – causes of death 2013. Socialstyrelsen 2014. ISBN 978-91-7555-281-1.
- En mer jämlik vård är möjlig – Analys av omotiverade skillnader i vård, behandling och bemötande. Vårdanalys 2014. ISBN 978-91-8721329-8.
- Folkhälsan i Sverige 2014. Folkhälsomyndigheten 2014. ISBN 978-91-7603-177-3.
- Handbook of Clinical Gender Medicine, Eds: Schenck-Gustafsson K, DeCola P, Pfaff D, Pisetsky D Karger 2012. ISBN 978-3-8055-9929-0,e-ISBN 978-3-8055-9930-6.
- Jämställd vård? Könsperspektiv på hälso- och sjukvården. Socialstyrelsen 2004.
- Jämställda sjukskrivningar. Arbetsbok för kvalitetssäkrad sjukskrivningsprocess. Sveriges Kommuner och landsting 2010. ISBN 978-91-7164-569-2.
- Kartläggning av den psykiatriska heldygnsvården. Barn- och ungdomspsykiatri. Sveriges Kommuner och Landsting 2011.
- Klagomål på vården ur ett könsperspektiv. Humlekil, Schenck-Gustafsson. PAN, 2012.
- Kvinnohjärtan, Red. Schenck-Gustafsson K. Studentlitteratur, 2011. ISBN 978-91-44-06755-1.
- Kvinnors och mäns sjukfrånvaro. IFAU 2011:2, ISBN 1651-1158.
- Kvinnors sjukfrånvaro. Redovisning av regeringsuppdrag 2013. Försäkringskassan 2013.
- Kvinnors större föräldraansvar och högre sjukfrånvaro. IFAU 2013:7. ISSN 1651-1158.

- Könsperspektiv i det försäkringsmedicinska beslutsstödet. Socialstyrelsen 2014. ISBN 978-91-7555-131-9.
- Läkemedel – statistik för år 2012. Socialstyrelsen 2013. ISBN 978-91-7555-045-9.
- Läkemedel – statistik för år 2013. Socialstyrelsen 2014. ISBN 978-91-7555-160-9.
- Making mental health count. OECD 2014.
- Mot en mer jämställd sjukvård och socialtjänst. Socialstyrelsen, 2009. Artikel nr 2008-131-1.
- Nationella riktlinjer – Utvärdering – Vård vid rörelseorganens sjukdomar. Rekommendationer, bedömningar och sammanfattning. Socialstyrelsen 2014. ISBN 978-91-7555-217-0.
- Nationell utvärdering – Vård och omsorg vid demenssjukdom, 2014. Rekommendationer, bedömningar och sammanfattning. Socialstyrelsen 2014. ISBN 978-91-7555-149-4.
- Nationell utvärdering 2013 – bröst-, prostata, tjocktarms- och ändtarmscancer. Socialstyrelsen 2013. ISBN 978-91-7555-037-4.
- Ojämna villkor för hälsa och vård – jämlikhetsperspektiv på hälso- och sjukvården. Socialstyrelsen 2011. Artikel nr 2011-12-30.
- Ojämställdhet i hälsa och vård. Sveriges Kommuner och Landsting, 2014. ISBN 978-91-7585-052-8.
- Om ojämställdheten bland läkare – rapport från HOUPE-studien i Sverige. Schenk K, Fridner A, Pingel B, 2009.
- Program för Hållbar Jämställdhet: Resultat och effekter av ett utvecklingsprogram. Apel Forskning och utveckling 2014.
- På tal om kvinnor och män 2014. Statistiska Centralbyrån 2014. ISBN 978-91-618-1608-8.
- Sex, Gender and Drugs – a tool for Gender-aware Drug Prescribing. Stud Health Technol Inform. Hultén E, Karlsson L, Schenck-Gustafsson K. 2014.
- SOFS 2014:4 Våld i nära relationer. ISSN 0346-6000, 0346-6019. Artikel nr 2014-5-7.
- SOU 1996:133. Jämställd vård – olika vård på lika villkor: Huvudbetänkande från utredningen om bemötande av kvinnor och män inom hälso- och sjukvården.

- Sjukskrivningsmönster – beskrivning av kvinnor och mäns sjukskrivning i Stockholms län 2006–2009. Hälso- och sjukvårdsförvaltningen, Dahlin S, Stockholms läns landsting, 2011.
- Skador och förgiftningar behandlade i slutenvård 2013. Socialstyrelsen 2014. ISBN 978-91-7555-218-7.
- Strategi för en god och mer jämlik vård 2012–2016. Regeringskansliet 2013, artikel nr S2012.013.
- Sveriges uppföljningsrapport utifrån Pekingsplattformen – perioden 2009–2014. Regeringen 2014. Diarie nr U2014/240/JÄM.
- Tillståndet och utvecklingen inom hälso- och sjukvård samt socialtjänst, lägesrapport 2014. Socialstyrelsen 2014. Artikel nr 2014-2-3.
- Treatment of hypertension in women and men. Avhandling, Sahlgrenska Akademin, Ljungman C, sept 2014.
- Utvecklingen av hälsan och hälsans bestämningsfaktorer bland homo- och bisexuella personer. Resultat från nationella folkhälsoenkäten Hälsa på lika villkor. Folkhälsomyndigheten 2014. ISBN 978-91-7603-006-6.
- Öppna jämförelser 2014 Cancersjukvård. Socialstyrelsen 2014. ISBN 978-91-7555-222-4.
- Öppna jämförelser 2014 Hälso- och sjukvård. Socialstyrelsen 2014. ISBN 978-91-7555-241-5.
- Öppna jämförelser Jämlik vård 2013. Socialstyrelsen 2013. Artikel nr 2013-12-28.
- Öppna jämförelser 2014 Läkemedelsbehandlingar. Socialstyrelsen 2014. ISBN 978-91-7555-220-0.

Artiklar

- Loikas D., et al, (2013) *Differences in drug utilisation between men and women: a cross-sectional analysis of all dispensed drugs in Sweden*. BMJ Open. 2013 May 3;3(5).
- Beery AK, Zucker I (2011) *Sex bias in neuroscience and biomedical research*. Neurosci Biobehav Rev 35:565–572.

- Fridner, A., Pingel, B., Løvseth, L.T., & Schenck-Gustafsson, K. (2013) *From awareness to action using the survey feed-back method*. Journal of Health 2 (2014) 325–329.
- Loikas, D., et al. (2011) *Stora könsskillnader i användningen av läkemedel*. Läkartidningen, 2011.
- Sex-specific reporting of scientific research. A workshop summary. Institute of Medicine of the National Academies, 2012. Ed: Wizemann TM.*
- Mättää S, Schenck-Gustafsson K, Trollvik, Marie, Karlsson Å, Evengard B, *Kostar män mera än kvinnor? Analys av könsskillnader i databasen för kostnader per patient (KPP)*, Läkartidningen 2015, 112:DEYT 2015.
- Zusterzeel R et al, Cardiac Resynchronization Therapy in Women JAMA Intern Med. 2014;174 (8):1340–1348).
- Johnston N, Lagerqvist B. Johnston N, Schenck-Gustafsson K, Lagerqvist B, *Are we using cardiovascular medications and coronary angiography appropriately in men and women with chest pain?* Eur Heart J. 2011 Jun;32(11):1331–6.
- Greenspan JD, A consensus report, Pain 132, 2007; 26–45.
- Herlitz J, Dellborg M, Karlsson T, et al. *Treatment and outcome in acute myocardial infarction in a community in relation to gender*. Int J Cardiology. 2009; 135:315–22.

Datakällor

www.janusinfo.se/genus
www.mucf.se/unga-hbtq-personers-halsa
www.npe.skl.se
www.riksrevisionen.se
www.sbu.se
www.scb.se

Statens offentliga utredningar 2015

Kronologisk förteckning

---

1. Deltagande med väpnad styrka i utbildning utomlands. En utökad beslutsbefogenhet för regeringen. Fö.
2. Värdepappersmarknaden MiFID II och MiFIR. + Bilagor. Fi.
3. Med fokus på kärnuppgifterna. En angelägen anpassning av Polismyndighetens uppgifter på djurområdet. Ju.
4. Ett svenskt tonnageskattesystem. Fi.
5. En ny svensk tullagstiftning. Fi.
6. Mer gemensamma tobaksregler. Ett genomförande av tobaksprodukt-direktivet. S.
7. Krav på privata aktörer i välfärden. Fi.
8. En översyn av årsredovisningslagarna. Ju.
9. En modern reglering av järnvägstransporter. Ju.
10. Gränser i havet. UD.
11. Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2015. Kontroll, dokumentation och finansiering för ökad säkerhet. M.
12. Överprövning av upphandlingsmål m.m. Fi.
13. Tillämpningsdirektivet till utstationeringsdirektivet – Del I. A.
14. Sedd, hörd och respekterad. Ett ändamålsenligt klagomålssystem i hälso- och sjukvården. S.
15. Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring. N L.
16. Ökat värdeskapande ur immateriella tillgångar. N.
17. För kvalitet – Med gemensamt ansvar. S.
18. Lösöre köp och registerpant. Ju.
19. En ny ordning för redovisningstillsyn. Fi.
20. Trygg och effektiv utskrivning från slutna vård. S.
21. Mer trygghet och bättre försäkring. Del 1 + 2. S.
22. Rektorn och styrkedjan. U.
23. Informations- och cybersäkerhet i Sverige. Strategi och åtgärder för säker information i staten. Ju Fö.
24. En kommunallag för framtiden. Del A + B . Fi.
25. En ny säkerhetsskyddslag. Ju.
26. Begravningsclearing. Ku.
27. Skatt på dubbdäcksanvändning i tätort? Fi.
28. Gör Sverige i framtiden – digital kompetens. N.
29. En yrkesinriktning inom teknikprogrammet. U.
30. Kemikalieskatt. Skatt på vissa konsumentvaror som innehåller kemikalier. Fi.
31. Datalagring och integritet. Ju.
32. Nästa fas i e-hälsoarbetet. S.
33. Uppgiftslämnarservice för företagen. N.
34. Ett effektivare främjandeförbud i lotterilagen. Fi.
35. Service i glesbygd. N.
36. Systematiska jämförelser. För lärande i staten. S.
37. Översyn av lagen om skiljeförfarande. Ju.
38. Tillämpningsdirektivet till utstationeringsdirektivet – Del II. A.
39. Myndighetsdatalag. Ju.
40. Stärkt konsumentskydd på bolånemarknaden. Ju.
41. Ny patentlag. Ju.
42. Koll på anläggningen. N.
43. Vägar till ett effektivare miljöarbete. M.
44. Arbetslöhet och ekonomiskt bistånd. S
45. SÖK – statsbidrag för ökad kvalitet. U.
46. Skapa tilltro. Generell tillsyn, enskildas klagomål och det allmänna ombudet inom socialförsäkringen. S.

47. Kollektiv rättighetsförvaltning på upphovsrättsområdet. Ju.
48. Bostadsmarknaden och den ekonomiska utvecklingen. Fi.
49. Nya regler för revisorer och revision. Ju.
50. Hela lönen, hela tiden. Utmaningar för ett jämställt arbetsliv. A.
51. Klimatförändringar och dricksvattenförsörjning. N.
52. Rapport från Bergwallkommissionen. Ju.
53. The Welfare State and Economic Performance. Fi.
54. Europeisk kvarstad på bankmedel. Ju.
55. Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck. U.
56. Får vi det bättre?
Om mått på livskvalitet. Fi.
57. Tillsyn över polisen och Kriminalvården. Ju.
58. EU och kommunernas bostadspolitik. N.
59. En ny regional planering – ökad samordning och bättre bostadsförsörjning. N.
60. Delrapport från Sverigeförhandlingen. Ett författningsförslag om värdeåterföring. N.
61. Ett stärkt konsumentskydd vid telefonförsäljning. Ju.
62. UCITS V. En uppdaterad fondlagstiftning. Fi.
63. Straffrättsliga åtgärder mot terrorismresor. Ju.
64. En fondstruktur för innovation och tillväxt. N.
65. Om Sverige i framtiden – en antologi om digitaliseringens möjligheter. N.
66. En förvaltning som håller ihop. N.
67. För att brott inte ska löna sig. Ju.
68. Tjänstepension – tryggandelagen och skattereglerna. Fi.
69. Ökad trygghet för hotade och förföljda personer. Fi.
70. Högre utbildning under tjugo år. U.
71. Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU. S.
72. Skärpt exportkontroll av krigsmateriel – DEL 1 + 2, bilagor. UD.
73. Personuppgiftsbehandling på utlännings- och medborgarskapsområdet. Ju.
74. Skydd för vuxna i internationella situationer – 2000 års Haagkonvention. Ju.
75. En rymdstrategi för nytta och tillväxt. U.
76. Ett tandvårdsstöd för alla. Fler och starkare patienter. S.
77. Fakturabedrägerier. Ju.
78. Upphandling och villkor enligt kollektivavtal. S.
79. Tillsyn och kontroll på hälso- och miljöområdet inom försvaret. Fö.
80. Stöd och hjälp till vuxna vid ställningstaganden till vård, omsorg och forskning. S.
81. Mer tid för kunskap – förskoleklass, förlängd skolplikt och lovskola. U.
82. Ökad insyn i fristående skolor. U.
83. Översyn av lex Laval. A.
84. Organdonation. En livsviktig verksamhet. S.
85. Bostäder att bo kvar i. Bygg för gemenskap i tillgänglighetssmarta boendemiljöer. S.
86. Mål och myndighet. En effektiv styrning av jämställdhetspolitiken. + Forskarrapporter till Jämställdhetsutredningen. U.

Statens offentliga utredningar 2015

Systematisk förteckning

Arbetsmarknadsdepartementet

- Tillämpningsdirektivet till utstationeringsdirektivet – Del I. [13]
Tillämpningsdirektivet till utstationeringsdirektivet – Del II. [38]
Hela lönen, hela tiden. Utmaningar för ett jämställt arbetsliv. [50]
Översyn av lex Laval. [83]

Finansdepartementet

- Värdepappersmarknaden
MiFID II och MiFIR. + Bilagor [2]
Ett svenskt tonnageskattesystem. [4]
En ny svensk tullagstiftning. [5]
Krav på privata aktörer i välfärden. [7]
Överprövning av upphandlingsmål m.m. [12]
En ny ordning för redovisningstillsyn. [19]
En kommunallag för framtiden.
Del A + B. [24]
Skatt på dubbdäcksanvändning i tätort? [27]
Kemikalieskatt. Skatt på vissa konsumentvaror som innehåller kemikalier. [30]
Ett effektivare främjandeförbud i lotterilagen. [34]
Bostadsmarknaden och den ekonomiska utvecklingen. [48]
The Welfare State and Economic Performance. [53]
Får vi det bättre?
Om mått på livskvalitet. [56]
UCITS V. En uppdaterad fondlagstiftning. [62]
Tjänstepension – tryggandelagen och skattereglerna. [68]
Ökad trygghet för hotade och förföljda personer. [69]

Försvarsdepartementet

- Deltagande med väpnad styrka i utbildning utomlands. En utökad beslutsbefogenhet för regeringen. [1]
Tillsyn och kontroll på hälso- och miljöområdet inom försvaret. [79]

Justitiedepartementet

- Med fokus på kärnuppgifterna. En angelägen anpassning av Polismyndighetens uppgifter på djurområdet. [3]
En översyn av årsredovisningslagarna. [8]
En modern reglering av järnvägstransporter. [9]
Lösöreköp och registerpant. [18]
Informations- och cybersäkerhet i Sverige. Strategi och åtgärder för säker information i staten. [23]
En ny säkerhetsskyddslag. [25]
Datalagring och integritet. [31]
Översyn av lagen om skiljeförfarande. [37]
Myndighetsdatalag. [39]
Stärkt konsumentskydd på bolånemarknaden. [40]
Ny patentlag. [41]
Kollektiv rättighetsförvaltning på upphovsrättsområdet. [47]
Nya regler för revisorer och revision. [49]
Rapport från Bergwallkommissionen. [52]
Europeisk kvarstad på bankmedel. [54]
Tillsyn över polisen och Kriminalvården. [57]
Ett stärkt konsumentskydd vid telefonförsäljning. [61]
Straffrättsliga åtgärder mot terrorismresor. [63]
För att brott inte ska löna sig. [67]
Personuppgiftsbehandling på utlännings- och medborgarskapsområdet. [73]

Skydd för vuxna i internationella situationer – 2000 års Haagkonvention. [74]

Fakturabedrägerier. [77]

Kulturdepartementet

Begravningsclearing. [26]

Miljö- och energidepartementet

Kunskapsläget på kärnavfallsområdet 2015. Kontroll, dokumentation och finansiering för ökad säkerhet. [11]

Vägar till ett effektivare miljöarbete. [43]

Näringsdepartementet

Attraktiv, innovativ och hållbar – strategi för en konkurrenskraftig jordbruks- och trädgårdsnäring. [15]

Ökat värdeskapande ur immateriella tillgångar. [16]

Gör Sverige i framtiden – digital kompetens. [28]

Uppgiftslämnarservice för företagen. [33]

Service i glesbygd. [35]

Koll på anläggningen. [42]

Klimatförändringar och dricksvattenförsörjning. [51]

EU och kommunernas bostadspolitik. [58]

En ny regional planering – ökad samordning och bättre bostadsförsörjning. [59]

Delrapport från Sverigeförhandlingen. Ett författningsförslag om värdeåterföring. [60]

En fondstruktur för innovation och tillväxt. [64]

Om Sverige i framtiden – en antologi om digitaliseringens möjligheter. [65]

En förvaltning som håller ihop. [66]

Bostäder att bo kvar i. Bygg för gemenskap i tillgänglighetssmarta boendemiljöer. [85]

Socialdepartementet

Mer gemensamma tobaksregler. Ett genomförande av tobaksproduktdirektivet. [6]

Sedd, hörd och respekterad. Ett ändamålsenligt klagomålssystem i hälso- och sjukvården. [14]

För kvalitet – Med gemensamt ansvar. [17]

Trygg och effektiv utskrivning från slutenvård. [20]

Mer trygghet och bättre försäkring. Del 1 + 2. [21]

Nästa fas i e-hälsoarbetet. [32]

Systematiska jämförelser. För lärande i staten. [36]

Arbetslöhet och ekonomiskt bistånd. [44]

Skapa tilltro. Generell tillsyn, enskildas klagomål och det allmänna ombudet inom socialförsäkringen. [46]

Nationell strategi mot mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck. [55]

Barns och ungas rätt vid tvångsvård. Förslag till ny LVU. [71]

Ett tandvårdsstöd för alla. Fler och starkare patienter. [76]

Upphandling och villkor enligt kollektivavtal. [78]

Stöd och hjälp till vuxna vid ställningstaganden till vård, omsorg och forskning. [80]

Organdonation. En livsviktig verksamhet. [84]

Utbildningsdepartementet

Rektorn och styrkedjan. [22]

En yrkesinriktning inom teknikprogrammet. [29]

SÖK – statsbidrag för ökad kvalitet. [45]

Högre utbildning under tjugo år. [70]

En rymdstrategi för nytta och tillväxt. [75]

Mer tid för kunskap – förskoleklass, förlängd skolplikt och lovskola. [81]

Ökad insyn i fristående skolor. [82]

Mål och myndighet. En effektiv styrning av jämställdhetspolitiken. + Forskarrapporter till Jämställdhetsutredningen. [86]

Utrikesdepartementet

Gränser i havet. [10]

Skärpt exportkontroll av krigsmateriel

– DEL 1 + 2, bilagor. [72]